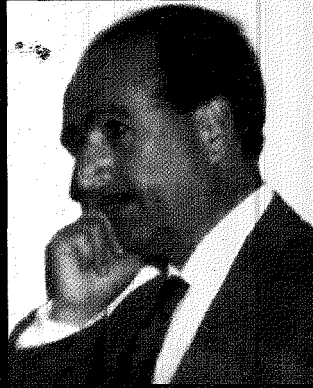

HOCA AHMED YESEVİ

Dr. Ömer ULUÇAY

* * *

Dr. ÖMER ULUÇAY : 1943 yılında doğdu. Almanca, İngilizce bilmekte ve hekimlik yapmaktadır. Anadolu ve İslam kültürünü araştırmakta gazete ve dergilere makale ve ırfani sohbetler yazmaktadır. İkisi şiir olmak üzere araştırma-inceleme kitapları yayınlandı. Bu çalışma yazarın onuncu eseridir.

Hoca Ahmed Yesevi, İslam Türk Dünyasının Manevi Mimarıdır. İmaniyet, inanç ve ideal bakımından göçer ve savaşçı Türk yaşama biçimine çok uygun bir inanış oldu. Fetihler din adına yapıldı, kalanlar **gazi**, ölenler **şehit** oldu.

Türk'ler, islama beş asır direndiler, kılıç-kırbaç ile değil, **Yesevi**'nin aşk hoşgörü yöntemiyle, **Hikmet**leriyle müslüman ve giderek, islamın kılıcı oldular.

Böylece, farklı din ve kültürlerdeki Türk toplulukları, bir **kültür islamı** oluşturdu.

Ahmed Yesevi, ulu bir **veli**, Türk'lerin islam **davetçi**sidir. Zamanı, fikri, yöntemi, idealleri, Ortaasya halklarının kültür birliğine varmasındaki önemi ve rolü tartışıldı. **Yesevi**'nin eseri bilinen "**ikinci defter**" açılarak, askerî dünyasına girildi.

Sevgi güzeldir, seven-sevilen ne güzeldir. Öz kabukta, mektup zarfında **Ahmed Yesevi Hikmetler**'de saklıdır.

Sevgi rahmettir, sevgi şefkattir, hepimize yeter.

**HOCA
AHMED
YESEVİ**

Dr. Ömer ULUÇAY

ISBN : 975 - 95281 - 6 - 9

1. Baskı : Kasım 1995

İsteme Adresi :

P. K. 1177 Gar / ADANA

Ofset Hazırlık ve Baskı:

Hakan Ofset

Cemal Gürsel Cad. No. 40

Tel. : 359 79 37 - 359 90 39 - ADANA

ÖNSÖZ

Hoca Ahmed Yesevi, İslam Türk Dünyasının Manevi Mimarıdır. Daha doğrusu, Budist, Hristiyan, Yahudi, Zerdüşti, Manikeist, Şamani Orta Asya Halkını, Türkleri, özgün milli yöntemle, manzum şiirlerle (hikmet) islama çağıran büyük bir davetçidir.

Hoca Yesevi; Orta Asya Türklerini, islam dininde, Türk dilinde bir ortak kültür ve inançta birleştirdi. İslam inancının, aşk ve sevgi yöntemiyle kabulünü sağladı. Sn. Zeybek (51) Orta Asya Türkleri için Ahmed Yesevi'nin önemini-konumunu şöyle örneklemektedir: "Türkmenistan'da yayınlanmış bir kitabın başlığı şöyle: "Medine'de Muhammed Türkmenistan'da Hoca Ahmed". Bakış açısı bu". Bu kitap adı, Hoca Yesevi'nin misyon ve imajını en veciz şekilde anlatmaktadır.

Tarih boyunca Türk'ler, dünya tarihinde ve coğrafyasında, yüzyıllar boyunca, önemli roller oynamışlar ve bazan, yegane belirleyici güç olmuşlardır. Değişik coğrafyalara dağılan, Türk boylarının kültürel özellikleri ve farklılıkları olduğu gibi, büyük oranda ortak özellikleri ve özgünlükleri de vardır. Fetihler, devlet kurup devlet yıkmalar, göçerlik ve bunun gereği olarak savaş ve yağma ile nihayet yerleşik toplum olarak, islam içinde yüksek bir medeniyet (3,6,7,22,25,27,38,49).

Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla Türk dünyasında ve dünya politikasında önemli değişimler oldu. Rusya İmparatorluğu'nun yerine Komünist sistemli Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kuruldu. Rusya; Tüm Orta Asya'yı kendisine bağladı, yönetti. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin Atayurt ile ilişkileri kesildi. Ancak, 1990 yılında SSCB'de komünist sistemin iflasıyla, eski uydu devletler Türki Cumhuriyetler olarak "bağımsızlık" kazandılar. Gerçi yine Bağımsız Devletler

Topluluğu (BDT) olarak birlikteliklerini sürdürmektedirler. Ama, herbiri BM'nin saygın üyesi oldular. Bu önemli siyasi gelişme-oluşma; Anayurt ile Atayurt arasında siyasi-ekonomik-kültürel alanda eşit ve dostane işbirliğini gündeme getirdi. Beklenen buydu zaten.

Devletler ve Türk boyları arasında, bir rekabete dönüşmeden, kırınglık olmadan, komşu ülkeler nezdinde bir şüphe ve tehdit yaratmadan, kültürel bazda işbirliğini sağlayacak ortak isim Hoca Ahmed Yesevi'dir. Türbesi, Atayurdu'ndadır. Etkisi, sevgisi her yandadır. Farklılıkları gözetmeden, birlik'e çağırmaktadır. Yöntemi; aşk ve sevgidir, barışçıdır, hoşgörüdür.

İşte bu açıdan Hoca Yesevi; Türk dünyasının birliği için ortak, saygın, örnek bir veli'dir, fikirleri bugün de geçerlidir.

Bu nedenlerle, Türkiye'de, "1993 Hoca Ahmed Yesevi Yılı" olarak kabul edildi, çeşitli etkinlikler tertiplendi.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayef, Türkistan şehrinde, "Ahmed Yesevi Üniversitesi" kurmak üzere karar verdi (1991). Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Kazakistan ziyaretinde, bu üniversitenin Kazakistan-Türkiye ortak üniversitesi olmasını önerdi (1992). Anlaşma imzalandı ve üniversitenin Mütevelli Heyeti göreve başladı (15.Mart.1994). Bu üniversite; Yesevi düşüncesini yaymak, Türk dünyasının birlikteliğini sağlamak, dünyada sayılır özgün bir yere sahip olmayı amaçlamaktadır. Değişik bilim dallarında eğitim devam etmektedir (4,11,26).

Hoca Yesevi'nin, bu özgün konumuna rağmen, hakkındaki bilgi azdır, yetersizdir. Bu konudaki yegane kaynak; Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Hoca Ahmed Yesevi ve Yunus Emre'yi anlatan 1918 de yayınlanmış ve müteaddit baskıları yapılmış "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı eseridir. Daha

sonra Prof. Dr. Kemal Eraslan'ın "Hoca Ahmed Yesevi Divanı Hikmet'ten Seçmeler"i Kültür Bakanlığınca yayınlandı. Bunu, Dr. Hayati Bice'nin hazırladığı "Hoca Ahmed Yesevi-Divanı Hikmet" adlı eser izledi. Daha sonra, Orta Asya'ya yapılan geziler, röportajlar, fotoğraflar ile Hoca Ahmed Yesevi'nin tanınmasına, tanıtılmasına çalışıldı (1,2,27-29).

Ancak bu çalışmalar, yayınlar dağınık ve yetersizdir. Özellikle Prof. Köprülü'ye kaynak olan yegane eser, bir Nakşibendi dervişinin yazmış bulunduğu "Cevahirül Ebrar -min Emvacil Bihar" adlı yazma kitaptır. Bu eser de tamamiyle günümüz Anadolu Türkçesine çevrilmemiştir. Buna karşın Sn. Köprülü, 1918 yılından sonra yapmış bulunduğu çalışmalar neticesi, bulduğu yeni kaynaklara dayanarak, Hoca Yesevi hakkında yayınlanmış fikir ve tesbitlerini değiştirdi. Batını-Alevi kaynakların daha gerçekçi olduklarını belirterek bu düşüncelerini yayınladı. İslam Ansiklopedisi'nin Ahmed Yesevi maddesini yazdı. Köprülü, burda, 1918'de Yesevi hakkındaki düşüncelerinin değiştiğini ve doğrusunun şimdi yazdıkları olduğunu, tartışmalı olarak açıkladı, belgeledi. Bu nedenle, bu makale aynen alındı. Buna rağmen ve 8. Baskısı yapılan "İlk Mutasavvıflar" daki dipnotlarında açıkça ifade edildiği halde, ne gariptir ki, bu konuda yayın yapanların bir kısmı, Köprülü'nün 1918 deki görüşüne katılmaktadır, onu tartışmaktadır (18,28,36,37).

Hoca Ahmed Yesevi'nin yaptıklarını kavramak için, dönemini, siyasi-sosyal-kültürel-inanç yönleriyle bilmek yararlı olacaktır. Bu nedenle konu çerçevesi geniş tutuldu, farklı yorumlara yer verildi.

Resmi tarihten farklı anlatımda bulunan Erdoğan Aydın'dan (16) özetleme yapıldı. Ayrıca Türk Tarihi içinde İslamiyet'i; tarih, sosyoloji, ekonomi açısından yorumlayan-açıklayan Turgut Akpınar'dan (3) bölümler alıntılandı. Celaleddin

Vatandaş (47) ise, Türk toplumunu, islam öncesinde ve sonrasında, Vahy kültür islamı açısından incelemekte ve konuya; inanış, felsefe, töre boyutlarıyla yaklaşmaktadır. Bölümlerden alıntı yapıldı. Arap İslam Devleti içinde Türklerin durumu ve memluk olarak aktif rol alışları, Keegan (24), Sobernheim (42), Rasonyi (38) den ve Türklerin islama hizmetleri de Prof. Dr. H.D. Yıldız'dan alıntılандı (49).

Özetlemek yerine, "alıntı" tercih edildi. Böylece, yazarın uslup ve dil özelliği de korundu. Konu zaten anlatılması gerektiği gibi işlenmiş ve özetlenmiş olarak sunulmaktadır. Alıntı yaparken, konu bütünlüğü ve akışı gözetildi.

Sosyal-kültürel, toplumsal yaşamımızda din'in oynadığı önemli rol nedeniyle, özgün düşünce ve görüşler ileri süren, önemli eserler yayınlayan Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün konuyla ilgili iki ayrı eserinden bölümler alındı (36,37). Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, son zamanlarda, tarihi-dini-tasavvufi konulu özgün çalışma ve bildirilerle kültürümüze katkılarını sürdürmektedir. Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumunda sundukları bildiri, Yesevi mezhebi hakkında önemli bilgileri içermektedir, aynen alındı. Prof. Dr. Ethem Ruhi Fıglalı (18), Mezhepler Tarihi üzerindeki kıymetli eserlerine ilaveten, bir de Bektaşilik hakkında bir eser yayınladı. Konuyla ilgili bölüm alındı. Anadolu kültür tarihini araştıran, kıymetli ve çokça eserler yayınlayan İsmet Zeki Eyüboğlu'ndan(17) alıntı yapıldı. Hoca Ahmed yesevi torunlarından olduğunu bildiren Yusuf Şahin'den bölümler alındı. Alevi-batini-heterodox kültür araştırmacısı olan Rıza Zelyut'tan (50) alıntı yapıldı. Ehli Beyt soyundan geldiğini bildiren, seceresini T.C. Mahkemelerinde onaylatan Av. Muharrem Naci Orhan'dan, Şah-ı Ahmed Yesevi adlı makale aynen alındı (35).

Hoca Ahmed Yesevi hakkında önemli kaynaklar olan "Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi" ile "Kolu Açık Hacım Sultan Vilayet-

namesi"nden ilgili bölümler alındı. Ayrıca Hoca Yesevi'nin Mürşidi Yusuf Hemedani ve Onun mürşidi ile halifeleri hakkındaki bölümler Nefahat ile Reşahat'tan alındı (31,39).

Hoca Yesevi'nin yerine, Şeyhlik postuna oturan Abdülhalik Gucdevani, Şeyhi Hemedani'nin izniyle "gizli zikir" yapmaktaydı. Kemalat için onbir ilke gerekli görmektedir. Daha sonra kendisine tabi olduğu bildirilen Muhammed Bahaeddin Nakşibend, bu ilkeleri alarak, ismiyle anılan Nakşibendiye tarikatını kurdu. Ayrıca, alıntılarda Yesevi-Nakşibendi ilişkisi de belirtilmektedir.

Bu geniş ve farklı kaynaklardan, yazarların dilinden yapılan alıntılardan amaç, Hoca Yesevi'nin algılanmasını, etkisini, çevresini ve bakış açısını saptamak ve böylece doğru bir seçmeyle gerçeği bulmaktır. Bütün bunlara karşın, belirtilen kaynak sayısının yetersiz olduğu, zaman içinde bunun artacağı açıktır.

Böylece Hoca Ahmed Yesevi'nin dönemi, önemi, çevresi, etkileri görüldükten, değerlendirmeler bilindikten sonra, asıl önemli olan Sultan Yesevi'nin Hikmet'lerinde, Onun dünyasına girmektir. Çünkü Seyyid Yesevi'nin, Hazreti Türkistan'ın gülü, bu gülşende saklıdır. Bu amaçla Prof. Eraslan ile Dr. Bice'nin kıymetli eserlerinden yararlanıldı. Hikmetler, belli konulara göre incelendi, yorumlandı, alıntılar yapıldı. Böylece, Hoca Yesevi'nin sevgisi, zikir ve anlatım sözcükleri, geliş-oluşu, etkisi, övgü ve yergisi belirtilmeğe çalışıldı (1,2).

Hoca Ahmed Yesevi'nin özel konulu bazı hikmetleri, Dr. Bice'den alındı. Yenileme-çeviri-aktarma konusunda farklı yorum ve anlatımların olabileceğini varsaymakla birlikte, bunun ayrı bir çalışma olacağı düşüncesiyle, Hikmet'ler aynen aktarıldı.

Pir-i Türkistan, Hoca Ahmed Yesevi'yi bilmek; günümüzdeki insanımızı, kültürümüzü, daha iyi tanımamızı ko-

laylaştıracak, daha çok saygı ve hoşgörünün gereğini gösterecektir. Ayrılıkları değil, birlik ve ortak noktaları dile getirecektir. Geniş bir coğrafyaya; kalbler, ülkeler fethederek, devletler yıkıp, devletler kurarak hükmeden Türk'ler, birlikte yaşadıkları insanların dini inançlarına daima hoşgörülü olmuşlardır. Sevgi, birlik ve dirlik, ancak hoşgörü ile mümkündür.

Sevginin ve hoşgörünün adı, Ahmed Yesevi'dir.

Büyük gayret ve özene rağmen eserin mükemmel olduğunu söylemek olanaksız. Bu nedenle, siz değerli okuyucunun öneri ve uyarılarına açık ve saygılıyız; katkınıza şükran borçluyuz. Eser, bağımsız bölümler halinde hazırlandığından alıntılar yapıldığından, bazı tekrarlar kaçınılmaz oldu. Bunun hoşgörüleceğini umuyorum.

İmzaları altında kendilerinden alıntılar yaptığım sayın yazarlara, minnet ve şükranlarımı sunarım. Eserin hazırlanmasında katkıda bulunan, teşvik eden, destek veren dostlara minnettarım.

Emek ve zaman vererek çalışmama destek olan eşim İsmet Fatma ile çocuklarımız Kerim Erdem, Ali Utkan, Mehmet Zafer'e, gayretli sekreterim Zeliha Demir'e, özenle dizgiyi yapan Tuba Alieviç'e, kapak tasarımcısı Arif Sevinç'e, Hakan Ofset Basımevine teşekkürlerimi sunarım.

Hoca Ahmed Yesevi'nin ışığı, aşkı ve hoşgörüsü bizimle olsun.

Dr. Ömer Uluçay

6 Eylül 1995, Adana

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	3
1. Türklerin davetçi velisi: Ahmed Yesevi.....	11
2. Hoca Ahmed Yesevi ve dönemi.....	16
3. Arap'ların ve Hoca Ahmed Yesevi'nin Türk'leri İslam'a daveti.....	20
4. Türk tarihinde İslamiyet (Turgut Akpınar).....	45
5. Türkler, İslamiyet ve Memlukler (J. Keegan, M. Sobernheim, L. Rásonyi).....	54
6. İslam öncesi ve sonrası Türk toplumu (Celadettin Vatandaş).....	72
7. Türk'lerin İslam'a hizmetleri (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız).....	92
8. Hoca Ahmed Yesevi ve Menkıbeleri.....	101
9. Yeseviye tarikatı.....	114
10. Hoca Ahmed Yesevi "Fakr'name"si.....	123
11. Hoca Ahmed Yesevi "Risala"sı.....	135
12. Hoca Ahmed Yesevi Seceresi.....	139
13. Kaynaklarda Hoca Ahmed Yesevi	
13.1. Ahmed Yesevi (Prof. Dr. M. Fuad Köprülü).....	145
13.2. Yesevilik-Bektaşilik (Doç. Dr. Yaşar Nuri Öztürk).....	161
13.3. Anadolu Türk halk Sûfiliğinde Ahmed-i Yesevi geleneğinin teşekkülü (Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak).....	179
13.4. Anadolu'da İslamiyet-Yesevilik (Prof. Dr. Ethem Ruhi Fırlalı).....	193
13.5. Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli (Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi).....	201
13.6. Hoca Ahmed Yesevi (Kolu Açık Hacım Sultan Vilayetnamesi).....	213
13.7. Hacı Bektaş Veli-Hoca Ahmed Yesevi	

anlayışı da iç düzeni teminde etkili oldu. Sultan-Hakan emrinin "ulul-emr" olarak kabulü ve mutlak itaat gereği, şef yönetiminin dini-hukuki (şeriat) esaslarını oluşturdu. Kim ki "Ulul-Emr"e karşı gelir, fitne-fesat çıkarmış kabul edilerek, onun yokedilmesi bir dini vazife olur. Böylece iç düzeni, dini vecibeye dayalı olarak, korumak ve sürdürmek mümkün olur.

Türk'ler, islamiyeti; komşuluğu ile kültürel bağ ve etkisi nedeniyle İran üzerinden tanıdıkları halde; mezhepte Sünni şeriatı benimsediler. Böylece, Şii İran'a karışmadılar ve onların kültürel değerlerinde erimediler. Bunun yanında İran'da yaygın ve etkili tasavvufi inancı, yaşama biçimini benimsediler.

İşte, Türk'lerin islami kabul ve tanıma döneminde islami tebliğ edecek zatlar önemli bir konuma geldiler. Arap ve Fars edebiyatı, düşüncesi, islami yorumlama biçimi, Türkçe olarak Turani halklara aktarıldı. Gerçi daha önce, Türkler ile Emevi orduları arasında savaşlar olmuş ve Türk'ler inanışlarını terk etmemişlerdi. Bunun yanında ikna yoluyla, islami seçen kabilelerden islama giriş törenlerinde ilginç olaylar geliyordu. Müslüman olmayı kabul eden bir Türk kabilesi için bölgenin valisi, Hz. Ömer'e şunu soruyordu: "Bir grup Türk, islami kabul ediyor, fakat sünnet olmayı red ediyorlar. Ben ne yapayım?" Bunun üzerine Hz. Ömer, valisine şu emri vermiş. "Ben Kur'anın tebliğcisi, islamin davetçisiyim. Amma sünnetçi değilim. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın emrine uyunuz".

Arap-Fars ülkesinde yaşayan Türk'ler ile paralı Türk askerleri, islami yeni kabul eden halka Türkçe Kur'an'ı ve dinin esaslarını anlatıyorlardı. Ama bu hizmet yeterli değildi.

İşte bu dönemde, mutlu bir tesadüf ile, Hoca Ahmed Yesevi zuhur etmektedir. Sayram'da doğup büyüyen Hoca Ahmed Yesevi, Semerkand'da 27 yaşında iken, Şeyh Yusuf Hemedani'ye intisap etmiştir (1110). Bu ulu, şeyh'in divanında, islami, tasavvufu öğrenmiş ve şeyhinin işaretini üzerine, kendisinin üçüncü halifesi olarak şeyhinin postuna oturdu. Bir süre sonra, postunu Şeyh Abdulhalık Gücdüvaniye bırakarak Maverâünnehir de, Yesi'de islami, Türkçe olarak, Türklere tebliğ etti.

İslami ve tasavvufu iyi bilen Şeyh Yesevi, aynı zamanda geleneksel Türk şiirini de bilirdi. Hoca Yesevi, dörtlükler halinde, islami Türk'lere tebliğe başladı. Böylece islam, Türkler arasında hızla yayıldı. Orta Asya Türkleri arasında, islamiyet ile, din birliği oluştu. Bunda, Hoca Ahmed Yesevi'nin yazdığı ve "Hikmetler" adını verdiği, din içerikli dörtlüklerin çok büyük etkisi oldu. Bu Hikmet'ler ile, daha sonra "Kitab-ı Sani" (İkinci kitap) oluştu.

İslam davetçisi, ulu Türk velisi, Hoca Ahmed Yesevi'nin, Türk dünyası için önemi-değeri, ancak 1989'dan sonra, yani Komünist Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra anlaşıldı. Bağımsızlık alan Türki Cumhuriyet'ler ile, inanç-fikir birliğinin Hoca Ahmed Yesevi temelinde olduğu anlaşıldı. Bu tarihten sonradır ki, Ahmed Yesevi, Konferans, Panel ve Kongreleri düzenlendi. Dergiler Ahmed yesevi özel sayıları çıkardılar. Türkiye-Kazakistan arasında Ahmed Yesevi Üniversitesi kuruldu. Ahmed Yesevi Vakfı ve Dergisi çıkarıldı. Daha önce, bu konuda, Prof. Dr. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıfları (Hoca Ahmed Yesevi ve Yunus Emre) - 1918'de yayınladı. Daha sonra, Prof. Kemal Eraslan Hoca Ahmed Yesevi'nin Fakr-Namesini (1953) ve ardından

HOCA AHMED YESEVİ ve DÖNEMİ

Hoca Ahmed Yesevi, Türkler açısından dini önemini ve gelişimini, Hikmet'lerinde anlatır. Özel ve üstün bir görevi yüklendiğini, ruhunun bunun için hazırlandığını ve vakti gelince, bedenlen zuhur ettiğini söyler.

Yesevi'nin dönemi, kurumlaşmış ve yenilerinin kurulduğu tarikatlar devridir. Kendisinden önce ve sonra birçok tarikat kurulmuş, kurulu tarikatlar kollara ayrılmıştır.

Geniş kitlelerin ve özellikle, İran-Turan ülke halklarının, kısa sürede, islami kabule mecbur veya rızayla benimsemelelerinden sonra, islamiyet; farklı kültürlerin içinde yaşadığı bir çadıra döndü. İşte tarikatlar, bu noktada çok önemli işlev yüklendi. Nitekim bu farklılıklar, mezheplerin doğmasına ve halkın bölünmesine neden oldu. Böylece, islamiyet öncesi fikir ve yaşama biçimleri, islami süzgeçten geçirilerek, isim-kahraman değiştirerek yaşamağa devam etti.

Böylece bazı bölgelerde, bu islami çadır gerildi. Bölgesel kültürün direkleri, bazı yerlerde çadırı deldi. "Kültürel islam" ile "vahy islami" farkı doğdu. Bunun oluşu, geliş, değerlendirmesi ayrı bir konudur. İslamın, "iyiyi-doğruyu kabul ve yanlış red" ilkesi gereğince toplumlar; büyük sosyal sancı çekmeden islami kurallara göre yaşayabildiler.

Tarikat, yol demektir; Hakka, gerçeğe, doğruya mutluluğa giden yol. Bu yolun bir kurucusu olacak. Bu yola girecek

dervişin-yolcu'nun bir kıyafeti, yol hazırlığı ve yol içinde uyması gerekli kuralları olacak. Dinleneceği, gıdalanıp, eğitim göreceği dergahları olacak. Yani ki tarikatın bir piri, kılık kıyafeti ve tarikatın usulü-ilkesi, işareti, eğitim şekli, izni ve yetkisi, kuralı, kontrolü olacak.

Görülüyor ki, tarikatlar, islam ümmeti içinde ilaveten bir dayanışma, olgunlaşma, feragat istemekte ve toplumda örnek-mutlu insan-müslüman olmayı amaçlamaktadır. Böylece Dergahlar, bir eğitim merkezi olmak zorundadır. Zaten bu işlev, asıl olanıdır.

Tarikatların hepsi, islami oldukları için temelde, inanışta bir fark yoktur. Ama ideal müslümanın tanımında ve buna ulaşmak için izlenecek yol-usul hakkında farklılık ve hatta zıtlıklar vardır. Gece gündüz ibadet-oruç taraftarı olduğu gibi; bunları terkedip, herkesin istihza ile baktığı, önemsemediği kişiler olmayı önerenler (melameti) de vardır. Aşırı ibadet taraftarlarına karşılık, aşk ve cezbeyle üstün görenler vardır. Ayrıca itikadi ve siyasi mezhep tarikatleri de vardır.

Tarikatların bir kısmı, nefis islahına dayanır. Nefsi kontrol ve ıslah etmeyi amaçlar. Buna karşın Ruhani tarikatlar, ruhu güzelliklerle bezemeği amaçlar. Zikir ise, açık-gizli, ayakta-oturarak vb. olabilmekte. Aşk ve cezbeyle arttırmak için musiki, çalgı ve sema taraftarları çoktur.

Hoca Ahmed Yesevi dönemi, evliyalar ve tarikat kurucularının dönemidir. Bu devrin arifleri, şeyhleri, tasavvuf (ilm-i ledün) konusunda eserler vermişlerdir. Bunların sohbetleri, kitap haline getirilmiştir. Dolayısıyla tasavvufi kavramlar, bulunmuş, tanımlanmış ve geliştirilmiş. Düşünme ve iletişim bu

kanal ile gerçekleşmiş.

Böylece, tasavvufun on usulü (usul-ü aşere) hakkında farklı ariflerce açıklamalar getirilmiş, geliştirilmiştir. Bunlar: Tövbe, zikir, uzlet, züht, kanaat, tevekkül, Allah'a yönelme, sabır, murakabe ve rıza'dır. Ayrıca; hal, makam, edep-erkan, seyir, süluk, cem, fark, fakiyr, entemute, menaref vb kavramlar tartışılmıştır.

Bu nedenle, "usulü olmayanın visali olmaz. Usul olmadan hedefe varılmaz. Yolu şaşıran, hedefi şarırır" denilmiştir.

Hoca Ahmed Yesevi döneminin tarikat kurucularını ve tarikatlarını, ölüm tarihlerini şöylece özetlemek mümkün (16,36):

Şeyh Yusuf Hemedani / İran-Buhara:	Semer kand-Merv(Ö.1140)
Hoca Ahmed Yesevi / Yeseviye:	Orta Asya (Ö.1167)
Şeyh Abdülkadir Geylani / Kadiriye:	Bağdat (Ö.1167)
Şeyh Ahmet Rufani / Rufaiyye:	Basra (Ö.1182)
Şeyh Muhyiddin b. Arabi / Ekberiyeye:	Endülüs-Şam (Ö.1240)
Şeyh Necmeddin Kübra / Kübraviye:	Harezm (Ö. 1254)
Şeyh Şihabuddin Suhreverdi / Suhreverdiye:	Irak (Ö. 1254)
Hacı Bektaş Veli / Bektaşiyeye:	Hacı Bektaş (Ö.1270)
Celaleddin Rumi / Mevleviye:	Konya (Ö. 1273)
Bahauddin Nakşibend / Nakşibendiye:	Türkistan (Ö.1389)

Bu listeden de görüldüğü gibi, bu dönemin şeyhleri pir ve müşitleri; kurdukları tarikatlar ve tasavvufi düşünce ve açıklamalar ile günümüzde de toplumumuzun düşünce teme-

lini oluşturmakta. Toplumsal yapı, bu zatların önerdiği doğrultuda şekillenmiş. Hiç şüphesiz her devrin kendi hükmü ve kuralı vardır. Buna uymak gerekli. Bu nedenledir ki, her yüzyılın başında bir müceddid'in çıkacağı beklenir. Böylece, bir asrın getirdiği yorgunluk, sapmalar, kayırmalar ayıklanır. Asma budanır. Sürgü devam eder, daima yeni, daima taze, özden sapma olmadan.

İşte, bu yeniden doğuş olmadan, süreklilik kaybolur. Dini kurallar, menfaatlere ve özellikle yöneticilere destek-alet olmaktadır (Hak dışı yönetimler için).

Tasavvuf deryasında, Yunus Emre diyor ki:

Yitirdim Yusuf'u Kenan ilinde

Yusuf bulundu, Kenan bulunmaz.

Yani "çok'ta bir'i gördü. Bir'i görünce, çok kayboldu. Kesrette, vahdeti buldu, kesret kayboldu.

Ne yaman nesnedir şu aşk:

Soydum kabayı aşkın elinden

Giydim abayı aşkın elinden.

ARAPLARIN ve HOCA AHMED YESEVİ'NİN TÜRKLERİ İSLAM'A DAVETİ

Hoca Ahmed Yesevi; Pir-i Türkistan. Hazreti Türkistan, Hace-i Türkistan olarak kabul edilinceye kadar, Türkler; Arap/İslam ile beş asır kadar savaştılar, direndiler. Yani ki Türk'ler, bir gece rüya görüp, hidayete erip birden müslüman olmadılar. Bu uğurda; kılıç-kırbaç ve kan-zulüm yaşandı. Çünkü bu, bir kültür ve kavmin, inanç ve coğrafya fethiydi. Arap/İslam, dışındaki kavimler (Mevali), buna direndiler. İnanç ve ülkelerini savundular (3,5,7,22,25,27,29,40,45,47,49).

Cihad, islamın gereği olunca; ülke fetihleri, ganimet, zenginlik, köle getirince, fütihat savaşları kesilmek bilmedi. Üstelik bu istila savaşları, dini tebliğ adına yapılmca 'kutsal'lık kazandı. Nitekim İran fatihi Halid b. Velid, İran komutanı Hürmüz'e şunları yazmaktadır (özetle): Ya dininizi (Zerdüşť dini) terkedip müslüman olun, güven içinde yaşayın, bize ve yapacağımız savaşlara katılın. Yahut, bu topraklar bizim olur, siz de burda kendi inancınızda ve bizim garantimizde-güvenliğimizde yaşarsınız ve buna karşılık kelle-toprak vergisi (cizye) verirsiniz. Yok bunlar olmuyorsa, aramızdaki hükmü Allah ve elimizdeki kılıç tayin edecektir.

Görülüyor ki Arap/İslam, müslüman olmayan halk ve dev-

letlerden, onların imanını ve toprağını yoksa malını-canını istemekte, talan ve yağma yapmaktadır.

Arap'lar; Kadisiye (637), Celula ve Nehavent (642) savaşlarından sonra İran'a egemen olurlar. Sasani Devleti yıkılır, Kısra Yezdicerd-ölür, esirler arasındaki kızı Şehribanu, Hz. Hüseyin ile evlendirilir.

Arap orduları, Mezapotamya'yı, Kürdistan'ı istila eder. Halkın direnişi, ordularinkinden daha uzun süreli ve güçlü olur. Nehavent ve Hamedan düştüğü halde, Şehrizar 643'e kadar direnir ve sonra düşer (8).

Yakın zamanlarda bu bölgede bulunan ve deri üzerine yazılmış bir belge ABD'de açıklanır. Bu belgede Kürdistan'ın düşüşü ve Arapların yaptıkları anlatılmakta "Kutsal yerler yakıldı. Kutsal ateşler söndü. Ve büyüklerin en büyüğü kendisini gizledi. Arap zulmü Şehrizar'a kadar olan tüm köyleri harap etti. Kadınlar ve kızlar esir alındı. Erkekler kendi kanlarında boğuldular. Zerdüşt inancı yalnız bırakıldı. Hürmüz'ün hiçbirisi için bağışlaması olmayacaktır" (Bender, C: Kürt tarihi ve uygarlığı, Kaynak Yay. 4. Basım. İst. 1992)

Cihad adıyla yapılan bu yayılmacı Arap istila hareketinde, düşman görülen çevre halk ve devletler için ya teslim olup din'inden geçip müslüman olmak veya izin verildiği süre ve şekilde kendi vatan topraklarında haraç (cizye) vererek yaşayacak, veyahut savaşacak. Yenilirse, yurdu ve malı talan, yağma ve kendileri de köle edilecek.

Böylesine Cihad anlayışı ile; yani "sultani cihad" ile "nebevi cihad" arasındaki fark ve değişme-bozulma çok belirgindir. Çünkü "din'e davet" ten ziyade "mala rağbet" ön plan-

dadır.

Hz. Muhammed döneminin cihad anlayış ve uygulaması; birlik ve dirliği, Hülafa-i Raşid'in devrinde değişmeğe ve Emevi-Abbasi ve Sonrası devletlerin yönetiminde de bozuldu, amaçtan saptı. Sultanların, hükümdarların, şan-şöhret, ülke, mal-mülk istek ve amaçları, cihad ile boyandı. Bunlara kut-sallık, katılmayanlara dini-dünyevi sorumluluk yüklendi. Yani ki uygulama; manevi-nebevi cihad olmaktan çıktı. Maddi-sultani cihad şekline döndü. "Dinde zorlama yoktur" ilkesi adeta unutuldu.

Emevi ve Abbasi Devletleri Sünni yönetimlerdi. Resmi görüş Sünni idi. Ama İran-Turan'da halk Şii islamı benimsemişti. Bu bir bakıma, kendisini koruma, savunma idi. Bu şekliyle yönetime muhalefet oluşuyordu. İran-Turan ülkesine islam çadırı açıldı ama halk, aynı renge boyanmadı. Mevali-Arap farkı resmileşti. Araplar, birinci sınıf müslüman oldular. Arap olmayanlar (Mevali) ise ikinci sınıf ve kölelerde üçüncü grubu oluşturuyordu. Böylece, islamın ana kuralı olan "kul olarak eşit olmak" ilkesi, fiilen ortadan kalktı. İnanç ve buna dayalı olarak yönetimde sınıflı, yasaklı bir toplum oluştu. Hiç şüphesiz bu bir değişme ve hatta bozulma idi. Toplumlar buna direndiler.

Bedevisi Arap aşiretleri, kısa zamanda; Arabistan, İran, Turan, Anadolu, Irak, Kafkasya'yı işgal ederek bir imparatorluk kurdular (Arap İslam İmparatorluğu).

Buna İslam İmparatorluğu demek mümkün değil. Çünkü, yönetimin ilkeleri kısmen islami olmakla birlikte, temelde Arabi ve kavmi dir. Bu Arap tipi bir islamdır. Bu islam,

"Vahy islamı" olmaktan çok "kültür islamı"dır. Irk-kavim öncelikli-damgalı islam'ın her şekli için, bu görüşler geçerlidir.

Ortodoks Arap/İslam devleti; Arap yarımadasında, Suriye ve Filistin'in fethinden sonra, daha önce egemenliğinde yaşadığı İran-Irak-Kürdistan'ı fethedince, Türk'lerle komşu oldu. Bu zamana kadar, içinde Hadis alimleri de olmak üzere, birçok Arap için Türk'lerin durumu hiç de iyi değildir... Bunlar, Arapları korkutan, kaçırtıran bir kavimdir. Türk'ler Arap'ı mahvedecek bir düşman konumundadır, Buna ilaveten Aliyül Kari, şöyle demektedir: "Türklerde insanlığa has yumuşaklık ve çelevi insanlara mahsus merhamet yoktur. Belki onlar, başka bir tür insan cinsidirler. Son derece zararlı ve fesad ehlidirler. Türk'ler Yecüc ve Mecüc artıkları ve onların kardeşleridir. Allah onların yüzlerini kıyamete kadar bize göstermesin" (Aydın, E: Nasıl Müslüman Olduk? 5. Basım, Başak yay. Şahin Mat. Ank. 1994). Aşağıdaki bilgiler bu eserden esinlendi, özetlendi.

Arapların Türkleri İslama Davet Yöntemi:

Kılıç ve Kırbaç:

Evet, Arap böyle düşünür, Halife Osman zamanında Muhammed b. Cerir, 2700 kişilik bir orduyla, Ceyhun ırmağını geçip Fergana'ya varır. Ama Türk'ler tarafından bu ordu imha edilir.

Türk yurdunun zenginliği, talana alışık Arab'ın iştahını kabartır ve saldırılarını sürdürür. Olay artık "dini tebliğ"den çıkmış "mala-servete-mülke rağbet"e dönüşmüştür.

Muaviye döneminde, Horasan valisi Ubeydullah b. Ziyad,

24 bin kişilik bir orduyla Buharayı kuşatır (673). Şehri yağmalar ama teslim alamaz. Halife Osman'ın oğlu Said, Horasan valisi olur ve Buhara'ya saldırır. Kıbaç Hatun ile anlaşma yapar, bir kısım Türk gençlerini rehin alır. Sonra Semerkand'a saldırır, şehri yağmalar, 30 bin Türk gencini köle olarak satmak üzere Horasan'a getirir. Bu gençler aralarında anlaşarak Vali Said'i hançerleyip öldürürler. Esir Türkler, dağa çekilir. Kimse üzerlerine gitmeğe cesaret edemez. Kuşatma uzun sürer, esir Türk gençleri açlıktan kırılırlar.

Haccac zamanında, Orta Asya'ya akınlar arttı. Halife Velid zamanında (705) Kuteybe b. Müslim Horasan'a vali olur. Kuteybe ile, Türk ili; Arap fetih-talan politikasından ayrı olarak sömürgeleşir. Kuteybe ile Türklerin direnişi ve katliamı sahnedir. Halife'ye karşı isyana kalkışmasıyla, emrindeki komutanlarca öldürülür (716).

Kuteybe, Baykent'i aldı, eli silah tutabilen tüm erkekleri öldürdü, kadın ve çocukları esir aldı. Çok miktarda altın, gümüş, silah, ganimet olarak alındı. Horasan ilini fethettikleri zaman bile bu kadar ganimet olmamış. Bu şehirdeki Budist, Zerdüşt dini kutsal eşyaları, putlar alındı. Buhara'yı kuşatır (708) ve alır, şehri yağmalar. Caddeler cesetlerle dolar. Direnişe katıldı diye önüne geleni katleder.

Kuteybe, halkı isteğiyle İslama girmeye davet eder. Ama halk şeklen müslüman görünmekle birlikte, esasta İslamı benimsemez. Kuteybe, halkı zorlar. Her evin yarısına Arap oturtur. Halkta direniş sürdü. Sonunda haraç olarak ve askeri erzak temin mecburiyeti koyarak şehirden ayrıldı.

Kuteybe, Cuma namazını zorla kıldırdı. Etkili olmayınca,

namaza gelenlere iki dirhem vaad ederek fakirlerin müslüman olmasına ve böylece taraftar bulmaya çalıştı. Buha-ra'da Kuşan'lar vardı. Bunlar zengin ve Zerdüşt idiler. Kutey-be'nin baskısına dayanamayarak evlerini olduğu gibi terke-dip Buhara'nın yakınında yeni bir şehir inşa ettiler ve taşındılar. Uzun süre geçmeden burası da Araplarca işgal, talan ve iskan edildi.

Kuteybe, Semerkand'ı alır. Putları yakar, mücevherleri top-lar. Türklerin direnişinden haberdar olan Haccac "mecal verme, öldür", "kafire verilen söz islami bağlamaz" diye emir gönderir. Ancak, Haccac'ın ölümü Kuteybe'yi pek etkiler. Yaptıklarının sorulacağı kanısına varır.

Türk ilinin fethinde Araplar, çok kan döktüler. Özellikle Cürcanda bir defada 12 bin kişinin başı vuruldu. Nehrin mecrası değiştirilerek su, cesetlerin üzerine akıtıldı.

Halife Ömer zamanında Horasan Valisi Cerrah, Hz. Ömer'e "Horasan'a geldiğimde fitne ve karışıklık çıkarmaya düşkün bir kavimle karşılaştım. Onların hakkından ancak kılıç ve kırbaç gelecektir" diye yazmıştı.

Hız. Ömer ise buna cevaben yazıyor ki: "Mektubun bana ulaştı. Diyorsun ki Horasan halkını idare etmek, çok kötü ve zordur. Onlar, ancak kılıç ve kırbaçla yola gelirler. Böyle de-mekle sen yalan söylüyorsun. Onları idare etmek için hak ve adalet üzerine hareket etmen daha uygun olur. Adalet ve hakkı onlar arasında yay, yeter. Ey anasının oğlu Cerrah! Sen fitne çıkarmaya, onlardan daha hırslı görünüyorsun. Gerek mü'mine gerek Zımmiye hakettiği cezasından sakın vur-mayasın".

Evet, Halife Ömer'in, Horasan valisine emri böyle ama, ya uygulama (?!). Buda Arap geleneğine göre kavmiyetçilik esası üzerine devam etti.

Kuteybe'nin ölümünden sonra, Turan'a Arap saldırıları azaldı, duruldu. Bu arada Türkler toparlandı. Aralarında birlik oluştu. Çin imparatorundan destek, yardım istendi.

Emevi halifesi Yezid zamanında vukubulan Kerbelâ felaketi (680) üzerine, Mevali arasında, Arab'a karşı yaygın bir direniş oldu. Bu amaçla Muhtar ve İmam Zeyd isyan ettiler. Muhtar'ın halifelerinden İbrahim, mevali olan Eba Müslüm'ü, Horasan grup amirliğine tayin etti.

Eba Müslüm, isyan bayrağını açar. Kısa zamanda büyük bir destek oluşur. Sonunda Emevi Devleti yıkılarak yerine Abbasi Devleti kurulur (750). Yeni Abbasi Devleti, Sasani devlet geleneğine göre kurulur ve işler. Sonunda bir mevali olan Eba Müslüm, Abbasi Halifesi'nce öldürülür. Bundan sonra Eba Müslüm, mevalinin gözünde, gönlünde kahraman olur. İran'da, Turan'da mevali isyanları patlar ve uzun süre devam eder.

Abbasi Yönetimi, Arab askere güvenmez. Onun yanında Türklerden paralı ordular kurar. Paralı, Türk köle orduları hemen herkese saldırır, yağmalar yapar. Bunun üzerine Abbasi Halifesi Samarra şehrini kurarak, bu paralı Türk ordusunu burada tutar. Bir süre sonra, Bağdat'ı güvenli görmeyen Halife, Devlet merkezini de Samarra'ya taşır (Halife Mu'tasım ve Me'mun zamanı).

Bu arada Kafkasya'da Babek isyanı vardır. Türk köle ordusu komutanı Afşin, "tam bir vahşetle isyanı bastırır" (837).

Güçlü ve çekinilen bir komutan olan Afşin, yine köle Türk komutan İnak tarafından işkence ile öldürüldü. Türk köle komutanlar, Mısır'da Kölemenler Devleti'ni kurdular. Samanoğullarının köle komutanı Alp Tekin, Gazneniler Devleti'ni kurdu.

Hazar bölgesi halkı da, kılıç zoruyla müslüman yapıldı. Bu inanç değişikliği, gönülsüz ve yüzeyseldi.

Türkler, islamiyet öncesinde de İran etkisindeydi. Türkler, islamiyeti ve tasavvufu İran üzerinden öğrendiler. Maveraünnehr'deki büyük şehirler manen "Türk" olmaktan çok "İrani"dir. Zerdüştilik Türkistan'da yaygındır (Fuad Köprülü: İlk Mutasavvıflar).

Türkler, tarihte birçok din değiştirdiler. Şaman, Hristiyan, Yahudi, Zerdüşti, Budist, Manikeizm dininde Türkler vardı. Bazıları Arabistan'a, İran'a giderek müslüman olmuş ve dönüp halk arasında bu inancı yaşamağa başlayanlar da vardı. Buhara, Semerkand gibi büyük merkezlerde, bunların tapınakları yanyanaydı (1,3,5-7,17,21,25,29,40).

Arap/İslam'ın, kılıç zoruyla buraya gelmesi üzerine bunlar batıl ve kafir oldular. Müslüman olmuş Türklerden dahi ağır ve haksız vergilerin alınmasından sonra, kimsenin Ehl-i Kitap olanların haklarını savunacak bir hali yoktu. Kılıç ölüm ve beraberinde fetva-icazet getiriyordu.

Devrin savaşları, yaşaması, geçer kuralı böyleydi. Arap/İslam'da bunu yapmıştı. Ama İslam, Arap'ın değil, insanlığın inancıydı, malıydı. Bu nedenle devrin önünde olan ve çığır açandı. Ama nerde o takva...

Türklerin, Budist, Manikeizm dininde olmalarıyla savaşkanlıkları, talan ve yağma duyguları dizginlendi. Vezir Tonyukuk, kağanı Budist olmaktan vazgeçirir.

Değişen zaman içinde; savaş, katliam, göç, talan nedeniyle toplumun denge ve dinamikleri de hızla değişti. Orta Asya'da eski yaşama biçim ve dengeleri ile insanların inanç ve menfaatleri de değişti. Bu süre içinde islamı tanıma olanağı doğdu. Köleleştirilmiş Türk çocuklarından oluşan ordular ve bunların Devletler'in iç dengeleri üzerindeki rolleri değişti. Bu köle komutanlar Devlet yönetimine müdahale ettiler, belirleyici oldular. Dervişler eliyle islamiyet, Orta Asya Bozkırı'na götürüldü.

Karluk ve Oğuz Boylarından ikibin çadırın gönüllü olarak islamı seçmeleriyle Türklerin, islamiyetin, dünyanın kaderi değişti. Böylece, islama direnen kavim olan Türk'ler, bu kez islamın hizmetinde oldular. İslami yaşama biçimi, özellikle cihad nedeniyle, Bozkır Türkünün idealindeki din oldu. Buna göre savaş ve bunun gerekleri olarak talan-yağma vardı. Yalnız bu savaş din adına ve "Allah'ın dinini tebliğ" amacıyla yapılacaktı.

İran'da halk Şii olduğu halde, Abbasi Devletinin resmi görüşü Sünni idi. Selçuklular da Sünni oldular. Tuğrul Bey, Bağdat Halifesi tarafından, çifte kılıç kuşanarak, din ve dünya işlerinin hükümdarı ilan edildi. Böylece Türkler beş asra yakın zulüm ve talan gördükleri bir düşünceyi, sistemi, devleti devralıp yaşattular, geliştirip günümüze getirdiler.

Buraya kadar olanlar, Araplar eliyle Türklerin islama davet yöntemini göstermektedir. Kılıç, kırbaç, kan, gözyaşı,

ölüm, talan, yağma, esaret ve kölelik direniş ve kırım.

Bunun sonuç vermediği açıktır. Ama Türklerin, sonradan, bütün bunlara rağmen isteyerek müslüman oldukları da bir gerçektir. İşte bu gerçeğin sihirli ismi, Hoca Ahmed Yesevi'dir. Şimdi Onun dönemini ve islama davet yöntemini inceleyelim.

Hoca Yesevi'nin Türkleri İslam'a davet yöntemi: Barış, Hoşgörü ve Aşk

Hoca Ahmed Yesevi; Türklerin toplumsal inanç, yaşama biçimi, gelenek ve beşeri özelliklerini dikkate alarak, sevgi ve davete dayalı bir islami tebliğ yöntemini geliştirdi, uyguladı. Arap/İslam yönteminde olduğu gibi; baskı, fetih ve zor ile Türk toplumunun islamı benimsemediği, buna direndiği görüldü. Direnenlerin kırılması, kabul eden insanların giderek artması, bazı insanların islamı tebliğ görevini üstlenmeleriyle, islami davet için, birikim oluştu. İşte bu ortamda ve Türklerin islam ile temaslarından beş asır sonra, Hoca Ahmed Yesevi, bozkır insanını islama davet için tarih sahnesinde, gönüller bahçesinde.

Hoca Yesevi; Arapça ve Farsça ile islami düşünce, şariat ve tasavvuf ile kelâm, tefsir, Hadis ilmi öğrenmiş. Devrin güçlü şeyhleri yanında yetişip olgunlaşmış ve Şeyhi Yusuf Hemedane'ye halife olmuş. Ama Şeyhi'nin manevi işareti üzerine şeyhlik postunu, Şeyh Gücdüvani'ye bırakarak Yesi şehrine, Türkleri islama irşad için yerleşir (1,15,29,36,39).

Türkler, dini duygularını, kahramanlıklarını, milli vezin olan hece vezni ile dörtlükler şeklinde ifade ederlerdi. İşte Hoca Ahmed Yesevi, Kur'an, Hadis ve Hz. Peygamber

sünnetini, islami düşünce ve tasavvufu hece vezinli dörtlükler ile anlattı, bunlara "hikmet" adını verdi. Böylece, geleneksel Türk şiirine; tasavvufi, dini düşünceler de ilk defa Hoca Yesevi tarafından getirilmiş olundu. Yesevi'nin amacı; şiir-hikmet yoluyla, geleneğe uygun olarak islam düşüncesini açıklamak-aşılamaktır. Böylece Türkler; Kur'anıve islamı, Hoca Ahmed Yesevi'nin hikmetlerinde tanıdılar, sevdiler ve inandılar.

Yesevi, Türk toplumunda; Zerdüş, Mani, Budist, Yahudi, Hristiyan ve Şaman inanışında birçok insanın olduğunu biliyordu. Bu toplumu, "kılıç ve kırbaç" ile değil, sevgi ve hoşgörüyle, benimseterek, örnekleyerek islama getirmenin mümkün olabileceğini biliyordu. Bunun için islama davet yöntemini, bu "din-dünya görüşü- yaşama biçimleri"nin ortak unsurları üzerine bina etti.

Hoca Ahmed Yesevi, aşırı ibadet, zühd, bir lokma-bir hırka, kanaat ve sabır ile gerçeği bulmak, ermek yöntemi yerine "aşk ve cezbeye dayalı melâmeti, kalenderi" yöntemi seçti. Asıl olan, öz-söz birliği, sevgi ve hoşgörüdür. "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın" Hadisi esas alınmış.

Hoca Yesevi; Zerdüştiliğin; iyi fikir, iyi zikir, iyi işlek, adalet ve akıl ile İlah'ın Sevgi olduğu ilkelerini, tarikata giriş seremonilerinin bir kısmını aldı. Hizmet ve kudret kemeri ile, üç düğüm yöntemi gibi (Hve met, Hve xet, Hve reşt; Allah-Muhammed-Ali). Sevgi ve hoşgörü, akıl-gönül birliği. Sarhoş edici maddelerin yasaklanması gibi. Yesevi, Hristiyanlığın sabır ve kabul ilkelerini aldı. Şeyhe, Pir'e mutlak itaat zorunluydu. Sevgi olmalıydı. Yahudilik ve Hristiyanlık "Tek İlah" inancı, Cennet, Cehennem fikri zaten vardı. Bunlar

Zerdüştilikte de mevcut Buda'nın sekiz ahlak ilkesi; doğru söz, doğru düşünce, helal rızık, hoşgörü, adam öldürmemek prensipleri, islamda da vardı. Üstelik, kul olarak insanlar Allah karşısında eşit durumdaydılar. Buda içe dönüşü, kendini bilmeyi gerekli görüyor. Zerdüştilik dahil olmak üzere Hinduizm ve Budizm, tasavvuf, kamil insan olmak için "kendini bil ve kendini fethet" demektedir. Ayrıca "öldürme"yi kesinlikle yasaklıyor. Manikeizm; "eline-beline-diline sahip ol" ilkesini toplumsal uyumun zarureti bilmiş. Bunlar her ahlak sisteminin ana kurallarıdır zaten. Ama bununla, özlü söylemini bulmuş. Hinduizm-Budizm'in Fakr-Fakiyr anlayışı ve "fenafillah" düşüncesi, nefis terbiyesinde kadim bir usul olarak hüküm sürmüş. İnsanın eşitliği, uçlar arasındaki mesafenin daraltılması ve emeğin hizmetin üstünlüğü; Zerdüştilikte toplumsal düzenin temeli olan akıl ve adalet ikilisini tamamlamış. Esmâ-i Hüsnâ gibi, tek ilâh olan Ahura-mazda'nın da 99 veya 1001 sıfatı ve bunun açıklamaları var. Kazan aynı, kap farklı (12,49).

Ateş ve meşale, ışık, paganik dinlerin hemen hepsinde var. Bunun önemi ve anlamı Zerdüşt'le belirgin ve yaygın olur. Toplantının mihrabını ışık oluşturur. Onun aydınlığında olur herşey. Promete'nin de meşalesi var. Ateş kültü, her devirde önemini korumuş. Zerdüş'ün tapınaklarında ilâhi ateş sönmemiş. Emevi Arap zulmüne karşı Kürdistan-İran halkı evlerinin damlarında ateşler yakmış. Eba Müslim, Horasan'da çok büyük bir ateş yaktırmış. Dağlar gibi odun yığılmış ve sonra bunun aydınlığı, gönüllere coşkusu, zalimin yüreğinde korku ve sonunda yıkılan Emevi Devleti, yerine kurulan Abbâsi İmparatorluğu. Ama yine aynı zulüm ve ikilik. Ama ateş

semboldür. Ve şimdi de kimi toplantılarda, yanan "çerağ-delil", buna işarettir.

Zerdüştilik'te, "homa-soma" denen kutsal içecek, ölümsüzlük içkisi, aşk ve hakikat içkisi vardır. Pir, Pir-i muğan elinden verilir. Pir-i Muğan, meyhanede insanı sarhoş eder. Onun elinden içip mest olmak-aymak büyük bir olaydır. Burda meyhane, dergah'tır. Piri Mugan ise kâmil insan, içkisi aşk ve söz'dür. Bugün için de bu sözcükler, bu kültürün temelini oluşturur. Bu manada Fuzuli şöyle diyor: "Meyhaneleri fethedelim fatiha'lar ile / Böylece kapalı kapılar açılır bize".

Zerdüştilikte ve Budizm'de aklı bozan-sarhoş eden şeylerin kullanılması yasaktır. Ama Hristiyanlık ve Yahudi'nin şarabı, Şaman Türk'ün kızı var. Bu nedenle, bugün de aynı meclisin, alkol içeni de var, içmeyi de.

Din düşüncesinde, yaşama biçiminde, inanış, bir mürşidin, pir'in, şeyh'in, Guru ile, bir nebi ve velinin etrafında gelişmektedir. Bunlar, merkezdir. Müritler ise bir çember, halka oluştururlar. Halkadan kopan, çemberi kırmış olur, bütünlüğü bozar. Ona yer ve fırsat yoktur. Bu topluluğu birlikte sevk ve idare edip, gerçek yolda eğitip yoğurmak için, kaide-kurallara gereksinim var. Bu, edep ve erkândır. Bu hizmetin yürütülmesinde, derece vardır. Bunlar, Talip-Halife çizgisi ve durakları üzerindedir.

Her pir-mürşit; bağlılarının giyim ve zikir, ibadet, davranışlarında, eğitim toplantı ve hizmetlerinde farklı buluş ve uygulamalar içinde olmuştur. Böylece derviş'in, kılık kıyafeti, tarikatın simgeleri belirlenmiş, bütünlük sağlanmıştır. İlahi

anmanın ve yüceltmenin her şekli, ibadet olduğuna göre, çalışmak, öğrenmek, güzel söylemek, hizmet etmek, adaletli olmak da oruç-zikir-kurban gibi ibadet sayılmaktadır. Yani ki ibadet, sadece belirli zaman ve şekilde ilah'a tapınmakla sınırlı değildir. Bu noktada ibadet etmek çok çeşitlidir. Belirtilenler, ortak olan şekillerden sadece bazılarıdır. Bu geniş hoşgörü ve anlayış putperest toplumlarda da vardır. Gerçi farklı ilahların gazabı, kavgası, bağıışı da vardır. Ama sonuçta ilah sembolü putlar, puthane'de birliktedir. Anlaşıyor ki, bazılarınca belli şekillerin ibadet sayılıp, bunları yapmamışların ibadet etmediklerini ileri sürmek yanlışır. Grupların ortak ibadetleri vardır, bireysel olarak ibadet etmek mümkündür. İbadethanede olduğu gibi uygun herhangi bir yerde ilah'a sığınmak, onu anmak, onun hatırı için iyi şeyler yaparak, ibadet etmek de mümkündür. Bu nedenle grup içinde; genel uygulamaya uyanlar olduğu gibi, onu red etmeyip, bildiklerince ibadet edenler de vardır.

Yani; namaz ve orucu yegane ibadet bilip, bunu yapmayanların, ibadet etmediklerini ileri süren katı, kuralcı gruplara karşılık, bunu reddetmeyen ve fakat başka şekilde de ibadet ve hizmetin olabileceğini varsayan gruplar vardır ve bunlar birliktedir. Bu, bir anlayış ve hoşgördür.

Seyran ve devran ilkesi, tasavvufta önemli bir konudur. Ruhun, serüvenlere girip çıkmasıdır. Ölü'ye-diriye, canlıyacansıza, düne-güne-yarına gidip gelmesi, yaşaması ve ilah ile beraber olup ondan haber getirmesidir. Çünkü, önce ruhlar yaratıldı ve hepsi de O'na "beli" dediler. Öyle ise ruh O'ndandır ve O'nun gücünü, kudretini, rahmetini, cemel ve celal'ini sergileyecek. Zaten nebilerin, resullerin ilah adına

konuşmaları böyle olmaktadır.

Hinduizm ve Budizm'deki Nirvana (fenafillah) düşüncesi, amacı, ilah'a ermeği istemektir. Bunu kendisi için, kendi kuruluşu için istemektedir. Oysa ki İlah'a erip, O'nun ahlakıyla ahlaklandıktan sonra, topluma varıp bunu sergilemek ve yol göstermek gerekli. İşte bu, nebi ve veli insanların işidir. Her toplumda böyle insanlar vardır. Rol ve dereceleri farklıdır. Kur'an'da buyuruyor ki: Ben her kavmi, uyarıp doğru yola davet etmek için onlara kendi içlerinden ve onların dilleriyle konuşan nebiler gönderdim. Yani ki haberdar olmadan, davet edilmeden yargılanmayacak. Zaten bir bakıma, 124 bin peygamberin geldiği yönündeki inancın amacı da budur.

Ne var ki, Kur'an Hz. Muhammed'in, son peygamber olduğunu bildirmektedir. Bu nedenle, Veli'lere nebi demek mümkün değil. Ama Hadis şöyledir: "Benim Veli'lerimin içinde öyleleri vardır ki, Allah indinde mevkileri İsrail nebilerinden yücedir". İşte bu görüş ve düşüncenin en belirgin örneği Hazreti Hoca Ahmed Yesevi'dir.

İşte bu Veli'ler Hak Teala'nın sır ve kudretlerini bilince, bunlara erince, O'nun dilinden söyleyecek, O'nun istediklerini söyleyecek. Veli artık tamamen vecd içinde O'ndan geleni söyleyecek ve yapacak. Nitekim Kur'an'da buyuruyor ki: (Uhud Harbinde) O okları atan sizler değildiniz (yani ki Ben'dim). İşte bu anlayış, bizi 'Hülul' ve 'tecelliyat' noktasına getirir. Burası tartışmalıdır.

Keşif ve vecd içindeki Şaman'ın, Kam'ın durumu pek özeldir. Şaman dininde, kam; kuş olup uçar. Çeşitli şekil ve hallere girer, canlı-cansız'ın serüvenini izler, ona yön ve şekil

verir. Kötü ruhları tanır, onları kovar, savaşır. İyi ruhları davet eder. Bunları vecd halinde iken yapar. Sonra uyanır, olanları anlatır. Bir başka yerde, başka bir dünyanın seyrindedir, onu şekillendirmekle görevlidir. Sonra bir diğeri...

Ruh'un bedeni terketmesi, başka inanışlarda da vardır. Ama Şamanizm'de şaman, yaşarken vecd halinde (ilahi güç ve coşku ile kendinden geçme, ruh alemine göç) iken, sonra yine kendi bedenine dönmektedir. Bu durum, şaman için, özgün'dür. Başka bir inancın görevlisi için, bu husus yoktur. Buna "şamanik karakter-özellik" denilir. Ruh tetkikleri yapanlar arasında, "şamanik" seyran büyük ilgi odağıdır.

İşte bugün de "seyran-devran" hikmetleri, nefesleri vardır. Gerek Yesevi, gerek Mevlana Rumi ve gerekse Yunus Emre'nin devriyeleri pek ibretli ve ünlüdür. Bunları izleyenlerin dilinde de "Şamanik seyran'ın deyişleri vardır. Görülüyor ki seyran-devran; 'şamanik karakter'li, islam ruh dünyasının izlenmesi ve anlatılmasıdır. Ancak 'şamanik karakterli' ermişin, Yunus ve Mevlana ile Harabi ve Niyazi Mısıri'nin gayb aleminden haber vermesi anlatılır ve anlaşılır.

Zulme direniş; insani, islami, Zerdüştî'dir. Bu nedenle toplumsal düzen ve hükümdar adil olmalıdır. Yoksa, direnmek gerekir. Zulmün ve adaletsizliğin nedenlerini kaldırmak gerekir. Bu nedenle toplumsal kurallar, insani olmak zorunda. Bir anlamda zulme teslimiyet yoktur. Direnmek gerek, sonu ölüm olsa da... Madde-mana uyumu gerekir. Kişi olarak 'iyi' olmak güzeldir. Ama yetmez. Toplum olarak 'iyi' olmak gerekli. Bunun için; insan, kendisini toplumun iyiye gitmesinden sorumlu tutmalı. Ama tercih görecelidir. Bu nedenle

hoşgörü esastır.

İşte, Hoca Ahmed Yesevi'nin islamı tebliğ yöntemi, Orta Asyadaki bu Türk toplumuna göredir. Bu toplumun inanış ve yaşama biçimine göredir. Orta Asya, İran ve özellikle Horasan kapısı üzerinden islam ve tasavvuf ile dervişlerin yaşama biçiminden haberdar ve Arap zulmünden bizardır.

Dervişlerin yaşama biçimi, Melameti ve Kalenderi'dir. Yani saç-baş tıraşlı, özel giyimlidir. Başında tacı, sırtında hırkası, ayağında çarık-yemeni, elinde asa, kolunda torbası ve keşkülü vardır. Bazısında saç-sakal uzamış ve dağınık, üst baş yırtık ve kirlidir. Aç ve kısmen sefil bir yaşam sürdürür. Bu acı-ızdırap içinde, dünyayı boş vermiş, halk içinde kendilerini bilinçli olarak küçük düşürecek kılık-kıyafet ile şekillere sokmuşlar. Böylece, nefislerini terbiye ederek er'mek isterler. Bunun yanında, söz'e hakimiyet ve kendini bil'mek vardır. Aza kanaat getirip, sabır ile olgunlaşmak vardır. Raks ve musiki vardır. Bunun yanında vaktini oruç ve namaz, riyazet ile geçiren küçük gruplar da vardır.

Hazreti Hoca Ahmed Yesevi, bu ortam içinde Türkleri ortak dini inanca davet etti. Raks ve musiki ile hece vezinli ilahiler ile, Melameti-Kalenderi bir eda ile, cezbe ve keşif ile, ilham ile, temel ahlaki prensipler üzerinde, farklı din ve inançtaki insanları etrafında topladı. Onları kendi 'fırınında, küresinde pişirdi. Onlara, islamın rengini vurdu. Onları sevgi, eşitlik, hoşgörü ile ibadet özgürlüğü içinde islama çağırdı. Kılıç ve kırbaç'ın yüzyıllarca yapamadığını, Hoca Ahmed Yesevi; her inancın ortaklarını topladığı bu davet yöntemi ile gerçekteştirdi. Hoca Ahmed Yesevi'nin davet yöntemi sevgi

ile doludur ve sevgiye davet eder. Amaç sevgi, yol sevgi, yöntem sevgi. Yani sevgi ile sevgiye davet. Her sorun, sevgi ile ve sevgi içinde erir, çözülür. Çünkü bunda hoşgörü, feragat, sabır, kanaat, yaşama ve yaşatma azmi vardır. Sevgi bencil değil, bölüşen, paylaşandır.

Bunun tam karşısı olan 'kılıç, kırbaç' ise zulüm ve kandır. Birlik değil, dağılmak; verip bölüşmek değil, zorla almak; hoşgörü değil emir-demir vardır. Bu yöntem zayıftır, sevimsiz ve geçicidir. İçinde, mutlak surette şiddeti, bölünmeyi yeşertir. Ayrılık ve çatışma vardır. Bu nedenle Kur'an; zalim, kafir ile; zulüm rejimi kafirlik düzeni ile eş tutulmuş ve bununla mücadeleyi, din için gerekli görmüştür. En doğrusu, sevgi ile sevgiye çevrilmek. Kalıcı olan sevgidir, çünkü...

Hazreti Yesevi'nin bu özellik ve durumunu, Prof. A.J.E. Bodrogligeti (Ahmed Yesevi Sempozyumu, Kültür Bk. yay. Ank. 1992). şöyle açıklamaktadır: Divan-ı Hikmet'te Ahmed Yesevi'nin, Hz. Muhammed'i taklit ettiği, sünnetine uyduğu ve başkalarında böyle yaptıkları belirtilmiştir. Yesevi, Peygamber gibi konuşmuş, karar tecrübelerini onun karar ve tecrübesi gibi kabul etmiş, olaylar karşısındaki davranışını Peygamber hareketi gibi kabul etmiş, Peygamberin tercihleri gibi konuşmuştur. Bunlara ilaveten, 63 yaşında iken, Hz. Muhammed'in vefatı ve gömülmesi gibi, kendisi de "yere kirdi". Böylece Hz. Muhammed'in hürmetine, ondan 500 yıl sonra, O'nun ruhunu yaşatmış oldu (9).

Bodrogligeti, sözünü şöyle sürdürür: Yesevi'nin mücadelesinin müslümanlar arasında yüksek bir yeri vardır ve bu, islam tarihine paralel düşmez. Hz. Muhammed'in Çöl

Arapları için yaptıklarını, Yesevi bozkır Türkleri için yapmıştır. Hazret-i Türkistan, peygamber misyon ve şuuruyla gerektiği kalitede davranış göstermiştir. Yesevi'nin Türkler için, her ne kadar yeni bir peygamber olmadığı ve yeni bir mesaj getirmediği ileri sürülüyorsa da; O, Hz. Muhammed'in "Allah'ın adıyla" başlayıp yaptıklarını yaptı. Farklı bir zamanda, farklı bir coğrafyada, ayrı bir dilde, ayrı bir halka, aynı mesajı getirdi. Biz bunlara, aynı başarıda, sadelikte, derinlikte, aynı güven ve hareketle yaptığını da ekleyebiliriz. Nitekim, ben Ahmed'im, bende 'mim' yoktur, diyor.

Hoca Yesevi, yaşamını ve gelişini, gelişmesini birkaç hikmetinde anlatmaktadır. Divan'ındaki 'Münacaat', ayrıca incelenmeğe değer önemdedir. Hikmet'lerdeki ifadelerde de, kendisinin peygamber edasını gösteren birçok dizesi vardır. Bunlar ayrı bir çalışmanın konusu.

Aynı zamanda büyük bir şair olan Ahmed Yesevi, Çağatay Türkçesiyle yazdı. Halk şiiri içinde, islami, felsefi konuları işledi. Yesevi'nin dünyasında şiir; islami, bozkır Türk'üne anlatmak için bir tebliğ aracıdır. Bu araç ile, Türkler arasında, dil ve din birliğini sağlamıştır. Farklı Türk boyları, yüzyıllar boyu Ahmed Yesevi Hikmet'lerini okuyup anlamışlardır.

Bu nedenle Hoca Yesevi; Hikmet'lerine, "Kitab-ı Sani" adını vermiş. Acaba bununla, kendisini de Hz. Muhammed'in yeniden zuhuru olarak mı anlatmak istemiştir? Çünkü Orta Asya Türk toplumu "ruh göçüne" yabancı değildir. Böylece inanmak ve kabul kolaydır. Nitekim Anadolu'de Hacı Bektaş Veli'nin, Hz. Ali'nin ikinci gelişi olduğuna inanan insanların vardır.

Kazakistan'da T.S. Salmen-Uli, Hoca Yesevi'nin tebliğ konuları ve önemi hakkında şunları söylemektedir (Ahmed Yesevi Sempozyumu-1991):

"Ahmed Yesevi, insancılığı, maneviyat dünyasının çekiciliğini, gönüllerdeki duyguların temizliğini, doğruluğunu, insanın insana kötülük etmemesini şiirinde yüceltti. Hayattaki sosyal anlaşmazlıkları, hataları gördü ve daima olumsuzlukları eleştirdi. Başkasının hakkını yiyen insanları, kötü yolda olan dalkavukları, açık gözleri acımasızca teşhir etti".

"Ahmed Yesevi, doğruluğa meyletmeyi, hakikatin önünde baş eğmeği; namusun, insanlığın, temiz kalpliliğin ölçüsü olarak yüceltir. Bu prensibi doğru uygulayan insanın yanlış iş yapmayacağını ifade eder".

"Ahmed Yesevi, insanla ilgiyi, yüksek değerleri övdü, insanları adil, hayırsever, cömert, namuslu ve alçak gönüllü olmaya çağırdı. O, halka, iyiliğin yollarını öğüt vererek anlatmakla birlikte, temel insani değerleri bizzat uyguladı" (9).

Hoca Ahmed Yesevi'nin bu islami yöntemi, daha çok kültür ağırlıklı bir islami anlayışın eseridir. Önce toplamak sonra harmanlamak anlayışına dayalıdır. Hoşgörülü, eski yaşama biçiminin islamla bağdaşır yönlerini kabul edip diğerleri için zamanı kollayan bir anlayıştır. Konuştukça, yakın ve yumuşak oldukça "sevgi" doğar ve bu da birlik oluşturur umarına dayalı bir yöntemdir. Eğitmek için önce davet etmek, tutmak ve bunu da şahsın rızası ile yapmak önemlidir. Yoksa mecburi marş okutmakta olduğu gibi; 'ağzını açar ama, ses vermez', Yaptıranı aldatur. Ama rıza ile

olursa, sonuç başkadır elbet.

Hazreti Yesevi'nin bu anlatım yöntemiyle ve onun anlattığı islami benimseyen Melameti-Kalenderi meşrepli Türkler İran'a Anadolu'ya göç edince, fikir ve inançları, sosyal ilişkileri, acı ve umutlarıyla birlikte geldiler. Anadolu halkıyla kaynaşmağa ve Hıristiyan, putperest Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Önasya ve Anadolu'nun eski yerleşik halkından bu fetih işlemine katılmalar oldu. İslam şemsiyesi altında farklılıklar birbirleriyle bağdaştı, anlaştı, ayrılık kayboldu. Rum Anadolu'nun fethi esas amaç oldu.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç dalgaları birbirini izledi. Yeni Yurt edinmenin zahmeti, sevinci yaşandı. Beylikler, devletler, imparatorluklar kuruldu.

Bu oluşumlar içinde, devlet yönetimlerine egemen olanların islam anlayışı ile (ortodoksi), kültür ağırlıklı islami anlayış ve yaşama biçimi (heterodoksi) farkı ve çatışması belirgindir. Heterodoksik islami anlayışı ve benimseyerek inarak yaşayış; Arap, Fars, Kürt, Türk, Arnavut vb. halklar arasında yaygındı. Ümmet esasına dayalı islami devletlerde farklı düşünen kitleler; ırk ve kavmiyet fikri yerine mezhep-tarikat esasına dayalı olarak kümeleştiler. Sosyal mücadeleyi, bu isim ve renkler altında sürdürdüler. Bu gruplaşmanın kalıntıları, günümüzde de mevcuttur.

İslam devletleri içinde, ortodoksik ve heterodoksik islam çatışması sürürken, Doğuda Cengiz Han ile başlayan bir Moğol Fırtınası koptu. Moğol'ların önünden kitleler Batı'ya göç etti. Bunlar arasında birçok derviş, sofu, dinadamı, alim insanlar da vardı. Bu insanlar, göç içinde meşreplerini de

tanıtıp, taraftar topluyorlardı. Böylece Batı İran, Önasya, Anadolu, Melami-Kalenderi, Haydari, Vefai meşrepli, ortak karakterli insanlarla doldu. Anadolu; bu yeni gelenler ile önceden gelenler ve yerli halkıyla birlikte yoğruldu. Herkes-ten bir parçayı içeren, yeni bir kültür oluştu. Bu yeni kültür bütünüyle ne yerlinin ne de göçenin damgasını taşıyordu. Toplumda nüfus yoğunluğuna göre kültür ağırlığı yaşandı. Bunlar kendi aralarında etkileşti. Birbirini kabullenmenin gereğine, zaruretine, hoşgörüsüne inandı. Çünkü islam dini, kavmiyet esasına değil, ümmet, inanç esasına dayanıyordu. Her kavim kendi kültüründe hür ve eşit durumdaydı. Haki-miyet nüfus ve islama uygunlukta idi (bunu devlet belirliyor-du). Çünkü, çok daha sonraları, heterodoksik islami görüş, "irtida" (dinden dönmek) olarak nitelendi ve katliamlar yaşandı.

Putperest Moğol istilası, islam devletleri için yıkım oldu. Moğol devlet idaresi, Cengiz Han Yasasına göre idi. Şiddete dayalı bir askeri idare, kan ve talana dayanıyordu. Devlet zulüm demekti ve ancak zulüm ile yaşardı. Yaşamak için, öldürmek-almak gerekliydi. Bu yöntemin benimsenir yanı yoktu. Ama başka çare de yoktu. Ölenler gitmiş, kalanlar başeğmişti.

Bu hususlar her ne kadar, yönetimin ilkeleri olsada devle-tin belirleyici vasfı, kişisi hükümdar'dır. Onun ölmesiyle herşey değişebilir. Nitekim zaman içinde Moğollar bölündü, devlet parçalandı. Bir kısmı müslüman oldu. İlhanlılar, top-lumla barışmağa çalıştı.

Her toplumsal yıkımda olduğu gibi, Moğol Fırtınası'ndan

sonra halk daha bir dine sarıldı. Bununla teselli bulmağa çalıştı. İşte bu sırada, Türk dünyasında ve islam anlayışında, tarikatler arasında seçkin bir yeri olan Muhammed Bahaüddin (1318-1389) tarih sahnesindedir. Tarikat kurucusu olan bu zat, Buhara yakınlarında doğdu. Şeyh Yusuf Hemedani'nin Halifesi olan Abdülhalik Gücdüvani tarafından yetiştirildiği söylenir. Ama bu bir tarihi zorlamadır.

Şeyh Muhammed Bahaüddin; Hoca Yesevi'nin islama davet ettiği Türk toplumu arasında çok taraftar bulur. Yesevi'nin tarlasında hasadı toplar. Gönülleri süslediği için kendisine "Nakşi" denilmiş. Bu nedenle kurduğu tarikat da Nakşibendilik olarak isimlendirildi. Halen dünyanın her tarafında, taraftarı olan, şariatçı bir islam tarikatıdır. Tarikat silsilesi bakımından, Hz. Ebubekir'e varan yegâne tarikattir. Diğer bütün tarikatlar ise Hz. Ali'ye ulaşırlar. Namaz, oruç, zikir, tövbe, uzlet, kanaat, teslimiyet bu tarikatın temel unsurlarıdır. Sünni, şariatçı bir tarikattir. Bir diğer ifade ile 'ortodoksik islam'dır.

Nakşibendi müslüman Türk'ler de Anadolu'ya göç edip geldiler. Nakşibendilik, İran ve Anadolu'da taraftar buldu. Emir Timur'un savaşları ve Ankara'da Yıldırım Beyazıt'ı yenmesi (1402) tarikatın yayılmasında etkili oldu.

Nakşibendilik de bir Türk tarikatıdır. Ahmed Yesevi diliyle müslüman olan Türk'lerin bir kısmı Melameti-Kalenderi müslüman yaşayış yerine, züht ve ibadet esasına dayalı Sünni islami benimsedi. Böylece, dünden günümüze islami anlayış ve inanç dünyamız şekillenmiş oldu. Mevcut farklılığın gelişimi, oluşumu, böyle bir seyir izledi.

Nakşı islami anlayış da, Ahmed Yesevi tarlasına kendi çiçeğini ekti. Hacı Bektaş Veli ise aynı bahçeyi ve aynı ürünü korudu, sürdürdü. Nakşı dervişleri Ahmed Yesevi'nin adını, etkisini kullandılar. Onun diliyle, kendi bildiklerini söylediler. Fikir ve inançlarını böylece yaymak, taraftar bulmak daha kolay ve etkindi. Bu tarikat aynı zamanda Melameti-Kalenderi yaşayışa bir reaksiyondur.

Nakşı-Bektaşî tarikatlerin, Yesevi'nin tarikatinden çıktığını ileri sürmek, anlaşılması zor bir tezdur. Çünkü bir şeyh, zıt iki mizacın, farklı tercih ve önceliklerin öncüsü, mümessili olamaz. Ancak, onun fikirlerinden yararlanmak mümkün. Tıpkı sünnet ve Kur'an'ın bazı ayetlerinin farklı yorumlanması gibi. Toplumsal öncelik ve tercihler de farklı olabilir. Yöntem farkı da bunu tamamlar. Böylece islami gruplar arasında, islami verilerle dayalı, zıt gruplar oluşabilmektedir. Ayrılığın temel ve belirleyici noktası Devlet ve düzendir. Bu Devlet'e hakimiyet ile, devlet olanağının bölüşülmesi temel ayrılık ve çekişme noktasıdır. Yoksa, aynı Allah'a inanan ona ibadet eden, aynı Kitap ve Peygambere iman eden insanların birbirini kırmaları için bir neden yoktur. İnanç renk ve bayraklı çatışmaların temelinde dünya nimetinin bölüşümü vardır. Günümüzde, çatışmanın bu odak noktası 'siyaset' ile tanımlanmaktadır.

İslamda, dinde zorlama yoktur, zora başvurmak yoktur. Hak ve adil olmayan emre uymak yoktur. Bu ve bunun gibi temel ilkeler, inanca dayalı bir dünya nizamının gerekleri sayılmaktadır.

Görölüyor ki Ahmed Yesevi'nin islami anlayış ve uygulaması devlet yönetimi, islam dünyasını ve özellikle ülkemizi

çok yakından ilgilendirmektedir. Hazreti Yesevi'yi bildikçe, bütünleşmek daha kolay olacaktır. Çünkü herşeyin temelinde sevgi vardır ve olmalıdır. Yesevi, şöyle demektedir:

*Şeriatın şartlarını bilen aşık
Tarikatın manasını bilir dostlar
Tarikatın işlerini eda kılıp
Hakikatın deryasına batar dostlar*

Evet dostlar, Hazreti Hoca Ahmed Yesevi deryasında inci mercan toplayalım. Başka yerde değil, kendimizde arıyalım. Sevgi güllerini derelim, sevgi fidanlarını dikelim.

Sevgi; rahmettir, sevgi şefkattir. Hepimize yeter.

TÜRK TARİHİNDE İSLÂMİYET

Turgut Akpınar 3

Türklerin İslâmiyeti Kabulü:

Tarihimizin büyük bazı meseleleri hakkında bazen çok yaygın fakat yanlış birtakım inançlarımız var. Bunlardan biri de İslâmiyetin Türklerce kabulü konusundadır. Okul kitaplarından, en ciddi sayılan tarihi eserlere kadar her yerde, dolayısıyla halk arasında bugüne kadar yaygın olan telakki, Arapların İslâmiyeti Ortaasya'ya getirmeleri üzerine, Türklerin "hiçbir baskı altında olmaksızın, büyük kitleler halinde toptan ve kendi istekleriyle Müslüman oldukları" şeklindedir.³⁸

Arap Ordularının Ortaasya'yı istilası döneminde şüphesiz İslâmiyeti kabul eden pekçok Türk olmuştur. Fakat bunun çeşitli askeri ve siyasi baskıların sonucu olarak gerçekleştiğini göreceğiz. Türklerin büyük ölçüde Müslümanlığa geçişleri ise çok daha sonraları değişik faktörlerin etkisiyle olmuş ve yüzyıllar boyu sürmüştür.

Türklerin Araplarla ilk temaslarında, İslâmiyeti kendi arzularıyla benimsemeleri psikolojik nedenlerle de imkansız gibiydi. Zira Maverâünnehr prensleri istilacı Arap askerlerine "çapulcu" gözüyle bakıyorlardı.⁴⁰ Gerçekten o sırada Arapların asıl amacının İslâmiyeti yaymak değil, yağma ve çapul olduğu yerli ve yabancı uzmanlarca kabul edilmektedir.⁴¹

Arap istilası ve Türklerin İslâmlaşması sürecinden bahseden diğer bir araştırmacımız da A. İnan'dır. Onun açıklamalarından, bu sürecin ne kadar uzun ve zahmetli olduğu anlaşılıyor: "İslâm ordularıyla ilk temasa gelen Türkler, Zerdüşt, Buddha, Mani ve kısmen Nesturi-Hristiyan dininde idiler. İslâm dini bunlar arasında çok yavaş yerleşiyordu. Buhara ve Semerkant fethinden sonra Araplar, küçük Türk Beylikleriyle değil, fakat Büyük Türk Hakanlığı ordularıyla karşılaştılar. Bu Türkler Şamanist idiler.. Batı Kök-türk (Türgeş) Hakamı So-lu (veya Su-lu-T.A.) İslâm ordularına uzun müddet Hicretin 119. yılına kadar mukavemet gösterdi.. Hicretin 3. yüzyılında (M.9. yüzyıl) Maverâünnehr İslâm memleketi oldu. Fergana'da ve Aşağı Sir Derya boylarında Müslüman Türkler çoğaldı. Bununla beraber İslâmiyetin Türkler arasında yayılması ancak Hicretin 4. yüzyılında oldu.. Budist ve Hristiyan Türklerin ise Timur devrine kadar mukavemet gösterdikleri malumdur (Timur'un 14. yüzyıl ikinci yarısı ve 15. yüzyıl başında hüküm sürdüğü hatırlansın T.A.).. Bugün Türklerin en az yüzde 90'ı Müslümandır. Bunların hepsi aynı zamanda müslüman olmuş değildir. Hatta aynı boydan olan Oğuzların tamamıyla İslâmlaşması iki asır boyunca devam etmiştir. Kıpçak Bozkırlarının İslâmlaşması (ise) 9. yüzyıldan 14. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür.."46

Taberi'ye göre Semerkant'ın teslim şartları arasında, şehirde (Araplarca) bir cami inşasına karşı konulmaması da varmış. Kuteybe, Cami'in inşasına bizzat nezaret ediyor ve yerli halkın herhangi bir taşkınlığa meydan vermemek için sıkı tedbirler alıyormuş. Halk arasında İslâmiyetin fazla hüsnü

kabul görmediği, Cuma günleri halkı camiye çekebilmek için nakdi mükafat verileceğinin vaadedilmesinden de anlaşılmaktadır.⁵⁵

Türklerde Yağma

Geçim kaynakları hayvancılık olan, göçebe Türk kavimlerinin hayatında da "yağma" seferlerinin önemli bir yeri vardı. Bu seferlerin, geçimlerindeki önemli yerine Orhun Yazıtları'nda bile değinilmekte, Han'ların dışardaki kavimlerle yaptıkları savaşların, "aç halka yiyecek, çıplak halka giyecek bulmak" için tabii bir araç gibi görüldüğü açıkça ifade edilmekte, başka bir deyişle savaş, "geçim yolu" olarak gösterilmektedir.⁶⁵

Eski Türklerde, savaşların bir gelir kaynağı ve geçim vasıtası olarak görülmesi sadece yukarıda belirtilen kayıtların ait olduğu döneme inhisar etmez. Normal sosyal bir davranış ve düşünce olarak daima olagelmıştır.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra, göçebe hayatın zorunlu bir parçası olan "yağma seferleri", bu defa Dar-el Harb'e yani kafirlere karşı açılan kutsal savaşlara dönüşmüş, dini bir görev duygusu ve bir ideali gerçekleştirme heyecanı içinde yapılır olmuştur. Bu mesele üzerinde Selçuklulura, Beylikler ve Osmanlılar dönemine ait bazı tipik örnekler vermekte yarar görüyoruz. "1047 yılında Türkistan'dan Nişabur'a gelen kalabalık bir Oğuz kütlesi, İbrahim Yınal Beg'e yurtsuzluktan ve geçim sıkıntısından şikayet edince, Selçuklu Beyi onlara: "Memleketim sizin oturmanıza yetecek kadar geniş değildir, Tanrı yolunda cihad yapınız ve ganimet alınız" tavsiyesinde bulunmuş, Oğuzlar da bu tavsiyeye uymuşlardır.⁶⁹

Türklerin eski milli dinleri Gök Tanrı ve Yüce Varlık

Türklerin milli denebilecek eski dinlerinin ne olduğunu bütün boyutları ile tam olarak bilemiyoruz. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Türklerin eski dini "Şamanizm" değildi. Şamanizm uzmanı Romanya asıllı bilgin Eliade, Şamanizm'i bir "Vecd tekniği" diye niteliyor.⁸⁵ Türklerin eski dinlerinin, önce Çok Tanrılı bir din olduğunu söyleyebiliriz.

Türklerin İslâmiyetten önce de monoteist bir Tanrı anlayışı yani Tek Tanrıcılık bulunduğu inananlar, bu inanış nedeniyle, İslâmiyete geçişin tabiatıyla çok kolay olduğunu ileri sürerler. Tezin esasta tamamen hatalı olduğu açıksa da, Gök Tanrı'ya izafe edilen sıfatların İslâmiyetin "Allah" kavramındaki niteliklerden bazılarına uygun düşmesinin, yeni dini anlayıp benimsemeye belirli bir yarar sağlayabileceği söylenebilir. Fakat bu ve benzeri yönler Gök Tanrı inancının Tek Tanrıcılık'a yükseltilmesini haklı kılamaz. Gök Tanrı, eski Türklerde "Tengriler Panteonunda"ki Tanrılardan sadece birisi belki en önemlisi idi o kadar.⁸⁹

Budizm sadece Türklerde değil, İslâm dinine de doğrudan doğruya etkileri olmuş bir dindir. Hatta büyük bir orientalist Goldziher, ikinci hususu yani Budizmin İslâm dini üzerindeki etkilerini özel bir araştırma konusu yapmıştır. Goldziher İslâm'da Gezici ve Dilenci Dervişliğin, daha önemlisi tasavvufun kaynağı olarak, Budizmi görmektedir.⁹⁰

Hilmi Ziya Ülken, önemli bir makalesinde, "Miraç" meselesinde Budizm etkisinden sözeder. Ona göre, Kur'anın metninde asıl Miraç'a yalnızca birkaç kelime ile işaret edilerek geçilmektedir. Halbuki İslâmiyette bunun teferruatı tamamiy-

le İslâmiyet dışı tarikatlara ait olup, bunlar arasında Budizm de bulunmaktadır.⁹¹

Budizmin, Türklerin din tarihinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Hristiyanlık da bazı Türk toplulukları arasında yayılmıştı. Balkanlarda tüm "Bulgar" ismini taşıyan Türklerin 9. yüzyılda Ortodoks Hristiyanlığı kabullenmesi (863) ve böylece Türk Dünyasından tamamiyle kopup, Slav kütleleri denizinde eriyip gitmeleri bir yana, Hristiyanlık, Ortaasya'da da Türkler arasında yer tutmuştu. Bu Sasaniler döneminde Bizans'ın takibine uğrayan Yakın Doğu'daki Nesturilerin, Bizans'ın can düşmanı olan İran'a sığınmaları, buradan da Türkler ve onların bir kolu olan Uygurlar arasında yayılmaları suretiyle olmuştur. Osman Turan, Barthold'un Ortaasya'da Hristiyanlık başlıklı makalesindeki, Türkler arasında Hristiyanlığın yaygınlığı hususundaki fikirlerini abartmalı bulmakta ve özellikle göçebe türkler arasında bu dinin yayılmadığını vurgulamaktadır.⁹³

Maniheizm, Mani'nin (doğ. 215), Zerdüştlük ve Hristiyanlığın karışımından oluşturduğu, sonradan Budizmin bazı akidelerinin de eklenmesiyle gelişen bir dindir ve Türklerin dini tarihinde önemli bir yer tutar. Uygurların ikinci Hakanı Bugu Han (759-80), Maniheizmi resmi din olarak kabul etmişti. İslâmiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı 10. yüzyılda bile Semerkant, Taşkent ve Tunkent gibi büyük şehirlerde Maniheist ve Hristiyanlara rastlanıyordu. Uygurca birtakım Maniheizm metinleri zamanımıza kadar ulaşabilmiştir.

Musevilik, dört yüzyıl hüküm süren Hazar Devletinin resmi dini idi. Hakan, idareci zümre ve muhtemelen halkın bir kısmı bu dine mensuptu.

İslâmiyetin zuhur ettiği sıralarda, civardaki şehirlerde birçok Yahudi yaşamakta idi.⁹⁴ Sırf bu nedenle bile İslâmiyetin Musevilikten esinlenmiş olduğunu inkar etmeye imkan yoktur.

Halk dinlerinin doğması

"Yüksek İslâm" yanında bir de kütlelerin benimsediği bir "Halk Dini" yahut "Halk İslâmiyeti" oluşmuştur ki bugün Batılı eserlerde özellikle Almanca araştırmalarda bu kavramlar sıkça kullanılmaktadır. Kütle, eskiye, an'anelerine bağlıdır. Akılcı olmayıp duygusal hareket eder, dinden pratik yararlar bekler. Somut şeyleri kavrayabilir, soyut kavramlara yabancı ve uzaktır. Din yolunda daima sevkedilmeye ve bir rehber ihtiyâç duyar. Kolay inanır. Kararlarında toptancı ve tek yanlıdır, meselenin iyi ve kötü yanlarını tahlile yanaşmaz vb.¹⁰²

Alman müsteşriki Richard Hartmann, Sufilik'in menşeleri hakkındaki araştırmasında, Ortaasya'daki tasavvufun Horasan ve Türkistan çevresinde geliştiğini ortaya koymuştur.¹⁰⁵ Hartmann, Türkistan'ın İslâm fetihlerinden önce ve sonra, Uzakdoğu ile İran arasındaki işlek kervan yollarının kavşağında olduğunu, güneyden Hindukuş üzerinden gelen bir ticaret yolunun da buraya kavuştuğunu, dolayısıyla bu bölgenin birçok kültür ve dinin karıştığı ve yaşadığı bir yer olduğunu vurgular.

Fuad Köprülü'nün Yesevilik'i başlangıçta ortodoks (Sünni) bir tarikat sayarken sonradan, araştırmaları ilerledikçe bu fik-

rinden tamamen vazgeçtiğini ve bu tarikatın daha başlangıcında bile heterodoks bir mahiyet taşıdığını kabul ettiğini söylersek, bu yazıdaki iddialarımız için önemli bir delil ele geçirmiş sayılırız. Vaktiyle bir sohbetimiz esnasında, Köprülü'nün, Yeseviliğin heterodoks mahiyeti hakkındaki fikrini, kendisine naklettiğim zaman, merhum, değerli tarihçimiz Osman Turan buna bir türlü inanmak istememişti. Halbuki Köprülü, bu fikirlerini Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu kitabında (s. 98) ve İslâm Ansiklopedisi'nin "Ahmed Yesevi" maddesinde açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁶

Ortaasya'da Türkler arasında İslâmiyetin heterodoksi kanalından girmesinin sosyolojik açıdan zorunlu görüldüğünü ve nedenlerini yukarıda belirtmeye çalışmıştık. Gerçekten tarihte de böyle olmuştur.

Tamınmış tarihçimiz Zeki Velidi Togan, bunu şöyle ifade etmiştir. "Türkler arasına İslâmiyetin, Maniheizm, Budizm ve Şamanizm gibi (Türklerin eskiden kısmen de olsa mensup oldukları) dinlere az çok uyabilen, Şiilik, Alevilik ve Tasavvuf kanallarından girdiği muhakkaktır", ".. Aybek Baba, Buzağı Baba, Abdurrahman Baba, Baba Halil, Sarı Saltık, Barak Baba ve Hacı Bektaş gibi Türk Şeyhleri ile Yesevi Şeyhleri, İslâmiyeti adeta bir Milli Türk Dinine çevirdiler."¹⁰⁷

Selçuklu Sarayında içkinin bol bol içildiğini esasen tarihi eserlerden biliyorsak da büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün "Siyasetnamesi"nde Şarap içme adabı ile ilgili ayrı bir bahis bulunması, fazla açıklamaları gereksiz kılmaktadır. Osmanlılar döneminde Kıbrıs'ın fethinin, güzel şaraplarına kavuşmak için içkici Osmanlı Padişahının emri

üzerine gerçekleştiği aslında bir hikaye olsa bile, daha Devletin kuruluş döneminde Sultan Orhan'ın Bursa'nın fethinde büyük yararları olduğu için "Geyikli Baba'ya yüklerle rakı ve şarap göndermesi, genç yaşında Arşivde tasnif işlerinde çalışırken Hilmi Ziya Ülken'in bulduğu ve Ahmed Refik'in yayınladığı bir belge ile kesinliğe kavuşmuş olduğuna değinmiştik. 146

-
- 38 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. 1, İstanbul, 1946, s. 75. Osman Turan, *Türkler ve İslâmiyet* (Selçuklular ve İslâmiyet, İst. 1971, içinde, s. 13). İsmail Hami Danişmend, *Türklük ve Müslümanlık*, İstanbul, 1959, s. 46 vd.
- 40 H.A.R. Gibb, *Ortaasya'da Arap Fütuhâtı*, İstanbul, 1980, s. 49 vd.
- 41 Zekeriya Kitapçı, *Türkistan'da İslâmiyet ve Türkler*, Konya, 1988, s. 79. Zekeriya Kitapçı, *İlk Türk Arap Münasebetlerinin Ekonomik Anatomisi*, Ank., 1978, s. 3-18 (Ata. Üni. Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, çeşitli konular).
- 46 A. İnan, *Makaleler*, s. 462, 464.
- 55 H.D. Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, *Diyanet Dergisi*, s. 290.
- 65 Zekeriya Kitapçı, *İlk Türk Arap Münasebetlerinin Ekonomik Anatomisi*, Ata. Üni. Kuruluşunun XX. yılı Armağanı, IV. Kitap., 3-18.
- 69 Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İst. 1971, s. 34-35.
- 85 Mircea Eliade, *Shamanism, Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton Uni. Press, 1974.
- 89 A. İnan. a.g.e., s. 15
- 90 Ignaz Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, Heildeberg, 1963, s. 160 vd.
- 91 Hilmi Ziya Ülken, *İslâmiyette Eski Dinlerin İzleri*, *İstanbul Mecmuası*, sa.63 (1 Temmuz 1946).
- 93 Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İst., 1969, C. I, s. 74.
- 94 Arent Jan Wensick, *Muhammed and Jews of Medina*, Freiburg i.Br., 1975, s. 2 vd.

- 102 Gustav Mensching, *Soziologie der Religionen*, Bonn, 1947, s. 137vd.
- 105 Franz Babinger, *Der Islam*, (Die Religionen der Erde III, Münih, 1966, s. 129'dan naklen).
- 106 Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1988, s. 98. Fuat Köprülü, "Ahmed Yesevi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1 ve Barthold'un "İslâm Medeniyeti Tarihi"ne ek, not: 67.
- 107 Zeki Velid Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1946, s. 75, 257 vo.
- 146 H.Z. Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul, 1948, s. 353, dipn.1.

TÜRKLER, İSLAMİYET ve MEMLUKLER

John Keegan 24

Memluklar (köle askerler, Kölemenler) birçok Müslüman ülkede görülmekteydi. Doğal olarak çoğu zaman bu devletlerin başına geçiyorlardı ve liderleri bazen kuşaklar boyu yönetici olarak kalıyordu. Bu gücü kullanarak kendilerini yasal olarak özgür kılmak yerine, Kölemenlik 'kurumunu' devam ettiriyorlar ve değiştirmeleri için yapılan baskılara şiddetle karşı koyuyorlardı. Karşı koymalarının bazı mantıksal nedenleri vardır. Okçuluk ve binicilik konuları onların tekelinde olduğu için güç kazandıklarından, bu konulardan ayrılıp daha basit kabul edilen ateşli silah kullanma ya da yaya olarak savaşma yöntemlerine geçmek, içinde bulundukları düzeyi yitirmelerine neden olabilirdi. Ne var ki, askerlik kültürlerinin dar sınırları tıpkı Zulular gibi Memluklar'ın da kötü sonunu hazırladı. Politik güçlerini askerlikten aldıkları halde savaşmanın modern yöntemlerine uyum göstermek yerine modası geçmiş teknikleri kullanmayı tercih ettiler.

Köle askerlerin neredeyse tamamı İslâm dünyasının Orta Asya stepleriyle sınırı olan Hazar Denizi'yle Afganistan dağları arasında kalan bölgeden daha sonraları da Karadeniz'in kuzeyinden elde edilmişti. 9. yüzyılda Halife el-

Muntasır bu uygulamayı sürdürdüğü zaman bu bölgelerde yaşayanlar Türkler'di. 'Dünya yüzünde hiç kimse onlardan daha cesur, daha sadık ve daha kalabalık değildir' dediği iddia edilmektedir. Türkler gerçekten çetin insanlardı ve batıya doğru ilerlemeye çoktan başlamışlardı; elde ettikleri zaferler Araplar'dan çok daha fazla olacaktı. Halifelerin hoşuna giden başka yetenekleri de vardı. Müslüman değildiler ama bozkırın sınırı, Türk'lerin ve Türk olmayanların baskın ve ticaret amacıyla sık sık gelip geçtikleri bir nokta olduğundan, İslâm dinini tanıyorlardı ve çoğu zaman daha iyi koşullar elde edebilmek için göç ediyorlardı. Onların tanıdığı İslâm dünyası, kahramanlıklarıyla ünlüydü. Ön saflarda dövüşen gaziler kutsal savaşlara gönül rahatlığıyla katılıyorlardı. Daniel Pipes'in 'içedönüş' diye adlandırdığı, anavatanlarında yaşayan müslümanlarda görülen, dinin dünya işlerinden uzaklaşma olduğu duygusuna sahip değildiler.³⁴ Hepsinden çok Türklerin binicilik ve at sırtında dövüş teknikleri hayranlık uyandırıyordu. Binicilik bozkırlarda başlamıştı ve Türkler atları neredeyse bedenlerinin bir parçası gibi kullanıyorlardı. Söylencelere göre, Türk kadınları at üstünde hamile kalıp doğum yapıyorlardı. Süvari silahları olan mızrak, yay ve kılıçlarını kullanmaktaki beceri ve başarılarına rakip tanımıyorlardı. (Bozkır savaşçılarının yenilmezliklerini takdir etmek için, İngiliz generallerinin Memluk kılıçları, onların kullandıklarına benzetilmiştir.) Biraz süt ve etten başka bir şey elde edilemeyen bozkır yaşamının zor koşullarına tepki olarak çapulculuğa yönelmişlerdi ve bunu sürdürebilmek için köle askerliği kabullenmek kaçınılmaz bir fırsattı. 'Kölemenlik müessesesi' kurulunca, İslâm dünyasının gücünden

yararlanmak isteyen aile reisleri ve yöneticiler, köle askerleri temin etme görevini yüklenmişler, saygın ve güvenli bir iş sahibi olma fikri de gençleri heveslendirmişti.

Büyük müslüman devletlerin çoğunda köle askerler kullanılıyordu. Bunların içinde en önemlisi Mısır'daki Abbasi Halifeliği'dir ve 1258'de Moğollar, Bağdat Halifesini tahttan indirince 13. yüzyılın ortasından 16. yüzyılın başına dek Memluklar hanedanlık kavgasında doğru tarafı tutmuşlar ve 1260'ta Ayn Calut'daki nihai savaşı kazanarak Müslümanlığın kurtarıcısı rolünü üstlenmişler ve yine Moğollar'a karşı diğer uygar ülkeleri de koruma altına almışlardır. İki yıl önce Bağdat Halifesini tahttan indirip öldüren Cengiz Han'ın soyundan gelen Moğollar'a karşı Memluklar'ın dışında hiçbir askeri güç, hatta Haçlı Seferini yapan profesyonel Hristiyan askerler bile karşı duramamıştı. Memlukların zaferinin en çok dikkati çeken yönü ise Moğol ordusundaki süvarilerin büyük bir çoğunluğunun Türk olmasıydı. Bozkırlarda Moğollar'la komşu olan Türkler, Cengiz Han'ın Orta Asya'da açtığı yollar-
dan yararlanıp yağmacılık yapma fırsatını kaçırmak istemişlerdi. Ebu Şima'nın gözlemlediği gibi 'kendi kardeşleri tarafından yenilgiye uğratılıp yok edilmişlerdi'.³⁵ Kendi ırklarından demek daha doğru olacaktır çünkü Memluk askerlerinin yetiştirilme yöntemleri çok özeldi.

Ayn Calut'taki Memluklar'ın çoğu (en ünlüleri Baybars) Karadeniz'in kuzey kıyısından çocukluklarında satılıp eğitim için Kahire'ye getirilen Kıpçak Türkleri'ydi. Manastırlarda gözlerden uzak yaşayan papaz adayları gibi bu köle çocuklar da önce Arap alfabesini ve Kuran'ı öğreniyorlar ve daha sonra binicilik, at sırtında silah kullanma gibi savaş alan-

larında Memluklar'ın gücünü ortaya koyan, furussiyya denilen eğitimden geçiyorlardı.³⁶

Kölemenlik sisteminin en üstün özelliği kesinlikle kalıtsal olmayışı idi. Memluklar istedikleri kişiyle evlenebilirler ve çocukları özgür olarak doğardı ve askerlik eğitimini bitirdikleri zaman yasal olarak özgür sayılırlardı ama ordudan ayrılmaları ya da sultandan başka bir efendi seçmeleri yasaktı. Özgür doğan çocukları ise bu sisteme alınmazdı. Bu açıdan yeni fikirlerin ve yeni kanın içlerine karışması gerekiyordu ama gerçekte bu olmadı. 14 ve 15. yüzyıllar boyunca stepelerin sınırlarından yeni köle askerler Mısır'a gelmeyi sürdürdü ve eğitimlerini tamamlayınca kendilerinden öncekilerden hiçbir farkları kalmadı. Bunun nedeni kölemenlen sınıfının çok özel haklara sahip olmasıydı. Askeri kölelik müessesesi mantığına uygun olarak kölemenler güç ve hak kazanmışlardı. Hiç kuşkusuz geçmişte onları yücelten durumlarına sık sıkıya bağlı kalmanın en iyisi olacağına inanmışlardı.

Osmanlılar'ın ateşli silahlarla donatılmış ordularıyla Ocak 1516'da Mercidabık ve Ağustos 1517'de Ridaniye savaşlarında çarpışan Memluklar bozguna uğratıldılar, kölemenlik müessesesi kaldırıldı ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

Eşit değerdeki askerlerin, eşit olmayan koşullar altında savaştıkları zaman, daha üstün silahlara sahip olanların kazanacağını Memluklar da öğrecekti. Mercidabık ve Ridaniye savaşları bu dersi verdi.

1798'de Napoleon Mısır'ı işgal ettiği zaman top ve tüfeğe karşı furisiyya teknikleri ile karşı koymaya çalıştılar ve Piramitler Çarpışması'nda bozguna uğradılar. Soylu vahşiliklerine

hayran kalan Napoleon, Rüstem adındaki subayı, iktidarda kaldığı sürece özel muhafızı olarak çalıştırmak için yanına aldı. Bu çarpışmadan sağ kurtulan ve hala modern silahları at sırtından yenebileceklerine inanan Memluklar, 1811'de Kahire'de 'Hıristiyan' yöntemleriyle savaşmaktan çekinmeyen Osmanlı satrabı acımasız Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından katledildiler.⁴⁰

Askeri araçların seçiminde kültürün en az politika kadar önemli ve güç olduğunu ve bazen politik ya da askeri mantıktan üstün tutulduğunu göstermek açısından her iki olay da iyi birer örnektir.

Halife El-Mutasim (833-42) Müslüman askeri köle sisteminin kurucusu olarak bilinir. Aslında Hz. Muhammed'in zamanında bile köle askerler özgür Müslümanlarla birlikte çarpışıyorlardı ve çok çeşitli yerlerden gelmişlerdi, hatta bir kısmı efendilerinin özel hizmetkarlarıydı.⁶⁶ Abbasiler böylesine karmaşık bir biçimde toplanan ordu üzerinde otorite sahibi olamayacaklarını anlayınca, Halife El-Mutasim, genelinde bozkır sınırlarından gelen Türkler'den oluşan bir ordu toplamak üzere çalışmaya başladı ve söylentiye göre sonunda 70.000 Türk esir askerden oluşan bir ordu oluşturdu.⁶⁷ Böylesine büyük çaplı bir köle asker ordusunun kurulması İslâmiyet'in askeri konulardaki ikilemini çözmüş oldu. Müslümanlar'ın din kardeşleriyle savaşmalarına gerek kalmadan sınırsız bir askeri otorite kurulmuştu. Ne var ki Orta Asya ve kuzey Afrika'da rakip halifelikler kurmuş olan Müslümanlar'ın kendilerine itaat etmelerinin nasıl sağlanacağı konusu çözülmüş olmuyordu. Yeni köle asker ordusunun başına geçecek etkili ve dinamik komutanlara gerek vardı,

945'te Bağdat'ta kendi seçtikleri halifeyi başa getirip Orta Asya sınırını cesaretle koruyan Büveyhiler ilk komutanları sağladılar ve daha sonraları, Büveyhliler'in karşı koydukları Türk toplumlarından Selçuklular daha etkin komutanlar yetiştirdiler. 1055'te Bağdat'a giren Sünni Selçuklular, Şii Büveyhiler'i devirip kendilerini halifenin koruyucuları ilan ettiler ve kısa bir süre sonra 'güç sahibi' anlamına gelen sultan adını aldılar.

Selçuklular'ın İslâmiyet'in Sünni mezhebini seçmeleri 'beş yüz yıl önce Franklar'ın Clovis'in önderliğinde Hristiyanlığı seçmeleri kadar önemli bir değişiklik' olarak kabul edilmiştir.⁶⁸ Bunun sonucunda Bizans İmparatorluğu'nun Asya'da kalan tüm toprakları elden gitmiş ve Hristiyanlığın tehdit altında olduğu gerekçesiyle Haçlı Seferleri başlatılmıştı. 960 yılında Orta Asya'nın yönetimini ele geçirmek için Karluklar, Kıpçaklar Kırgızlar'la birlikte savaşan Selçuklular, bozkır sınırlarında çalışan misyonerlerin etkisiyle bir bütün olarak İslâmiyet'i seçmişlerdi. Karluklar, Afganistan'ın Gazneli yöneticileri olarak ün yapmışlar ve daha sonra Memlük devletlerinin en önemlilerinden biri olan Delhi Kölemen Krallığını kurmuşlardı.⁶⁹

Abbasiler'in köle orduları kurarak savaşma deneyimi birbirine ters sonuçlar verdi. Türk kökenli atlıları orduya alıp halifelüğün gücünü tekrardan kurmayı başardılar ama savaşçı göçerler hizmet ettikleri otoriteye sonradan başkaldırıp İslâmiyet'in liderliğini Arap köklerinden ayırdılar. Abbasiler yalnızca isim olarak kaldılarsa da, 1180-1225 yılları arasında halife olan Nasır'ın kimliğinde, hanedanlığın ilk yıllarındaki görkemini yeniden canlandırır gibi oldular. Ama büyük bir

hata yapılmıştı. Gururlu, güçlü, dayanıklı, zeki köle askerler bir süre sonra bu konumlarından vazgeçip, imparatorluğun efendisi olmak için çabalamaya başladılar ve zekalarını kullanarak hem halifeliğin onurunu korudular hem de gücünü ve servetini kendi kontrolleri altına aldılar.

Haçlılar dönemindeki ortaya çıkan krizde önemli bir rol oynamış olan İran'ın kuzey dağlarından gelen Kürt kökenli Selahaddin Eyyübi halifeliğin batıdaki koruyucusu oldu.

Bozkırlarda başlayan ve önceleri pek belirsiz olan bir tehdit unsuru, 13. yüzyılın başında kendini belli etti. 1220-21 yılları arasında Orta Asya ve Pers ülkesi, 1243'te şimdiki Türkiye toprakları hiç de tanıdık olmayan bir atlı kavmin eline geçti. Bu kez gelenler Müslüman değildiler ve karşılırlarına çıkanlara dehşet verici bir acımasızlıkla saldırıyorlardı. 1258'de Bağdat'a girip son Abbasi halifesi Mustasım'ı öldürdüler. Yeni gelenler Moğollar'dı.

Selahaddin Eyyübi'nin 12. yüzyılda Haçlı ordusuna karşı kazandığı zaferin sonucunda İslâm dünyasının merkezi Mısır ve Suriye olmuştu ve onun soyundan gelenler Eyyübi Hanedanlığı olarak ülkeyi yönetmekteydiler. Yasal Abbasi Halifeliği halen Bağdat'da bulunuyordu ve Moğollar'ın yolunun tam üzerindeydi. 1257'de Hülagü Han, Pers İmparatorluğu topraklarına girip kolayca istila etti ve yıl sonunda da Mezopotamya'ya girmeye hazır konuma geldi. Abbasi halifesi Mustasım, dehşete düşmüştü ama ya teslim ya ölüm olarak sunulan Moğol emrine uymayı kendine yediremedi. 1258 Ocağı'nda Hülagü Han, Dicle Nehri'ni geçip halifenin ordusunu silip süpürdü ve Bağdat'ı ele geçirdi. Halife Müstasım boğularak öldürüldü ve bozkırların bu geleneğini Osmanlılar

İstanbul'daki saray yaşamında da veliahtların tahta çıkma sırasında olağan bir işlem olarak sürdürdüler.⁸⁶ Bağdat halkına hayatlarının bağışlanacağına dair önceden söz verilmiş olmasına karşın, büyük bir çoğunluğu katledildi. Moğol geleneklerine ters düşen bu davranış belki de şok dalgalarının yayılıp karşısına çıkacakları önceden korkutma amacını taşıyordu. Suriye'ye varınca ele geçirdiği Halep kenti halkı da katledildi ama ne de olsa kentlerini korumak için çaba göstermişlerdi. Şam ve diğer bazı Müslüman kentlerin halkı daha akılcı davrandıkları için katliamdan kurtulabildiler. İslâm dünyasının gücünün görkemli bir biçimde yıkılışı, Moğollar'ın yardıma geldiği konusundaki Haçlılar'ın inancını biraz daha pekiştirdi ve hatta en ünlü Haçlılar'dan olan Bohe-
mond'un bir süre için orduya katılması için ikna edilmesine yaradı. Moğol ordusu Kutsal Topraklar'a baskı yapınca Haçlılar daha iyi olcağına karar verip sahillerdeki kalelerine çekildiler. Hülagü Han, büyük Kağan seçimi için bozkırlara geri çağırıldığı zaman, Selahaddin Eyyübi tarafından yenilgiye uğratılmanın anılarını taşımalarına rağmen, Mısır'daki Eyyübiler ile birlik olmaya karar verdiler ve Mısır ordusunun kendi topraklarına girip Akra yakınlarında kamp kurmasına izin verdiler. Moğollar'ın başında Ketboğa vardı ve karşılıklı beklesirken, Mısır komutanı Baybars, Haçlılar'ı ziyaret ediyordu.

Memlük asıllı olan Baybars inanılmaz derecede hırslı bir yapıya sahipti ve bir sultanı öldürüp bir başkasını tahta çıkartarak Mısır'da Memlük gücünü sergilemişti. Ketboğa'nın her zamanki gibi teslim olmalarını istemek için gönderdiği elçilerin öldürülmesinde parmağı olduğu sanılmaktadır. İntikam, Moğollar için 'savaş nedeni' anlamına geldiğinden,

bu olayın ardından savaş çıkması kaçınılmazdı. Moğollar; Suriye'deki kamplarından kuzey Filistin'e girdiler ve 3 Eylül 1260'ta Kudüs'ün kuzeyinde Ayn Calut'ta Bultan Kutuz ve Baybars komutasındaki Mısır ordusu ile karşılaştılar. Moğollar yenilgiye uğradı, Ketboğa yakalanıp öldürüldü ve hayatta kalanlar bir daha dönmek üzere dağılıp gittiler.

Moğollar'ın yenilgiye uğradığı ilk meydan savaşı olan Ayn Calut o tarihte Hristiyan, Müslüman ve Moğallar'ın dünyasında şaşkınlık yarattı ve hala tarihçiler tarafından ilgiyle araştırılmaktadır. Mısır ordusunun sanıldığı kadar kalabalık olmadığı ve çekirdeğini oluşturan Memlük askerlerinin toplam 20.000 kişilik bir orduda 10.000 kişiyi geçmediği savunulmaktadır.⁸⁸ Kısacası Ayn Calut eşit güçler arasında geçmiş bir savaş olması nedeniyle çok önemlidir. Ayrıca yerleşik bir devletin geliriyle desteklenen atlı kabile değerleri gibi ilkel dürtülerle savaşan yine bir atlı kavim ordusunu yenmesini göstermektedir.

Haçlı ordularının savaşları cihadlarla aynı gibi görülürse de, Hristiyan krallıkları ancak Selahaddin Eyyübi ile karşılaştıktan sonra gerçek bir savaşın nasıl olduğunu gördüler. Selahaddin Eyyübi, bozkırlardan yükselen meydan okumalara karşın İslâm dünyasında ortaya çıkan enerji dolu bir yanıtı ve ordusunun çekirdeğini, atlı okçuluğun tüm acımasız taksitlerini uygulayan deneyimli Türk kökenli köle askerler oluşturuyordu. Doğuya yapılan Haçlı seferleri, orada edinilen deneyimleri Avrupa'ya taşıdı ve belki de pagan Slavlar üzerine düzenlenen Haçlı saldırılarında da bunlardan yararlandı. Slavlar aynı dönemde öteki yönden gelen bozkır atlılarının saldırılarına da uğramıştı.

- 34 D. Pipes, *Slave Soldiers and Islam*, New Haven 1981, s. 19.
- 35 P. Holt, A. Lambton ve B. Lewis (ed.ler) *The Cambridge History of Islam*, Cambridge 1970 C, 1A, s. 214
- 36 H. Rabie, "The Training of the Mamluk Faris", Parry ve Yapp, AGE, s. 153-63
- 40 A. Marsot, *Egyth in the Reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1982, s. 60-72
- 66 Pipes, AGE, s. 109-13
- 67 AGE, s. 148
- 69 Kwantem, AGE, s. 61
- 86 Kwantem, AGE s. 159; S. Shaw, *History Of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c. 11, Cambridge 1976, s. 184
- 88 P. Thorau, "The Battle of Ain Jalut: A Re-examination" AGE, s. 236-41

Memlukler

M. Sobernheim 42

Mısır ve Suriye'de hüküm sürdüler (1250-1517).

Memlükler, isimlerinin de gösterdiği üzere, hükümdar ve emirlerin muhafız birliklerine bağlı, eski köleler idi; bunlar meziyetleri ile kendilerini göstermiş ve efendileri tarafından azad edilmiş kimselerdi.

Tahta çıkan ilk Memlük İzaal-Din Aybak al Türkmani'dir (1250-1257). Memlüklerin hükümranlığı, Eyyübilere karşı, Baybars'ın, Bağdat'tan Moğollar tarafından kovulan halifeyi Kahire'ye celbederek, orada (1261) de halifeliğı yeniden tesis etmesi, kendisini halife tarafından kısmi hükümdar tayin ettirmesi ve nihayet resmen hükümdan ilan edilmesi sayesinde

kuvvetlendi ve meşruiyet kazandı.

Memlukler, hükümet hesabına "tacir al malik" denilen yüksek memur tarafından satın alınır, önce kısmen Kahire kallesinde, mektepte okutulur, sonra ayrılacakları vazifelere göre, bilgilerini tamamlamak üzere, silahdar, baltacı, şarabdar, iç-oğlan zümrelerine gönderilir ve nihayet, vaziyete göre, emir ve hükümdarların hizmetine verilirdi.

Eyyübiler zamanına kadar her şehirde cuma namazı kılınan bir tek "büyük cami" bulunmasına rağmen Memlükler zamanında teessüs eden bir adet gereğince, birçok hükümdar, vali ve orada bir esnaf cemaatleri, büyük şehirlerde cuma namazı kılınan "büyük cami'ler yapmışlardır (Kahire, Haleb, Şam, Trablus).

İlk Müslüman Türkler: Gazneli'ler, Karahanlı'lar, Selçuklu'lar, Atabeg'ler, Memlük'ler

Prof. Dr. László Rásonyi 38

VIII. yüzyıl yarısında Arap komisyoncuları, yetişkin Türk delikanlı ve kızlarını topluyorlar ve satın alıyorlar. Türk kadınlarının güzelliğini Fars'lılar (mesela *Hâfız*) ve Arap'lar öğmektedirler. At-Tâalibi adlı müellif, Arap'lar arasında "Yunanlı hadımlar, Türk iç oğlanlar, Buharalı câriyeler ve Semar-kand'lı kızlar" bulundurmanın kibarlık modası haline geldiğini kaydeder.

Askeri meziyetleri büyük takdir gören Türk esirlerine memlûk (bir şahsa ait) deniyordu. İleride görüleceği üzere bu dünya tarihi bakımından önemli bir ad'dır. Memlûkları bir emire veya halifeye intisaptan önce eğitime tabi tuttular. Bil-hassa daha sonra Mısır'da kurulan okulun memlûklara has eğitim usulü tatbik olundu. Eğitimin mevzuunu savaş bilgisi ve Kur'an teşkil ediyordu. Memlûk, diğer tabirle basit bir esir olmalarına rağmen içlerinde 'itk (azadetme) edildikten sonra çeşitli askeri ve idari mertebelerden geçerek sultanlık rütbesine ulaşanlar bulunabiliyordu. Nadir olmakla beraber bunlar arasından edipler ve alimler de yetişmiş ve Arap manevi hazinesini zenginleştirmişlerdir. Mesela: Türkistanlı Al-Fârabî İslâm dünyasının büyük filozofu ve Aristo'nun şerhecisidir (ölm. 950). Fârabî aynı zamanda Yunan filozofları hakkında en çok müstakil fikir sahibi ve onların şagirdi sayılabilir.

İbn Dukmak (ölm. 1386); *İbn İlyas* (ölm. 1528); *İbn al-Cavzi* (ölm.1257); *Al-Khatai Beybars* (ölm. 1325); Tarihçi *İbn Tagribirdi* (ölm. 1496) bu cümledendir. Hatta Türkiye'de revaçta olan kanaata göre Buharalı *İbn Sina* (Avicenna) da Türk menşelidir. Bağdad'ı inşa eden halife *Abu Cafer* (ölm. 762)'in ilk defa Türk'leri hizmetine aldığı sanılmaktadır. *Harun al-Raşid*'in oğlu *al-Mamun* zamanında Türk muhafız bölüğü mevcuttu. 807'de Mısır'da Türk'lere rastlamaktayız. *Al-Mamun* oraya mahalli muhafız olarak 4.000 Türk gönderir. Halefi *al-Mutasim* zamanında bir çocuklarının Türk sandığı *al-Afşin*, Azerbaycan sultanı Babek'e karşı kazandığı zaferle 20 yıl süren masraflı ve kanlı bir savaşa son verir. *Aşnas* adlı diğer bir Türk Mısır valisi oldu. Tedricen

gerek Bağdad'da ve gerekse Mısır'da Türkler nüfuslarını arttırdılar. Halife *al-Mutasim* Bağdad'da kendini emniyette hissetmeyince, burasını terk ederek yeni payitaht olan Samarra'yı inşa etti ve Türk muhafızları himayesinde burada yerleşti. Halifeler Türk'lerin elinde oyuncak oldu. türkler istediklerini tahta çıkardılar veya tahttan indirdiler, hatta öldürdüler.

Halife iktidarının zayıflaması üzerine büyük devlet çözülmeye yüz tuttu. Merkezden uzak eyaletlerin valileri müstakil sülalelere kurdular, halifenin üstün vasfını tanıma ancak böyle kaldı.

Mısır'da Türkistan menşeli ve Fars költürlü, Toguz Oguz kavmine mensup *Tulun Oğulları* (872-904) ve *İkhşid Oğulları* (935-969) sülalesi hüküm sürdü. Azerbaycan'da *Saci Ailesi* (879-929) idareyi ellerine aldılar.

Bunlar arasında *Tuluni*'ler bilhassa dikkate şayandır. Memlûk *Tulun*, halife *Mutasim* zamanında da muhafız bölüğü komutanı idi. Oğlu Ahmet 868'de Memlûk'lardan müteşekkil büyük bir ordu kurdu. Mali işlerinin idaresini de eline aldı. 872'den itibaren bu memleketin, hatta 878'den itibaren Suriye'nin de sınırsız nüfuza sahip hakimi idi.

Adliyeye Türk örf ve adetlerini soktu. Mısır'ın o zamana kadar Bağdad'a göndermekte olduğu cizye'yi kesti.

X. Yüzyılda İslâm çevresine bağlı Türk sülalelerinden başka diğer Türk ve müslüman devletler vardır. *İbn Fadlan*'ın 922 yılı elçiliği vesilesi ile daha önce Volga Bulgaristanı anıldı.

Bundan bir nesil sonra 960'da Arap vakanüvislerinden İbn

Miskavayih ve İbn al-Asir'de Orta-Asya'da 200.000 çadırılık Türk topluluğunun kitle halinde İslâm'ı kabul ettikleri zikrolunmaktadır. Ayrıca *Karahanî sülalesinden Satuk Boğra Han*'ın Müslümanlığı kabul ettiğine dair menkıbeler de olduğuna göre Orta-Asya'nın ilk Müslüman Türk devleti kurucularının Karahanî'ler olduğunun kabulü gerekir. O sırada tarih sahnesine çıkan Gazneli *Mahmud* ile önce akrabalık daha sonra düşmanlık durumuna düşer. Çağının yüksek kültür seviyesi hakkında daha önce de zikri geçen *Kutadgu Bilig* (Saadet veren bilgi) adlı muhteşem manzum eser tanıklık eder. Bu eser müellifi Yusuf Has Hâcib tarafından 1069'da *Harun Boğra* hana ithaf edilmiştir. *Divan-ü Lûgat-it Türk* müellifi Kâşgarlı Mahmûd da bu muhitte yetişmiştir. Karahanî sülalesinin sonuncu üyesi *Muhammed İbn Yusuf* (ölm. 1210), İslâm'ın Tarım havzası batı bölgesinde de ısıklık çevresinde kesin olarak yerleşmesine ve kökleşmesine hizmet etmiştir.

Karahanilerden biraz sonra *Gazneliler* ortaya çıkar ve yüksek kültürlü Samani'lere (900-999) halef olurlar.

Gaznelilerin cediti *Alptegin* memlûk sifatiyle Samani'lerin Herat valisi, daha sonra Gazne hükümdarı oldu. Gazne şehri Hindistan'a giden tek yol güzergâhında olduğu için sevkülceyş (strateji) önemi büyüktü. Bu durum Gaznevi sülalesi tarihine yön verdi. Hind topluluklarında İslâm'ı kökleştirme görevi bu sülaleye düştü. *Alptegin*'in damadı *Sebütegin* Horasan valiliğine getirilir ve onun oğlu Mahmud, Doğunun en kudretli hükümdarı ünvanını taşır (999-1030). Mahmud, ilk müslüman Hind fatihi olup, devletinin sınırlarını zaferleri ile Hindistan'ın içerilerine kadar genişletmiştir. İran

ile Türkistan'ın büyük bir kısmı, tekmil Afganistan ona tabi idi. Saray dili Türkçe olmasına rağmen, idaresindeki toprakların eski Fars kültürüne pek nadir rastlanır şekilde, saygı gösterdi ve devleti sınırlarındaki Fars ve Arap şairlerini ve alimlerini Gazne'ye topladı. *Şehnâme*'nin ölmez müellifi Firdavsi ve büyük coğrafyacı Al-Burun-i de bunlar arasındadır. Umumi olarak bütün Türk hükümdarlarının yaptığı gibi Mahmud da bilhassa Gazne'de abidevi yapılar ile şerefini yükseltti. Mahmud'un ölümünden sonra Hindistan'da Lahur Merkezinde halefleri 1186 yılına kadar hüküm sürdüler. Ancak Türkistan ve İran'daki kısımlar az sonra diğer Türk kavmi *Oğuz*'ların (arapça *gûz*) idaresi altına geçti.

X-XI. yüzyılda Oğuz'ların bazı bölükleri toplu kitle halinde Amu-Derya'dan Horasan'a göç ederler. 1035 de bir Oğuz oymak beyi olan *Selçuk*'un torunlarından *Toğrol* ve *Çağrı* beg Amu-Derya'yı kendilerine katılan diğer Oğuz'larla birlikte geçti. Bunlar Selçuk sülalesi kurulduktan sonra dünya tarihinde Selçuklu diye adlandırılacaklardır. Selçuklu'lar Horasan'ın tamamını hakimiyetleri altına aldıktan sonra, 1040 da Gazneli Mahmud'un oğlu *Mesud*'u merv şehri güney batısındaki Dandanakan mevkiinde yenerek batıya doğru zafer yollarına devam ediyorlar. O sıralarda İslâmın Sünni koluna mensup halifeliği, batı İran'daki Buyi'ler, Mısır'daki Fatimiler, Şiiiliğin bayraktarlığı sıfatıyla sıkıştırmakta idiler. *Toğrol*'un müdahalesi ile sünniler galebe çaldı ve Abbasi halifeliğinin daha iki yüz yıl mevcut olması sağlandı. *Toğrol* 1055'de Bağdad'a girdi. O tarihten itibaren sultan ve emir-ül-ümëra (baş komutan) sıfatıyla halifeliğin bütün dünyevi iktidarını elinde topladı. Bağdad'da *Toğrul* ve halefleri halifeyi

koruma ile görevli bir mutemed (*şihne*) tayin ettiler. Halife ancak İslâm dünyasının dini başkanı olarak kaldı.

Selçuklu akının Arap ve Fars kültürünü sarsmamış ve zayıflatmamış olması onların leh ve erdemi olarak kaydedilmektedir. Selçuklular bidayette İslâm'a yabancı oldukları halde az sonra onun hamisi sıfatını taşımışlardır. Bilhassa Melikşah sadrazamı *Nizam ül-Mülk*'ün çevresinde hararetle bir kültür hayatı tebellüs etti. Büyük Acem şairi ve ribaileri ile bugün dahi modern sanat tesiri bırakan *Ömer hayyam* onun çevresine mensuptu. Selçuklular, Pamir'den Mısır'a kadar birliği sağlamak suretiyle de İslâm'a büyük hizmet ifa etmişlerdir. İslâm'ın manevi teceddüt devresi de Selçuk yayılışı çağına rastlar.

Bu yenilikte Türkistan'ın Sayram kasabasında doğan büyük mutasavvıf, *Nakşibendi* ve *Bektaşî* tarikatlarının manevi öncüsü *Ahmet Yesevi*'nin büyük rolü olmuştur (ölm. 1166/67). Ondan sonra XIII. yüzyılda yaşayan, eserlerini farsça yazan, Selçuklu *Celaleddin Rumi* (ölm. 1273) en çok saygı değer bir mutasavvıftır. Tasavvuf dışardan dervişlik, tekke ve kardeşlik şeklinde görünür. Esas ruhunda ve derinliğinde ise hariçi alem tezahürlerinin aldatıcı bir görünüşten ibaret olduğu yolundaki "neoplatonizm" nazariyesi saklıdır. Bu dünya ancak tek olan ve her şeyi kendinde toplayan ilahi gerçeğin inikasıdır. Bunun içinde Budist tesirini de sezebiliriz. Kullandıkları terimlerde "aşk" sözü önemli yer tutar. Sufiliğin en yüksek hedefi olan, ferdin ilahi varlık içinde erimesini ve ona kavuşmasını "aşk" sağlar.

İmâeddin ve Nureddin Zengi'nin hizmetinde iken nüfuz kazanan Eyyübiler de tamamiyle atabegler çağının Türk

çevresinde yetişmişlerdir. Kürt sanılsalar da, pek erken çağda Türk çevresine uyarak yetişmişlerdir. Devletleri, Türk memlûkları yardımı ile Türk zeâmet usulüne göre kurulmuştur. Bonaparte'e Fransa tarihinde nasıl yer veriliyorsa, Eyyübilere de aynı hakla Türk tarihinde yer veriyoruz. Bu sülalenin en mümtaz siması *Salâheddin*-Avrupa edebiyatında *Saladin* adı ile anılır- haçlı seferlerinin en romantik ve efsanevi kahramanı olmuştur.

Salâheddin, İngiliz saz şairleri (trubadurları) ve ortaçağ Fransız ve İtalyan şiirlerinde konu teşkil ettiği gibi daha geç edebi eserlerde de şövalyeliğin ve adaletin imtisal numunesi olarak gösterilmiştir.

Eyyübiler çağında bile Mısır'da İran kültür tesiri yanında, Türk tarzı feodalizm kök salmıştır. Bu haçlılar vasıtasıyla Avrupaya da tesir etmiştir. Memlûkler zamanında "askeri feodalizm idaresinde tam manasiyle askerleşmeyi intaç etti. Ancak bu nizam toprak esasına göre kurulmuş olmayıp, sonradan azat edilen esirler kitlesi üzerine kurulu idi" (Becker). Azat edilenler daha sonra kendileri de meziyetlerine göre sürü sürü esir besleyerek birer feodal sahibi oldular ve dikkatle düzenlenen ve tatbik olunan dereceleri aşarak en yüksek unvanlara ulaştılar. 5 ve 10 memlûk sahibi, 40 memlûk sahipleri arasına kadar yükselebildiler. Bu tabakhane emirleri arasından, Arapça çeşitli unvanlar alan zümreler yetişti. Bu dereceye Araplar da çıkabiliyordu.

Memlûklardan sivrilen şahıslar arasında, Kuman'ların Kıpçak'ta ve Macaristan'da gösterilebilen Burc-oğlu uruğundan Sultan *Kalâun'u* zikrederim (1280-1290). Aslen Memlûk olan bu sultanın lâkabı 1000 altına satın alındığı için,

al-Alfi (yâni: binli) dir.

Topçuluğu ilerletemedikleri, ateşli silahlardan gereği gibi faydalanamadıkları, halkı soyma politikası yüzünden taraftarlarını kendisinden soğudukları için, taze kuvvetle, yeni silahlarla yayılmakta olan Osmanlı devletine mukavemet edemeyerek, 1517'de tarih sahnesinden silindiler. Sultan *I. Selim* Kahire'ye girdi, son memlûk sultanı *Tumanbay*'ı astırdı. Ve son Abbasi halifesini İstanbul'a getirdi. Mısır sükûnet ve hâdisesizlik çağına girdi.

İSLAM ÖNCESİ ve SONRASI TÜRK TOPLUMU

Celaleddin Vatandaş 47

Çok önceleri müslümanlarla karşılaşmış olan Türkler, özellikle 10. yüzyıl içerisinde kitleler halinde müslüman olmaya başlarlar. Tarihçilerin belirttiğine göre, Türkler'in İslâm'a geçişleri, küçük gruplar halinde değil adeta toplum halinde gerçekleşir. (32) Örneğin H. 349/M. 960 yılında 200.000 çadır hanesi Türk, müslüman olur. (33) Bu tarihe oranla biraz geç olmakla birlikte H. 435/M.1043 yılında, kurban bayramı günü çok sayıda Türk, müslüman olur ve bayram nedeniyle o gün 30.000 koyun kurban ederler. (34)

Konuyla ilgili örnekleri daha da çoğaltmak mümkün. Burada hatıra gelen soru; Türkler'e ne olmuştur da müslümanlarla karşılaşmalarından 3 yüzyıl sonra (35) toptan denilebilecek çoğunlukla müslüman olmaya başlamışlardır? Bu süre içerisinde İslâm'ı iyice öğrenip-anladıkları, sonra müslüman olmaya karar verdikleri düşüncesi pek tatmin edici değildir. Zira böyle bir şey söz konusu olsa bile, sonunda bu oranda, kitleler halinde İslâm'a geçiş olmazdı. Çünkü bir inancı tanıyıp, öğrenmek 8, 10 nesillik toplum için değil, bir kişinin davranışı olarak gelecek nesillere aktarılamaz. Bu ininçla ilgili bir durumsa o zaman, gelecek nesillere aktarmak tamamıyla imkansızdır. Bu nedenle Türkler'in müslüman

oluşlarında başka nedenler aramak zorunludur.

Konunun ayrıntılarını tarihçilere bırakarak genel olarak şunu söyleyebiliriz; 10. yüzyılda birliklerini kaybetmiş, güçleri zaafa uğramış olan Türkler, güçlü olanın dini olduğu için İslâm'ı benimserler. Çünkü insanın güçlüye olan eğilimi ve onu haklı, doğru bulma eğilimi temel özelliklerindendir. Ancak Türkler'in İslâm'ı kabulleri Farşlılar'inkinden farklı niteliklere sahiptir. Farşlılar'dan bir kısmı, içten pazarlıklar ve düşmanlık duygularıyla İslâm'a mensup görünümü kazanmasına karşılık Türkler'de böylesi duruma pek rastlanmaz. Bunun başlıca nedeni, Fars toplumunun aksine o dönem için Türkler'in gelişmiş, olgunlaşmış bir kültür ve felsefi geleneğe sahip bulunmamalarıdır. Bu özellikleri nedeniyle, Türkler din değiştirdikleri zaman kaybettikleri birşey sözkonusu değildir. Bu ise içten pazarlıkları veya düşmanlıkları besleyecek tavırların oluşmasını önler.

Türkler'in İslâm'a geçişlerini kolaylaştıran şartlar arasında en önemlisi olarak, bazı araştırmacıların İslâm öncesi Türk inanç ve düşüncesinin İslâm'ın özelliklerine yaklaştığı iddialarının güvenilir bir dayanağı yoktur. Bu düşünce Türkler'in İslâm'a giriş nedeniyle ilgili olarak belirttiğimiz hususun yanında hiç bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü araştırıldığında, Türkler'in İslâm öncesi döneminde sistemli bir inanç oluşumu bulunmadığı görülmektedir. Onların en önemli özellikleri, içinde bulunulan şartlara kolayca uyum sağlayabilmeleri ve buna bağlı olarak din değiştirebilmeleriydi. Eğer yine de Türkler'in İslâm'a geçişlerini kolaylaştıran neden olarak Türk inancının İslâmi özelliklere yakın olduğu iddiası ileri sürülecek olursa, o zaman Türkler'in İslâm

isimlerle anılan ve İslâmi dönemde Türkler'in büyük saygı gösterip bağlandıkları kişilere ilişkin inanç ve düşüncelerin Şaman'ınkiyle aynı olduğunu kolaylıkla tesbit edebilmekteyiz. Muhteva aynıdır, değişiklik sadece isimdedir. (42)

Konuyu somut delillerle gösterecek olursak; Yeni müslüman olmuş Türkler, dinin kurallarına uyulması zorunlu esaslar olduğunu belirtip, bunu da güçleri oranında kontrol eden fakihleri bir türlü sevmezler. Bu nedenle de o günün şartlarında dini eğitim merkezlerine iyi gözle bakmazlar. Oralarda eğitim görenleri aşağılarlar. (43) Bunun yanı sıra her türlü inanca ve yaşantı türüne müsamaha gösteren, hiç bir inanç ve yaşantı sınırlamasını savunmayan kişilere karşı ilgileri ve saygıları sonsuz olur. Bu kişiler eski Kamların yerini almış o günün derviş, baba, ata, şeyh, sûfi, mürşid, vefî, vs. sidir. (44)

Türkler'in eski inançlarının Müslümanlık dönemlerinde de devam ettiği ile ilgili en somut deliller 11. yüzyılda yazılan Kutad-gu Bilig ile, yüzyıllar sonra (16. yüzyıl) yazıyla aktarılan Dede Korkut Hikayeleridir. Kutad-gu Bilig'in yazarı Yusuf Has Hâcip, kitabını İslâm'ı bilen bir kişi edasıyla kaleme almıştır ki, halk açısından düşünüldüğünde doğrudur. Ancak onun bildiği İslâm'ın da Vahiy İslâm'ı olmadığı açıktır. Çünkü o, kitabında Türk Töresi ile İslâm'ı birleştirmeye çalışıp, Türk Kültürü'nün İslâmi örtüye bürünmesini sağlamak amacı içerisinde. (45) Bu kitabın yazılış tarihine kadar Türkler'in İslâmi döneminin üzerinden bir buçuk asır geçmiş durumdadır. Türkler hiç de kısa sayılmayacak bu kadarlık süredir İslâm mensubudurlar. Ancak Türk kültürü varlığını hala aynen devam ettirmektedir. Bunun görünür ifadesi olarak, Yusuf Hac Hâcip, kitabında üfürükçülerin ve muskacıların

(şamanların temel fonksiyonlarındandı.) toplum için gerekli olduğundan bahseder. Bu ve benzeri konularla zamanının Türkleri'nin İslâmiliği konusunu göstermiş oldu. Yine aynı dönemde, eski adetlerden olan, kurban etine bakarak fal bakma uygulaması halk arasında yaygın durumdadır. İnançların kaynaşması veya diğer bir ifadeyle Türk Kültürü'nün İslâmi görüntü altında devamı ile ilgili olarak şu örnek ilginçtir; Manas Destanı'nda geçtiğine göre "Manas'ın karısı, oğlu Simetey'e sefere hazırlandığı sırada babasının ruhuna kurban keserek, kurban etinin kazanda kaynama şekline bakıp seferin başarılı olup, olmayacağını anlamasını tavsiye ediyor; "Akşam namazını kıl, akboz kırsığı kurban kes, kestiğin yerde pişir. Kaynayan kazanda köpük peyda olursa ablanın dirildiği (razı olup sevindiği) demektir. Kazanda kara kan görünürse Han babanın ölmesi (razı olmaması) demektir. Bu hali gördükten sonra 'Vay! Babacığım' diye çağır ve eve doğru gel."(46)

İmkânların bol olduğu iyi bir statüde bulunan Kam ve benzeri kişiler, Türklerin müslüman oluşuyla, imkanlarını kaybetme tehlikesi yaşarlar. Yeni dine karşı mukavemet gösterirler, ancak işe yaramaz. Açık düşmanlıkla birşey elde edemeyeceklerini anlayınca, ortamla uyma gereği duyup, çıkarlarının bağlı olduğu mesleklerini kurtarmak için müslüman görünüp, halk arasındaki hurafelerden yararlanarak çıkarlarını korurlar. Böylelikle kısmen şekil (daha çok isim) değişikliğine rağmen eski statülerini aynen devam ettirmiş olurlar. (47) Halkın gözünde cennet yolunu gösteren Bab, Baba, Ata, Ünvanlı yarı Şaman yarı Müslüman (48) bu kişiler, konumlarına ve fonksiyonlarına İslâm'a yeni girmiş

halkın gözünde meşruluk kazandırabilmek için, kendilerini sahabeyle bağlantılı, onlardan İslâm'ı öğrenmiş kişiler olarak gösterirler. Örneğin, Arslan Baba denilen kişinin Peygamber sülalesinden ve sahabeleden olduğu, Korkut Ağa ve Çoban Ata'nın ise Hz. Ebubekir ile görüşerek İslâm'ı ondan öğrendiğini anlatır ve inanılır. (49) Böylelikle yeni hayat şartlarına ve dine uyum sağlayan Kam'lar, eski işlerini aynen yürütürler. Şeytan kaçırmak için yazdıkları bitig (muska) lerle halkın gözündeki itibarlarını korurlar. Eski Şaman dualarına peygamberin ismini ve melek isimlerini dahil ederler. Hz. Fatıma tarafından kurulduğuna dair Risale-i Perihan isimli kitap dahi yazarlar. Hatta Doğu Türkistan'ın kamları kendi Pir'leri olarak "Hazreti Fatıma Anamız"ı seçerler. (50)

Dede Korkut hikayeleri, inançlar karışımının somut delili durumundadır. Bu hikayelerde doğum, ölüm, kurban törenleri ve formülleri çok eski çağlardaki Şamanizm ve Totemizm hatıralarını hala korur durumdadır. (51) Konuya, ayrı bir önem gösteren Türk Kültür ve Tarihi araştırmacılarından Prof. Dr. Abdülkadir İnan, dede Korkut Hikayelerindeki Şamanizm kalıntılarını sistemli bir tasnife tabi tutar ve bunları 13 başlık altında ayrı ayrı zikreder. (52) Bu durum şunu göstermektedir ki; hikayelerin oluşumlarını tamamladıkları ve yazıya dönüştürüldükleri 15. ve 16. yüzyıllarda söz konusu inançlar halka hala tuhaf gelmiyor ve günlük sohbetlerinde konuşup, yaşantılarında uygulayıp, onlardan düşünceleri ve yaşantıları için dersler alıyorlardı. (53) Zaten Dede Korkut Hikayeleri'nde merkezi şahsiyet Korkut Ata, (Dede Korkut), eski Kamlar gibi tabiplik yapan, geleceğe ait keşiflerde bulunan, bir işin uğurlu olup olmayacağına karar veren, çocuklara

isimler koyan, ayinleri yöneten manevi bir şahsiyettir. (54) Hikayelerin diğer kahramanları olan Oğuz Türkleri ise, "Sası dinlu" Gürcüler ve Abhazlar'la İslâm dini için savaşıp, arasına arı sudan aptes alıp, iki rekat namaz kılan kişilerdi. (55) Zamanın halk inançlarını göstermesi açısından ise şu örnek ilginçtir: "Kırgız-Kazak baksılarının dua ve afsunlarındaki Davut, Nuh ve başka peygamber ve meşayih adları çıkarılırsa Altay Kamlarının afsun ve ilahilerinden farksız olur. Bu baksılar, "peygamber" diye bir çok şüpheli adlar (mesela Mayınsık Peygamber, Anadyar Peygamber, Auşadyar Peygamber) zikrettikleri gibi, Veliler arasında Cengiz Han'ı, Öküz, Kaçkar (koç), Sarı Kız'ları da sokarlar". (56)

Bu bilgilere bakarak, bu özelliklere İslâm'a geçiş döneminin ilk yıllarında rastlanabileceği ancak zamanla tamamen kaybolarak asıl İslâm'a sahip duruma geldiği ileri sürülebilir. Şüphesiz o dönemlerin bu tür sivri özellikleri zamanla kalmamıştır ancak asıl İslâm'a sahip bulunduğu da kuru bir iddia olarak kalmaya mahkûmdur. Değişimin sonucu, İslâm dışı özelliklerin İslâm rengine daha iyi bürünmüş olmalarından başka birşey değildir. Dede Korkut Hikayeleri 15. ve 16. yüzyıl Türklerinin birçoğundaki İslâm öncesi dönemin özelliklerini yansıtmaya karşıyık, başka kaynakların tanıklığı ile öğreniyoruz ki, biraz erken dönemde benzeri konulara rastlamak her zaman mümkün olmuştur. Bununla ilgili olarak tarihçilerin belirttiğine göre Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında büyük etkileri görülen ve halk arasındaki değerli konumlarını halâ devam ettiren değişik ünvanlı manevi şahısların birçoğu eskinin kamları, o günün dervişlerinden başkası değildirler. (57) Benzeri kişilerin ise biraz daha geç

dönemlerde İslâmi özellikleri daha ağır basan kişiler haline geldiklerini görüyoruz. (58)

Ancak herşeye rağmen Türk Kültürü ile İslâm arasındaki birleşme ve kaynaşma kolay gerçekleşmemiştir. Değişik süreçlerden geçerek birleşme sağlanmıştır. Bütün ayrıntılarıyla bu sürecin tarihini takip edebilmek bugünkü imkanlar açısından pek mümkün görünmüyor. Ancak genel hatlarıyla birleşmenin safhalarını ve özelliklerini tesbit etme imkanı mevcuttur. Sonuçta Vahiy İslâmı'nın değil Kültür İslâm'ının ölçü haline geldiğini tesbit etmek mümkün olmaktadır. (59) Birleşmenin ve İslâmileşmenin safhalarıyla ilgili olarak zikredebileceğimiz önemli özellikler şunlardır:

Eski Türkler'in kendilerine özgü bir namus anlayışları vardı. Bununla ilgili olarak H.309/M.921-H.310/M.922 yıllarında Türkler arasında bulunan ünlü seyyah İbn Fazlan, gördüklerini ve duyduklarını hayretle anlatmaktan kendini alamaz. (60) İslâm'a geçişle birlikte bu anlayış elbetteki değişir, ancak yeni oluşan ve hâlâ etkin olan kadın-erkek ilişkisinin İslâm'a tam uygun olmadığını, bunun yanı sıra uygunluğu bozan özelliklerin eski inançlardan geldiğini tesbit edebilmekteyiz. (61) Bir başka örnekte yağmur yağdırmakla ilgili inanç ve uygulamadır. "İslâm"da meşru olan yağmur duası namazında, kırk veya daha fazla çakıl taşı toplayıp, üzerine ayeti kerimeler okuyup, suya atmak, at kafasına dua yazıp suya atmak gibi şeyler yoktur... Bu hurafeler en eski cahiliyet devrinde "yada" taşı ile yağmur yağdırmak için yapılan sihrî ayinden kalma afsun ve tılsımlardır." (62) Halk arasında Hıdrellez, Bahar Bayramı gibi isimlerle ifade edilip İslâmın özelliklerinden zannedilen inanç ve uygulamalar da

İslâm öncesinin kalıntılarındandır. Bu uygulamaların geçmişteki aslını Nevrûz geleneği oluşturur. Bunun İslâm'la en ufak ilgisi olmadığı gibi aksine, İslami ölçülere de tamamen muhalif inançlardır. (63)

İslâm öncesi Türk inancında "Atalar Kültü" önemli bir yer tutar. Diğer bütün kavimlerde de görülen, geçmişin iyi olduğu ve taklit edilmesi gerektiği inancı Türk Atalar Kültü'nde tamamıyla dini bir yapıya kavuşmuştur. Atalar kültü, geçmiş nesilleri (ataları) tazim etmek, onlar için kurban kesmek, hayır ve şerrin sebebi olarak onları görmek ve onlardan yardım dilemek gibi yönleriyle inanç ve yaşantıda kendini gösterir. Ölmüş atalarının, yaşayanları görüp, onları yaşantılarına müdahalelerde bulundukları inancına sahip olan Türkler (64), atalarının kimler olduğu konusunda ise, üzerinde yaşanılan coğrafyanın özelliklerinden hareketle cevap verir durumdadır. Buna göre atalar, yurttan yaşayan geçmiş nesillerdir. Yurt ise, bazı dağlar, pınarlar, ağaçlar, kayalar ve onlarda bulunan manevi güçler tarafından kuşatılmış, uğrunda her şeyin feda edilebileceği kutsal coğrafi mekândır. Bugüne kadar bazı özellikleri devam etmiş olan bu inanca göre atalar, tazim edilmeye layık kişilerdir. Tanrıya kurban kesilir ve dua edilirken ataların aracı olduğuna inanılırdı. Bu ibadetler ise ilgili manevi güçlere sahip mekanlarda gerçekleştirilir. Bu inançların İslâmî dönemde yatır ve türbelere yönelik olarak inanılmaya ve uygulamaya devam ettiğini görmekteyiz. (65)

Eski Türk Kültürü ile İslâm kaynaşmasının sonrasında oluşan ve inanılıp yaşanılan özelliklerden birisi de yöneticiler ve onların uygulamalarıyla ilgilidir. Eski Türk kültürüne göre

Hakan, yarı tanrısal bir özelliğe sahiptir. Hatta insandan ziyade tanrı olmaya yakındır. Onun asıl tanrı tarafından dünyaya hükmetmek için gönderildiğine inanılır. Türk halkı ise bu amaçta onun askerleri, yardımcılarıdır. (66) Bu inançlar bazı şekil değişiklikleriyle bütün Türk devletlerin de devam eder. (67) İslâmi bir yapıya geçişte bu inancın şekil değiştirmesi zorunludur ki, öyle olmuştur. Gerçekleşen, sadece yani yapı açısından sivri yönleri rötüşlamadan başka birşey olmaz: "Osmanlı Hakanları umumiyetle "Zill Allah fi'l Âlem" (Allah'ın dünyadaki gölgesi) ünvanını kullanıyor; bir Türkistan şairi Yavuz Sultan Selim Han'a gönderdiği kasidelerinde "Selim Şah", Sâye-ilâh" kafiyeleleri ile hitap ediyordu. Bu ünvan, gayri müslim Türk Kağanlarının "Tanrı tarafından gönderilmiştir" veya "Tanrının yeryüzündeki naibi" ünvanlarına çok yakın bir anlayışı belirtir." (68)

Başta Hakan, Padişah, Sultan ünvanlı kişilerce desteklenip yaşanmak suretiyle uygulamaya konan inanç ve ilkelerin (özellikle devlet yönetimi ile ilgili olanlar) büyük bir kısmının Türk Töresine uygunluk içerisinde olduğu tesbit edilmiştir. Gerektiğinde sadece bazı İslâmi renkler kullanılmıştır. Bu ise özellikle son devlet hariç birçok Türk devletinin temel karakteri niteliğindedir. (69) Sonuncu hariçtir, çünkü o, ne İslâm'a ne de Türk töresine dayanır. Onun ilkeleri Batıdan tercümedir.

Sözkonusu devletlerdeki uygulamaların Türk Töre'sine dayanmasıyla ilgili örnek olarak Fatih Kanunnâmesini zikredebiliriz. Bu Kanunnâmenin hükümlerinden sadece birisi olan ve en tanınmış durumundaki "devletin selameti için kardeş katline cevaz" verilmesi İslâm'ın değil Türk Töresinin

o kanunnâmede açığa çıkışıdır. Katledilişteki uygulama bile Türk Töresine göredir. Yay kirişiyle kanı akıtılmadan boğmak.

Yönetimi ilgilendiren diğer önemli bir konu ve inanç, din devlet ilişkisiyle ilgilidir. Eğer laikliği din-devlet ayrımı şeklinde anlıyorsak ki, ideoloji haline gelmesinde laikliğin beşiği olan Batı'daki gibi laik olduklarını söylemek bir iddia değil, gerçeğin ifadesi olacaktır. Ancak bu İslâm'a muhalif olmayı da göze alarak gerçekleştirilen bir uygulama değildir. Zira bilim dışı özellikler dine uygun hale getirilerek gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, aslında laikliğe daha yakın olan Türk devletleri, görünüş itibarıyla teokratik yapıya sahiptirler. Halbuki görüntüye hakim olan özellikler bile genellikle İslâm değil İslâmleştirilen Türk Töresi olmuştur.

Konunun en erken dönemindeki oluşumu ve gelişimi şöyledir; Türkler müslüman kimlikleriyle bir güç olarak ortaya çıktıkları zaman, dinin toplum ve yönetim alanlarından uzaklaştırılması büyük oranda gerçekleştirilmiş durumdaydı. Abbasi Halifesi, Sultanı sadece ismen dini temsil eden kişi durumundaydı. Türkler ise bu yapıyı aynen alarak sonuna kadar devam ettirdiler. Sultan Tuğrul'un yönetimindeki Türk orduları halifelik (Abbasi Sultanlığı) merkezini ele geçirip, uzun süredir Büveyhîler'in kuklası durumuna gelen halifeyi kurtardıklarında, Laikliğin resmen ilanı da gerçekleşir. Ondan sonrada büyük oranda değişmeden devam eder. Sultan Tuğrul, bizzat Halife ünvanlı kişi tarafından "Malik al-Maşrik ve'l Mağrib" (Doğunun ve Batının hükümdarı-Dünya hükümdarı) ilan edilir. Sultan Tuğrul'da halifeyi sadece dinin (Bireysel birkaç ibadetle ilgili ruhaniyat) başkanı olarak tanır.

(70) O zamandan sonra da dinin merkezi olan Mekke'de Cuma ve bayram hutbeleri hakimiyet ifadesi olarak Dünyevi lider olan Sultan'ın ve Ruhani lider olan Halife (!)nin adına okunur. (71) Halife ünvanlı kişinin İslâm'ın yönetim esaslarını altüst edecek tarzda, devletle ilgili konulardan uzaklaştırılıp, ruhaniyetin temsilcisi ve Sultan'ın fetva makamı haline gelmesi sonucuda Sultanlar genellikle istedikleri gibi hareket serbestisini kazanmış olurlar. Bu serbestinin ve yaptıklarının fetvalarla meşrulaştırılmasının bedeli olarak halifelerin maaşlarını tayin ve verme sorumluluğunu(!) üstlendiler. Örneğin, Sultan Tuğrul'un ilk yaptığı iş halifenin maaş defterini inceledikten sonra onun gelirini artırma kararı alması olmuştur. (72)

Öğünkü şartların müsaitliği içerisinde gerçekleşen bu anlayış ve uygulama, Allah'ın hükmünü insani bütün alanlarda uygulamanın ismi olan İslâm anlayışında büyük değişikliklere yol açar. Böylelikle İslâm denildiğinde, toplumu ve yönetimi ilgilendirmeyen alanlarda, bireysel hayatı yönetip kontrol eden inanç sistemi anlayışı oluşmuş olur. Bunun gerçeğe dayanmayan bir iddia olduğu ileri sürülemez. Çünkü çok sayıdaki örnekten sadece birisi olarak Delhi Türk Devletini zikredebiliriz. Bu devletteki uygulama, İslâmi yönetim alanından tamamen ve resmen uzaklaştırma biçiminde gerçekleşmiştir. Sultan Alaaddin Kalaç "Devlet hükümdarlara, şariat kadılarına aittir." hükmü ile yönetiminin özelliğini açıklar.(73)

İslâm'ın kavramları aracılığıyla meşruluk görüntüsü kazandırılan ve bugüne intikal eden özelliklerin sadece Türk Kültürü'nden geldiği düşünülmemelidir. Elbetteki sadece Türk toplumu açısından düşünüldüğünde. Her ne kadar tarihi

süreçte ve Türk halkı açısından İslâm ve Türk Kültürü asıl güçler olmuşsa da, dışarıdan olup inanılan ve yaşanılan kültüre karışmış değişik kaynaklı özellikler de vardır. Bugünkü İslâmî Türk Kültürü'nü iyi değerlendirebilmek için bu özelliklere ve kaynaklarına da değinmek zorunludur. Bunların en önemlisi Hristiyan-Bizans kaynaklı unsurlardır.

İslâm'a yeni girmiş Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman, oldukça eski bir geçmişe sahip olan Hristiyan kültürü ile karşılaşırılar. Ebu'l Ferec'in belirttiğine göre, bu kültürün mensubu olan kişiler. 13. yüzyılda, Anadolu nüfusunun halk çoğunluğunu teşkil etmekteydiler. (74) Ancak 14. yüzyıla gelindiğinde azınlığa düşerler. (75) Bir müddet sonra iyice azalırlar. Bu insanların Anadolu'dan kaçtıklarını veya Türkler tarafından yokedildiklerini söylemek mümkün değil. Çünkü eğer böyle bir iddia ileri sürülecek olursa, bunu destekliyecek delil bulunamayacaktır. Aksine Türkler'le bu insanların gayet dostane yaşadıklarını gösterir birçok belge mevcut durumdadır. Tarihin tanıklığı ile öğreniyoruz ki bu insanlar din değiştirip müslüman olarak, Türkleşerek yeni yapı içerisinde erimişlerdir. Ancak bu değişim sırasında eski inanç ve uygulamalarından bir çok unsuru, yeni mensubu oldukları yapıya taşımayı da ihmal etmemişlerdir. Bugün halk arasında halâ yaygın olan, türbe ve yatır ziyareti ve bununla ilgili tören biçimlerinde eski Hristiyan-Bizans özelliklerinin birçok etkisini bulabilmekteyiz. (76)

Hristiyan temelli eski Anadolu Bizans kültürünün yanısıra,, Moğol Kültürünün de etkilerinden bahsetmek gerekecektir.

Oran olarak genel içinde az olsa bile, bugün dahi Moğol

etkilerini Türk-İslâm kültüründe bulmak mümkündür. (77) Bütün bunların sonucunda tamamıyla mozaik karakterli bir yapı oluşmuş ve bu yapı İslâm'ın kavramlarıyla halkın düşünce, inaç ve yaşantısında varlığını sürdürmüştür. İnsanlar çoğu zaman İslâm adına bunlara inanıp, bunları yaşamışlardır.

Türklerin müslüman olduktan sonraki dönemleriyle ilgili özelliklerinden örnekler verilen bu bölümde, daha çok inanç ve sosyal yaşantıdaki bazı unsurlara değinildi. İslâm döneminde, İslâm öncesi dönemin özelliklerine inanılıp yaşanmasının en genel ve açık örneği olarak 13. yüzyıl Anadolu'sunda yaşanan bir olaya değinmek konuya tamamıyla açıklık kazandıracaktır. Olay, Adıyaman'ın Samsat ilçesinde patlak veren ve Anadolu'nun büyük bir kesimini etkisi altına alan Baba İshak isyanıdır.

Sahip olduğu özellikleriyle, Müslüman birisi olmaktan ziyade, bir Türk Şamanı olan Baba İshak, Samsat'ı merkez edinerek dini, siyasi bir harekete girer. Çevresine bir çok insanı toplamayı başarır. Propagandasının malzemesini, zamanın yönetim bozuklukları ve yöneticilerin olumsuz özellikleri oluşturur. Devrin hükümdarı 2. Gıyaseddin Kayhüsrev ve yanındakilerin dini, ahlaki yozlaşma içerisinde olmaları, Baba İshak'ın hareketine meşruluk kazandırır. O, bu yozlaşmayı ve diğer bir çok özelliği sürekli gündemde tutup, konunun üzerine giderek, halkın ilgi merkezi olmayı başarır. Çoktandır ezilen, haksızlığa uğrayan halk, bir kurtarıcı buldukları inancıyla onun yanında yer alır. Ancak o, zamanla iddialarını değişik alanlara taşır. Önceleri kendisinin bir veli olduğunu, harikulâde olaylar gerçekleştirebileceğini iddia ederken, zamanla Peygamberliğini ilan eder. Taraftarları

bütün bu iddialara inanıp onu önceleri "Lâ ilâhe İllallah Baba velî Allah" diye tazim ederken, son iddiayla birlikte "Lâ ilâhe İll'allah Baba Resûl Allah" diye tazim etmeye başlarlar. (78)

Hareket gelişir, çığ gibi büyür. Sonunda Anadolu'nun büyük bölümünü kapsayan bir isyana dönüşür. Selçuklu ordusu isyancılarla başedemez. İsyân bir türlü bastırılamaz. sonunda Bizanstan kiralanan askerlerle İsyancılar Kırşehir'in Malya bölgesindeki savaşta öldürülür veya yakalanırlar. Böylelikle bu olay da tarihe karışmış olur.

Genel hatlarıyla değindiğimiz bu olayın düşündürdüğü bir çok nokta vardır. En önemli nokta Peygamberlik iddiasında bulunacak kadar İslâm dışı inançlara sahip bir kişinin müslüman halktan çok büyük destek görmesiyle ilgilidir. Bu durum ilgili kitlenin müslümanlığının ne olduğunu gösterir önemli bir husustur. Bunun yanı sıra ikinci önemli nokta güçlü olmasına rağmen Selçuklu ordusunun isyancıların hakkından gelememesiyle ilgilidir. Çünkü Selçuklu ordusunun müslüman askerleri bile Baba İshak'ın iddialarıyla ilgili kuşkulara sahiptirler ve ona saldırmaktan kaçınırlar. Bu da aynı şekilde İslâm ordusu (!)nın müslüman(!) askerleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Bütün bunlardan sonra, kısacası; Türk kültürü hakkında uzman olan çağdaş araştırmacıların ifade ettiklerine göre, Şamanist dönem Türk kültürünün bu özellikleri yüzyıllarca sürelik İslâmi dönem içerisinde geçerek bugüne kadar ulaşma başarısı gösterir. (79) Ancak elbetteki İslâmi yapının bir parçası ve unsuru şekline bürünerek. Bu yönleriyle oluşan yapı türk kültürü'nün İslâmi renk ve cila almış biçiminden başka birşey olamaz. (80)

Bu özelliklerden birkaç tanesi olarak şunları zikredebiliriz: Tarikatların çoğunda uygulanan merasim ve usuller büyük oranda eskinin izlerini taşırlar. (81) Ayrıca; sosyal ve bireysel hayatta etkin olan eğlence, yas, kutlama törenleriyle ilgili inanç ve uygulamalar, muska inancı, afsun ve tılsım anlayışları, türbe ve ağaçlara çaput bağlamak, türbe ve yatırlarda kurban kesmek, mavu boncuk, geyik boynuzu, koç kafası, at nalı, bostan ve ahırlara konulan at kafası ile ilgili inaclar, alkarası (albastı) inancı, uzun ömürlü olmaları için çocuklara Yaşar, Durmuş, Satı... gibi isimler koymak, hastalık dolayısıyla çocuğun adını özel bir törenle değiştirmek, kötü ruhlardan korunmak için "iyi saatta olasin" demek, evlenme, nikah, ölü gömme, giyinme ile ilgili bazı inanç ve alışkanlıklar, uğur işaretleri, kadınların toplumdaki konumlarını belirleyen alışkanlıklar ve uygulamalar, ölü aşı geleneği (İslâm'daki ölü evinde yenilen yemekle karıştırılmasın) yağmur ve kar yağdırmakla ilgili hikaye ve inançlar, şeyhlerin şekil değiştirebilme, zaman ve mekanın sınırlarını aşabilmesiyle ilgili inançlar, çocukların oyunlarından olan "yağmur tılsımı", "çomçe gelin", "kepçe kadın", "kadın gogk" gibi oyunlar... ve daha niceleri. Bütün bunlar Şamanist dönem inanç ve iygilamalarının günümüze kadar devam eden kalıntılarından sadece bazılarıdır. (82)

32 *Inan*, 199: *Şamanizm*, 205: *Yurdaydın*, 56: *Türk Tarihi*, 75, 76: *Selçuklu Devri*, 6

33 *Şamanizm*, 206: *Sümer*, 50: *Türk Devleti*, 57

34 *Mefkûre*, 244, 245: Ayrıca geniş bilgi için bkz: Aynı eser 293 ve devamı

35 Geniş bilgi için bkz: *Türkler ve İslamiyet*

- 36 *Barthold*, 55, 63, 65, 72, 73, 74, 95: *Sentez*, 159: *Türk Devleti*, 1, 2: *Türk Tarihi*, 78: *Ögel*, 1/94, 95: Ayrıca geniş bilgi için bkz: *Türk Medeniyeti'nin ilgili sayfaları*
- 37 *Mazaheri*, 115: *Mutasavvıflar*, 21: *İbn Fazlan*, 85: *Selçuklu Devri*, 6: *Hallâc*, 167: *Yurdaydın*, 76, 77: *Vakıf*, 22: *Selçuklu Tarihi*, 161: *Türk Tarihi*, 220: *Barthold*, 93, 94
- 38 *Mazaheri*, 132
- 39 *Asyanın Yükselişi*, 19: *Esin*, 16: *Yurdaydın*, 115
- 40 *Şamanizm*, 72, 75
- 41 *İnan*, 54, 55, 210, 211: *Yurdaydın*, 54
- 42 *Türk Tarihi*, 112, 267: *Eski Türk Edebiyatı*, 3, 11
- 43 *Kafesoğlu*, 366
- 44 *Teymiye*, 1/442
- 45 *Kaşgarlı*, 90: *Türk Tarihi*, 84, 85: *Esin*, 14, 16
- 46 *Manas*, 256: *Şamanizm*, 156
- 47 *İnan*, 210, 211
- 48 *Kafesoğlu*, 367: *Mutasavvıflar*, 19
- 49 *Vakıf*, 13: *Mutasavvıflar*, 27, 28
- 50 *Şamanizm*, 73: *İnan*, 137
- 51 *İnan*, 137: *Gökyay*, 279
- 52 *İnan*, 138 ve devamı: Ayrıca *Gökyay*'ın kitabı da konuyla ilgili olarak oldukça önemlidir
- 53 Konuyu ayrıntılarıyla incelemek isteyenler için *Gökyay*'ın kitabı oldukça önemli bir kaynaktır
- 54 *Sümer*, 44, 45: *Gökyay*, 114, 141
- 55 *İnan*, 136
- 56 *Şamanizm*, 85
- 57 *Yurdaydın*, 85: *Selçuklu Tarihi*, 163: *Türk Devletleri ve Türk Dervişleri* konuyla ilgili başlıbaşına değerli ve önemli kaynaklardır.
- 58 *Osmanlı ve Türk Dervişleri* konuyla ilgili önemli kaynaklardır ve oldukça geniş bilgileri içermektedir
- 59 *Esin*, 14, 16: *Türk Devletleri*, 179
- 60 *İbn Fazlan*, 31
- 61 *Gökyay*, 374-379
- 62 *İnan*, 228: *Manas*, 227: *İbn Fazlan*, 87

- 63 Nevruz konuyla ilgili başlıbaşına önemli ve değerli bir kaynaktır
- 64 *Mefkure*, 112, 161: *Türk Dini*, 46
- 65 *Inan*, 204, 205: *Nevruz*, 181: *Türbe*, 180: *Mefkure*, 111: *Gökyay*, 29
- 66 *Orhun Abideleri*, 1, 6, 17: *Köymen*, 71: *Karahanlı*, 66, 69, 337: *Ögel*, 2/59, 64: *Fütuhat Felsefesi*, 6-9
- 67 *Türk Devletleri*, 167, 249: *Kafesoğlu*, 365: *Türk Tarihi*, 112, 113, 119: *Ögel* 54, 159: *Vatan Kültürü*, 9: *Kirman*, 229, 249: *Köymen*, 71, 93, 97: *Harzemşah*, 92, 142: *Türk-İslam Medeniyeti*, 309, 314: *Türk Medeniyeti*, *Karahanlı* konuyla ilişkin önemli kaynaklardır.
- 68 *Mefkure*, 120: *Selçuklu Tarihi*, 113, 119: *Melikşah*, 130, 131
- 69 "Oğuz Türkmenlerinin Anadolu'da kurdukları yeni devlet, teşkilat ve kültür bakımından, tamamıyla Orta-Asya Türk göçbelerinin geleneklerine uymakta idi." *Vatan Kültürü*, 9
- Anlaşıldığına göre Karahanlılar idari geleneklerindeki öz Türk unsurlarını geniş ölçüde korumuşlar ve bunların daha sonraki Türk Devletlerine intikalinde bir basamak taşı rolünü de oynamışlardır." *Karahanlı*, 8
- "Karahanlılar, devlet idaresi ile ilgili inanış, âdet ve gelenekler konusunda tamamen, Türk telakkilerine bağlı kalmışlar, ancak bilhassa İslâm Hukuku'na muallik bazı idari konularda İslâmi müesseseleri benimseyip uygulamışlardır. Yine, Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından birini teşkil eden bu devrede gördüğümüz bazı âdetler ve müesseseler, daha sonraki Türk-İslâm devletlerinde de varlığını korumuşlardır." *Karahanlı*, 342
- 70 *Türk Devletleri*, 60: *Kafesoğlu*, 347: *Sentez*, 184, 186: *Türk -İslam Medeniyeti*, 135: *Selçuklu Devri*, 177: *Fütuhat Felsefesi*, 13, 14
- 71 *Türk Devletleri*, 55
- 72 *Türk Tarihi*, 221, 222: *Selçuklu Devri*, 178, 180: *Türk-İslâm Medeniyeti*, 133: *İslâm'ın Bugünü*, 116: *Lewis*, 189: *Mukaddime*, 1/527: *Ebu Zehra*, 142
- 73 *Kafesoğlu*, 348: *Sentez*, 187
- 74 *Ebu'l Ferəc*, 19-21: *Lewis*, 55
- 75 *Sümer*, 158
- 76 *Türbe*, 182: 206: *Osmanlı*, 99, 109, 110, 139, 141: *Vatan Kültürü*, 7. Ayrıca Timura elçi olarak giden İspanyol Klaviyo'nun hatıraları önemli bir kaynaktır.

- 77 *Düşünce*, 64: *Hitti*, 3/753: *Yurdaydın*, 84, 115: *Sümer*, 158: *Türbe*, 182: *Esposito*, 65: *İslam Medeniyeti*, 199: *Türk Tarihi*, 207, 211: Ayrıca geniş bilgi için bkz: Moğolca ve Osmanlı
- 78 *Sümer*, 157: *Turan*, 421, 424: *Osmanlı*, 96, 97
- 79 "Oğuz Türkleri... İslamiyeti kabullenmelerine bakmayarak, eski toplum hayatlarının varlığına sadakatle bağlı kalmışlardır." *Vatan Kültürü*, 10
- "Türkler... İslamiyeti 10. asırdan sonra, süratle milli bir din haline getirmişlerdir." *Mefkure*, 232 ilgili kaynakta İslâm'ın Türkler tarafından milli bir din haline getirilmesiyle ilgili başlı başına bir bölüm vardır ve geniş bilgi içermektedir. Ayrıca bkz: *Şamanizm*, 204: *Mefkure*, 113: *Sümer*, 14: *Türbe*, 180
- 80 Osmanlı, 95 ve devamı: *Vatan kültürü*, 4: *Türk Tarihi*, 84, 85: *Eski Türk Edebiyatı*, 10, 11: *Firdevsi'nin Fars Kültürü* açısından işlevini, *Türk Kültürü* açısından *Dede Korkut Hikâyeleri* ve *Şecere* gibi kitaplar üslenmiştir
- 81 "Esasen Şamanlığa aid birçok adet, an'ane ve inançlar Müslüman Türkler arasında da devam etmiştir, gerçekten Şamani tesirlere tarikat ve âyinlerde, hatta dua ve matem merasimlerinde çok rastlanmıştır." *Mefkure*, 113: Bkz: *Teymiye*, 1/442
- 82 *Şamanizm*, 82, 165, 169, 203, 207: *Mefkure*, 127: *Sümer*, 45: *İnan*, 204, 205, 207, 229: *Mevlana Ailesi*, 579, 672: *İbn Fazlan*, 31: *Tah-tacılar*, 671: *Anadolu*, 37, 55: *Gökyay*, 303. Ayrıca *Nevruz* ve *Sosyal Adet* konuyla ilgili önemli kaynaklardır.

TÜRK'LERİN İSLÂM'A HİZMETLERİ

Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız 49

Oğuzlar'ın müslüman olmalarının neticeleri büyük olmuştur. Mayıs 1038'de Selçuk'un torunu Tuğrul Bey adına Nişapur'da hutbe okunarak yeni bir müslüman Türk devleti, Selçuklu İmparatorluğu ortaya çıkmış oluyordu. Ancak Türkistan'ın doğu ve kuzey bozkırlarında henüz müslüman olmayan göçebe Türkler vardı. Selçuklu devletinin kurulmasından birkaç yıl sonra (435/1043-1044) onbir çadırılık bir Türk grubu müslüman olarak aynı yılın Kurban bayramında yirmibin koyun kurban kesmişlerdir. Bu bilgiyi veren İbnâ'l Esir, Çin hududundaki Tarar ve Hıtayların dışında bütün Türkler'in müslüman olduklarını ilave eder.

Dünya tarihinin en önemli olaylarından birisi olan Türklerin müslüman olmaları, Emevi hilafeti zamanında Türk ülkelerinin fethiyle kısmen başlamış, bu dini Türklerin yakından tanımalarıyla hızlanmış ve X. yüzyılın ilk yarısında müslüman Türk devletleri ortaya çıkmıştır. Türklerin müslümanlığı kabulleri X. ve XI. yüzyıllarda büyük gelişmeler göstermiştir. Bu tarihten sonra da müslümanlaşma devam etmiş ve XIV. yüzyılda bütün Türk dünyası artık müslüman olmuş ve İslâm aleminde bir bakımdan üstünlüğünü kabul ettirmişti (2).

İslâm dini, çoğunlukla askeri ve siyasi hakimiyetle beraber yayılmıştır. Arabistan yarımadası bizzat Hz. Muhammed

(s.a.v) tarafından İslâm'a kazandırılmış, bunu Hulefâ-i Raşidin ve Emeviler devrinde Suriye, Filisten, Irak, İran, Mısır, bütün Kuzey Afrika ve İspanya takip etmiştir. Bugünkü Pakistan ise Gazneli Sultan Mahmud'un seferleri sayesinde bir müslüman ülkesi haline gelmiştir. Siyasi hakimiyet kurulmadan müslümanlığın yayıldığı yerler ise başta Türk ülkeleri olmak üzere Güneydoğu Asya'dır. Burada şu hususu bilhassa belirtmek gerekmektedir:

Türklerin müslümanlığı kabullerini izah etmeye çalışırken Türk ülkelerinin pek azının İslâm devletinin askeri hakimiyet altına girdiğini, buralarda yaşayan Türklerin büyük kitle karşısında sayıca çok az olduklarını ve büyük Türk kütlesinin askeri ve siyasi hakimiyete girmeden müslümanlığı kabul ettiğini belirtmiştik. Dinler tarihinde bir dinin bu kadar kısa zamanda baskı olmadan bir millet tarafından kabul edildiğine pek ender rastlanır. Bu arada türkler'i bir zorlama olmadan İslâm'ı kabule şevkeden sebepler üzerinde kısaca durmak gerekir.

Türkler müslüman olmadan önce çeşitli dinlerle karşılaşmışlar ve bazı boylar bu dinleri kabul etmişlerdir. Musevilik, hristiyanlık ve budizm gibi dinler çok az sayıda taraftar bulmuşlardır. Hatta bu dinlerin yayılmasına karşı sert tepkileri bile olmuştur. Buna rağmen İslâmiyeti kabullerinde böyle bir durumla karşılaşılmaz. XII. yüzyılda yaşamış din adamı ve tarihçi Süryani Mihail (ölm. 1199) şu bilgiyi vermektedir: "Türk milleti tek tanrıya inanmakta idi. Arapların da tek Allah'a inanmaları Türklerin İslâm dinini kabul etmelerine sebep olmuştur"(1). Süryani Mihail'in bu tesbiti bir gerçeği ortaya koymaktadır. Türklerin M.Ö. III. asırdan iti-

baren her şeye kâdir olan ebedi Gök-tanrı'ya inandıkları tarihi bir hakikat olarak ortaya konmuştur (2). Bu sebeple İslâmı kolaylıkla kabul edebilmişlerdir. Diğer taraftan İslâmın cihad mefkuresi ile Türklerin savaşıklık ruhu ve dünyaya hakim olma idealleri birbirini tamamlıyordu. Cihadın faziletleri ve ahirette vaadedilen mükafatlarda Türkler kendi ideallerini bulmuş oluyorlardı.

Türkler, esasen kendi inançlarında öldürdükleri düşman nispetinde öteki dünyada mükafatın vaadedilmiş olması yeni dini kabulde teşvik edici bir faktör olmuştur. Öte yandan Türk töresi ile İslâmın vazettiği nizam arasında bilhassa ahlaki meselelerde büyük benzerlik dikkati çekmektedir. Kısaca belirtmeye çalıştığımız bu hususlar, Türklerin, inanç ve ideal-lerine uygun gelen ve zamanın en üstün ve mükemmel bir din ve medeniyetine, neden ve süratle girmiş olduklarını bir dereceye kadar ortaya koymaktadır.

Türklerin İslâm'a Hizmetleri:

Türklerin İslâm alemine ilk girişlerinin Abbasi halifeleri zamanında daha ziyade askeri maksatlarla olduğu yukarıda belirtilmişti. Bilindiği gibi Türk askerlerinin düzenli bir şekilde hilafet ordusu saflarına alan ilk halife el-Me'mûn'dur. el-Me'mûn zamanında asayiş bakımından İslâm Devletinin durumu pek parlak değildi. el-Emin ile el-Me'mûn arasındaki iktidar mücadelesi, ülke dahilindeki sükuneti bozmuş ve birçok isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Azerbaycan'da isyan ettikten sonra kısa zamanda etrafına büyük bir taraftar gurubu toplayan, Bâbek el-Hürremi, dini ve siyasi bakımdan devleti tehdit ediyordu. Ülkenin batı hudununu teşkil eden Mısır'da ise Arap kabilelerinin sebebiyet verdikleri huzursuz-

luk hüküm sürüyordu. Halife el-Me'mun'un bütün gayretlerine rağmen bir türlü sükunet sağlanamıyordu. Bazı tarihçilerin ifade ettikleri gibi, "Türklerin İslâm alemine girmeleri bu alemin gerilemesine sebep olmuştur" düşüncesinin aksine Türkler, İslâm dünyasının siyasi bakımdan zayıflamaya ve parçalanmaya başladığı bir zamanda adeta hizmete koşmuşlardır. el-Me'mun'un son yıllarında orduda idareyi ellerine geçiren Türkler, Mısır isyanlarının bastırılmasında ve bilhassa Bizans'a karşı yapılan seferlerde önemli roller oynamışlardır (1).

Türkler'in desteği ile halife olan el-Mutasım, yirmi yıldan beri devam eden Bâbek el-Hürremi isyanının bastırılmasına, bu sırada Abbasi ordusunun başkomutanı el-Afşin ile maiyetindeki Türk birliklerini memur etmiştir. Üç yıllık çetin bir mücadeleden sonra el-Afşin, Bâbek tehlikesini ortadan kaldırmıştır (837). Yine el-Mutasım devrinde 838 yılında Bizans'a karşı yapılan ve İstanbul'dan sonra İmparatorluğun en önemli şehri olan Amorion (Ammûriye)'un fethinde ordunun sevk ve idaresi tamamen Türklerin elinde idi (2).

İslâm tarihinde *Samerra Devri* diye bilinen yarım asırlık devrede (836-892) askeri kadrolar tamamen Türk hassa askerlerinin kontrolünde bulunuyordu. yavaş yavaş idari meselelerde de söz sahibi oluyorlardı. Samerra devrinde her ne kadar Türk komutanları ile halifeler arasında bazen bir iki tarafın da hayatlarına mal olan mücadeleler oluyorduyse da devleti tehdit eden dış ve iç düşmanlara karşı bu birlikler gönderiliyordu. 870 yılında Basra bölgesinde patlak veren ve 13 yıl devam eden Zencilerin isyanının bastırılması ile İran'da bağımsızlığını ilan ettikten sonra halife ile ihtilafa düşmesi

üzerine batıya doğru harekete geçen ve Vasıt'ı bile ele geçiren Yakub b. Leys es-Saffar'ın durdurulmasında Musa b. Boga el-Kebir gibi Türk komutanları ile Türk askerlerinin gayretleri bilinmektedir(3). Bütün kötü şartlara ragmen Samerra devrinde devletin parçalanması önlenebilmiştir ve bunda da Türklerin büyük rolü olmuştur.

Hız. Ömer tarafından başlayan Anadolu gazaları asırlarca devam etmesine rağmen, Anadolu'nun fethi bir türlü gerçekleştirilememiştir. Bu büyük fetih Selçuklulara nasip olmuştur. Anadolu'nun müslüman ülkesi haline gelmesini temin eden 26 Ağustos 1071 tarihindeki Malazgirt savaşıdır. Savaşın cereyan ettiği Cuma günü Abbasi halifesi el-Kâim Biemrillah tarafından hazırlatılan ve aynı gün İslâm memleketlerinin minberlerinde okunan hutbe, bu savaşın İslâm aleminin kaderi üzerindeki tesirini göstermektedir.

Diğer taraftan Türkler, Suriye ve Filistin'deki Haçlı devletleriyle de amansız bir mücadele içindeydiler. Musul emiri İmadeddin'in 1144'de Urfa'yı zaptını Selahaddin Eyyûbi tarafından Kudüs'ün fethi takip etti. Artık Haçlılar, Suriye ve Filistin'de de tutunamıyorlardı. Mısır Türk-Memluk hükümdarı Sultan Baybars, sahil şehirlerindeki son haçlı kalıntıları da birer birer ortadan kaldırdı. Sultan Baybars'ın İslâm alemine yaptığı ikinci büyük hizmeti de bütün Türkistan, İran ve Irak'ı harabeye çeviren ve batıya doğru ilerlemekte olan Moğol ordusunu 1260 yılında Ayn Câlût'ta mağlup ederek durdurmuş olmasıdır. Ayn Câlût savaşında öncü kuvvetlerin komutanı olan Baybars, bu savaşta gösterdiği başarı üzerine sultanlığı elde etmiştir. Ortaçağ'ın büyük tarihçilerinden Bedreddin el-Ayî: "*Moğollar'a karşı*

islâmiyeti Türkler kurtarmıştır" diyerek(1) Ayn Câlut zaferinin önemini belirtmektedir. Baybars'ın hükümdar olmasından üç yıl önce Bağdat, Baybars, Moğol katliamından kurtularak Dimaşk'akaçmış olan Abbasi halifesi ez-Zâhir'in oğlu Ahmed'i Kahire'ye davet ederek 9 Haziran 1291 tarihinde el-Mustansır Billah ünvanıyla halifelliğini ilan etti ve ona bîat etti (2). Böylece beş asırdan beri hilafeti ellerinde bulunduran ve manevi bakımdan İslâm aleminde hala itibarı olan Abbasi hilafetini yeniden kurmuş oluyordu.

Mısır'daki Türk-Memlûk sultanlığının Haçlılar ve Moğollar karşısındaki bu başarılarına rağmen Selçuklularla kısmen sağlanmış olan İslâm birliği XIII, ve XIV. yüzyıllarda parçalanmaya başlamıştır. Doğudan gelen Moğol istilâsı yalnız siyasî bakımdan değil medeniyet bakımından da İslâm için büyük bir darbe olmuştur. İslâm medeniyeti, Moğol felâketinden sonra bir türlü eski parlak devrini yaşayamamıştır. Yine Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu Selçuklu devleti parçalanmış ve birçok beylik ortaya çıkmıştır.

İslâm birliğinin yeniden sarsıldığı bu ikinci devrede de yine sahnede Türkleri görmekteyiz. Anadolu Selçuklu devletinin parçalanması üzerine Bizanz hududunda ortaya çıkan Osmanlı Beyliği süratle gelişmeye başladı (1).

Balkanlardaki hristiyan devletleri Papa'nın da teşvikleriyle Osmanlılara karşı müttefik bir cephe oluşturdular. Osmanlılara karşı harekete geçen ilk Haçlı ordusu 1389'da Kosovo'da Sultan I. Murad tarafından hezimete uğratıldı. Nihayet yedinci Osmanlı padişahı II. Mehmed, kendisinden önce defalarca teşebbüs edildiği halde bir türlü fethedilmeyen fakat Hz. muhammed (s.a.v.)'in bir hadisi ile fethedi-

leceği müjdelenen(2) İstanbul'un fethini gerçekleştirmiş (29 Mayıs 1453) ve dokuz asırdan beri İslâm âleminin en büyük düşmanı olan Bizans İmparatorluğuna son vermiştir. Bu önemli tarihi hadise aynı zamanda Ortaçağ'ın sonu ve Yeniçağ'ın başlangıcı olmuştur. Fatih Sultan Mehmed 1481 yılında da İtalya'ya karşı harekete geçerek İstanbul Patrikliği'nden sonra Roma Papalığı'nı da hakimiyeti altına almak istemiş, ancak buna ömrü yetmemiştir. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılar İslâm dünyasının en sağlam ve kuvvetli devleti haline geldiler ve Hristiyanlar karşısında İslâmiyetin en büyük savunucusu oldular.

Yavuz Sultan Selim nce Anadolu'daki şii Safevî İran'ı ezdikten sonra Suriye ve Mısır'ı zaptederek devletin hudutlarını oldukça genişletti. Mısır'ın zaptı ile halifelik tarihinde yeni bir devir başlıyordu. Son Abbasi halifesi el-Mütevekkil Alallah, halifeliği ve halifelik emanetlerini Sultan Selim'e devretti. Böylece Emevi ve Abbasi hanedanlarından sonra Osmanlı hanedanı halifelik makamına geçmiş oluyordu. Mısır'ın fethinden hemen sonra Osmanlı donanması Kızıl Deniz'de, Hindistan müslümanlarını tehdit etmeye başlayan Portekiz ile mücadeleye başladı.

Osmanlı devletinin en parlak devri olarak bilinen ve Avrupalıların "Muhteşem Süleyman" dedikleri Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Osmanlı orduları karada ve denizde Hristiyan Avrupa karşısında büyük başarılar kazanmıştır. Karada bütün Macaristan fethedilip Viyana kapılarına varılıyor. Denizde ise Ege adalarının zaptından ve müttefik Hristiyan donanması 1537'de Preveze'de hezimete uğratıldıktan sonra Akdeniz de bir Türk gl haline getiriliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, XVII. asrın başlarından itibaren gerek içte karşılaştığı güçlükler ve gerekse Avrupa devletlerinin müşterek hareket etmeleri sebebiyle fetih hareketlerindeki hızını kaybetti ve hatta bu asrın sonlarından itibaren Avrupa'da toprak kaybına bile başladı.

IX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden uzun tarihi devrede Türkler, İslâm dünyasının hristiyanlar karşısında savunucusu olmuş ve bunu büyük başarıyla yürütmüştür.

Türklerin İslâmiyete hizmetleri yalnız siyasi, askeri ve idari sahalarda olmadığı ve İslâm medeniyetinin gelişmesinde Araplar, Farslar ve diğer unsurlarla beraber en az onlar kadar hizmetleri olduğu bir gerçektir.

Türk İslâm topluluklarında müspet ilim de Farabi ile başlamıştır.

İslâm Türk devletlerinde dini ilimlerin gelişmesi için de büyük gayret sarfedilmiştir. Karahanlılar zamanında Semerkant ve Buhara şehirleri ile Gazneliler devrinde Gazne ve Hint Türk sultanlığında Delhi şehirleri başlıca ilim merkezleri idiler. Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Maverâünnehr şehirlerinde büyük bilginler yetismeye başlamıştı.

İslâm dünyasında eğitim ve öğretim müesseseleri bakımından Selçuklular çağının bir dönüm noktası olduğu bilinmektedir. Daha önce dağınık ve özel olarak yapılan öğretim ilk defa Selçuklu sultanı Alparslan zamanında programa bağlanmış ve devlet himayesine alınmıştır.

İslâm sanatında da Türklerin yeri büyüktür. Mimari, tezhip, hat, çinçilik, minyatür vs. sahalarında Türklerin müslüman olmalarından sonra büyük gelişmeler olmuş, Arap

ve İran sanatında yeni üslup ve gelişmelere zemin hazırlamıştır. İslâm sanatında Türk tesiri ilk defa Halife el-Mûtasım tarafından Türk birlikleri için kurdurduğu Samarra'daki mimari eserlerde görülür. Selçuklular, Ozmanlılar ve diğer müslüman Türk devletleri dini, sivil ve askeri mimaride şahaserler meydana getirmişlerdir. Dünyanın "yedi harikası"ndan biri olarak kabul edilen Tac Mahal'in planlarını yapan ve uygulayan Osmanlı mimarı Muhammed İsa efendi, Türk sanat dehasının en bariz misâlidir.

Bin yıla varan Türk-İslâm tarihinde Türkler'in çeşitli sahalarda yaptığı hizmetlerin tümünü burada belirtmenin imkansızlığı kabul edilmelidir. Sonuç olarak, bugün dünyada bir milyara yaklaşan müslüman topluluğunun bulunmasında Türkler'in hissesi büyük olmuştur denilebilir.

-
- 1 İbnü'l-Esir, IX, 520
 - 2 Osman Turan, *Selçuklu Tarihi*, 115
 - 1 Michel le Syrien, *Chronique*, Paris 1890-1910, III, 156
 - 2 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara 1977, 258 vd.
 - 1 Hakkı Dursun Yıldız, *Aynı eser*, 67 vd.
 - 2 Hakkı Dursun Yıldız, *Aynı eser*, 134 vd.
 - 3 Hakkı Dursun Yıldız, *Aynı eser*, 160 vd.
 - 1 Bedreddin el-Aynî, *Ikdu'l-Cuman*, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, N: 2391, vr. 436
 - 1 Osmanlı Beyliğinin kurulup kısa zamanda gelişmesinin sebepleri Fuad Köprülü'nün *Osmanlı Devletinin kuruluşu* (Ankara 1949) adlı eserinde etraflı bir şekilde incelenmiştir.
 - 2 İstanbul'un fethi ile ilgili en meşhur hadis şudur: "*Konstantiniyye muhakkak fethedilecektir; onu fetheden emir ne iyi emir, onu fetheden asker ne iyi askerdir.*"

HOCA AHMED YESEVİ ve MENKİBELERİ

Hoca Ahmed Yesevi, islam Türk Dünyası'nın manevi mimarı ve önderidir. Her ermiş, evliya, kahraman gibi çevresinde bir efsane halkası oluşmuş ve insanlar Yesevi'ye de kerametler isnat ederek, onu olağanüstü bir konuma getirmiş, gönüllere konuk etmişlerdir. Zaten hepimizde, ulu insanların böyle davrandıklarına, davranabileceklerine ilişkin bir kanı, bir beklenti de vardır. Çünkü ulu, ululuğunu, bilene, görene isbatlar, gösterir. İnanıp, inanmamak ayrı bir olaydır.

"Menakıbname-i Hoca Ahmed Yesevi"nin olduğu, olması gerektiğine ilişkin bir kanı, tahmin olmakla birlikte, esasen halen mevcut değildir. Birgün bulunursa, çok şey gün ışığına çıkacak (1,29,31,39).

Hoca Ahmed Yesevi'nin seceresi, ayrı bir bölümde incelendi. Burda, Yesevi'nin gerçek hayatı ile kerametleri belirtilecektir.

Hoca Ahmed Yesevi, Türkistan'ın Karasu ırmağı kenarında Sayram kasabasında doğdu (Tarih?). Babası tanınmış bir Şeyh olup, Hz. Ali torunlarındandır. Baba Şeyh İbrahim, aynı zamanda dini manzumeler de yazmakta. Hızır aleyhisselamın işareti üzerine, Şeyh İbrahim, halifelerinden Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hatun ile evlenir. Bu evlilikten, Gevher-Şehnaz adlı bir kız ile Ahmed adlı çocuklar olur. Ahmed yedi yaşında iken, babası Şeyh İbrahim vefat eder. Aile burdan Yesi

şehrine göç eder.

Yesi-Türkistan, Oğuz Han'ın devlet merkezidir. Ahmed, Yesi'de okula gider. Arslan Bab'dan hurma emanetini ister, alır. Arslan Bab konusu, ayrı bir bölümde incelendi.

Bu dönemde Sayramda ahali üç grup şeklindeydi. Tacik Şahlarından gelen grup, Mirza boyundan gelen Emirler ve Hz. Ali torunları olan Hâce grubu şeklindeydi. Bunlar içinde Hoca'lar en itibarlı olanlardı.

Hoca Yesevi, Buhara'da Hoca Yusuf Hemedani'ye intisap eder, yirmi yedi yaşındadır. Şeyhe hizmetini tamamlar, onun üçüncü halifesi olur. Posta oturduktan bir süre sonra, Şeyh'in manevi işaretleri üzerine Türkistan iline gider, halkı islama davet eder, Yesi şehrinde dergah kurar. Yazdığı manzumelerle (ilahî-hikmet), putperest Türk boylarına islamı tanıtır, sevdiren ve tarikatını yayar. Bu davranışıyla sevilir, Türkleri islama kazanır, islami tasavvufî düşünce ve kavramları yerleştirir. Bu fikir ve lisan ile Türk boyları arasında, islam temelinde birlik oluşturur. Yesevi, Türkçe, Arapça, Farsça bilirdi.

Yesevi, Kur'an ve Sünneti takip ile, altmış üç yaşındayken, dergahın içinde yeraltında bir çilehane kazdırarak onun içine girer ve yaşamını tamamlar. Yesevi 1167 de vefat eder. Emir Temur (Timurleng), Hoca Yesevi'nin mezarı üzerine büyük bir imarat yaptırır (1394-1398). Dergah, her zaman için, Ortaasya'da Kâbe gibi önem ve hürmet görmüştür.

Hoca Yesevi'nin Hz. Ali'nin oğlu İmam Muhammed Hanefî torunlarından olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumda, şüphesiz Yesevi bir Ehli Beyt evladıdır. Ancak bilindiği gibi Yesevi'nin Seyyid olduğu da ileri sürülmektedir. Seyyid olması için Hz. Fatma evladından gelmelidir. Bu nedenle bazı

kaynaklarda da, Yesevi'nin 4. İmam Muhammed Bakır evlatlarından ve bu nedenle de Seyyid olduğu ileri sürülmektedir. Belge yetersizliğinden konu tartışmalıdır.

Hikmet'lerde, Hoca Yesevi'nin gelişi-oluşu bölümünde belirtildiği gibi Hz. Muhammed'in, Miraç sırasında Yesevi'nin ruhunu gördüğü ve kendisine "evladım" diye seslendiği belirtilmektedir.

Hoca Yesevi, Orta Asya ve Kıpçak ile Rum iline birçok halifeler gönderdi. Bunlardan ayrı olarak diğer halifeleri şunlardır: Mansur Ata (Arslan Bab'ın oğludur), Said Ata, Sufi Muhammed, Danişmend Zernukî, Baba Maçın, Şeyh Osman Magribi, Hasan Bulgan, İmam Mergazi, Emir Ali Hakim, Lokman-ı Perende (Hacı Bektaş Veli'nin müşidi), Süleyman Hakim Ata Bakırgani (Merkezdeki asıl koldur. Kendisinin Zengin Ata, Halil Ata ve Kasem Şeyh adında halifeleri vardır. Bu son iki nhalife, aynı zamanda, Nakşibendi tarikatının kurucusu Muhammed Bahaeddin Nakşibend'din de şeyhleridir). Nakşibend ayrıca; Yusuf Hemedani'nin Ahmed Yesevi'den sonra postuna oturan Abdülhalik Gücdüvani'den de el aldı (?).

Seyyid Ahmed Yesevi'nin islami ve tarikat meşrebi, aşka, ilhama, raks ve semaha ağırlık-öncelik vermekte; katı kuralları, şekilciliği, gösterişi reddeden, özden inanıp sade yaşamayı öğütleyen, örnekleyen melameti bir yöntemi tercih etmiş bulunmaktadır. Bu konuda Nakşi-Bektaşî kaynaklar arasında çelişki vardır.

Ama Yesevi'nin tarikat meşrebini isabetli tayin için, seyyid'in halifesi olduğu Yusuf Hemedani hakkında kısa bir hatırlatma yararlı olacaktır. Bu dönemde, Maverâünnehr-

Horasan, melameti sofi hareketin merkezi durumundadır.

Şeyh Yusuf Hemedani, ayrı bir bölümde incelendi, A.Y. Ocak'ın bu konuda, ayrıntılı bir çalışması yer almaktadır. Buna karşın Y.N. Öztürk, Yusuf Hemedani'nin Sünni tasavvuf taraftarı olduğuru ileri sürmektedir.

Yusuf Hemedani, Fıkıh ve Hadis bilginiydi. Ama sofiyane mizacı nedeniyle ilim yolunu bırakıp, melameti sofiyane yolu seçti. Bu amaçla Şeyh Ebu Ali Farmedi'ye intisap etti. Bu şeyh, Risala yazarı Şeyh Kuşeyri'den el almıştı. Kuşeyri, aynı zamanda İmam Gazali'ye de el vermişti. İşte bu nedenle Öztürk, Farmedi ile Hemedani'nin Sünni mutasavvıf olduklarını, İmam Gazali örneğine dayanarak ileri sürmektedir. Oysa ki, halife veya şakirt, şeyhinden ayrı uygulama içinde olabilmektedir. Nitekim Yusuf Hemedani, açık zikir içinde olduğu halde, Halifesi Gücdevani ve izleyicisi Nakşibendi gizli zikri tercih edebilmektedir.

Gücdevani, "Makamatı Yusuf Hemedani"de şeyhin huy ve hareketlerini, yapısını ayrıntılı olarak bildirmektedir. Buna göre Şeyh Yusuf Hemedani; uzunboylu, kumraldı, yüzünde çiçek bozuğu vardı. Devamlı Kur'an okurdu. Selmani Farisi'nin sarığı ve asası kendisindeydi. Türkçe bilmezdi. Sağlığında halifelerini Gücdevani'ye bildirmişti: "Önce Abdullah Berki, sonra Hoca Hasan Andaki, sonra Ahmed Yesevi halifem olacak. Ahmed Yesevi Türkistan iline sefer edecek ve sen halifem olacaksın". Gerçekten de böyle olmuş.

Menkıbeler-Kerametler

1. Hurma Kerameti:

Köprülü, Şems adında bir Yesevi dervişinin yazdığı ve Divanı Hikmette yer alan bir manzumede bu konunun

işlendiğini bildirmektedir.

Hız. Peygamber'in gazvelerinden birinde, Ashabı Kıram çok acıkmış ve Hız. Resul'den yemek istemişler. Hız. Muhammed'in duası üzerine Cebrail Cennetten bir tabak hurma getirdi. Ama bir tanesi yere düştü. Cebrail, bu düşen hurmanın, Ahmed Yesevi adında birisine ait olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Hız. Peygamber, sahabesi içinden kimin bu emaneti Ahmed Yesevi'ye vereceğini sordu. Arslan Bab, bu göreve talip oldu ve Hız. Peygamber, düşen hurmayı Arslan Bab'ın ağızına koyup, mübarek tükürüğü ile afsunladı.

Arslan Baba, bunun üzerine her yerde Ahmed Yesevi'yi aradı. Arslan Baba'nın 400 ila 700 sene yaşadığı söylenmektedir.

Nihayet, bu olaydan 400 yıl sonra, Arslan Baba, Türkistan'da Yesi şehrinde okula giden bir çocuk gördü ve selâm verdi. Çocuk selâmı iade etti ve sordu:

- "Ey Baba, hani emanetim?" dedi. Arslan Baba şaşırdı. Aralarında şu konuşma oldu:

- Ey Veli, sen bunu nereden biliyorsun?

- Bana Allah bildirdi.

Arslan Baba, adının Ahmed Olduğunu öğrenince, emaneti, sahibine verdi.

Arslan Baba, vefat edinceye kadar Ahmed Yesevi'nin eğitimini üstlendi. Yesevi, büyük bir olgunluğa erişti.

2. Ekmek, Hırka ve Karaçuk Dağı'nın yokolması Karameti:

Hoca Yesevi, yedi yaşına gelince, birçok manevi makamlara yükseldi. Babası Şeyh İbrahim de Türkistan'da ünlü ve ke-

rametleri bilinen bir Şeyh'ti. Aktürbet'te gömülüydü.

Bu dönemde Türkistan'da Yesevi adında bir hükümdar vardı. Devrin geleneğine uyarak Kara-çuk dağında avlanmaya gitti. Ancak, dağ çok sarptı, engebeliydi, avlanmak mümkün olmadı. Hükümdar öfkелendi. Ülkenin ariflerini, velilerini toplayıp bu dağın kaldırılmasını istedi.

Çevresindeki veliler, arifler toplandılar, dualar, niyazlar ettiler, nafile... Bunun üzerine toplanıp görüştüler. Şeyh İbrahim oğlu, çocuk yaştaki Hoca Ahmed'in çağırılmadığını bildirdiler. Haber gönderildi. Ahmed, meydana, divana istendi.

Hoca Ahmed, durumu ablasına açtı. Ablası, "senin meydana çıkma zamanın gelmiştir. Babamızın türbesinde bir emanetler bohçası var. Git o sofrayı açabilirsen, meydana çık" dedi. Hoca Ahmed, öyle yaptı ve sofrayı açtı. Hükümdarın toplantısına geldi.

Hoca Ahmed sofrasında bulunan bir ekmeğe niyaz etti, dua etti. Ekmeği bölüp meclistekilere verdi. Vezir, danışma, halk (99 bin kişi) orda hazır olmuştu. Ekmek hepsine yetti.

Hoca Ahmed babasının hırkası içine girdi, dua etti. Her yana yağmur yağdı, seller oldu, şeyhlerin, velilerin, ariflerin postları dalgalar üzerinde yüzdü. Bir bağırışmadır koptu. Hoca Yesevi, hırkadan kafasını çıkardı. Güneş doğdu, yağmur durdu, sel kesildi. Karaçuk dağı, ortadan kayboldu.

Bunun üzerine hükümdar, kıyamete kadar adının baki kalması için, Hoca Ahmed'den dua etmesini istedi. Hoca Ahmed, bunun üzerine: "Alemdе, kim ki bizi severse, adımı adınla birlikte yâdeylesin" dedi. Ondan sonra da Hoca Ahmad'e, Hoca Ahmed Yesevi denildi.

3. Bazarıcı öküz kerameti:

Hoca Yesevi'nin bir öküzü vardı. Hoca, bir heybe içerisinde, kaşık, kepçe gibi tahta mutfak eşyasını içine koyar, öküzünü bazara salardı. Sırtında heybe ile öküz bazara çıkar, malı olan bedelini heybeye koyuncaya kadar beklerdi. Ya malı, ya bedeli beklerdi. Biri, malı alır da bedelini vermezse, öküz onu izlerdi.

Mal bitince veya gün batınca öküz, Hoca Yesevi'ye dönerdi, Bu böyle sürerdi.

4. Turna şekline girmek kerameti:

Horasan erenleri, Hoca Yesevi'nin derecesini bilmek bakımından bir toplantı yaptılar. İçlerinden birisi turna şekline girip göğe uçtu. Maneviyat gözüyle Hoca Yesevi, bunu gördü. Bazı dervişlerini alarak, turna şekline girip, onları karşılamaya çıktılar.

İki grup, Semerkand yakınındaki bir nehir üzerinde karşılaştılar. Horasan erenleri buna hayret ettiler. Hoca Yesevi, bu esnada malları sele giden bir bezirgan gördü. "Kimki mallarını kurtarırsa yarısını ona vereceğim" diyordu. Hoca Yesevi, elini uzatıp bezirganı kurtardı, insan şekline girip, malın yarısını aldı ve Horasan'a gelip, erenlere dağıttı.

5. Pamukla ateş kerameti:

Hoca Yesevi'nin meclisinde kadın-erkek birlikte bulunurdu. Çevredeki bazı kişiler, bunu yanlış yorumladılar, dedikodular ürettiler.

Şariat hükümlerini izleyen Horasan Maveräünnehr alimleri, bu durumu tetkik için, bir grup müfettiş gönderdiler. Hoca Yesevi, bunun bir iftira olduğunu bildi ve bir ders vermek is-

tedi.

Hoca Yesevi, mühürlü bir hokka istedi. Eli kadınlık organlarına değmemiş bir er çağırıldı. Müritlerinden Celal Ata geldi.

Hoca Yesevi, bu hokkanın içine, biraz pamuk ile onun yanına bir köz ateş koydu ve ağzını kapattı. Dervişini, müfettişlerle birlikte Horasan alimlerine gönderdi. Orda hokkayı açtılar. Ateşin sönmediğini, pamuğun yanmadığını gördüler, hayret ettiler.

Ve böylece, kadın-erkek birlikte, hak meclisinde, ibadet-zikir ederse, Hak Teala'nın onların gönlünden kin ve kötülüğü yoketmeğe kadir olduğunu öğrendiler.

6. Bilgiç-bencil davranışı yokediş kerameti:

Merv şehrinde İmar Mergazi vardı. Üçbin kadar sorunun çözümünü öğrenmişti. Birgün Yesi'den meclisine gelenler oldu. Bunlardan Hoca Yesevi'nin, şeriata aykırı davranışlarda bulunduğunu sordu. Yeterli, tatminkar bir cevap alamayınca, yanına bir grup danışman, müftü alarak, Hoca Yesevi'yi sınamak için yola düşerler.

Bu durum Hoca Ahmed Yesevi'ye malum olur. Sofi Muhammed Danişmend'den, kimlerin bize doğru geldiğini sorar. İmam Mergazi'nin, üçbin meseleyle geldiğini söyler. Sofi ile Süleyman Hakim Ata, İmam Mergazinin kafasındaki meseleleri silerler. Kürsüde oturan İmam Mergazi, birşey hatırlamayınca, defterini karıştırır. Ama bütün sayfalar bembeyazdır.

İmam Mergazi, "halkı yoldan çıkaran sen misin?" dediği Hoca Ahmed Yesevi teslim olur. Müritleriyle birlikte Yesevi'ye katılır. Sonunda Ahmed Yesevi'ye halife olur. Başka ha-

lifelerle birlikte, Horasan halkını davet-terbiye için gönderilir.

7. Çilehane kerameti:

Bilindiği gibi Hoca Yesevi, 63 yaşında iken, yer altında bir çilehane yaptırıp orda yaşamıştı. Bu çilehanede bir lahid sarayı, vahdet mabedi idi. Arifler, veliler mecliste kararsız kaldılar. Hakim Ata, su getirmek için kalktı. Bir de ne görsün. Meydan, bir külhan gibi, arifler yanmakta. Kulağına bir su sesi geldi. Hakim Ata durdu. Bir de gördü ki, Hoca Yesevi su dolu bir bardak ile, meclistekilere su vermektedir. Bu su, bal-dan tatlı, kardan soğuk idi. Sonra, Hoca Yesevi, mübarek avucunu, bu ateşin üzerine koydu ve ateş söndü. Allah'ın hikmetiyle burada bir "aşk küpü" oluştu. Dileği hasıl olacakların eli bu küpün dibine değer, yoksa eli boşlukta kalır. Kol uzun veya kısa olsun, fark etmez.

8. Ezher Camisinde Cuma namazı kerameti:

Kazan Han, Hoca Yesevi'nin cuma namazına gelmediğine üzülmüştü. Bunu, Yesevi'nin yakını Sofu Muhammed Danışmend Zernuki'ye söyledi. Hoca Yesevi, bir gün Sofu Zernuki'ye dedi ki: "-Gel, bana tutun, birlikte Cuma'ya gidelim" Mısırdaki Ezher Camisinde namaz kıldılar. Sofi birkaç kez cami giriş kapısına varıp-döndü, Yeseviyi göremedi. Ama cami görevlileri, bu sırada vakıftı. Sofi'ye yardımcı oldu. Yesevi, bu durumu açıklaması için Sofi Zernuki'ye görev verdi. Bunlar olurken, daha Cuma salası verilmekteydi.

9. Yalancı ve iftiracının köpek şekline sokulması kerameti:

Yesi'ye komşu Suri kasabası halkı Yesililere karşı olan tüm öfke ve kıskançlıklarını Hoca Yesevi'nin şahsında kusmak istediler. Hoca'yı hırsız göstermek için, bir öküzlerini kesip, gizli-

ce, dergahın mutfağına getirdiler. Dervişlerin hepsi dergahın dışındaydı, gören olmadı.

Ertesi gün Suri halkı, dergah'a geldi. "Kaybolan öküzü arıyoruz ve o da parçalanmış olarak burdadır" dediler. Hoca Yesevi, buna çok üzüldü, öfkeleni. Kapıyı açıp girmelerini emretti. Girenler için, "Girin itler, girin köpekler!" dedi. İftiracılar it-köpek şekline girip, saklayıp parçaladıkları kendi öküzlerinin etlerini yemeğe, boğuşmağa başladılar. Bunu gören dışardaki arkadaşları, tövbe edip Şeyhten ricacı oldular.

Hoca Yesevi, onları tekrar insan şekline dönüştürdü. Ancak, yaptıkları fenalıkların işareti olarak kuyrukları baki kaldı ve bütün soyuna intikal etti.

10. "Tahta kılıç" kuşatma kerameti:

Birçok menkıbede, Emir Çin Osman'ın, olağanüstü bir şekilde dünyaya geldiği bildirilir. Ebeveynleri, onu kavilleri üzerine (ilahtan şartlı ve akitli istek), Hoca Yesevi'nin hizmetine verirler. Kış ortasında, Şeyhine üzüm getirir, birçok keramet gösterir.

Bu arada Çin halkından gelenler, illerinde bir ejderhanın belirdiğini, bunun yok edilmesi için Hoca Yesevi'nin himmetini isterler.

Hoca Yesevi, çocuk yaştaki Osman'ı çağırır, ona bir tahta kılıç kuşatır. Ejderhayı öldürmek üzere Çin'e gönderir. Osman, ejderhayı öldürür ve döner. Bunun üzerine Emir Çin Osman adını alır.

11. Teslimiyeti kontrol kerameti:

Hoca Ahmed Yesevi'nin tekkesinde, 99 bin şeyhin tamamı hazır. Hoca imam oldu ve namaz kıldılar. Sağında Hakim

Ata, solunda Sufi Muhammed Danişmend Zernuki vardı. Namazda Hoca hareket ettikçe, gerip sesler gelmeğe başladı. Cemaat "imamın abdesti bozuldu" diyerek, namaza devam etmekten, imama uymaktan vazgeçtiler. Ama Hoca Yesevi'nin yanında duranlar, Hoca'ya uyup namazlarını tamamladılar. Sonunda Hoca Yesevi, cemaata döndü:

-Ben belime ağaç koydum. İşittiğiniz ses, işte böyle çıkmaktadır" dedi. Demekki benim bir müridim bir de kemale gelmiş bir yarım müridim varmış.

Bunun üzerine Hakim Ata'yı halife olarak gönderdi: "Yarın bir deve gelecek, ona bin, durduğu yer senin mekânındır".

Prof. F. Köprülü, Hazini'nin Cevahirül Ebrar'ından bunları nakletmektedir. Bu kerametlerin, menkıbelerin kültürel kökleri ve değerleri ile didaktik, arifi anlatım özellik ve anlamları vardır.

Hurma, bir Arabistan meyvasıdır. İslamiyeti çağırıştırır. Tadı, besleyici olma özelliği vardır. Ondan mest eden bir özün bulunduğu (hamr) bilinmektedir. Cennetten gelmesi, Hz. Muhammedi izleyecek ve 400 yıl sonra gelecek bir zata verileceği, bir ustanın bunu saklayıp, sahibini bulunca ona vermesi, ona teslim etmesi önemlidir, anlamlıdır. Sonra hurma ağızda saklanmakta. İşte bu, ilahi söz'dür, sır'dır. Ağızdadır, tebliğdir. Kela mullah'tır. Hoca Yesevi, Arslan baba'ya diyor ki, bunun sende olduğunu "Bana Allah söyledi" Demek ki, ilah ile bir söyleşi var. Bir haber, bir tebliğ var. Hurma,

Hakk'tan nasiptir, sır'dır. İsteyene verilir. Ahmed istedi, Arslan Baba verdi. Ahmed Şeyhe hizmet eyledi, önce hizmet.

Kara-çuk dağı, nefistir. Sarptır, engebelidir. Burda av olmaz. Yapısına hakim olmadıkça, onu mamur ve mazbut yapmadıkça, ondan istifade edilmez. Öyle ise onu oradan kaldırmak gerek. Bunun için, yiğitler, silahlar, kazma-kürekler değil; gönül sultanları, akıl sahipleri, veliler-arifler gerekli. Hidayetin, kerametın, ilahi lütuf ve hizmetin yaşı-başı olmaz. Kâmil, kâmindir işte. Dilsiz giden, doğunca konuşan vardır bu meydanda.

Ekmek, sevgidir. Verdikçe artar, eksilmez. Herkese gerek, her zaman gerektir. Hırka onun muhafazası. Güzellikler saklıdır, ayakaltında olmaz. Başgösterince, her yer aydınlanır, nurlanır. Rahmet ummanında herşey temizlenir. Nefis kalesi fetholunur, emre girer. Gerçek meydana gelince; hile, yanlış kaybolur. Kemalatin bir yolu, hazinesi vardır. Onu açabilirsen olur. O zaman, sevgi sofrası tükenmez, ondan herkes doyar.

İsmi-cismi ne olursa olsun, herkes emeğiyle geçinecek. İnsan'da, hayvan da insana hizmet edecek.

Eski Orta Asya insanında, ruhlar yer-gök arasında bulunur. Hayvan suretine girer (tenasuh). Bu nedenle din adamları, farklı donlara girebilirler. Turna, katar tutar, yol izler, ses ile işaret verir. Kerametın toplum yararına kullanılması vardır.

Hak ortamında "zıtların birliği" vardır. Bunlar bütünü oluşturur. Farklı kutuplar, zıtlar, enerji kaynağını (akü) oluşturur. Kadın-erkek, yaşamı bütünlür.

Zihinde yazılı olan, şartlanmış bilgileri bir yana bırakıp, gönül sesi dinlenince ve gönül-sevgi penceresinden bakınca,

herşey bir başkadır. Önemli olan, şekil değil öz'dür.

Çilehane, insanın kendi dünyasıdır. Eğer güzellikler varsa geniştir, yoksa çok dardır. Burda sohbet ile ateş vardır. Nefsin ve ilahın ateşi. Yangın yerinde hararet ve duman vardır. Bu suda, soğuk su da çok bir lezzet ile tad vardır. İşte bu yangın da su, sevgidir. Harareti alır, ateşi söndürür, sevdirebilir, yaşatır. Bu sevgi kadehinin sakisi, Hoca Yesevi'dir.

"Binbir donda görünmek" bir ilahi görünümdür. Zaman-mekânı bir'lemek vardır, hal-şekil değiştirmek vardır. Hava iken bulut, damla, kar ve dolu olmak vardır. Şekilden çok, öz vardır.

İftira edenler, saldırırlar. Bunları herkes bilir. Bu kötü huyun işareti-lekesi vardır. Zaman ve mekân, onu silmez, saklar daima. İyi miras olduğu gibi, kötülükler de miras kalır.

Tasavvufta, inanç temelinde teslimiyet vardır. Bir defa, ama daima "evet" demek vardır. Herbir şekliyle inanmak-sadakât vardır. Önce uyar, sonra sorar. Yoksa kopar.

YESEVİYE TARİKATI

I. Genel olarak Tarikat:

Hoca Ahmed Yesevi (Ö. 1167) dönemi, mutusavvıf ve tarikatlar dönemidir. Kadiriye, Kübreviye, vb. bu devrin yaygın tarikatlarıdır. Bunları, başkaları izledi (Ekberîye, Mevlevîye, Bektaşîye, Rûfaiye, Nakşibendiye vb., ayrıca bunlardan doğan kollar) (1,16,22,29,30,32,34).

Tarikatlar, huy ve meşrep bakımından birbirine uyan insanları bir araya getirirdi. Böylece, insanların İslamı anlamaları ve birbirlerini daha yakın tanıyıp yardımlaşmaları mümkün oldu. Tarikatlar, mezhepler temelinde de ayrıldılar. Sünnî, Şîî, Haricî tarikatlar da oluştu.

Temelde tarikat, insanı cemal ve kemale götüren bir yoldur. Bu yolun esası, inançtır. Etnik köken, dil, mal-servet, sosyal statü fark ve ayrılığı yoktur. Hepsi yolcu ve hepsi yoldaştır, eşittir. Fark, yola hizmet ile pir'e sadakat, inancın ihlası ve hikmetlerin tecellisidir, bilgidir. Pir-şeyh, bağlıları arasında derece-makam farkı olanları görür, bilir, hızla uçanı uygun görüyorsa göğe salar. Herkesi, aynı anda aynı mindere oturtmaz. Aşk ve cezbe farkını, kabiliyetini görür, onu korur, destekler, teşvik eder. Tarikatlar, pir çevresinde oluşan sevenler halkası ve sevip gelenler katarıdır. Bu bahçede bülbüller çok, renk avaz farklıdır.

Tasavvuf, daha çok Hint-İran kökenlidir. İslamî renk, çeşni, özellikler kazandı. Esas unsurları; İlahî emirlere uymak,

Allah ve Resulünün ahlakıyla ahlaklanmak, süslenmek, Allah'tan başka herşeyden (masivadan) vazgeçmektir.

İlk mutasavvıflar Basra'dan çıktı. İlk sofi, Ebu Haşim Sofi'dir (Ö. 767). İlk tekke, Suriye'de Reml şehrinde Ebu Haşim Tekkesi'dir.

İlk dönem mutasavvıflarının, tekke ve dergahı, tarikat gibi bir örgütlenmeleri yoktu. Bu zatlar, evlerinde, şehirde, pazarda, gittikleri yerlerde etrafına toplanan insanları irşad ederlerdi. Bunlar zühd içindeydi. Bu dönemin ve daha sonra, tasavvuf fikir ve duygularının oluşmasında, tasavvuf dilinin oluşup gelişmesinde etkili olan isimlerini şöylece sıralamak mümkündür. Bunlardan herbirinin ayrı menkıbeleri, kerametleri vardır.

İlk dönem mutasavvıflar: İbrahim Edhem (Ö. 778), Şakik Belhi (Ö. 790), Ma'ruf Kerhi (Ö. 815), Bişr Hafî (Ö. 842), Beyazîd Bistami (Ö. 848), Zünnun Mısri (Ö. 858), Serîyye Sakatî (Ö. 867), Cüneyd Bağdadi (Ö. 909).

Daha sonra, tarikatlar güçlü örgütler oldular. Dini inanç temelinde sosyal isteklerde bulunup, yönetimlere karşı tavırlar içinde oldular. İktidardan yana veya muhalif olarak sosyal olaylara neden oldular. Böylece tarikatlar; halkı islama davet, sosyal yardım hizmetleri yanında, bazan düzenlere karşı veya yanında yer alarak, islam toplumunu etkilediler. Bu durum, günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Demokratik, laik, cumhuri Türkiye Devletinde dahi tarikatlar, siyasal, sosyal yapımızda etkilerini sürdürmektedir. Kitleler, manevi bir liderin işaretiyle, yön-saf değiştirerek, siyasi-sosyal dengenin değişmesine neden olmaktadır. Herkesin, oy kullanmakta hür olduğu görüş ve hakkı, bu açıdan incelenmeğe değer. Gi-

derek siyasal güç konumuna gelen tarikatlar, Devlet yönetiminde etkili olmak istemektedirler. Düzenin geleceği, istikrarı, güveni bu dengelere bağlı görünmektedir.

Tarikat; bir örgüt olunca, bağlılarının hizmetini görmek, onları teşvik ve kontrol etmek, irşad etmek, sosyal dayanışmayı sağlamak üzere bölgelere, mıntıkalara Halife'ler göndermek, Vekil'ler dikmek zorunlu oldu. Halka genişleyince, göl deniz olunca, önceki gibi ve asıl olduğu üzere, bizzat Şeyh-Pir sohbetinde bulunmak mümkün olmadı. Bunun yerine, makam almış, yetki verilmiş bir Dikme nezaretinde, istekliler-yolcu'lar sohbe girer, ibadet eder, olgunlaşmak isterler. Günümüzde yazı, haber, görsel olanaklar, haberleşme ve eğitim araçları, hizmet-eğitim için kolaylıklar getirmektedir. Ama, gölge hiçbir zaman aslı göstermez.

Tarikatın merkezinde Pir-Şeyh veya Halife vardır. Diğerleri; bunun tabiileridir, inanıp-uyanlardır. Şeyh ve bağlısı'nın özellikleri, sorumlulukları; tasavvuf ve tarikat ilkelere içinde belirlenmiştir. Bağlı ise; tarikat içindeki örgütsel durumuna ve kemalat-hikmet-bilgi derecesine göre isimler alır (Talip, mürid, salik, vasıl, halife).

Tarikat yolcusu'nun olgunlaşması, sohbet, halvet, zikir, sema, düşünce, ilim ve seyahat iledir. Yolcu, sırasıyla bunları görür, yaşar, edinir.

Yol içinde, mürid vecd haline (trans) gelir. Ona yollar, haller görünür. Mümin'in, bu sekr halinde gördükleri, keramet'tir. Münkir'in gördükleri ise, sihir'dir. Mucize peygamberlere aittir. Açıktır, insanları davet ve inandırmak içindir. Keramet ise, Veli'lere aittir. Gizli olmalı, yoksa ben'lik olur, gelişir. Ama insanları inandırmak, kendisini isbat için bazan zorunlu olur.

Sohbet, muhabbet-sevgi amaç ve yöntemlidir. Söylemek ve dinlemek esastır. Bir yöneteni vardır. Ondan izinsiz konuşmak olmaz. Söz ve dinleme'nin kuralları öğrenilir.

Halvet, toplumdan ayrılıp, genellikle kırk gün bir hücrede ibadet etmek, Hakkı düşünmek, nefse hakim olmaktır. Halvet'ten amaç 'kişiyi toplumdan korumak değildir. Bu nezaretir-tevkiftir. Oysa ki halvetten amaç; toplumu, şahsın nefis kötülüklerinden korumaktır. Böylece kişi, nefsinin gemler, güzelliklerin topluma ulaşmasını sağlar. Yani bir süzgeçtir. Çer-çöpü-kütükleri, vahşi saldırganlığı alıkoyar; suyun, sevginin, güzelliklerin topluma akmasını ister. Bunun için Halvet'e giriş ve çıkış törenlidir. Halvet-uzlet çekenler bellidir. Halvet; bilenmek için değil, törpülenmek içindir. Kibirlenmek için değil, türap-alicenap olmak içindir.

Zikir, ayin ve sema; müride aşk vermek, şevk ve yolda olmasına zevk vermek içindir. Zikr'in kuralları var. Açık veya gizli, ayakta veya oturarak Allah ismi-sıfatları söylenir. Zikretmenin, ses ve şekil olarak özellikleri vardır. Nefes alıp vermeye denk getirilir. Beden hareketleriyle uyum gösterir. Sema, aşk-vecd içinde yapılır. Eğlence amaçlı raks değil, ibadet amaçlı Sema esastır. Kişi gösterişte değil, yükseliştedir. Kendi ruh hali içinde, işitiyorsa musikinin ritminde ruh aleminde kanat vurmaktadır.

Yolda, makamlar, olgunluğu gösterir. Sırasıyla şu on makam vardır: Tevhid, Vahdet, Akribiyet, Basariyet, İlim, Failiyet, Mülkiyet, Hayatiyet, Mahbubiyet, Şuhubiyet.

Önce Birlik makamı vardır. Sonra Vahdet deryası gelir. İlah'ın gücü kudreti, lütfü-keremi burdadır. Sonra O'nun rengine boyanmak vardır. Açık-gizli sırları görmek ve bilmek

vardır. Yapılanlara Hak Teala'nın fail olduğuna inanan, görgü vardır. Can-mal ile mülkün sahibinin O olduğunu bilmek vardır. Ömür O'nun elindedir. Gelmek-gitmek O'na tabi. Böylece, teslim olunca sever, sevilirsin. Her yerde O'nun varlığına şahit ve şahadet edersin.

Mutasavvıf, bu ruh hallerini, şariat kavramlarıyla anlata-maz. Onun özel dili vardır. Onun için, buna "kuş dili" derler. Bunlardan bazıları şunlardır: Sabır, şükür, tövbe, vera, ihlas, te-vekkül, zühd, rıza, fakr, kabz veğ bast, korku ve umud, üns, cem ve fark, hal, zuhur, tecelli, hayret, hayran, gayb, vecd, fena, beka, mana ve dava, tevhid, vahdet, makam, seyir, devir, unsur, rabıta, visal, edep, erkan, sema ve sonunda Mansur dile gelir "Enel Hak".

Tarikat ile ilgili bu genel kurallar, önce mutasavvıflar tarafından dile getirildi, şekillendirildi. Hatta bir kısmı, eski kültürden aktarılmıştı. Yararlı olanın islamca kabul görmesiyle benimsendi, geçerli oldu. Bu büyük mutasavvıfların büyük çoğunluğu iki-üç göbek öncesinden Mecusi idiler. Ama olsun, Hak söz nerden gelirse orası haktır.

II. Yeseviye Tarikatı:

Hoca Ahmed Yesevi'de bu genel kurallar içinde, "Cemal ve kemal" için düşüncelerini Fakrname'sinde dile getirmişti. Ayrıca "Risala"da aynı mahiyettedir. Hikmetlerinde ise, coşkun olarak manzum şekilde açıklanmış. Böylece, Hoca Yesevi'de tarikatının ilkelerini belirlemiş olmaktadır (13,15).

Nakşibendi dervişi olan Hazini'nin yazdığı Cevahirül-Ebrar min Emivâil-Bihar adlı eserde; Yeseviye tarikatının esas ve özellikleri açıklanmıştır. Fakrnamedeki bilgiler ile Risala, buna benzemektedir. Prof. Fuad Köprülü, bu eserden Yese-

viye Tarikatı'nın ilkelerini ilk Mutasavvıflar'da açıkladı (1918). Sonraki kaynaklar ise bundan alıntıdır (2,9)

Yesevi'nin Fakrname ve Risala'sı, ayrı bölümlerde incelendi. Şimdi, Hazini'den özet bir aktarma ile, Yesevi'ye Tarikatının ilkelerini okuyalım.

Yesevi'nin Tarikat anlayışının; Nakşi-sünni kaynak ve yönetime göre yazılmış bulunduğunu, buna rağmen Hikmetlerde aşk ve cezbe ile melameti usulun anlatıldığını, yüceltildiğini görmekteyiz. Sonuçta bir tarikattır. Piri, dervişi, kuralı, erkani, giyimi, zikri, halveti, sözü ve aşkı, hikmeti vardır. Bu husus, Yesevi'nin Davet Yöntemi bölümünde tartışıldı. Yesevi'lik ile ilgili yayınlarda, özellikle vâ ısrar ile, Yesevi'nin Sünni ve Hanefi mezhebi üzerine olduğu belirtilmekte, vurgulanmaktadır. Ama Yesevi'nin Bektaşî ve Nakşî tarikatlarına da kaynak olduğu ileri sürülmekte. Bununla Bektaşîye kolu bir negatif ikilemde, yolağzında tutulmak istenmektedir. Herhalde en doğrusu; Bektaşîye kolundaki Yesevi kaynaklarının gün ışığına çıkması, Hazini'nin eserinin tamamının yeni Türkçeye çevrilmesi., Orta Asya'daki kaynakların aktarılması, bütün Hikmetlerin dilimize çevrilerek incelenmesi, Orta Asya halkının Yesevi'yi kabul biçimlerinin bilinmesi gibi çalışmaları beklemek gerekecektir.

Ama yine de, belirtilen kaynaktaki şekliyle, Yeseviye ilkelerini bilmek yararlı olacaktır:

1. Yesevi Tarikatının esasları: Tevhit anlayışına dayalı tasavvufi görüş. Hz. Peygamberin sünnetine bağlılık. Şeriatı zaruri gören bir tarikat. Riyazet ve nefis ile mücadele. Halvet ve zikir.

Görüldüğü gibi burda; aşk, sema, keşif ve ilham ile mela-meti, kalenderi davranış belirtilmemiştir. Oysa ki, hikmetlerin büyük kısmında bu konular işlenmektedir.

2. Müridin uyacağı hususlar: Şeyhine mutlak teslimiyet ile onu üstün bilmek. Şeyhin söz ve fiillerini kabul ile emir-lerine uymak. Şeyhe hizmet etmek. Sadık, vefalı, olmak. İkrarında sabit kalmak. Mal ve mülküyle, şeyhin hizmetinde olmak. Şeyhin sırlarını saklamak. Şeyhin nasihatlarını dinle-mek ve ona göre davranmak. İlahi visal (cemal görmek) için şeyh yolunda can vermeğe hazır olmak. Zeki ve idrak sahibi olmak.

Belirtilen bu on ilke; müridi, çemberin-halkanın bir nok-tası bilerek, onun merkeze bağlılığını temin etmektedir. Yani şeyhe mutlak teslimiyet vardır.

3. Tarikatın ahkâmı: Hak gözetmek. Cömert olmak, Gerçek sadakat. Doğru bilgi edinmek. Hak'tan gelen rızk'ı kabullenmek.

4. Tarikatın vacipleri: Olgun gerçek insanı istemek ve Hakka yaklaşmak. Gerçeğe varınca hoşnut olma, zevklenme. Nefsine hakim olmak için devamlı gayret. Ümitli olmak. De-amlı Hakkı zikretmek. Hakka ulaşma fikrinde olmak.

5. Tarikatın sünnetleri: Toplu namaz. Seherde uyanık olmak. Devamlı abdestli olmak. Ruhen kendini Hak huzu-runda görmek. Zikretmek. İyi ve hakim kişilere itaat etmek.

6. Tarikatın müstehapları: Sevgi ve güler yüzle konuk beklemek. Kendi haline göre konuk ağırlamak. Misafirin kalış süresini ganimet-kazanç bilmek. Misafirliği uzatmak. Misafirin isteklerini yerine getirmek. Şeyhe dua etmek.

7. Tarikatın adabı: Dizler üzerinde tevazu ile oturmak. Alçakgönüllü olmak. Herkesi, kendisinden üstün görmek. Şeyh-aziz huzurunda sessizce oturmak. Şeyhin velayet ve keramet sırlarını hatırdı tutmak, öğrenmek.

8. Şeyhlik ve muktedalık erkânı: Din ve yakın ilmine sahip olmak. Yumuşak huylu olmak. Sabretmek. Hak rızasını kabul etmek. İhlas-samimiyet. Hakka yakınlık.

Yeseviye tarikatında zikir, açıktır, seslidir. Bıçkı sesi çıkarılacak şekilde yapılır. Halvete giriş tören iledir. Derviş tıraş edilir. Çile'nin bitiminden sonra kurban kesilir. Kurbanın kanı, kemikleri kazılmış bir çukura gömülür. Talip-mürid, adeta kesilen kurbanlık koyun gibi, sol yanı üzerine yüzü yerde sürünerek Pir huzuruna gelir. Noksanı yoksa, kabul görürse, huzurdan ayrılır. Ayin sırasında Hikmetler okunur.

Hoca Ahmed Yesevi Tarikatı, islami bir yol-örgüt olmak bakımından, diğer islami tarikatlarla temelde birçok ortak nokta ve uygulama vardır. Hoca Yesevi, hikmetleriyle, tarikat uygulamasıyla Orta Asya'yı Türkleri islamlaştırmıştır. Hikmetleri vasıtasıyla, tasavvufi-felsefi fikirleri Türklere aktarmış, Kur'an ve Hadis'leri açıklamıştır.

Her tarikat pir'i gibi Hoca Yesevi'ninde menkıbeleri, kerametleri, halifeleri vardır. Bunlar; ayrı konular olarak incelenecektir.

Her tarikat pir'inin eğitim gördüğü, yetki aldığı bir mürşidi-uyarıcısı vardır. Buna Tarikat Silsilesi denilir.

Yeseviye'de üç silsile bildirilmektedir:

1. Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Selman Farisi, Kasimes

sıddık, Cafer Sadık, Tayfun (E. Bistami), Harkani, Ebu Ali Fâremedi (Ö. 1084), Yusuf Hemedani (Ö. 1140), Ahmed Yesevi (Ö. 1167).

2. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Caferü Sadık, Bistami, Harkani, Ebu Ali Faremedi, Yusuf Hemedani, Ahmed Yesevi.

3. Hasan Basri (Ö. 729), Habib Acemi, Davud Tai, Sica-veddin Bağdadi, Ma'ruf Kerhi (Ö. 815), Bistami, Harkani, Ebu Ali Fâremedi, Yusuf Hemedani, Ahmed Yesevi.

Bütün tarikatlar içinde sadece, Nakşibendiyye'nin silsile itibariyle Hz. Ebubekir'e ulaşmasına rağmen, diğer bütün tarikatlar Hz. Ali'ye ve burdan Hz. Muhammed'e varmak-tadırlar. Bu nedenle Yeseviye'nin Hz. Ebubekir'elandırılması, Nakşiye dervişlerince yapılmış bir silsile olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen, her üç silsilename'de de Hoca Ahmed Yesevi'nin, dört tarikat pirinin aynı olduğu ve aynı sırayı izlediği görülmektedir.

Kaldı ki Hoca Yesevi'nin, İmam Muhammed Hanefi üzerinden Ali evladı olduğu kabul görmektedir.

Kemalata eren zat, pirinin yol ve erkanını izliyebildiği gibi, onda değişiklikler yaparak, adıyla anılan kollar açabilir. Ama Yesevi, kendi adıyla bir tarikat kurmuştur. Bundan neşet eden kollar vardır.

HOCA AHMED YESEVİ 'FAKR'NAME'Sİ

Fakr'name; tasavvufta müridin olgunlaşması için yapılacakları ve bunun kuralları ile duraklarını açıklayan eserler, risale'lerdir. Tasavvuf ve edep-erkân ile ilgili felsefi görüşleri ifade eder. Şeyh ve mürid'in özellik ve görevlerini açıklar. Yola düşen yolcu'nun, menzile ermesi için yol'un sıkıntı ve güzelliklerini, söz'ün gücünü anlatır. Bu nedenle çeşitli isimler altında da olsa, tarikat kurucularının ve şeyhlerin 'fakrname' konulu eser ve konuşmaları vardır.

Fakr kelimesinin sözlük anlamı ile tasavvufi yorumu ve kapsamı farklıdır. Buna en geniş boyutu getiren Hadis şöyledir: "Benim fakrım, iftiharımdır". Yani fakirlik övüncüm'dür. Bu ifade, dünya mal ve mülkünü kapsar. Aynı zamanda olgunluğu gösterir. Yaniki davranış ve düşüncelerimde "nefsin menfilikleri" yoktur, sepette çürük yumurta yoktur. Olumsuzluktan, yanlıştan, heva ve hevesten, yalan ve riyadan vb. fakirdir. Bu anlamıyla 'hata'dan fakir'dir. Bir başka açıdan 'çok doğru' ve 'yüce'dir. Olan'ı, zenginliği söylemek yerine, istenmeyen yanlış alışkanlık ve haller ile ifade bulmaktadır.

Prof. Köprülü, İlk Mutasavvıflar'da Yesevi ve Yunus Emre'yi anlatmakta. Özellikle Hoca Yesevi için Nakşibendi ağırlıklı Hazini'nin Cevariul Ebrar adlı eserine dayanmakta. Daha sonra yaptığı araştırmalar ile bunun yegane kaynak

olmadığını ve Batını kaynaklardaki anlatmaların daha doğru olduğu saptayarak, kendisini düzeltme erdemini gösterdi. İşte Köprülü, bu eserde tarikatın seyir-sülûk işlevini anlatan bir bölümün (fakrname, risale) bulunduğunu bildirmekte. Ancak, Prof. Kemal Eraslan, Hoca Yesevi konusunda yaptığı araştırmalarda Divan-ı Hikmet'in Taşkent ve Kazan baskılarında "Fakrname" diye bir bölümün bulunduğunu saptadı. Eraslan bunlar ile Hazini'nin Fakr bölümünü karşılaştırmalı olarak incelemiş ve özde bir farkın olmadığını, fakat tertip ayrılığı bulunduğunu saptamış. Sonunda Taşkent baskısını esas alıp, gereğinde Kazan baskısından yararlanarak Yesevi'nin Fakrname'sini bize kazandırmıştır (İst. Ün. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. 22, İst. 1977, s. 45-120) Bu kıymetli, özgün çalışmadan yararlanarak Fakrname kapısından girerek Yesevi'nin dünyasında seyrane etmeğe çalışacağız. Amaç, Fakrname'yi değil, Hoca Yesevi'yi tanımak olacaktır (1,13,15).

Fakr, Fakiyr, Fakir; İslam Ansiklopedisinde, Kamus-i Türki'de ve ayrıca, mutasavvıflar tarafından açıklanmıştır: Fakir, yeteri kadar geliri olana, miskin ise hiçbir şeyi olmaya denir. Miskin'in hali; fakirden daha perişandır. İkisi için, 'züğürt' ve 'zedâ" deyimleri kullanılır. Fakr, Hüda'nın nurudur, her kime değse, aşkın kemalini bulur (Kübra). Fakr, devlet tacıdır, kimin başında olsa, iki cihana sultan olur (Şeyh Ahmet). Fakr, ateştir. Kimin canına düşse bedeni altın olur (Şakik Belhi). Fakr, Hak Teala'nın didarıdır (Hallacı Mansur). Fakr, himmet doğanıdır. Kime konarsa, o kişi arşa uçar (Serahsi).

Yesevi'nin Fakr'namesi, dervişlere bir vasiyetname gibi sunulmuş ve daha sonra yazılmış. Kur'an, Hadis ve İcma'ya

dayanmaktadır. "Kutuplar kutbu, şeyhlerin başı, veliler sultanı, Takva ehli'nin delili, Nebiler sultanı Hz. Peygamber evinin oğlu (soyundan), Hz. Sultan Hoca Ahmed Yesevi diyor ki,..." diye başlamaktadır. Ayrıca başka bir yerde, "şeyhlerin sultanı Hâce Ahmed-i Yesevi Hasretleri, Allah'ın Rahmeti üzerinize olsun, buyurdular ki..." demektedir.

Fakr'ıname'de; Hz. Ali'den naklen, dervişliğin kırk makamının şunlar olduğunu belirtmektedir:

I. Şeriat'te on makam: Allah'ın Bir'liğine iman, 2. Namaz, 3. Oruç, 4. Zekât, 5. Hac, 6. Yumuşak konuşmak, 7. İlim öğrenmek, 8. Hz. Muhammed'in sünnet'ine uymak, 9. İyiyi emir ve 10. Kötü'den men etmek.

II. Tarikat'te on makam: 1. Tövbe, 2. Pir'e el vermek, 3. Korku, 4. Reva (ümit), 5. Vird getirmek (Kur'an, dua okumak), 6. Pir'e hizmet etmek, 7. Pir'den izin olmayınca konuşmamak, 8. Nasihat dinlemek, 9. Tecrid (mavisa'dan geçmek), 10. Tefrid (Allah'ın zatına ermek, kendini bil'mek).

III. Marifette on makam: 1. Fena olmak (Terketmek), 2. Dervişliğe kabul, 3. Tahammül, 4. Helal istemek, 5. Marifet kılmak, 6. Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak, 7. Dünyayı terk etmek, 8. Ahireti seçmek, 9. Varlık makamını bilmek, 10. Hakikat sırlarını bilmek.

IV. Hakikatte bulunan on makam: 1. Hâk yol olmak (alçak gönüllülük), 2. İyi-kötü'yü tanımak, 3. Bir parça lokmaya el uzatmamak, 4. Kendisini-lokmasını Hak yolda harcamak, 5. İncitmemek, 6. Fakr halini inkar etmemek, 7. Seyri süluk bulmak (yol'a uymak), 8. Sır saklamak, 9. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat makamlarını bilmek ve onlara amel

etmek, 10.?

Fakr'ne'deki bu makamlar ile, hal-duraklar, Carmu-hammed-Uli'nin taktim ettiği Yesevi Risale'sinde de vardır. Ayrıca, Prof. A. Güzel; Fakr'ne'deki bu özellikler ile Hacı Bektaş Veli Makalat'ını karşılaştırmalı olarak incelemiş ve şu sonuca varmıştır (19):

"Şeriat kapısında Ahmed yesevi'nin zikrettiği on makam-dan dokuzu Hacı Bektaş ta da aynıyla görölmektedir. Yalnız Hacı Bektaş'ta namaz, oruç, hac, zekât makamları tek madde de toplanmış buna ilave olarak helâl kazanç, nikah, haram, şefkat ve temizlik maddeleri zikredilmiş...

"Tarikat kapısına Yesevi ile Hacı Bektaş'ın yedi makamı müşterektir....

"Marifet ve hakikat kapısında da yadişer makamın müşterek olduğunu görmekteyiz...

"Dört kapı'da zikredilen kırk makamdan otuzu birbirleriyle ayniyet derecesinde benzerlik arz etmektedir. Diğer on tane si birbirini nakzedecek derecede farklı olmayıp, sadece ifade farkından ibarettir...

"Hal böyle olunca bu küçük mukayese bize gerek Yese-vi'nin ve gerekse Hacı Bektaş'ın aynı geleneğın Türkistan'da başlayan tasavvuf geleneğının temsilcileri olduklarını, her iki-sinin de maddeten olmasa bile mânen mürşid-mürüd münasebetinde olduklarını gösterir".

Oysaki Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Hoca Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş Veli'nin maddeten birlikte olduğunu gösteren, konuşmaları aktaran uzun bölümler vardır. Maddi

ilişki konusu tartışmalı olmakla birlikte manevi ilişkinin varlığı kesinlik kazanmıştır.

Dervişliğin belirtilen bu makamlarına karşılık 'Fakr hali'nin de dört unsuru, kırk makamı vardır:

I. Fakr'da on makam: Kanaat, tahammül, kulluk, azab, hayret, riyazet, açlık, helak olma (yokluk), kalbî kırık, Hazreti rebbül izzetlik (ikram-hizmet?)

II. Fakr'ın on nur'u: sıdkiyet (bağlılık), sabır, şükür, fikir, zikir, namaz, oruç, iman, sadaka, temizlik nur'ları.

III. Fakr'da on yol: Tövbe, günah şeyleri yapmamak, yanıştan pişman olmak, hayret, hakirlik ve melüliyet, Hak'tan yardım dilemek, kötü'den uzak durmak, düşünmek, terketmek. Hak Teala'yı zikretmek.

IV. Fakr'da on mevki: Hikmet, adalet, akıl, yumuşaklık, yücelik, yaşamak, bağışlamak, koruyucu olmak, emanet, teslim.

Böylece, Fakr'ın kırk makamı tamamlanmış olur. Ama bunlardan başka, Fakr'ın gerekli gördüğü başka ilkeler vardır. Bunlar, kısmen tekrar olmakla birlikte önemlerinden ötürü, ayrıca belirtilip sınıflandırılmış. Aslında bunların toplamı, Fakr mertebesine, makamına ermek içindir.

I. Fakr'ın altı adabı: Yaman-aman söze sessiz kalmak, pir huzurunda susmak ve izinsiz söylememek, dargın-küs olmamak, herkesin hizmetinde olmak.

II. Fakr'ın sekiz makamı: Tövbe, ibadet, sevgi, sabır, şükür, rıza, züht, ariflik

III. Fakr'ın yedi mertebesi: Civanmertlik, sipahilik, garip-
lik, hırka, sabır, kanaat, tevekkül.

Fakr'name'de Şeyh ve Dervişlerin özellik ve gerekleri ile bunlara uymayanlar için şiddetli yergi ve düşük sıfatlar sıralanmış. Bu konular, aynıyle Hacı Bektaş Makalatında da yeralmış bulunmaktadır.

Fakr'name'de sıralanmış; ilke, özellik ve kavramların ortak noktası; 'kişiyi kutlu' ve 'toplumu mutlu' kılmaktır. Bu amaçla kuralların bir kısmı birey için ve diğerleri toplumsal düzeni, adil, eşit, sevgi içinde birlik ve dirlik halinde tutmağa yöneliktir. Önce ağaç, fakat tek olmaz. Öyle ise, orman, Ağaç-Orman ilişkisi içinde ve denge halinde tutmak gerektir.

Hoca Ahmed Yesevi'nin, "Allah'ın fazlı ve sonsuz cömertliği sayesinde Fakr'name'(si) tamamlandı... Fakirlik makamı yüce bir makamdır, herkesin kolayca eline geçmez".

Fakr'lığın bu makam ve gerekleri, Fakr'name'de bir Hikmet ile özetlenmiş. Bunu daha sonra inceleriz.

Çünkü, rüzgarsız yerde harman savrulmaz. Rüzgarlı yerde çerağ yakılmaz. Er gider, er gelir. Er, eri getirir. Yol bitmez, söz tükenmez, kurşuna hükmeder söz. Aşk, herşeyi içinde eritir, kendi rengini verir, damgasını vurur. Kâmilin taşı, ağır olur, kulakları bazan sağır olur. Hak söze, çağır olur. Bütün bunlar, rıza ile olur.

Öyle ise, sevgi ile çağır sevdiğini, birlikte gidelim sevgi bahçesine. Sevgi dikelim, sevgi derelim. Sen olmayınca, ben yalnız ne ederim. Öyle ise gel dost! Birlik olalım. İnsan, sevginin esiridir.

Hoca Ahmed Yesevi Fakr'name'sin deki

Hikmet Dörtlükleri

Hoca Ahmed Yesevi'nin; tasavvufa ilişkin düşüncelerini tarikatın gereklerini, şeyh ve dervişin özelliklerini anlatan Fakr'name'sinde, sadece bir adet 'Hikmat' bulunmakta ve bu Hikmet ile, anlatılanlar özetlenmektedir.

Fakr'name'yi yayınlayan Sn. Prof. K. Eraslan (15) bunu Divan-ı Hikmet'in Taşkent baskısından aldığını bildiriyor. Yine aynı kaynaktan Dr. Hayati Bice ise Yesevi'den 145 Hikmet'i Çağatay ve Anadolu Türkçeleriyle birlikte yayınladı. Fakr'name'deki yegane hikmet bu eserde vardır (2).

On kıtadan oluşan bu Hikmet, aynen alınıp, açıklama ve yorumlar getirilecek. Böylece, Hoca Yesevi'nin fikir-gönül dünyasına girmek ve izleyicisi olanların, bugün söyleyip yaşadıklarını anlamak kolay olacak. Hikmet'in aktarımı, bazı değişikliklerle birlikte Sn. Bice'den yapılacaktır.

*Kudret ile Hakk'dan bize ferman oldu
Dipsiz deniz içre yalnız düştüm dostlar
O denize Kadir Rabbim ferman kıldı
Çok şükür sağ-selamet çıktım dostlar*

Bir kişinin gayb alemine, tasavvuf ve vahdet deryasına dalmak istemesi, ancak yüce Rabbin izin ve emriyle olur. Bu Allah'ın taktiridir. Kişi, kendi ruhuyla birliktedir. Onun için bu yolda yalnızdır. Kısmet, zahmet, kudret, lütuf yalnız onadır. Bu bilinmez'in dünyasında, kadir Allah'ın emriyle sağ-selâmet çıkmak mümkündür. Orda kalmak yerine, ordan dönmek vardır. Ve bunun haberi dostlarıdır.

*Yaşım yedi, ömrüm gitti, göğe uçtum
Bağrım taşı, aklım şaştı, yere düştüm
Nefs ile, şeytan ile hayli vuruştum
Sabır ve rıza makamlarını aşım dostlar*

Haktan emir olunca ve ruh gayb alemine dalınca, Kadir'in haremiyle mucizeler gerçekleşir. Olaylar, olağanı aşar, menkıbeye dönüşür, eğitimi amaçlar. Hz. İsa, ana rahminden çıktıktan sonra konuşmağa başlar da mucize sergilerse, Hoca Yesevi'de yedi yaşında keramet'ler gösterir. Türkistan'da Şaman'ın kuş olup, turna, şahin olup göğe, ilaha uçması vardır. Güvercin olup yere inmesi vardır. Ömrü gidecek ve sonra göğe uçacak. Yani 'ölecek ve olacak', 'ölmeden önce ölecek'.

İşte yedi yaşında iken bu aşk deryasına, rahmet diyarına dalan Yesevi'nin gönlü dolacak. Gördüklerinin sırlarına erince, ilahi nizam ve kudreti görünce, Tevhit ve sır noktasına erince, hak ile olunca; buna aklı şaşacak. Bu, şahitler aleminde hayrettir. Bu duygular içinde Hak'tan Halka dönünce, topluma rehber olacak.

İnsan'da olumsuz davranışın kaynağı 'nefis' ile, mücadeleye girecek. Yoldan saptıran şeytan ile vuruşacak. Nefsini yenecek, şehvetine, mal-mülke yenik düşmeyecek. Yalan demeyecek, öldürmeyecek, hırsızlık etmeyecek. İnanıp, teslim olacak. Bunlar içinde sabır'lı olacak. Bütün bunları isteğiyle yapacak. Bunda, zor ve hatır yoktur.

Dörtlüklerde bildirilen sayıları, ömür olarak anlamak mümkün olduğu gibi; yolculuk yaşı olarak kabul etmek de mümkündür. Yol'da hizmet yıllarına göre varılan makamlara da işaret etmektedir.

*Dokuzumda tam karıştım dokunmadım
On yaşında sağ yanına çevrilmedim
On birimde öz nefsim bekçi oldum
Fakr ve rıza makamların geçtim dostlar*

Şehadet; işaretler alemini tam görüp kavrayınca ve gönül ışıkına uyunca, kişi, öz nefsine hakim olur. Nefis artık onun emrindedir. Gönül, akıl; atına süvaridir. Ona yenik olmak yerine; gem vurup bildiği, istediği menzile sürer, gider. Nefis atı, eski ve yaramaz huylarını bırakmış artık terbiye olmuştur. Süvarisinin hizmetinde, zor durumda onun yanında emrindedir. Bu savaş atının karakterindedir. Süvarisi düzende, onu güvenli yere alıp götürür. Tehlikeyi sezince sahibine haber verir. Nefsi kâmile ve nefsi zekiye'dir bu.

Böylece, nefsini bilen, kendini bilir. Kendini bilen, Rabbi ni bilir. İşlerinde, düşünce ve sözlerinde, nefis'in istek ve etkileri azdır. Nefsi emmare ve Levvame'nin katkısından fakirdir. Yani; buğday, çavdardan fakirdir. Bu anlamda fakr; nebiler, veliler makamıdır. Bunun için rıza ile almak, vermek vardır dostlar.

*Onikimde bütün ruhlar kelim eyledi
Huriler karşıladı bana selam eyledi
Sır şerbetini saki olup bana sundu
Onu alıp edep ile içtim dostlar*

Kemalata erdikten sonra, tüm ruhlardan haberdar olursun. Çünkü önce ruhlar yaratıldı. Böylece; dünü, günü, yarını bilirsin. Bu bir yeniden doğuştur. Bu, meleklerin Adem'e secde etmesidir. Hak Teala., ona sırrını bildirmiştir. Ölümsüzlük ik-sirini içirmiştir. Bunun kuralını, edebini, yol-yöntemini bil-mek gerek.

*Onüçümde dalgıç olup deryaya battım
Marifetin cevherini sırdan derdim
Mumunu görüp, pervane gibi özüm vurdum
Birhoş olup aklım gitti, şaşım dostlar*

Sır'dan marifet cevherini derenler, dalgıç olup deryalara dalar, inci-mercan toplarlar. Gizli alemlerin sır perdesini, olayların nedenlerini ve sonuçlarını bilir, açar ve seyrederek. Gerçeğin mumunu görür, pervanenin bir aşk ile ona uçması ve sonunda yok olması gibi; Hakarenler de, vahdet deryasına koşar, onda yok olurlar. Böylece O'nun rengine boyanır, O olur, O'nda yok ve O'nda var olurlar.

*Ondördümde toprak gibi engin oldum
"Hu-Hu" diye başım ile geceler kattım
Bin altınlık kıymetin bire sattım
Ondan sonra kanat çırpıp uçtum dostlar*

Hoşgörü ile gönül engin olunca, hal türap olunca, geceleri "Hu-Hu" zikri olunca ve dünya malından geçip, terk edince, bin altınlık şey bire satılınca gönül masivadan (nefis ve dünya malından) azade olur. Kanat çırpıp Hakka uçar. Gönül kuşu sevdiğine uçar. Bunda görülen; alicenaplık, zikir ve dünya malını amaç bilmemektir. Bu terk ve fena makamdır.

*Onbeşimde dergahına yanıp geldim
Günah ile her iş kıldım, hata kıldım
Tövbe edip Hakka boyun sunup geldim
Tövbe edip günahlardan kaçtım dostlar*

Bir yere sığınmak gerek. Ancak, sana sığındım, dergahına geldim. Dergah'ın, kapın, makamın gönlümdür. Kendime sordum, soruşturdum. Günahlarımı bildim. Sana söz verip tövbe ettim. Çünkü sen, Rahman'sın. Bağışlamak için neden ararsın.

Önünde duruşum yeter, boyun bükmem yeter, hatamı bilip kabullenmem, ondan uzak durmam yeter. bağışlamak, büyüğe düşer. Kulu bağışlamak, Hakkın şanına düşer.

*Cebrail vahy getirdi Hak Resül'e
Ayet geldi, zikredin diye parça ile bütiine
Hızır Babam saldı beni işte bu yola
Ondan sonra derya olup taşım dostlar*

Cümle mahluk, Hakk'ını zikreder. Cebrail'den, Resül'e haber gelir. Yaratan, yarattığına haber verir, yol gösterir. Yardım eder, göz verir, öz verir, söz verir. Darda kalırsa yardımına Hızır'ı verir. Deryalara salar, tıkanırса yolu açar. Bozulanı yapar, kaçanı tutar, olmayanı yapar. Bundan sonra da derya olup inci-mercana durur. Dalgalar, sahili vurur. Hem sakin, hem fırtınalı olur. İçinde balık yaşar, ama birçok canlıya ebedi mekân-kucak olur. Kişinin içmesiyle bitmez; yüzmesiyle bitmez. Kendi kuralına uymayanı, yumuşaklıkla içine çeker. İnsanlara mekân, ekmek, gıda, seyran olur.

*Şeriatın bostanında cevlan kıldım
Tarikatın gülzarında seyran kıldım
Hakikatten kanat tutup uçar oldum
Marifetin eşiğini açtım dostlar*

Bütün bunlar, dört kapı geçilerek olacak. Şeriatın bostanında, gezip dolaşmak, kaide-kuralları, doğruyu yanlış bil-mek var. Hak-hukuk tanıyıp, ona uymak var. Tarikatın gül bahçesinde güzelleri bilmek, hizmet etmek, gül için dikene katlanmak, bölüşmek, yardımlaşmak var. Bülbül olup ötmek, sır tutup saklamak var. Ve bunlar, gerçek olunca, söz hak olunca, hak için yanıp tutuşunca, bir ayrı alemlere uçmak var. Uzak yakın kaybolur. Dün, gün olur; yad kalmaz, hepsi yâr

olur. İşte, güzel dostlar, bunların hepsi marifet eşiğinden geçmekle olur. İlim, edep, erkân olmadan olmaz. Gönül ve rıza olmadan olmaz. Açılır hakikatin gülleri, solmaz.

*"Elest" şarabın Pir-i Mugan doya verdi
İçiverdim, miktarımca koyup verdi
Kul Hâce Ahmed içim dışım yanıverdi
Taliplere İnci-cevher saçtım dostlar.*

Önce, ruhlar yaratıldı. Ve yüce Rabbimiz sordu: "Ben Rabbiniz değil miyim?" Bütün ruhlar "Beli" dediler. Böylece Hakka teslim oldular. İşte bu; ilk, ezeli toplantıdır: Bezm-i Elest" Bundan amaç, bir zata teslimiyet'tir. Pir-i mugan ise kâmil kişidir, mürşittir, eğitendir.

Mürşid'e teslimiyet gerek. Onun verdiği içmek, söylediğini yapmak, ona uymak gerek. O, kişiye miktarınca verir, ne az-ne çok, kararınca. Öyle bir sevda ateşidir ki bu, müridin içini dışını yakar. Ciğer kebab olur. Dumanı arşa çıkar. Yanınca temizlenir, kaynar, pişer, olgunlaşır. Görgülerini, bilgilerini, güzellikleri aktarır başkasına. Ateş ilerler çünkü, başkalarını da yakar aşk ateşine. Güzellikleri, zenginlikleri bölüşmek ister, dost ister, ortak ister. Bir yola düştü, yoldaş ister. Dile geldi, zara geldi, gül ister, bülbül ister. Sözü tutacak gerçek er ister.

İşte bu şekilde, Hoca Ahmed Yesevi; isteklisine, inci cevher saçar. Söylediği sözü tutacak mürit, yolu gözetecek yolcu, şariat-tarikat-hakikat ve marifet makamlarını bilecek alim, gönlü sevgiyle dolu insan ister. Sabır, rıza, hoşgörü, kanaat ister. Gönlü, imanla dolu er ister.

HOCA AHMED YESEVİ “RİSALA”SI

Hoca Ahmed Yesevi de, hiç şüphesiz, ders-feyiz aldığı Şeyhleri ve devrin diğer mutasavvıfları gibi, dini düşünce ve açıklamalarını yazmıştır. Bunların başında "Hikmetler" gelmektedir. Kendisi ve dervişleri, ardılları tarafından yine Ahmed Yesevi ad ve mahlası yazılarak hikmet'ler söylenmiş. Sonra bunlar toplanarak "Divan-ı Hikmet" (Bilgelik Kitabı) oluşturulmuş.

Ahmed Yesevi konusunda, Türk dünyasında, ilim ve irfan çevrelerince yoğun bir araştırma, hızlı bir bilgi iletişimi devam etmektedir. Türk illerindeki farklı kaynaklar, birleştirilerek, yorumlanarak bir Ahmed Yesevi karizması portresi oluşacak. Bu yeni çehre, manevi kişilik, aynı zamanda Türk manevi dünyasının merkez noktası olacak.

Güneş; günün her saatinde ve mevsiminde, her ilde bir başka görünür. Ama herkes, bunun güneş olduğunu bilir. Ve bilinir ki güneş Doğu'dan yükselir, Batı'ya gelir. Bunun bir seyir zamanı vardır.

Doğu'da Türk dünyasının güneşi Hoca Ahmed Yesevi, bir asırlık seyir ile Batı'ya, Anadolu'ya geldi ve Yunus Emre oldu. Yokluk, kıtlık günleri, dönemleri hatırdadır da varlık-bolluk zamanı hem seyrek gelir ve hem de çabuk unutulur. Ama, daima aranır.

Güneş, bir Yesi'den bir de Anadolu'dan tüm dünyayı,

kalpleri aydınlattı. Bunlar, sevgi öncelikli, aşk cezbeli islam davetçileriydi. Elleri kılıçlı değil, dilleri-gönülleri sevgi doluydu. Tasavvufun bilgeliği içinde, Budha ile Zerdüşt ilinden islam tarlalarında sevgi ekiyor, sevda devşiriyorlardı. Bunların meşrebi aşktı. Sabır, kanaat, sadakat ve ille de hizmet ile muhabbettir. Davet, evet. Ama vurarak değil, severek. Alarak değil, vererek. Sevgi, güven, hizmet vererek. Herkesi eşit bilecek.

Hoca Ahmed Yesevi ve Yunus Emre düşüncesinde nefis ile çatışma, mücadele vardır. İnsanlarla değil. Çünkü bunlar, insanı sevdiler, yaradandan ötürü. Sonraları, emirle ve demirle islama davet ediyoruz, islamı tebliğ ediyoruz diyenler ile Yesevi ve Yunus'un kavgası vardır. Bunlar, gönül kazanmağa çalışan ermişlerdir. Dinin-düşüncenin, davatın sevgi ile yayılmasından yanadırlar. Yoksa "ya islam, ya ölüm", bunların meşrebine hiç uymaz. Çünkü bunlara Mevlana da katıldı: "Gel ne olursan ol, yine de gel" Hacı Bektaş Veli, kuralı tamamladı "insan ol da gel. Gel de insan ol".

Birlikte "kendini bil" dediler. "Nefsini bilen, Rabbini bilir"e uydular. "Ölmeden önce nefsin öldür" dediler. Ve konuyu özetleyip bütünlediler, "ölürsen olursun". Bunları ariflere dediler. Rab olup, çevresini eğittiler. Halifeler yetiştirdiler, karanlık yerlere ışık saldılar. Darda kalanların yardımına koştular, onların dili oldular. Sevenlere "didar" oldular. İnsanlara değil, nefsin yanlış gösterilerine "celâl" olup, hidde-te geldiler.

Hoca Ahmed Yesevi; Türkler için, Kur'an, Sünnet, Hadis ve İcmaya dayalı olarak islamiyeti yeniden anlattı. Topluma sevdirdi. Yeni ile eskinin farkını, yeninin gereklerini, yollarını, ilkelerini açıkladı. Her şeyde Hakkı aradı, örnek bir

yaşam sürdü.

M. Carmuhammed Uli (Ahmed Yesevi Sempozyumu. Kültür Bak. Yay. Ankara, 1992), Ahmed Yesevi'nin şimdiye kadar ilim çevrelerince bilinmeyen "Risala"sını takdim etmektedir. Buna göre Risale; Çağatay Türkçesiyle, Arap harfleriyle, elle yazılmış, 88 sayfadır. Yazım tarihi yok. Devamının olduğu anlaşıyor (13).

"Risala'da, mütefekkir şairin dünya görüşünü ve islam dininin, kurallarını, kanunlarını ele alarak tahlil etmeği amaçladığını görüyoruz... Dervişlik-sofilik, kelime-i şariat, kelime-i tarikat, kelime-i marifet, kelime-i hakikat yoluyla yakından ilgilidir. Dervişliğin kurallarını, gereklerini, Hz. Ali'nin sözlerine dayanarak, onun kırk makamının olduğunu belirtiyor".

Bu Risala'nın iç tarafında, "Mir'atül Kulüb" yazılı. Yani, "Gönüller Aynası" okuyan kendisini görsün diye. Ayrıca, Şeyh'in vasıfları belirtilmiş. İzlenecek yol ve yanlış uygulamalar, ihtimaller yerilmiş. Bunun için, çokça uyarı var.

Risala'daki dört kapının makamları şunlardır:

1. *Şariat Makamı*: Allahın birliğine iman-tevhid. Namaz. Oruç, Zekat, Hac. Yumuşak söylemek. Sünnetlere uymak. İyi emir. Kötüden men etmek. Pir-Şeyh yolunu izlemek.

2. *Tarikat Makamı*: Tövbe ile yola girmek. Pir'e mürid olmak. Gece gündüz hizmette bulunmak. Kahrından korkmak, rahmetinden ümitvar olmak. Lezzetleri terk etmek, pire hizmet etmek. Emirlerle uymak (oradini baca keltirmek). Pir icazeti, ruhsatı ile yürümek. Nasihat işitmek. Tecrübeli olmak, Tahrid olmak.

3. *Marifet Makamı*: Fahir-fena olmak. Dervişliği kabul etmek. Cefaya dayanmak. Helal rızık. İlim öğrenmek. Şariat

ve tarikata riayet etmek. Terk-i dünya etmek. Öz bedeninde makamı bilmek. Hakikat sırlarını bilmek, fakirlikte sabırlı olmak. Sabır anahtardır.

4. *Hakikat Makamı*: Hak yolu bulmak. Doğru-yanlış tanımak, kanaat etmek. Derviş azarlamaya tövbe etmek. Şeriat-tarikat-marifet makamını bilmek. Meşayih haline inanmak (amel etmek).

Dört kısım olarak incelenen bu 40 makam, tasavvufun hemen tümünü kapsamakta. İnanç ve düşünce olarak, islahiyet içinde bir olgunluk vermekte. Başka arifler de aynı şeyleri söylemişlerdir. Ancak bunların, vurgu ve işaretleri farklıdır. Makamlar arasında tekrarlama, geçiş vardır. Önemli olan eski-yeni bütünlüğünü oluşturmak. Önceki bilgi ve makamdan haberdar olmaktır.

Risala'da; ayrıca şunlar belirtiliyor. Hak, hakikat, yolundaki çaba ve gayretlerin boşa gitmediği, peygamberler örnek getirilerek gösteriliyor. Buna göre; Tövbe, Adem'den; ibadet, İdristen; zikir, Davut'tan; Rıza, Musa'dan; Sabır, Eyyüpten, zahidlik, İsa'dan; gariplik, Muhammed'den; mertlik, Ali'den; askerlik, Süleyman'dan kalmıştır.

Bütün tarikat pir'leri, bir mürşid-i, kılavuzu şart görmektedirler. İşte bu rehberin yönetim ve denetiminde, kişi kendisini bulur, bilir, fetheder, ölür ve dirilir. Bunu gören mürşid, onu yine kendisine teslim eder, öylece kalmasını ister. Önemli olan, mutlu olmaktır. Hakkı gözetip, iyiyi, güzeli, doğruyu izlemektir.

*Kul Hâce Ahmed sana yandı hasret ile
Kendi ateşinde özü yanan, yakılır imiş.*

HOCA AHMED YESEVİ SECERESİ

Hoca Ahmed Yesevi; islam Türk Dünyası için, davetçi, Kur'ani ve Türkçe tebliğci, tarikat kurucusu ulu bir veli'dir. Yesevi'nin, doğum tarihi ve ömrü tartışmalıdır. Ancak 1167 yılında vefat ettiğine dair birlik mevcuttur.

Yesevi'ye gelinceye kadar, Türk'ler uzun zamandan beri islam ile tanışmışlardı. Özellikle Halife Ömer zamanında İran'ın fethinden sonra Arap/İslam orduları Ceyhun'u geçerek Orta Asya içlerine akınlar düzenlediler. 643-645 yılından itibaren Emevi-Abbasi devletleri, Arap/İslam fetih-istila savaşlarını sürdürdüler. Bu nedenle, X. yy. da Karlok ve Oğuz boylarından ikibin çadırın rızasıyla müslümanlığı kabul etmelerine kadar, üç asır boyunca Türkler ile Araplar arasında çetin savaşlar, talan ve kıyımlar oldu. Sanıldığı gibi Türkler, hemen bir gecede eski dinlerinden vazgeçip islamı kabul etmediler. Arap/İslam saldırılarına karşı kendi dinlerini-inanışlarını ve yurtlarını savundular (6,7,30,45,47,49).

Türklerin, islam ile tanışmaları, Arap/İslam ordularıyla savaşları ve neden islamiyeti kabul ettikleri vb konular ayrı bir yazı konusudur.

İşte Hoca Ahmed Yesevi'nin dininde sebat eden ve yurdu-nu Arap/İslam fethine karşı savunan Türklerin müslüman ol-malarında oynadığı rolün önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Emevi-Abbasi dönemlerinde; Ehl-i Beyt evlatlarının Hora-san'a gelip yerleştikleri, Orta Asya içlerine giderek, Türk'lerle evlendikleri ve böylece ana tarafından, Seyyid olduğu kabul edilen geniş bir grup olduğu varsayılır. Bu yol ile, Hz. Fatıma'nın ve Hz. Ali'nin torunları olmak hesabıyla birçok Türk-Kazak'ın Ehl-i Beyt soyundan geldiği (Seyyid olduğu) kabul göre gelmiştir. Böylece Türk; Arap'ın soyundan geldiğini, ona dayandığını söylemekte ve toplum tarafından kabul görmektedir.

Kazakistan'da Carmuhammed-Uli diyor ki: "İlk dönemlerde islam dinini yaymağa gelen Arap'ların, Kazaklar-la kız alıp verip bu halkla beraber yaşadığının bilinmesidir. Bugün Kazak ülkesindeki peygamber neslinden gelenler, kendilerinin "Kazak" olduğunu söylüyorlar. Bundan dolayı, Hoca Ahmed Yesevi'yi Kazak Türklerinin atası kabul etmekle hata etmiş olmayız" (13).

Seyyid'lik hakkındaki tartışma, bugün içinde geçerlidir. Türk Hacı Bektaş Veli'nin nasıl olurda Arap soyundan geldiği, Fars-Kürt birçok ailenin nasıl olur da Arap peygambere Seyyid olduğu sorulmakta olmasına karşın cevap, yukar-da belirtildiği gibidir. Seyyit olmak; toplumda bir saygınlık getirdiği gibi, aynı zamanda, iyi bir eğitimin, ilmin-sevginin, birlik olmanın işaret ve gereklerini de günümüze taşımıştır.

Ama bir gerçek vardır. Bel'den olup düşen'ler ile yolda durup koşan'lar farklıdır. Bunun için: "belden olandan ziyade, yolda olan benim oğlumdur" denilmekte.

Hoca Ahmed Yesevi hakkında, ilk ve ayrıntılı-kapsamlı eser, Prof. Fuad Köprülü tarafından 1918 yılında yayınlandı. Yazar, 23 yaşında İstanbul Üniversitesine Profesör olarak

tain edilmiş ve 28 yaşında da bu önemli eserin yayınlamıştı. Bu eseri, ülkede eleştirecek, değerlendirecek bir bilim adamı olmadığı nedenle, eserin tenkidi Avrupalı Şarkiyatçı'lar tarafından yapılmıştı. Eserin, Fransızca düşünölüp, Türkçe yazıldığı söylendi. Bu eserin adı; "Türk Edebiyatında ilk mutasavvıflar"dır. (Diyanet İşleri Bak. Yay. 6. Baskı, Özkan Mat. Ankara, tarihsiz).

Ahmed Yesevi hakkında latin harfli türkçe olan bu eserin, bir başka kitaba dayanılarak hazırlandığı, Köprülü tarafından dipnotlarda belirtilmektedir: Öyle ise 'İlk Mutasavvıflar' dahil Hoca Ahmed Yesevi hakkında yegane ana kaynak, Hazini'nin yazmış bulunduğu Cevarihul-Ebrar min Emvâcil-Bihar adlı eserdir. Bu eser, Türkistan'lı bir Türk ve Nakşibendi olan, Hazini tarafından, Sultan III. Murad'a verilmek üzere kaleme alınmıştır (1593). Eser, büyük boy, el yazması olup 324 sayfadır. Bunun 221 sayfası Türkçe, kalanı Farsça yazılmış. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halis Efendi Kitapları Kısmı'nda bulunmaktadır. Kitap, günümüz Türkçesine çevrilmemiştir. Eserde; Hoca Ahmed Yesevi'nin menkıbeleri, tarikatın adabı, seyr-i süluk, nefesler vb. bulunmaktadır. Cevarihül-Ebrar'ın yazarı Hazini, 12 yaşında iken cezbeye gelerek şeyh'e intisap etmiş ve 19 yaşında tac-hırka giyerek, şeyhinden 'evliya menkıbeleri' yazmak için izin almıştır.

Nakşibendi anlatımlı bu kaynak eser yanında, Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Hacım Sultan Velayetnamelerinde de Hoca Ahmed Yesevi hakkında farklı bilgiler vardır.

Hoca Ahmed Yesevi'nin, Hz. Ali'nin torunları olduğunu gösteren (Seyyid) farklı iki secere vardır. Bunların ilki, Hazini'den aktarmalı Sn. Köprülü tarafından bildirilmiştir. Buna

göre; Hoca Ahmed Yesevi'nin babası olan Şeyh İbrahim, Sayram'da ünlü bir şeyhti. kendi halifelerinden Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hatun ile evlenir. Gevher-Şehnaz adlı bir kız ile Ahmed adında çocukları olur. Ayşe Hatun, önce vefat eder ve Ahmed, ablası tarafından korunarak büyütülür, eğitilir.

Seyyid Hoca Ahmed Yesevi
Seceresi (Hazini-Köprülü)²⁹

1. Hoca Ahmed Yesevi	- babası
2. Şeyh İbrahim	- babası
3. Şeyh İlyas	- babası
4. Şeyh Mahmud	- babası
5. Şeyh Mahmud (?!)	- babası
6. Şeyh Muhammed	- babası
7. Şeyh İftihar	- babası
8. Şeyh Ömer	- babası
9. Şeyh Osman	- babası
10. Şeyh Hüseyin	- babası
11. Şeyh Hasan	- babası
12. Şeyh İsmail	- babası
13. Şeyh Musa	- babası
14. Şeyh Mü'min	- babası
15. Şeyh Hârûn	- babası
16. Hoca İshak Bab	- babası
17. Abdurrahman	- babası
18. Abdülkahhar	- babası
19. Abdülfettah	- babası
20. İmam Muhammed Hanefi	- babası
21. Aliyyel Mürteza	
-

Kazakistan'dan Doç. Dr. Muhammedrahim Carmuhammed-Uli tarafından, 1687/88 yıllarında yazılmış bir "Nasabname" taktim etmektedir (Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri, 26-27 Eylül 1991, Kültür Bk. Yay. No: 183, Ankara, 1992). Bu Nasabname'nin Hoca Ahmed Yesevi'nin babası İbrahim Ata'ya ait olduğu bildirilmekte. Eser, 95 cm. uzunluk ve 17 cm. eninde olup, Arap harfleriyle yazılıdır. Secerede "Sultan Ahmad Yasawi" yazılı mühür bulunmaktadır. Bu mühür, daha sonra konu edilecek.

Carmuhammed-Uli, bu Nasabnameye dayanarak, "Hoca Ahmed Yesevi'nin ecdanının ünlü Hazret-i Ali'den başlatıldığını anlıyoruz. Bunu ilk önce ifade eden Şarafuddin Gali Yazdı olmuştur (1424/25). Aksak Temir'in "Yassı" köyüne gidip Hoca Ahmed Yesevi'nin mezarını ziyaret ederek döndüğünü, mezarı başında büyük bir anıt yapılması hususunda emir verdiğini" bildirmektedir.

Seyyid Hoca Ahmed Yesevi'nin Seceresi
(Nasabname (1687)-Kazakistan:
Carmuhammed-Uli)¹³

-
1. Hz. Ali	- oğlu
2. İmam Muhammed Hanifa	- oğlu
3. İmam Muhammed Baki	- oğlu
4. İmam Ali Musa Rıza	- oğlu
5. İmam Hazret	- oğlu
6. Sadır Bab	- oğlu
7. İshak Bab	- oğlu
8. Abdurrahim Bab	- oğlu
9. AbdulBab	- oğlu

10. İsenhanca Bab	- oğlu
11. Karga Bab	- oğlu
12. Maçın Bab	- oğlu
13. Horasan Bab	- oğlu
14. Hasan Hoca Bab	- oğlu
15. İbrahim Ata	- oğlu
16. Hazret Hoca Ahmed Yesevi	
-

Hoca Ahmed Yesevi'nin, bildirilen bu iki seceresi (soy ağacı) arasında fark vardır. Hazini listesinde Yesevi ancak 20. göbekte Hz. Ali'ye ulaştığı halde, Uli listesinde 16. babada Hz. Ali'ye varmaktadır. Hazini'de, sadece İshak Bab olduğu halde; Uli'de 9 Bab ve bir Ata bulunmaktadır. Her iki listede, Hoca Ahmed Yesevi'nin babasının, İbrahim olduğu ve Muhammed Hanifa üzerinden Hz. Ali'ye ulaştığı dair ortak tesbitler vardır. Türk'lerin din ulularına Bab ve Ata dedikleri dikkate alınırsa, Uli'nin bildirdiği Kazakistan 'Nasabnamesi' daha inandırıcı görünmektedir.

KAYNAKLARDA HOCA AHMED YESEVİ

13.1. Ahmed Yesevi

Prof. Dr. Fuad Köprülü 28

Ahmed Yesevi (?-1166), sûfi şâir ve tarikat müessisi sıfatı ile, Türklerin manevi hayatı üzerinde asırlarca müessir olmuş büyük bir şahsiyettir. "Pir-i Türkistan" lâkabı ile (Farid al-Din Attar, *Mantik al-tayr*, 1287, İran tab., s. 158, *Hikâyat der bayân-ı ahvâl-i pir-i Türkistan*) dokuz asra yakın bir zaman tebcil edilen Yesevi'nin şöhret ve nüfuzu, yalnız -coğrafi manası ile- Türkistan sahasına münhasır kalmayarak, muhtelif Türk şubelerinin yaşadığı çok geniş sahalara yayılmış; tarihi şahsiyeti pek çoktan unutularak, Türk muhitlerinde asırlardan beri tamamiyle menkıbevi bir hüviyet almış; Yesi'de türbesi, son yıllara kadar, bütün Kazak-Kırgız bozkırlarına hâkim bir *kült*'ün mukaddes merkezi olmuştur. Türklerin dini ve edebi tarihinde bu kadar geniş ve devamlı bir te'sir icra eden büyük Türk mutasavvıfının tarihi şahsiyetini, dini ve edebi bakımlardan icra ettiği geniş ve devamlı tesiri, en umumi hatları ile, tesbite çalışalım.

1. Tarihi Şahsiyeti: Ahmed Yesevi -hvâcegân silsilesine mensup olduğu cihetle buna Hvace Ahmed Yesevi de derler- 'nin tarihi hüviyetini gösterecek vesikalar o kadar az ve o de-

rece menkıbelerle karışık ki, bütün bunların tenkit ve tahlili neticesinde bile kat'i bir hükme varmak kabil olamıyor. Mamafih, vereceğimiz malumatın, teferruat bakımından değilse bile, umumi hatları itibariyle hakikate çok yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ahmed, XI. asrın ikinci yarısında, garbî Türkistan'da şimdiki Çimkent şehrinin biraz şarkında Sayram kasabasında doğdu. İsticab veya Akşehir isimleri ile de maruf olup, o sıralarda islâm kültürünün mühim bir merkezi olan bu kasabada Türkler ve İranlılar yaşamakta idiler. İbrahim adlı bir şeyhin oğlu olan Ahmed, yedi yaşında babasını kaybetti ve ablası ile beraber -sonradan Türkistan adını almış olan- Yesi şehrine gelerek, orda yerleşti. Türk menkıbesinde Oğuz Han'ın payitahtı olarak gösterilen bu şehirde, o sırada Arslan Baba adlı meşhur bir Türk şeyhinin temsil ettiği bir tasavvuf an'anesi mevcuttu. Ahmed ilk tahsil yıllarını burada geçirdikten sonra, Maveraünnehr'in büyük islâm merkezi olan Buhara'ya geldi. Selçukilerin metbu olarak tanıyan Karahanlıların hakimiyeti altındaki bu şehir, o sırada islâm kültürünün çok mühim bir merkezi idi; şehirde Âl-i Burhan adını taşıyan ve feislerine *Sadr-i cihan* lakabı verilen çok zengin ve hanefi mezhebinde bir aile hüküm sürüyor, Türkistan'ın her tarafından gelen binlerce talebe şehri dolduruyordu. Ahmed, Buhara'da, devrin en ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf Hemedanî'ye (440-535=1048/1049-1140) intisap ederek (504=1110'dan epey evvel), onun şiddetle nüfuzu altında kaldı ve onunla beraber bir çok yerler gezdi. Şeyhinin büyük teveccühünü kazanarak, onun üçüncü halifesi olan Ahmed, ilk iki halifeden sonra, 555 (1160)te Buhara'da şeyhin postuna geçti; fakat

onun eski bir işareti mucibince, biraz sonra Yesi'ye döndü ve 562 (1166) de ölümüne kadar bu şehirde kuvvetli bir tasavvuf propagandası yaptı. İslâm Asyası'nın her tarafında tarikatlerin kuvvetlendiği, her köşede tekkeler yükseldiği bu esnada, şarkî Türkistan'da, Kulça civarında, Yedi-su havalisinde yeni ve kuvvetli bir islâmlaşma cereyanı da inkişaf ediyordu. İşte Ahmed Yesevi bu müsait şartlar içinde, Sır-derya havalisinde, Taşkent ve mülhakatında, Seyhun ötesindeki bozkırlarda büyük bir nüfuz kazandı. Onun etrafında toplananlar, islâmiyete yeni, fakat çok kuvvetli ve samimi rabitalarla bağlanmış göçebe yahut köylü Türklerdi. Binaenaleyh islâm ilimlerini ve İran edebiyatını pek iyi bilmekle beraber, müridlerine dervişlik adabını telkin için, anlayabilecekleri bir dil ile hitap etmek mecburiyetinde kaldı ve Türklerin halk edebiyatından aldığı nazım şekilleri, hece vezni ve oldukça basit bir dil ile sûfiyane manzumeler yazdı ki, alalade şiirlerden ayırt etmek için, "*hikmet*" derler. Ahmed Yesevi'nin İbrahim adlı bir oğlu olmuş ise de daha babasının hayatında ölmüştür; son zamanlara gelinceye kadar kendilerini Ahmed Yesevi sülalesinden addeden birçok kimselerin nesebi ise, onun Gevher Şehnaz adlı kızına müntehi olur. Yesi şehrinde son yıllara kadar Yesevi ailesine mensup bir çok kimseler bulunduğunu bildiğimiz gibi, gerek Maviraünnehr'de, gerek Osmanlı imparatorluğu memleketlerinde, mesela Semerkandlı şeyh Zekeriya, üsküplü şair Atâ (XVI. asır), Evliya Çelebi, Hvace Hafız Ahmed Yesevi-i Nakşibendi (XVII. asır) gibi, bir takım şair ve müelliflerin Yesevi ailesine mensubiyet iddiasında bulunduklarını biliyoruz (Fuad Köprülü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, s. 86-88, 397:). Bunlara ilave

olarak, XVI. asırda hac maksadiyle, maiyetindeki dervişler ile beraber, osmanlı memleketine gelen Şeyh Zengi ile (*Edebiyat Fakültesi Macm.*, IX, sayı 2, s. 41), XIV. asırda Yesi'de meşhur Tonguz Şeyh'i zikredelim (*Reşahât tercümesi*, İstanbul, 1269, s. 243). Yine bu asırda Altın Ordu Hanlarının sarayında Yesevi ailesinden Mahmud'un büyük bir nüfuz kazanarak hatta hükümdarın kızını aldığını biliyoruz (Barthold, *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, İstanbul, 1927, s. 161).

Ahmed Yesevi'nin mezarı üzerinde yapılmış olan türbe ve hânıkahın Timur tarafından yeniden muhteşem bir şekilde yaptırıldığını ve inşaatın iki yıl sürdüğünü biliyoruz. XIV. asırda, yalnız Maverâünnehr'in şehirli halkı değil, bozkır göçebeleri arasında da çok mühim bir ziyaretgâh olan bu mezarın tamiri, Timur'un umumiyetle takip ettiği dini siyaset planına çok uygundur. Mutahassıslar tarafından bu devir mimarisinin en parlak mahsullerinden biri olarak kabul edilen bu türbe, cami ve hânıkah, rivayete göre son Özbek Hanı Abdullah tarafından tamir ettirilmiştir. Mamafih bu tamiratın Şeybanî Han tarafından yaptırılmış olması, tarihi kaynakların ifadesi ile daha iyi telif edilebilir: Şeybani Han'ın Kazak hanları üzerine yaptığı seferde maiyetinde bulunan ve hükümdarın emri ile bu vak'aları *Mihmannâme-i Buhara* adlı eserinde hikaye eden Fazlullah İsfahani, Şeybani Han'ın Yesi'de cami yaptırdığını söylerse de, bunun bir tamirden ibaret olduğu tahmin olunabilir. Mamafih bu eserde, Nakşibendi Şeybani Han'ın Ahmed Yesevi hakkında ne büyük bir hürmek beslediğini ve o asırda Yesevi *kült*'ünün Özbekler ve bilhassa Kazaklar arasındaki ehemmiyetini gösteren mühim

kayıtlar vardır. Bu abidede, en eskileri Timur devrine ait, muhtelif kıymetli eşya bulunduğu gibi, Özbek-Kazak hükümdarlarına ait tarihi kabirler de vardır. Rus istilasından sonra bir kaç defa tamirine teşebbüs edilen bu mimari abidesi ve ihtiva ettiği eserler ve kitabeler hakkında muhtelif tetkikler neşredilmiştir. Timur'dan başlayarak muhtelif asırlarda, muhtelif Türk hükümdarları tarafından ziyaret edilen bu türbe, yakın yıllara kadar, Orta Asya ve Volga Türklerinin ve bilhassa Özbek-Kazakların mukaddes bir ziyaretgâhı olmuş, bozkır göçbeleri arasında şiddetle hâkim bir Yesevi *kült*'ünün merkezi heline gelmiştir. Bilhassa kış ortasına tesadüf eden muayyen bir zamanda, her yıl burda on binlerce insan toplanır ve bir hafta âyin yapılırdı. Yesevi menkıbelerinin asırlarca yaşadığı bu sahalarda Yesevi müridlerine ait bir çok türbe harabelerine hala tesadüf edilir. Timur zamanında -hatta daha evvel ve daha sonra- zengin vakıflara malik olan bu mukaddes mezar civarında gömülmek Özbek-Kazaklar için bir idealdir. Bilhassa büyük ve orta ordalara mensup Özbek-Kazak zenginleri, daha sağlıklarında, türbe yakınında bir parça toprak satın alırlar; bunlar kışın ölseler bile cesetleri keçeyle sarılarak bir ağaca asılır ve ilk baharda Yesi'ye götürülerek -kendi tabirlerince- Kara Ahmed, yani Yesevi'nin mezarı civarına defn olunur. Rus müsteşriki Gordlevskiy buradaki Yesevi *kült*'ünde şehrin Türkleşmesinden evvelki irani bir *kült*'ün devamını görmek istiyorsa da, bu iddia hiç bir delile dayanmamaktadır: muhtelif mevsimlerde; mahsulün bereketini te'min gayesi ile, yapılan zirai ayinler bütün kavimlerde müşterek olduğu gibi, Yesevi *kült*'ündeki eski Türk unsurlarını da kısaca göstermiştim.

II. Tasavvufi hüviyeti ve tesiri, Biraz aşağıda edebi hüviyetinden bahsederken görüleceği üzere, bugün elimizde Ahmed Yesevi tarafından yazıldığı muhakkak hiç bir eser mevcut değildir. Ölümünden asırlarca sonra yazılmış muhtelif tasavvuf kitaplarında yahut menakip mecmualarında ona isnad edilen bazı sözler, bazı hareketler, bir takım menkıbeler, Ahmed Yesevi'nin mutasavvıf şahsiyeti hakkında bize tam ve doğru bir fikir verebilmekten çok uzaktır. Esasen bu eserlerden bir çoğunun orta Asya'da nakşibendiye tarikatının kuruluşundan ve XV. asırda osmanlı imparatorluğu memleketlerine yayılışından sonra vücuda geldiği düşünülecek olursa, bunların, Ahmed Yesevi'yi tamiyle Nakşibendi görüşüne göre tasvir ettikleri kolayca anlaşılır. Maverâünnehr'in büyük islâm merkezlerinde sünni iran kültürünün Türk-Moğol paganizmine karşı bir aksülameli mahiyetinde olan Nakşibendilik, bu kültür tesiri altındaki Türkleri de kolayca nüfuzu dairesine almak için, yesevilikle bazı rabitalar tesisine çalışmış olmalıdır. *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar'ı* yazarken, gerek Ahmed Yesevi'nin sûfiyane şahsiyetini, gerek Yesevi tarikatının hüviyetini tamamiyle Nakşibendi kaynaklarının gösterdiği şekilde tasvir etmiştim. Halbuki, Babaî, Hayderî ve Bektaşî an'anelerinin Ahmed Yesevi hakkındaki rivayetleri, şüphesiz, tarihi hakikate daha yakındır. *İlk mutasavvıflar'ın* neşrinden sonra Bektaşiliğin menşeleri hakkında yaptığım araştırmalar ve elde ettiğim yeni vesikalar, bana bu hususta kati bir kanaat vermiştir. Binaenaleyh burada Ahmed Yesevi'nin tasavvufi şahsiyeti ve Yeseviye tarikatının ilk asırlardaki hususi karakteri hakkında verilecek izahat, *İlk mutasavvıflar'dakinden* tamamiyle farklı olacaktır (bu farka ilk defa şu eserimde kısaca

işaret eylemiştim: *Les origines da l'empire ottoman*, Paris, 1935, s. 118 v.d.).

Yusuf Hemedani halifelerinden olan Ahmed Yesevi'nin, bir taraftan Horasan melametiye'sinin, diğer taraftan şarki Türkistan ve Seyhun havalisindeki şi'i cereyanlarının tesiri altında, oldukça geniş ve serbest bir tasavvuf felsefesine sahip olduğu tahmin edilebilir. Fakat buna rağmen bu tarikat, Maverâünnehr ve Hvarizm'in büyük sünni merkezlerinden daha ziyade "ortodoks" bir mahiyet arzetmiş olmalıdır. Ahmed Yesevi, Yesi'ye yerleşerek, propagandasını daha ziyade göçebe ve köylü bozkır Türkleri arasında teksif edince, yesevilik, ister istemez bu muhitin şartlarına tetabuk mecburiyetinde kaldı. Bu Türkler samimi müslüman olmakla beraber, islâmiyeti anlayışları, tabiyatiyle çok sathi ve şekli idi; bineanaleyh Yesevilik bu göçebe Türk muhitinde eski Türk kabile an'aneleri ile ve paganizm bakiyeleri ile karışmak mecburiyetinde kaldı: Nakşibendi an'anelerinde bile Ahmed Yesevi'nin zikir meclislerinde kadınlar ile erkeklerin bir arada bulundukları hakkında rivayetler vardır (*Cavahir al-abrar*'dan naklen *İlk mutasavvıflar*, s. 39 v.d.) ki, Türk göçebe hayatının bir zaruretidir. Yine Nakşibendi kaynakları eski Yesevi an'anelerinde, sığır kurbanı, muhtelif şekillere girip uçmak, münafıkları hayvan şekline koymak gibi, kısmen Türk paganizminden ve kısmen Budizminden geldiğini bildiğimiz unsurların mevcudiyetini saklayamamaktadır. Bütün bunlar ile beraber, Yesevi tarikatindeki zikir tarzının da tamamıyla Türk paganizminden alındığını vaktiyle izah etmiştim (*L'Influence da Chamanisme turco-mongole sur les ordres mystiques musulmans*, İstanbul, 1929), Ahmed Yese-

vi'nin bu zikir tarzını kabul etmesinde Türk muhitinin kuvvetli tesiri olduğunu, bazı eski müellifler de itiraf etmektedirler (*İlk mutasavvıflar*, s. 133).

Bütün islâm tarikatlerinde mevcut bir usule riayet ederek, Ahmed Yesevi'de, daha hayatında, bir takım halifelerini muhtelif Türk sahalarına yollamıştır. Bunlardan bir çoğu unutulmuşsa da, asıl büyük şeyhlerin hatırası mahfuz bulunuyor: Ahmed Yesevi'nin ilk halifesi, meşhur Arslan Bab'ın oğlu Mansur Ata (ölm. 594=1197)'dır ki, yerine oğlu Abdülmelik Ata, sonra onun oğlu Tac Hoca (ölm. 596= 1199) geçmiştir ki, Zengi Ata'nın babasıdır. 615 (1218) te ölen ikinci halifesi Hvarizmlî Said Ata hakkında malumatımız yoktur. Üçüncü halife Süleyman Hakim Ata, sûfiyane şiirleri ve menkıbeleri ile, Türkler arasında büyük şöret kazanmış ve 582 (1186) de ölmüştür. Hakim Ata'nın en meşhur müridi Zengi Ata'dır. Onun da müridleri Uzun Hasan Ata, Seyyid Ata, Sadr Ata, Bedr Ata'dır. Yeseviye silsilesi bilhassa Seyyid Ata ile Sadr Ata'dan gelir. Seyyid Ata'nın en meşhur halifesi, İsmail Ata'dır. Onun oğlu İshak'ın küçük bir eseri Upsala kütüphanesi yazmaları arasında 472 numaralı mecmuadadır. Mamafih Yeseviye silsilesi, asıl Sadr Ata halifeleri ilk şöretini muhafaza etmiştir. Sadr Ata'nın halifesi Eymen Bab, onun halifesi Şeyh Ali, onun halifesi Mevdud Şeyh'tir; bunun da başlıca iki halifesi meşhurdur: Kemal Şeyh ve Hadım Şeyh. Bu iki şeyhten ayrı ayrı gelen bu iki silsile, hemen XVI. asır sonlarına kadar, kaynaklarda tesbit edilmiştir. Mutasavvıfların bibliyografilerine ait eserlerde; Irak, Horasan, Maveraünnehr sufilerinden ayrı olarak. Türk şeyhleri diye zikr edilen mutasavvıfların (*Reşehât tercümesi*, s.

118) hemen hepsi Yeseviye tarikatine mensup şeyhlerdir.

Ahmed Yesevi'ye ait menkıbeler ile tarihi rivayetleri tenkid bir şekilde mezcedersek, Yeseviye tarikatının tarihi ve coğrafi inkişafı hakkında şu neticelere varabiliriz: bir Türk sufisi tarafından hâlis bir Türk muhitinde kurulan bu ilk büyük Türk tarikatı, iptida Seyhun havâlisinde, Taşkent civarında ve şarki Türkistan'da kuvvetle yerleşmiş, sonra Türk dil ve kültürünün Maverannehr ve Hvarizm sahalarında kuvvetlenmesi ile müterafık olarak oralarda da ehemmiyet kazanmıştır. Seyhun vadisinden ve Hvarizm'den bozkırlara ve Bulgar sahasına yayılan Yesevilik, galiba Moğul istilasının neticesinde, Horasan, İran, Azerbaycan mıntıkalarındaki Türkler arasında da mevcudiyetini gösterdikten sonra, XIII. asırda Anadolu'ya da girmiştir. Yesevi şeyhlerinin, bazen dervişleri ile beraber küçük zümreler halinde, bu muhaceretleri, yavaş yavaş azalmakla beraber, XIV. asırda da devam etti: Hacı Bektaş ve Sarı Saltuk gibi, en maruf Anadolu sufilerinden başka, Azerbaycan ve Anadolu sahalarındaki bir çok Yesevi dervişlerinin an'aneleri XVII. asırda hala yaşıyordu (Evliya Çelebi'den naklen *İlk mutasavvıflar*, 53-55, 395). Dersim'deki kızılbaş Kürt aşiretlerinden mühim bir kısmının, bugün bile, Ahmed Yesevi'ye mensup olduklarını iddia etmeleri, Yesevi propagandasının vaktiyle Anadolu'da ne kadar mühim bir rol oynadığını izaha kâfidir (*Vakit* gazetesi, 1925, 20 haziran).

Horasan'da daha XIII. asırda Hayderiye tarikatının doğmasında müessir olan Yesevilik, yine bu asrın ikinci nisfında Anadolu'da Babî ve Bektaşî tarikatlerinin teşekkülünde de mühim bir âmil oldu. Maverâünnehr

şehirlerinde Nakşibendiliğin zuhur ve inkişafı, bilhassa XV. asırda, bu sahada ve Nakşibendiliğin kuvvetlendiği Horasan merkezlerinde Yeseviliğin eski ehemmiyetini azalttı. Lâkin, yukarıda söylediğimiz gibi, Nakşibendiliğin Ahmed Yesevi ile olan alakası onu Nakşibendi tarikatının büyük pirleri arasına koyduğu cihetle, bu büyük sufînin Türkler arasındaki eski şöhretine hiç hâlel gelmedi: XV. asırda Timur ailesine mensup prensler üzerinde İranlı Nakşibendi şeyhlerinin büyük nüfuz kazandıklarını, fakat buna rağmen Ahmed Yesevi *kült*'ünün de ehemmiyetten düşmediğini gösteren misaller de vardır (*Reşehât tercümesi*, s. 332). Maverâünnehr'de Timur sülalesinin yerine geçip, hatta bir aralık kısa bir müddet Türkistan şehrini payitaht ittihaz eden Özbek Hanları için de aynı mütealayı tekrar edebiliriz. Fakat Nakşibendiliğin XVI. asırdaki bu büyük inkişafına ve Yeseviye tarikatini kendi içine almasına rağmen, Horasan'da, Efganistan'da, Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde Yesevi mensuplarına hala tesadüf edilmekte idi. Yalnız Seyhun muntakası ile Özbek-Kazak bozkırlarında Ahmed Yesevi'nin ve Yeseviliğin nüfuz ve ehemmiyeti asla eksilmedi ve hiçbir tarikat onun yerini tutamadı. Nogayların millî destanlarına -mesela *İdige* destanına- giren bu Türk sufisine karşı göçebe Özbek-Kazakların asırlardan beri besledikleri hürmet ve takdis, çok kuvvetli bir *kült* halinde asırlarca devam etmiştir. Yeseviye tarikatının âyin ve erkânı hakkındaki malumatımızın kaynakları, en eski olarak, XVI. asra kadar çıkabilmektedir (*İlk mutasavvıflar*, s. 110-122). Nakşibendilikle büyük bir müşâbehet gösteren bu âyin ve erkândan bazıları -meselâ *zîkr-i erre*, yani bıçkı zikri-tarikatin ilk kuruluş devrine ait olmakla beraber, diğer bir

çok şeylerin XV. ve XVI. asırlar esnasında, Nakşibendilik tesiri ile, değişmiş olduğu muhakkak gibidir.

III. Edebi hüviyeti ve tesiri. Ahmed Yesevi'nin Türkler arasında tasavvuf esaslarını yaymak için, hece vezni ile Türkçe ve halk edebiyatı şekillerine uygun manzumeler yazdığı malumdur. Diğer şiirlerden ayırmak için, XV.-XVI. asırlardan beri *hikmet* adı verilen bu manzumeler bir araya toplanarak, *Divan-ı hikmet* isimli şiir mecmuası vücuda getirilmiştir ki, Yesevi ve Nakşibendi an'aneleri bunu doğrudan doğruya Ahmed Yesevi'ye isnat etmektedirler. Halbuki bugün elde mevcut yazma ve basma *Divan-ı hikmet* nüshaları en sathi bir tarzda tetkik edilince, bu manzumelerin muhtelif yesevi dervişlerine ait olduğu derhal anlaşılır. *Divan-ı hikmet*'in eski bir nüshasını bulmak şimdiye kadar mümkün olamamıştır. Gordlevskiy 1929'da Yesi'ye yaptığı kısa bir seyahatte, bundan altmış yetmiş yıl evvel, türbede deri üzerine yazılı eski bir *divân* nushası bulunduğunu, fakat bunun sonradan kaybolduğunu işitmiştir. Herhalde şimdiye kadar XVII. asırdan evvele ait bir nushanın malum olmadığını emniyetle söyleyebiliriz. *Mihmannâme-i Buhara* müellifi, Yesi'deki türbede Yesevi kutabını okuduğunu söyleyerek, bunun Türkçe sûfiyane bir eser olduğunu, sülûk mertebelerini ve usullerini bu kadar tertipli olarak ihtiva eden diğer bir eser bulunamayacağını bildiriyor ve şeyhi "Şah-i Yesi Hvace Ata-i Ahmed" diye zikrediyor; eserin manzum olduğunu söylememesi ve bilhassa *Divân-ı hikmet* adını hiç kullanmaması, yukarıki mütalealarımızı kuvvetlendirecek mahiyettedir. Bu nushayı kim tertip etti? Divândaki hikmetlerden hangileri hakikaten Yesevi'ye aittir? Müstensihler elinde manzumelerin

lisani hususiyetleri ne dereceye kadar muhafaza edilebilmiştir? Eldeki malzemenin bu suallere müsbet bir cevap vermeğe kâfi olmadığını, yani bugün için *Divân-ı hikmet*'in tenkitli bir tab'ını yapmak imkanı bulunmadığını söylemek mecburiyetindeyiz.

Bugün *Divân-ı hikmet* nushalarındaki manzumelerden hiç biri Ahmed Yesevi'ye ait olmasa bile, şurası muhakkaktır ki, bu büyük sûfi halk edebiyatı şekilleri ile Türkçe *hikmet*'ler yazmış ve ondan sonra, Yesevi şairleri arasında, bu yolda manzumeler yazmak mukaddes bir an'ane olmuştur. Bu bakımdan, bugün elimizde bulunan *hikmet*'lerin esasen Yesevi'ye ait olmamakla beraber, tabii, dil bakımından değil, fakat şekil ve ruh itibariyle, onların asıl Yesevi'ye ait olanlardan farksız olacağına hükmedebiliriz. Çünkü Yesevi muakkiplerinin, ondan asırlarca sonra bile, aynı şekil ve edada, aynı ruh ile aynı tarzda *hikmet*'ler yazdığını, tarihi ve edebi vesikalar sayesinde, kat'i olarak biliyoruz. Esasen bunu yalnız Yesevi muakkiplerine has bir şey sanmamalıdır. Umumiyetle, sûfiyane halk edebiyatında bu "değişmezlik" asırlarca devam etmiştir. Bunun sebebini, kısmen eski edebiyatın umumi bir derdi olan nazirecilikte, kısmen de bir defa büyük pirlere istinaden tekerrür eden şekillere muakkipleri tarafından adeta kudsi bir mahiyet verilmesinde aranılmalıdır. İşte bundan dolayı, *hikmet* adı verilen bu tasavvufi-ahlaki şiir nev'i vasıtasıyla, Ahmed Yesevi'nin edebi şahsiyetini ve telkin ettiği ideolojiyi -hatta takribi bir mahiyette de olsa- az çok anlamak kabildir.

Tarihi ve filolojik tenkit zihniyetini bir tarafa bırakarak, *Divan-ı hikmet*'in nasıl vücuda geldiğini hiç düşünmeyen Av-

rupa Türkiyatçıları Vambéry'den Melioransk'ye Martin Hartmann'a, Karl Brockelmann'a kadar onu XII. asır mahsulü saymışlardır (yalnız Josef Thúry, Yesevi hakkındaki biyografik malumatının yanlışlığından dolayı, bu eseri XIV. asra çıkarıyor). Elimizde bulunan mahlût *Divân-ı hikmet*'in değil, lâkin asıl Ahmed Yesevi tarafından yazılmış manzumelerin filolojik mahiyetini -şüphesiz takribi bir surette- anlayabilmek için, XII. asırdaki edebi, Türk lehçelerinin coğrafi sahalarını tayin etmek, Yesevi'nin doğup yaşadığı sahanın lehçesini ve o devrin umumi kaltar cereyanlarını anlamak lâzımdır. Vaktiyle bu hususta yaptığımız araştırmalar neticesine göre, Yesevi lehçesini "*hakaniya*" dediğimiz edebi Türkçe dairesine sokmak, şimdilik bize en makul görünüyor (*İlk mutasavvıflar*, 142-166, ayrıca *Türk edebiyatı tarihi*, s. 229).

Bir taraftan Yesevi'nin yetiştği muhiti, hitap ettiği kütleyi, o devrin umumi karakterlerini göz önünde tutmak, diğer taraftan Yesevi müakkiplerinin asırlarca aynı ruh ve şekil ile vücuda getirdikleri taklitleri dikkatle tetkik etmek sayesinde, onun *hikmet*'lerinde nasıl bir ideolojinin hakim olduğunu az çok tahmin edebiliriz. Dervişliğin faziletlerine ait medhiyeler, sonunda dini-ahlaki neticeler çıkarılmış meşhur islâm menkıbeleri, Peygambere ve büyük islâm mutasavvıflarına ait parçalar, dünya halinden şikayet ve kıyamet günlerinin yakınlaştığını ihtar maksadı ile yazılmış zahidâne şikayetler, cennet ve bilhassa cehennem ahvalini anlatan destanlar bu *hikmet*'lerin başlıca mevzuunu teşkil ediyordu. İslamiyeti şeklen kabul etmiş basit bozkır göçebeleri arasında tasavvuf propagandası maksadı ile yazılan şeyler, başka türlü olamazdı. Türk halk edebiyatının ata sözleri ve nasihatlar ile dolu mah-

sullerini hatırlatan bu eserler, halk edebiyatı an'anelerine uygun olarak, bilhassa $4+3=7$ ve $4+4+4=12$ heceliler ile, dörtlükler Şeklinde yazılmış, yarım kafiye ve redif kullanılmıştır. Drtlklerden mürekkep bazı uzun manzumelerde her dörtlüğün sonundaki mısraların kafiyeli olması, bunların umumi toplantılarda muayyen bir beste ile okunduğnu göstermektedir.

San'at endişesine tamamiyle yabancı ve lirizminden mahrum olan ve yalnız propaganda gayesi takip eden bu *hikmet*'ler, yalnız bozkırlarda değil yeseviliğn bütün intışar saha-larında sür'atle yayaldı; bilhassa Türkistan'da, Hvarizm'de, Volga boylarında, Anadolu'da bur çok mukallit ve muakkip-ler bularak, bu suretle bütün Türk edebiyatında bir tasavvufi halk Şiiri doğdu. Anadolu'da Yunus Emre'den başlayarak büsbütün başka bir mecra takip eden bu Şiir nev'i, orta Asya, Hvarizm, Volga sahalarında sekiz asırdan beri mahiyetini hiç değıştirmeyerek, devam etmiş ve yüzlerce muakkip bolmuştur. Bedii bir kıymeti olmayan bu *hikmet*'lerin Türk halk kütleleri üzerinde asırlarca böyle müessir olabilmesinin sebeplerini kolayca izah edebiliriz. *Hikmet*'ler başlıca iki un-surdan mürekkeptir: İslâmi, yani dini-sûfiyane unsur ile milli, yani eski Türk halk edebiyatından alınan unsur. Birincisi ideolojide, ikincisi Şekil ve vezinde daha barizdir. Yeni, fakat ateşli müslüman olan Seyhun Türkleri, eski halk edebiyatına yabancı olmayan bu *hikmet*'lere kudsi bir mahiyet veriyor-lardı. Yesevi'nin büyük bir veli olması ve tarikatının sr'atli ve geniş inkişaşı, Yesevilik ayinlerinde büyük mevkii bu *hikmet*'lerin asırlarca okunup ezberlenmesini intaç etti. Anadolu haricinde Yesevi *kült*'ünün asırlarca hakim olduğ coğrafi sa-

haların, XX. asra kadar fikri ve medeni bir intibaha mazhar olamayarak, bilhassa XVI. asırdan sonra, mütemadi gerilemesi de şark ve şimal Türkleri arasında Yesevi tesirini büsbütün kuvvetlendirmiş ve mütemadi Yesevi mukallitleri yetiştirmiştir.

Bibliyografya: a. Kaynaklar. Ahmed Yesevi'ye ve yeseviliğe ait her türlü meseleler hakkındaki kaynaklar *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* adlı eserimizde uzun uzun bahis mevzuu edilmiş ve orada istifade edilememiş olan bazı mühim kayıtlar da bu makale içinde mehzaları ile gösterilmiştir. Bunlara ilâve olarak, farsça *Fava'id-i Hacı Bektaş Vali* adlı küçük risâlede Ahmed Yesevi'nin bazı sözleri mevcut olduğu gibi, Kemaleddin Hüseyin Hvarizmi'nin farsça *Mesnevi şerhi*'nde de Yesevi'ye ait bazı rivayetler vardır (muhtelif kütüphanelerde yazmalarına tesadüf edilir). Upsala kütüphanesi yazmaları arasında nr. 472'deki mecmuuda Ahmed Yesevi ile İsmail Ata'nın *Nesebname*'leri ile Ahmed Yesevi'nin sûfi Mehmed Danişmend tarafından toplanan sözlerini muhtevi *Mir'at al-kulüb* adlı risale vardır (*Le Monde oriental*, XXII. 1-3, Upsala, 1928). Paris'te milli kütüphane Türkçe yazmaları arasındaki meşhur Nevai külliyyatı içinde (*Supp.*, 316/317) *Nasa'im al-mahabba* adlı *Nafahat* tercüme ve zeylindê, Nevai, Ahmed Yesevi ile bazı yesevi şeyhleri hakkında malumat vermektedir ki, şimdiye kadar bunlardan hiç istifade olunmamıştır. Ahmed Yesevi ve Yesevilik hakkında bu makalemizde bilhassa istifade edilmiş olan diğer mühim bur kaynak da, Hvace Mevlâna İsfahani lakabı ile meşhur Fazlullah b. Revz Bihan'ın 915'te yazılmış olan *Mihmannâme-i Buhara* adlı çok ehemmiyetli eseridir ki, ilim dünyasına bugüne kadar meçhul kalmıştır (Nuruosmaniye kütüp., nr. 3431).

b. Tetkikler: Ahmed Yesevi ve Yesevilik hakkındaki ilk monografi, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (İstanbul, 1919)'ın birinci kısmıdır (s. 1-201). Orada zikredilmiş olan muhtelif tetkiklere ilave olarak, başlıca şunları kaydedelim: Ahmedov, *Ahmed Yesevi mescidi-*

nin kitabeleri (*Kazan üniversitesi, tarih ve etnografya cemiyeti haberleri*, 1895/1896, XII, s. 539-549); ayn. mll., *Ahmed Yesevi'nin mührünün tavsifi*, (göst. yer.; 1895/1896, XIII. 530-537; 1212 tarihli olan bu mührün bir istinaddan ibaret olduğu meydandadır). *Orta ve şarki Asya tetkikleri cemiyetinin Rus komitesi haberleri* (Petersburg, 1906), nr. 6, s. 23-25 te Vesselovskiy'nin bu mescid hakkında küçük bir makalesi varsa da, pek mühim değildir. M. Masson'un 1930'da Taşkent'te neşredilen *Ahmed Yesevi türbesi* adlı makalesini göremedim. V. Gordlevskiy'nin 1932 de çıkan *Hoca Ahmed Yesevi* adlı makalesinde (*Festschrift Georg Jacob*, Leipzig, 1932, 57-67), Ahmed Yesevi ve Yeseviliğe dair *İlk mutasavvıflar*'ın neşrinden sonra çıkan bütün rusça makaleler hakkında malumat verilmiştir. Kaşgar'daki dervişler arasında Yesevi hikmet'lerinin ehemmiyeti hakkında NI Lykochin'den hulasa edilen *Taşkent işanları* adlı makaleye bak (*RMM*, XIII, I, s. 134).

F. Babinger'in Ahmed Yesevi'nin zamanı hakkında Josef Thúry ve J. Nemeth'i tenkidi, (*Der islâm*, 1923, s. 106) hiçbir mehzaz gösterilmeden, aynen *İlk mutasavvıflar*'dan alınmıştır; krş. s. 135 not.).

13.2. Yesevilik-Bektaşîlik

Doç. Dr. Yaşar Nuri Öztürk 36

Yesevilik:

Türk mistik şuurunun tekevvününde ilk büyük tesiri icra eden kurum Yesevilik'tir. Yesevilik'in etkisinin büyüklüğünü ondan kaynaklanan Bektaşîlik ve Nakşîlik'in etkilerini de göz önünde tutarak değerlendirmek gerekir. Filhakika, Türk irfanına silinmez ve sarsılmaz bir biçimde tesirler bırakmış olan Bektaşîlik ve yine ihmale dilemez etkiler yapmış bulunan Nakşîlik, biraz sonra da göreceğimiz gibi, Yesevilik'in uzantıları, kollarıdır.

Türkistan'da Türkler'in müslümanlığı kabullerinin hemen ardından büyük kitleleri İslâm'a, özellikle tasavvufa ısındıran ve gelecek asırlara azametli bir şuur mirası bırakan Yesevilik; tevazu, sadelik ve fedakârlığın bir ocağı olarak karşımıza çıkıyor. "Bir vakit namaz kılmayanın domuzdan farkı olmayacağı"nı söyleyecek kadar Kur'an ve sünnete bağlı olan Ahmed Yesevi, sonradan Divan-ı hikmet adı altında toplanan sadece, halka hitaben basit bir Türkçe ile dile getirilmiş hikmetleri ile büyük kitlelerin gönlünde güçlü bir saltanat kurabilmiştir.

Yesevilik ve kurucusu hakkında en geniş bilgiyi ve ilgili kaynakları, Köprülü'nün ünlü eseri Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'da buluyoruz. Bizim burada detaylı malumat vermeye girmemiz, hemen hemen bu eserdeki bilgilerin tekrarı olacaktır. Böyle bir yola gidecek değiliz. Sadece bir noktaya işaret etmek isteriz: Ahmed Yesevi, büyük mutasavvıf Yusuf Hemedânî (öl. 535/1140) nin ilim ve irfanından feyzlenerek yetişti. Hemedânî'nin mürşidi ve feyz kaynağı ise,

aynı zamanda Gazzâlî'nin mürşidi olan Ebû Ali Fârmedî'dir. Fârmedî'nin, ünlü Risale yazarı Kuşeyri (öl. 465/1072) nin şakirdi olduğunu biliyoruz. Bütün bunlar, Yesevilik'in temel fikir ve ruh kaynaklarının Gazzali'nin eserinde kristalleşen sünni tefekkür olduğunu bize göstermektedir.

Bu noktanın tesbiti bizi şu sonucu kabule zorluyor: Yesevi'nin düşünce ve duyuşlarında İranilik yoktur. Gerçekten de, Yesevi tefekkür ve tahassüsünde İranî bir karakter görmek mümkün olmuyor. Köprülü'nün, çelişik kabullerinden biri de, Türkler'in İslâm'ı Araplardan değil, İranlılar'dan aldığını söylemesi ve Yesevilik de dahil bütün başlangıç devri Türk-İslâm eserlerinde bir İran etkisi görmesi veya görmeye çalışmasıdır. Köprülü'nün bütün Türk tasavvuf hayatına sarsılmaz etkiler sıradığına inandığı Yesevilik'de İran etkisini iyi bir şekilde görmediğimiz takdirde onun çelişmeye düştüğünü söylemek gerekmektedir. Ve Yesevilik'de İran tesiri, Şiilik değil açık bir biçimde, kırıntı halinde bile mevcut değil. Yesevilik'in ve kurucusunun fikir ve duygu kaynakları, yine Köprülü'nün kabulü aksine, İran kaynaklı değil, Arap kaynaklıdır. Çünkü, az yukarda da söylediğimiz gibi, bu kaynak Gazzali ve onu besleyen düşünce ve duyustur ki bunlar hem hareket noktaları, hem de hedefleri bakımından İraniliğe terstirler.

Şunu da ekleyelim ki, sadece Yesevilik gibi düşünüş ve duyuşları yazıya dökülmüş bir ocak değil, İslâmî Türk edebiyatının sözlü mahsulleri olan mesela *Satuk Buğra Han Destanı*, *Manas Destanı* ve Ahmed Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'inden çok önce vücut bulmuş olan Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig*'in (yazılışı: 462/1070) de de İranilik yoktur.

Aksine, Kutadgu Bilig'de, Türklük bariz bir biçimde dikkat çekmektedir. Köprülü'nün, İslâmi Türk edebiyatının, özellikle tasavvufî Türk edebiyatının ilk mahsullerinin tekevvün alanı olan bir bölgeyi "Türk olmaktan ziyade İrani" diye nitelendirmekle neye işaret etmek istediği açık değildir.

Açık olan bir şey varsa o da şudur: Ne Ahmed Yesevi'de, ne de onun halifelerinin her hangi birinde, hatta mesela Hacı Bektaş Veli'de Şiilik yoktur. Köprülü'nün: "Ahmed Yesevi'nin... doğu Türkistan ve Seyhun havalisindeki şii cereyanların tesiri altında kaldığı tahmin edilebilir." sözünün tam tersini tesbit edebiliyoruz. Tahmine asla ihtiyaç yoktur.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Ahmed Yesevi, Sayramlı Şeyh İbrahim adlı bir zatın oğludur. Annesi de, Şeyh İbrahim'in bağlılarından biri olan Musa adlı bir zatın kızı, Ayşe Hatun'dur.

İlk tahsilini Yesi'de ikmal eden Ahmed, gençliğinin ilk yıllarında çevrenin tanınmış bir mürşidi olan Arslan baba'ya intisap eder. Bu mürşidin bir süre sonra ölümü üzerine devrin ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Buhârâ'ya gelen Ahmed burada hem Buhârâ medresesinde islâm ilimleri tahsil eder, hem de ünlü sufi Yusuf Hemedani'ye intisap ederek manevi eğitimini sürdürür. Şeyhinin ölümünden sonra Buhârâ'da bir süre hizmet veren Ahmed daha sonra kendi memleketi olan Yesi'ye döner ve vefatına kadar burada irşad görevini sürdürür.

Ahmed Yesevi'nin halifeleri, geleneksel nakillerde, binlerle ifade edilmektedir. Bu geleneksel ve abartmalı rivayetler bir yana bırakılırsa, onun oldukça büyük bir yekun tutan halife-

leri bulunduğunu söyleyebiliriz. Reşahat onun başlıca dört halifesi olduğunu söylemektedir ki bunlar: *Mansûr Ata*, (594/1197), *Harizmlî Said Ata* (615/1218), *Süleyman Ata* (582/1186) ve *Hakim Ata*'dır.

Ahmed Yesevi'nin daha sağlığında halife olarak nasbettiği baş temsilcileri bunlardır. Bunların dışında zikir telkinine veya kısmi temsile yetkili kıldığı daha pek çok halifesi vardır. Köprülü, böyle bir ayırım yapmadan, baş halife (ser halife)lerle zikir telkinine mezun, sıradan halifeleri birbirine katarak uzun bir liste vermiştir. Oysaki tasavvufî esaslar bakımından baş halife, yani mürşidi, hayatından sonra post-nişin sıfatıyla ve külli olarak temsile yetkili halifelerle, zikir telkini veya tarikatı talime yetkili sıradan halifeler farklıdır.

Ahmed Yesevi'nin şiirlerini toplayan *Divan-ı Hikmet*'inde bir çilehaneden bahsedilir ve bu çilehanede geçen hayat oldukça mufassal bir biçimde anlatılır. Geleneksel beyanlara göre bu çilehane macerası şu şekilde oluşmuş ve gelişmiştir: Ahmed, Hz. Peygamber'in sünnetine öylesine bağlıdır ki, Peygamber'in 63 yaşında öldüğünü bilmesi yüzünden o da 63 yaşına yaklaştığında ya ölmek, yahut da yer altında yaşamak ister. Ve bu niyetle yeraltında, mezara benzer bir çilehane yaptırır ve 63 yaşına geldiğinde buraya girer. Ahmed'in bu çilehane'de ne kadar yaşadığını bilemiyoruz. Geleneklerin onu 120, 130 yaşlarına kadar yaşattığını görmekteyiz. Elbetteki bu rivayetlere gerçek nazarıyla bakılmaz, fakat kuvvetli bir ihtimal olarak Ahmed'in ölümüne yakın günlerde bir süre bu çilehanede yaşadığını söyleyebiliriz. Onun ölüm tarihini (hicri, 561 veya 562) bildiğimiz gibi, doğum tarihini de bilse idik bu nokta

aydınlığa kavuşmuş olacaktı. Fakat, bugünkü bilgilerimiz böyle bir tarihi, yaklaşık olarak söylememizi bile mümkün kılmamaktadır.

Ahmed Yesevi'nin, asırlarca bir mukaddes ziyaretgah olarak tutulan türbesi, ünlü Türk hükümdarı Timur (ölm. 1405) tarafından yaptırılmıştır. Bu türbenin yapılışına Timur'u sevke- den şeyin, Yesevi'nin Timur'a gösterdiği bir keramet olduğu kaynaklarda zikredilir. Rivayete göre Ahmed Yesevi bir gece Timur'un rüyasına girerek ona şöyle demiştir: "Derhal Buhârâ'ya git. Oradaki kralın ölümü senin elindendir..." Esasen Buhârâ üzerine bir sefer yapmayı düşünen Timur, ertesi sabah hemen faaliyete geçer ve Buhârâ'da zafere ulaşır. Bunun üzerine, yakınlarına emir vererek, Yesevi'nin kabri üstünde şâhane bir türbe yapmalarını ister.

Bu rüya meselesinin sıhhat derecesini bilmiyoruz. Fakat Timur'un, Ahmed Yesevi'ye büyük bir saygı duyduğu, bütün kaynaklar tarafından bildirildiğine göre, ortada bir şey var demektir. Nitekim, bizzat Timur'un hatıralarında bunu teşvik edecek şeylere rastlıyoruz. Diyor ki Timur: "Rum illerine saldırıya geçeceğim zaman Ahmed Yesevi'nin Divan'ından fal açtım (tefe'ül) ve bana bildirildi ki, başın sıkıştığı zaman falan rubaimizi oku. Bu rubaiyi ezberleyip düşman askerleriyle karşılaştığımda okudum ve zafere ulaştım."

Ahmed Yesevi'nin bu türbesi yüzyıllardan beri derin bir hürmet ve bağlılıkla ziyaret edilmekte ve bu ölümsüz Türkmen şeyhinin ruh bereketini Yesi (şimdiki adıyla Türkistan şehri) topraklarında tıttırmaktadır.

Ahmed Yesevi'nin tasavvufi-edebi dünyasını biz onun *Divan-ı Hikmet* adıyla bir araya getirilen şiirlerinden

öğreniyoruz. Köprülü'nün de isabetle belirttiği gibi Divan-ı Hikmet'deki parçaların fikri yönünü dini-tasavvufi unsurlar, şekil yönünü de milli unsurlar teşkil eder. Divan'daki manzumelerin her biri Hikmet diye anılmıştır. Bu, Anadolu'daki tarzda ilahi diye anılan forma tekabül etmektedir. Esasen o devirde Doğu Türkleri'nin yazdıkları manzumelerin şekli bakımından genel adlarının Hikmet olduğunu, edebiyat tarihçileri kaydetmektedir.

Divan-ı Hikmet, arı Türk-milli vezni olan hece ile yazılmış ve seçilen kelimeler bakımından da arı Türkçe olma vasfını korumuştur. Dilin, Doğu Türkçesi olduğu kesin olmakla birlikte lehçe itibariyle hangi kısma girdiği hususu tartışmalıdır. Biz burada bu tartışmalara girmek durumunda değiliz. Çünkü işin bu tarafı bizi hiç alakadar etmiyor. Konuya dil ve edebiyat yönünden eğilenler, bu hususta Köprülü'nün eserine bakaçaklar.

Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz noktalar şunlardır: Divan'ın gerek vezin, gerekse dil bakımından İranî bir karakter taşımadığı ortadadır. O devirde, hatta daha önceki zamanlarda -mesela Kutadgu Biligde- kullanıldığına tanık olduğumuz ve İranî zevk ifadesi olan Aruz vezni Yesevi'nin Divan'ında yoktur. Acem menşeli tabirler de yoktur. Bu nokta, Köprülü'nün Ahmed Yesevi'nin İran etkisi altında gelişip yetiştiği yolundaki iddiasını geçersiz kılan unsurlardan biridir.

Köprülü, Ahmed Yesevi ve Yesevilik'i İran etkisi altında gelişmiş olmakla damgaladıktan sonra, eserinin bir başka yerinde şöyle diyor, daha doğrusu demek zorunda kalıyor: "Ahmed Yesevi'nin, adeta çağdaşı demek olan *Hakîm Senâi*

(ölm. 545/1150), *Feridüddin Attâr* (ölm. 618/1221)'ın tasavvufi-ahlaki eserlerini görüp de onlardan etkilendiğini hiç zannetmiyoruz." Biz de böyle bir şeyin olduğunu zannetmiyoruz. Fakat, bir sûfi şairin bu "zannetmeme"ye rağmen nasıl İrani bir manzara arzettiğini, İran etkisinde nasıl kaldığını izah çok zorlaşıyor. Köprülü'nün, kendi iddiasının bir numaralı dayanağı olacak bir noktayı da yıktıktan sonra, Ahmed Yesevi'nin İran etkisi altında yetiştiğini isbat için neyi kullanacağı, cidden merak konusudur. Ve bu merak, Köprülü'nün eserinde giderilememiştir.

Temas edeceğimiz ikinci nokta da şudur: Biz, Köprülü'nün aksine, Ahmed Yesevi'nin tam anlamıyla bir sûfi şair olduğu kabul ediyoruz. Bir edebiyat tarihçisi olan Köprülü, Ahmed Yesevi'ye "matasavvıf şair" denemiyeceğini öne sürüyor. Bu iddianın, en küçük ihtimal olarak bile tutarlı tarafı yoktur. Divan-ı Hikmet baştan başa sûfizmdir. Esasen bir sûfi-şeyh olan Yesevi, yine Köprülü'nün de söylediği gibi, şairlik iddia ve arzından çok tasavvuf-tarikat neşri peşindedir. Hem bunu söyleyip hem de Divan-ı Hikmeti tamamen edebi bir mahsul saymak da Köprülü'nün çelişme noktalarından biri olarak karşımıza çıkıyor.

Üçüncü nokta da şudur: Biz, yine Köprülü'nün aksine, Yesevi'nin Divan'ından daha sonra Mevlâna ve Yunus'da gördüğümüz tasavvufi düşünce seviyesini ve hatta temaları rahatlıkla bulmaktayız. Yesevi, bir şair olarak, Yunus ve Mevlâna lirizmine sahip olmayabilir. Bu, onun eserinde, temel tasavvufi unsurların yokluğu anlamına gelmez. Köprülü bu noktada, kabulü mümkün olmayan iddialar öne sürüyor.

Her şeyden önce, Mevlâna ve Yunus'da hakim olan ilâhî aşk -ki tüm sûfî düşünürlerin hareket noktasıdır- Yesevi'de aynen mevcuttur. Hatta Mesnevi ve Yunus Divanı'ndaki aşk terennümünün ilk ifadeye konusu, bizce Divan-ı Hikmat'de olmuştur. Bu yönüyle Yesevi, değil Mevlâna ve Yunus gibi düşünmemek, aksine, onlara etki etmiş olmakla vasıflandırılmalıdır. Köprülü, bizce hiç bir manâ ifade etmeyen şu nokta üzerinde ısrarla duruyor: Yesevi divanı ahlakî öğretiler içerir, üst seviyede metafizik muhtevası yoktur. Bu kanaate katılmak mümkün değildir. Divan-ı Hikmet'in ahlakî öğretiler içermesi, mesela Mesnevi yanında ikinci derecede kalır. Ahlakî öğretiler içermek bir sûfî eserin temel vasıflarındandır. Metafizik mefhumlara ne ölçüde yer verirse versin, bir tasavvufî eserde ahlak öğretiminin yer alması kaçınılmazdır. Çünkü islâm mistisizmi temelde ameli bir mistisizmdir ve bu gerçek tüm sûfî müelliflerde bir zuhur bulmuştur. Bu, Mevlâna için de, Yunus için de geçerlidir.

Köprülü, Yesevi'nin, insanlık dünyasına bakışının, mesela Yunus'a göre daha dar bir perspektif arzettiğini söylüyor. Bizce bu da yanlıştır. Yunus'la Yesevi arasındaki *lirizm* ve ifade farkı böyle bir hükmü vermek için yeterli sebep değildir. Bu hükme varmak insafsızlık olur. Bütün insanlığa Yunus'da gördüğümüz perspektiften bakmak, daha ilk günden beri tüm islâm mistiklerinin hakim karakterleri olarak dikkat çekiyor. Bu, elbetteki Yesevi için de geçerlidir. Esasen; aşykı, ilahî ve insani kemalin zirvesi sayan Divan-ı Hikmet müellifi, bu perspektifi en geniş manada kullandığını göstermektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra Ahmed Yesevi'yi, bir sofi

şair ve mürşid ahlakçı olarak nitelendirebilir ve Divanının taşıdığı diğer özellikleri şu şekilde verebiliriz:

Bir *sünni-hanefi* olan Ahmed Yesevi'nin eserinde Hz. Muhammed'in sünnetine bağlılık, düşünce ve aksiyonun temelini oluşturur. Onun tasavvufi anlayışı şeriate yani Kur'an ve sünnetin doğmalarına tam uygunluk esasına oturmaktadır. Bu bakımdan, Köprülü'nün, Yesevilik'de "heterodoks" unsurlar arayan gayretlerinin, bizce hiçbir inandırıcı yanı olamaz.

Divan-ı Hikmet'de dikkat çeken ikinci nokta, ilahi aşkın her şeyin esası olduğu yolundaki görüştür. *Allah'a varışın temelinde aşk yatar*. Aşk olmadan insani olgunluğu elde etmek mümkün değildir. Aşk, sen-ben lakırdısını ortadan kaldırır ve tasavvufun esas hedefi olan vahdeti gerçekleştirir. Yesevi'deki bu telakki vahdetin vücudun bir terennümüdür. Yesevi'de Hallâc'ın "örnek aşık" gösterildiğini de unutmayalım. Bu, vahdeti vücuda, başka bir delildir. Köprülü, *vahdeti vücudu*, bize göre isabetsiz bir tesbitte, *panteizmle* aynileştirdikten sonra, Yesevi'de panteizmin olmadığını söylüyor. Bunun kabulü mümkün değildir. Bütün sûfiler gibi, Yesevi'de de vahdeti vücut tasavvufun zirvesidir. Aşka yer veren bir sûfi düşüncenin vahdeti vücuda çıkmaması, zaten beklenemez. Köprülü, bir tasavvuf tarihçisi olmadığından bu meselelerde bariz tesbit hataları yapmaktadır. Kemale ermek için hiç bir insanı, hatta kâfirleri bile incitmemek gerektiğini açıkça söyleyen Yesevi'nin "Yunus ve Mevlâna'daki engin insan sevgisine ve vahdeti vücuda sahip bulunmadığını" nasıl söyleyebilir?

İşaret edeceğimiz bir başka nokta da şudur: Köprülü'nün, alanında gerçekten çok değerli olan eseri, Türk Edebiyatında

İlk Mutasavvıflar 1919'da yayınlandığında Batılı ilim adamları tarafından büyük takdir ve övgüyle selamlandı. Eserin, Türk edebiyat tarihi mütehassıslarına açtığı ufkun çok önemli olduğunu belirten Türkologlar içinde Cl. Huart, J.H. Mordtmann, Németh Gyula, Barthold, Orenburg, Karaçkovski... gibi isimler vardı. Köprülü'nün bu eserle araladığı kapı, Türk tarihinde sūfî tefekkürün rolüne aydınlık getirmesi bakımından önemliydi. Fakat, Köprülü'nün eseri, edebiyat tarihi açısından ele alındı ve bu bizce eserin layığıyla değerlendirilmesine ve içinde bulunan aydınlatılmaya muhtaç bazı noktaların, yanlış perspektiflerden hareket yüzünden, ihmal edilmesine yol açtı. Eser, tasavvuf tarihi açısından baktığımızda, aynı değeri taşımaz. Çünkü, Yesevîlik ve Ahmed Yesevî, tasavvuf tarihi bakımından büyük orjinalite ve aksiyonun sahibi olmaktan çok tasavvufî geleneğin bir devamıdır. Türklerin müslümanlığa kazandırılmaları açısından baktığımızda Yesevî yine çok büyük bir orjinalite ifade etmez. Çünkü onun hizmet verdiği alanlarda kendisinden iki asra yakın bir zaman önce, Türk kitleleri İslâm'a hazırlayıp ısındıran sūfîler vardır. Fransız müşteşriki Massignon, Hallâc üzerine yaptığı, henüz aşılmamış çalışmasıyla, bu hususa ilişkin çok değerli tesbitlerde bulunmuştur. Gerçekten de biz onun eserinde, hicri 309'da yani Yesevî'den 250 yıl gibi bir zaman önce idam edilmiş bulunan Hallâc ve çevresinin, Türkistan topraklarında İslâm'ı yayma faaliyetleri gösterdiklerini, geniş bir biçimde buluyoruz. Hallâc, sayıları yüzleri bulan müritleriyle bu topraklarda, Yesevî'den çok önce ve 5 yıllık bir zamanı kapsayan tebliğ ve irşad hizmeti vermiştir. Tasavvuf tarihi bakımından, esas hayranlık

uyandıran ve üzerinde daha büyük bir titizlikle durulması gereken, budur. Bununla biz, Yesevi'nin hizmetinin küçüklüğünü söylemek istemiyoruz. Ame hizmetin büyüklük ve genişliği, her zaman orjinalite ifade etmez.

Yesevilik'in tasavvuf ve tarikatlar tarihi bakımından önemini belirtmek onun etkileri üzerinde durmak olacaktır.

Fuad Köprülü, "Yesevi'nin divanını estetik kıymetten tamamen yoksun bir takım manzumeler mecmuası" olarak nitelendirdikten sonra, bizim asla katılmadığımız bu düşüncesini cerhedercesine, şunları yazıyor: "Orta Asya'da yetişen ve Ahmed Yesevi'yi taklit eden mutasavvıf şairler arasında Kul Şemseddin, Hudâdâd, İkaanî, Kul Ubeydî, Fakîrî, Ahmed Yesevi (başka bir Ahmed), Beyza, Bihbûdî, Şuhûdî, Kul Şereffî, Geda, Gazalî, (ünlü sûfî Gazalî değil), Tufeylî, Kasım, Meşreb, Hüveyda vs. gibi yalnız zamanları değil, kıymet ve şöhrat dereceleri de farklı olan bir çokları vardır. Bazılarının basılmış veya basılmamış divanları, bazılarının ise yalnız bir takım dağınık parçaları bulunan bu şairler hem aruz vezniyle bir takım şiirler, hem de Ahmet Yesevi tarz ve edasındaki hikmetler yazmışlardır. Yine bu kabilden, *Güldeste* mahlaslı Hokandlı bir şair Divan-ı Hikmet'i taklitle büyük ve ehemmiyetli bir divan vücûda getirmiştir. Özetle, Ahmed Yesevi, Orta Asya Türk edebiyatı üzerinde büyük ve güçlü şahsiyetle asırlarca tesir etmiş ve tamamıyla kendisine mahsus bir şiir tarzı yaratmış çok mühim bir şairdir... Ahmed Yesevi'nin, edebiyat alanında en tanınmış takipçisi, üçüncü halifesi Hakîm Ata'dır..."

Yesevi'nin tasavvuf tarihi bakımından dikkat çeken etkilerini dile getirmek için onun kurduğu tarikatten fıskıran

düşünce ve duygu ocaklarına bakmak gerekir. Bunlar, tarih içinde iki ters duyuş ve anlayışa bayrak olma noktasına gelmiş olan *Bektaşîlik* ve *Nakşîlik*'tir. Bizim tetkiklerimize göre bu iki tarikatın kaynak ocağı Yesevilik'tir ve ilerki zamanlarda bunlar ana ocakları olan Yesevilik'ten, birincisi (Bektaşîlik) ibâhiye ve lakaydlığı, ikincisi yobazlık ve şekilciliğe kayarak, ayrılmışlardır (s. 122-128).

Bektaşîlik:

Türk düşünce, hatta siyaset tarihine damgasını vuran ana kurumlardan biri olan Bektaşîlik; Türk irfan, seciye ve ahlakında etkileri çok derinden hissedilen bir iman-enerji-ülkü-insanlık ocağıdır. Türklerin, tarih sahnesinde en muazzam zuhurları ve dehalarının en kudretli belirışı olan Osmanlı İmparatorluğu da gerek oluşması, gerekse yükselmesi devrelerinde en işe yarar desteğini Bektaşîlikten almıştır. İmparatorluğun yükseliş devrinin ana unsur ve kurumu olan Yeniçerilik de Bektaşîlik'in fikri-manevi ürünü olarak görülmektedir. Kaldı ki, Osmanlı fetihlerinin öncüleri, ilk mimarları daima sûfiler ve özellikle Bektaşîler olmuştur.

Türklerin müslümanlığı kabullerinden sonra, sûfiliğin bu ırk elinde, devletçilik dehasıyla birleşerek İslâm'ın yayılışına hizmetinin tarih çizgisinde ilginç bir görünümü var: Türk insanının müslümanlığa ısındıran ve sokan dervişlik ve dervişler önce Türkistan'da bir mayalanma yurdu ve beşik buluyor. Ardından Yesevilik vücut buluyor ve Türkistan'da büyük hizmetler veriyor. Hareket daha sonra Anadolu'da fatavet-ahilik, Bektaşîlik halinde faaliyet icra ediyor. Bu iman ve ülkünün Anadolu ötesine, Balkanlar ve Rumeli'ne taşınması ise Bektaşîlik eliyle gerçekleşiyor (s. 14).

Balkanlar, Bektaşîlik'in ardından diğer bir çok tarikatın daha irşad ve tebliğ alanı oldu. Bugünkü Balkanlarda daha çok, Bektaşîlik dışındaki tarikatlerin, özellikle Halvetilik'in hakim olduğunu, bu topraklarda yaptığımız tetkikler sonucu görmüş bulunuyoruz. Bu konuya ilerde tekrar eğileceğiz.

Dikkat edilirse biz bu etüdümüzde Bektaşîlik'i bir tarikat olarak anlatma cihetine gitmedik. Çünkü bu konuda gerçekten büyük ölçüde yayın yapılmıştır. Özellikle Gölpınarlı ve Köprülü'nün neşriyatını bu noktada da hatırlatmak isteriz. Ayrıca biz, Amerikalı bir yayın kuruluşunun isteği üzerine, Bektaşîlikle ilgili müstakil bir etüd de yapmış bulunuyoruz. O etüdün Türkçesinin de yayınlanmak üzere olduğunu burada söyleyelim. Bizim burada değinmek istediğimiz birkaç nokta olacaktır. Bunlardan biri, Bektaşîlik'in, Köprülü'nün kanaatinin aksine, Yesevilik'in bir uzantısı olduğu görüşüdür. Gerek Bektaşî geneleği, gerekse tarikatler hakkında bilgi veren diğer kaynakların hepsini itip-tepeleyen Köprülü, "Bektaşîlik ile Yesevilik arasında bağ yoktur" yolunda bir kanaat izhar ediyor. Biz, teferruatına burada girmemekle birlikte, Harîrîzâde Muhammed Kemaleddin (öl. 1299/1881) in büyük eserindeki kabulü esas alıyor ve Bektaşîlik'in Yesevilik'in bir kolu olduğu görüşüne katılıyoruz.

İkinci nokta, Yesevilik'in Türk illerinde gelişip kökleşen bütün tarikatlerde müessir olduğu gibi, Bektaşîlik'in de kendisinden sonraki tarikatler üzerinde tesirler icra ettiği hususudur. Zâhirdeki nisbeti ne olursa olsun, Bektaşîlik'ten sonra sahneye çıkmış bütün şahıs ve ekollerde az veya çok Bektaşîlik etkisi görmemek mümkün değildir. Özellikle Ana-

dolu'da fütüvvet-ahilik üzerinde yoğunlaşan bu etki, asırlar boyunca Türk tasavvufi düşüncesinin hemen her alanında kendini hissettirmektedir. Bektaşî geleneği, Anadolu ve Rumeli'nde oluşup gelişen ekol ve kişilerin hepsiyle Hoca Bektaş ve Bektaşîlik arasında bir alaka kurarken, bir bencillikten çok bu tarihi kamu vicdanına tercümanlık eder gibidir.

Bir başka nokta da, Bektaşîlik'in, tasavvufun, daha doğrusu İslâm'ın özünü teşkil eden evrensellik, genellik ve hümanizmin; fakih-yobaz çevrelerce karartılan çehresinin sürekli bir mücadele ile aydınlığa çıkarılmasında oynadığı rolün vurgulanmasının zaruretidir. Bektaşîlik, sadece insana değil bütün canlılara, bütün hayata saygının destani menkıbeleriyle doludur. İnsana saygı, dinler üstü bir realitedir. Çünkü din de insanın mutluluğu için bir vasıta, bir vesiledir. O halde, dinin vermek peşinde olduğu şeyi peşinen benimseyen ve ona hizmet eden yaklaşımlar, kutsaldır. İnsanın rahatsız edilmesi bir tek yerde ve zamanda mümkün olabilir: İnsanı rahatsız edenlerin rahatsız edilmesi halinde...

Bektaşîliğin bu insan sevgisi; dini, kinlerini ve inatların beslenmesinde bir idealize araç gibi kullanan bağnaz-yobaz tipe ters düşmeyi zaruri kılmıştır. Gerçekten de, tarih boyunca; Bektaşîler, yobaz çevreler tarafından hep horlanmış ve itilmişlerdir. Çünkü Bektaşîlik; softa, bağnaz, şekilci, insan ve hayat gerçeğinden habersiz gözü bağlı gidişe sürekli isyan içinde olmuştur. Türk insanı, çağlar boyu ruhunu karartan, ufkunu daraltan ve hatta gırtlığını sıkı resmi-fikhi yobazlık ve bağnazlığın hayatı çekilmez hale getiren baskılarına karşı çıkarken hep Bektaşîliğe, Bektaşîlere sığınmış, çıkardığı isyan sesini kendine maletmekten korktuğu anda, gam

yüklemekten hiç çekinmeyen Bektaşî tipi devreye sokmuş, isyan ve karşı çıkışını onun dilinden ifadeye koymuştur. Bektaşîlik ve Bektaşîler Türk toplumunun, adeta nefes almak için sığındığı son pencere gibidir. Türk hiciv, mizah, hikmet ve nüktedanlığına damga vurmuş hemen bütün tasavvufi esp-riler "Bektaşî" imzalıdır.

Bektaşîlik bugün, Anadolu'da Iraklı Profesör eş-Şeybî'nin söylediği gibi, onüç milyon kişi ile temsil edilmese de, Türkiye'de ve Türk insanın ruhunda hala büyük bir yer tutmaktadır. Balkan ülkelerindeki müslümanlar arasında da küçümsanmayacak sayıda Bektaşî mevcuttur. Birçok Türk aydını; gelecekte, insanın saygı ve sevgi göreceği bir dünyanın inşası için bir seferberlik açılırsa, bu seferberlikte en büyük fikrî paylardan birine Bektaşîlik'in sahip olacağına inanmaktadır (s. 144-145).

Yaşar Nuri Öztürk (37) "Tarihi Boyunca Bektaşîlik" adlı eserinde Hacı Bektaş Veli ile Ahmed Yesevi ilişkisini tartışmaktadır:

Anlaşılan odur ki, mevcut vesikaların sunduğu bilgiler ışığında Hacı Bektaş'ın Baba İlyas müntesibi olmadığını söylemek zorundayız. Böyle olunca da Hacı Bektaş'ın Horasan da bir mürşide intisap etmiş ve onun halifesi olarak Anadolu'ya gelmiş olduğunu kabul gerekiyor. Bu mürşid kimdi?

Hacı Bektaş'ın Horasan erlerinin en büyük manevi önderi olan Ahmet Yesevi'den, doğrudan veya dolaylı olarak fey-

zaldığı, Bektaşîlik araştırmalarının bugün ulaştığı merhale içinde kesinlik arz ediyor³². Tartışma, bu feyzalmanın doğrudan veya dolaylı olması noktasında düğümlenmektedir.

Ahmet Yesevi (ölm. 562/1166) ile Hacı Bektaş (ölm. 669/1270) arasında yüz yılı aşkın bir zaman vardır. Bu iki şahsın görüşmüş olmaları, tarihen mümkün değildir. O halde, Bektaş'ın, kaynakların müştereken kaydettikleri "*Ahmet Yesevi'den feyzalması*", aradaki bir şahsın elinden vukubulmuştur. Bu şahsın, *Lokman Perende* adlı bir mürşid olduğu, Bektaşî vilayetnamelerinde yazılıdır. *Vilayetname-i Hacı Bektaş'a* göre, Hacı Bektaş küçük yaşında, Ahmet Yesevi'nin halifelerinden biri olan Lokman'a teslim edilmiş ve ondan terbiye görmüştür. Ne var ki, Bektaşî silsilenamelerinin bir çoğu ve Ahmet Yesevi'nin halifelerine dair bilgi veren kaynakların hiç biri, Lokman-ı Perende diye bir zattan sözetmiyorlar. *Harîrizâde'nin Tibyânu'l-Vesâil*'indeki, bir Halveti şeyhi tarafından verilen bir Bektaşî silsilenamesidir ki, Hacı Bektaş ile Ahmet Yesevi arasına Lokman'ı Perende'yi yerleştirir.³³

Lokman-ı Perende (uçan lokman)nin kimliği ve hayatı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Köprülü, onun tarihi şahsiyeti olduğunu muhtelif deliller serdederek ispat ediyorsa da,³⁴ Hacı Bektaş ile münasebetlerine dair bilgimiz vilayetnamelerin verdiği malumata inhisar etmekten kurtulmuş değildir. Gölpınarlı'ya göre, bu Lokman, cezbesiyle ünlü veli *Lokman es-Serahsî*³⁵ olabilir. Bu zatın, yaşadığı zaman ve yer bakımından, Hacı Bektaş'ın mürşidi olduğu söylenen zat olması, gerçekten mümkün görülüyor.

Şöyle ve böyle, Hacı Bektaş, Yesevîlik'ten beslenmiş bir gönül eridir. Ahmet Yesevi'den feyzalma işinin dolaylı veya

doğrudan, şu veya bu kişi aracılığı ile olması, pratik açıdan o kadar önemli değildir. "*Meşâyah-i Türk'ün serhalkası*" ve "*hazret-i Türkistan*" gibi lakaplarla anılan³⁷ Ahmet Yesevi, tüm Türkistan ulularının, şöyle veya böyle, müntesip olduğu bir âbide zattır. Esasen bu feyzalma, bizim akademik deyimi-mizle, *etkisinde kalma* işi, tasavvufta "*ruhanî yolla feyzlenme*" adı altında çok önceden halledilmiştir. Bu ifadeyi, tasavvuf terimlerini kullanmadan dile getirmek istersek, "*dolaylı yollar-dan etkisinde kalma*" şeklinde söyleyebiliriz.

O halde, diyebileceğiz ki, Bektaşlık, tıpkı *Nakşilik* gibi, Yesevilik'ten kaynaklanan bir tasavvufi ekoldür. Yesevilik, tarih içinde, biri koyu kuralcı ve tutucu, diğgeri alabildiğine hoşgörölü ve açık fikirli iki mistik ocakla kendini devam ettirmiş oluyor. Türk ahlak, seciye ve irfanına derin etkileri olmuş Yesevilik'in, sonra devirlerde muhtelif temayüllerdeki insanlara aynı anda etkiye devam etmiş olması da, onun kurucusunun kudretine bir başka delil olmaktadır.

Şunu da ekleyelim ki, *Tasavvufun Ruhu* kitabımızın Yesevilik bahsinde işaret ettiğimiz, *Gazalî* eliyle sistemleşen Sünni tasavvufa mensubiyet gerçeği, az önce dediğimiz noktalar dikkate alındığında, Bektaşlık için de geçerli olacaktır.

Hacı Bektaş'ın, şuraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında tarikat silsilesini tesbit için, Ahmet Yesevi'nin silsilesine bakmak gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak, Hacı Bektaş'ın, Nakşilik'le de birleşen silsilesinde, Hz. peygamber'e bağlanma noktasında ilginç bir durum ortaya çıkıyor: Hz. Peygamber'e bağlayan halkanın Hz. Ali veya Ebû Bekir olması meselesi... Bektaşilerin tamamına yakın kısmı, silsileye Ebû Bekir'i kesinlikle sokmazlar. Fakat bazı yazarlar, özellikle Bektaşlık'i

Şiilik'ten uzak gösterme gayreti içinde olanlar; "Bektaşîlik, sırrî tarikatlerden olup Hz. Peygamber'e, Ebû Bekir vasıtasıyla ulaşmaktadır" yolunda bir görüş sergilerler.³⁸

Dikkatle bakıldığında, burada problem yaratacak bir durum yoktur. Eğer tarikat silsilelerine bir kıymet atfedeceksek, Bektaşî silsilesinin Ali veya Ebû Bekir'le Hz. Peygamber'e ulaşması konusunda hiç bir müşkülümüz olmayacaktır. Şöyle ki, tarikatler içinde yalnız Nakşîlik, Ebû Bekir'i, Hz. Peygamber'dan sonraki halka saymakta, diğer bütün tarikatler Hz. Ali'yi esas almaktadırlar. Bu bakımdan, Nakşîlikle bir yerde silsilesi birleşen Bektaşîlik'i Bekrî bir tarikat sayabiliriz. Ama unutulmamalı ki, Nakşîlik'te de silsilelerin büyük kısmı, Hz. Peygamber'e Hz. Ali aracılığıyla ulaşmaktadır. O halde, Bektaşîlik'in, Nakşîlikle, silsile birliği arzetmesi, Hz. Peygamber'e Hz. Ali ile vasil olmasına engel teşkil etmiyor (s. 56-59).

32 bk. Kufralı; Nakşibendiliğin Doğuşu, 124 vd. Coşan, XXXII vd.

33 bk. Tıbyân, c: 1, Bektaşîlik bölümü

34 Köprülü; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 51-52

35 Bu zat hakkında bk. Nefehât, 336-337, 339

36 Gölpınarlı; Vilayetnâme, 101-104

37 bk. Reşahât, 14

38 Mesela bk. Ahmet Rifat; Mir'at, 41-42

13.3. Anadolu Türk Halk Sûfilğinde Ahmed-i Yesevi geleneğinin teşekkülü

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak 34

Türk halk sûfilik geleneğinin bize intikal eden kaynaklarında, bu geleneğin coğrafi ve kronolojik evrelerini birlikte yansıtan üç evliya zümresinden bahsedilir:

1. Türkistan Erenleri
2. Horasan Erenleri
3. Rum Erenleri

Bunlardan birincisi, Türkler'in İslâm'ı kabulleri ile beraber Orta Asya'da başlayan en erken sûfilik geleneğini temsil eder. İşte Ahmed-i Yesevi (öl. 1167), bu geleneğin kurucusu sayılır ve bu yüzden de *Pir-i Türkistan* diye nitelendirilir.¹ XIV. yüzyılın sonlarına doğru Yesevilik'le aşağı yukarı aynı mıntikalarda teşekkül eden Nakşibendilik geleneğinin de doğuşuna etkisi olduğu için *Hâcegân* silsilesinden sıyrılmış, bu sebeple de *Hâce-i Türkistan* şeklinde kaynaklarda zikredilmiştir.

Biz burada, Pir-i Türkistan Hâce Ahmed-i Yesevi ile teşekkül eden Türk halk sûfilik geleneğinin, bu arada tabiatıyla onun kurduğu Yesevilik tarikatı'nın Anadolu'daki macerasını ele almaya çalışacağız. Ancak buna girişmeden önce, Ahmed-i Yesevi'nin, yaşadığı dönemde ve coğrafyada nasıl bir tasavvuf anlayışını temsil ve propaganda ettiği, bu anlayışın kaynağı, başka bir ifadeyle onun sûfi kimliği konusunda şahsî görüşlerimizi belirtmenin yararı olacağı kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi, Yunus Emre'de olduğu üzere, Ahmed-i Yesevi'yi de bilim dünyasına ilk tanıtan en önemini kavratan

yine merhum Fuad Köprülü olmuştur. O, İttihat ve Terakki dönemi ile başlayan Türkçülük siyaseti çerçevesinde, İslâm'ın Türkler'e mahsus biçimini araştırmak maksadıyla Türk halk sûfililiğini incelemeye girişmiş. Ahmed-i Yesevi'nin ilk kısmını teşkil ettiği ünlü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1918) isimli eseri, bu çalışmanın bir ürünü olarak gün yüzü görmüştür.²

Merhum Fuad Köprülü, o zaman, hemen tamamiyle Nakşibendi gelenekleri çerçevesinde kaleme alınan *Cevâhiru'l-Ebrar*, *Reşehâtü ayni'l-Hayât* ve hatta bizzat Ahmed-i Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet'i* vb. temel kaynaklara dayandığından, *İlk Mutasavvıflar*'da tasvir edilen Ahmed'i Yesevi de, bütünüyle Nakşibendilik süzgecinden geçmiş bir Ahmed-i Yesevi idi. Bu gerçek bugün aşağı yukarı konunun bütün uzmanlarınca bilinmektedir. Ne var ki, Köprülü, daha sonraki yıllarda Nakşibendi geleneği haricindeki kaynaklara ulaşıp Türk halk sûfililiğinin mahiyetinde daha fazla vukûf kazandıkça bu görüşünü değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu da herkesçe bilinir. Nitekim o, *İslâm Ansiklopedisinin* 1940'larda yayınlanmaya başlayan Türkçe versiyonuna yazdığı "*Ahmed Yesevi*" maddesinde bu söylediğimiz hususu açıkça ifade etmiş ve kendi kendini düzeltmiştir.³ Özet olarak Köprülü, bu maddede şu yeni görüşünü ileri sürmektedir: Ahmed-i Yesevi klasik anlamda sünni değil, heterodoks bir sûfidir. Elde mevcut *Divan-ı Hikmet* nüshalarının hiçbirinin onun zamanına ait olmayıp, tamamen Nakşibendi geleneklerine göre sonradan düzenlenmiştir. Dolayısıyla Ahmed-i Yesevi'yi ve Yeseviliği bu açıdan değerlendirmek gerekir.⁴

Fuad Köprülü'nün vardığı bu sonuç, kanaatimizce bugün

Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik araştırmalarında -bizde bazı çevrelerce bilerek ihmal edilen ama- mutlaka göz önüne alınması gereken çok önemli bir yöntem meselesi gündeme getiriyor: Ahmed-i Yesevi'nin yetişip, yaşadığı, sūfi formasyonunun kazandığı, ayrıca fikirlerini ve tarikatını yaydığı, benimsettiği çevrenin sosyal ve kültürel yapısını dikkate almadan, yalnızca bugünkü *Divan-ı Hikmet* nüshalarına dayandırılan bir araştırma, bizi daha başlangıçta yanlış yola sokar. Çünkü bu araştırma bizi Nakşibendiciliğin damgasını yemiş, kısaca Nakşileşmiş bir Ahmed-i Yeseviyi ve Yeseviliği sunar. Bu ise Moğol istilasının sonrasında başlamış ve zamanımıza kadar tesirleri ulaşan bir Yesevilik ve Ahmed-i Yesevi imajıdır. Bu imaj tabii ki kültür tarihi ve Orta Asya Türklüğü'nün bugünkü kültürünü tanımak ve bilmek açısından son derece önemlidir ve mutlaka sağlam bir şekilde incelenip değerlendirilmesi gerekir. Ama bu, tarihte yaşamış Ahmed-i Yesevi'yi ve onun kurduğu gerçek Yeseviliği bize vermez. Nakşilik öncesi bu Yesevilik tarihi, Türkiye kültür tarihi için son derece bilinmesi gerekli bir konudur. Bu itibarla Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik araştırmalarında bu farklılaşmaya dikkat etmek zorundayız. Aksi halde tamamıyla yanılırız.

Aslında Fuad Köprülü'nün vardığı sonuçta haklı olduğunu, kendisinin vefatından sonra içerde ve dışarda yapılan bir takım araştırmalar bugün yeterince gösterecek durumdadır. Nitekim Ahmed-i Yesevi ve *Divan-ı Hikmet* üzerinde uzun zamandan beri çalışan Prof. Dr. Kemal Eraslan'ın vardığı sonuçlar da Köprülü'yü destekler mahiyettedir.⁵ Bununla beraber, ne merhum Köprülü, ne de öteki araştırmacılar

Ahmed-i Yesevi'nin heterodoks bir sûfi olduğunu benimsemelerine karşılık, bunun sınırlarını ve ne tür bir heterodoks sûfilik olduğunu belirtmemişlerdir. Yalnız burada, bizde özellikle bazı araştırmacılar tarafından, o dönemde Ahmed-i Yesevi'nin yaşadığı coğrafyada İslâm'ı kabul eden göçebe Türk zümrelerinin sosyo-kültürel yapısını yeterince hesaba katmaktan ve *heterodoksi* terimini -nedendir bilinmez- illâ *sapık inançlar* ile yorumlamalarından doğan bir yanılgıya temas etmek gerekiyor. Oysa bu terimi bilhassa sünî İslâm'a karşı koymak üzere onu bilerek deforme etmek amacını güden bir "sapık İslâm" anlayışının ifadesi olarak yorumlamak çok yanlıştır. Doğru olan, sosyo-kültürel yapıları, İslâm'ı henüz kabul ettikleri için, kitabi ve doktriner bir İslâm anlayışına yeterince nüfus etmeye -çok tabii olarak- mâni teşkil ettiğinden, İslâm'ı ister istemez eski inançlarının doğrultusunda ve etkisinde anlamak zorunda olan, bu yüzden de kitabi İslâm'dan bazı konularda farklılaşmış bir İslâm anlayışı geliştiren zümrelerin inançları olarak anlamaktadır. O devirde bu zaten başka türlü de olamazdı.

İşte bu yüzden bizim şahsi kanaatimiz, Ahmed-i Yesevi'nin gerçek sûfi hüviyetinin, bugün elimizde mevcut Bektaşî kaynakları tarafından yansıtıldığı merkezindedir. Çünkü yukarıda işaret ettiğimiz sebep yüzünden Nakşibendi geleneği hariç tutulursa, Anadolu'daki başka hiçbir sûfi gelenek Ahmed-i Yesevi'den bahsetmez. Bunun neden böyle olması gerektiğın anlayabilmek için, Ahmed-i Yesevi'nin yetiştiği sûfi çevre ile, yaşadığı ve fikirlerini yaydığı çevreyi çok iyi tahlil etmek ve değerlendirmek gerekir.

Elimizdeki bilgiler, Ahmed-i Yesevi'nin yetişmesinde bi-

rinci derecede rolü ve etkisi olan iki kişiden bahsediyorlar: Bunlardan ilki, Nakşibendi geleneğinde de büyük bir yer olan Hâce Yusuf-ı Hemedanî⁶, diğeri ise Arslan Baba'dır⁷. Hâce Yusuf-ı Hemedanî, Mâverâünnehir, Horasan ve Irak sahalarında tamamlanan çok uzun bir sûfi eğitim sürecinin sonunda, tekrar Horasan'da karar kılmış ve yerleşmiştir⁸. Onun IX. yüzyıldan beri zühde dayalı ahlakçı sûfiliğe karşı, ilâhi cazibe ve aşkı esas alan Melâmeti mektebinin en önemli merkezlerinden biri olan bu şehri seçmesinin sebebi açıktır: Çünkü kendisi, çok açık bir şekilde görülüyor ki, bir Melâmeti sûfisidir. Dolayısıyla Hâce Yusuf-ı Hemedânî hakkında Nakşibendi kaynaklarında yer alan bilgilerin de gerçeği yansıtmadığı, bu yüzden de ihtiyatla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz. Bizce o da, şimdi sözünü edeceğimiz Arslan Baba gibi, sünni sûgîlik anlayışının epeyce dışında bir Melâmetî idi.

Ahmed-i Yesevî'yi Hâce Yusuf-u Hemedânî'den çok daha fazla etkilediğine şüphe bulunmayan, bu sebeple Nakşibendicilik sonrası kaynaklardaki menkabelerde ve *Divan-ı Hikmet* nüshalarında bile sık sık anılan Arslan Baba'nın ise⁹, bir Melâmeti-Kalenderî şeyhi olduğu, çok daha büyük bir ihtimaldir. Hatta, tıpkı 1055'lerde vefat etmiş bulunan ünlü Kalenderî şeyhi Baba Tâhir-i Uryân-ı Hemedânî gibi¹⁰, taşıdığı *Baba* ünvanı bu ihtimali epeyce kuvvetlendiriyor.

Şurası unutulmamalıdır ki, Hâce Yusuf-ı Hemedânî'nin memleketi olan Hemedan, Baba Tâhir örneğinde de görüldüğü üzere, ünlü Melâmeti-Kalenderî şeyhleri yetiştirdiği gibi, Nişapur, Tus, Merv ve benzeri şehirleri¹¹, X.

ve XI. yüzyıllarda Ebu Saîd-i Ebu'l-Hayr¹², Baba Hemşâ ve Baba Câfer¹³ gibi, kendilerini bizzat *Kalender* ismiyle tavsif eden sûfilerle dolu idi ve bunlar Melâmeti sûfilîğinin içinden geliyorlardı¹⁴. Bize göre Arslan Baba da bunlardan biri idi. Arslan Baba'nın Ahmed-i Yesevi üstündeki etkisi o kadar süyüktür ki, hikmetlerinde Hâce Yusuf-ı Hemedânî'nin adına pek rastlanılmamakla beraber, Arslan Baba'nın adı sık sık, büyük bir saygıyla anılır.

Bizce Ahmed-i Yesevi'nin sûfilik anlayışını ve meşrebini işte bu Melâmeti-Kalenderi akımı içinde mütalaa etmek, doğruya yakın bir teşhis olacaktır. Bunun bir başka göstergesi de, Ahmed-i Yeseviye izafe edilmekte olup Prof. Kemal Eraslan tarafından yayınlanan *Fakrname* (İstanbul 1977) isimli eseridir¹⁵. Kemal Eraslan'a göre, aslında *Divan-ı Hikmet*'in mukaddimesi niteliğini taşıyan, fakat gerçekte Ahmed-i Yesevi'nin kaleminden çıkmamış bulunan bu eserde bile, ¹⁶ isimleri zikredilen, Şakîk-i Belhî (öl. 812)¹⁷, Ahmed-i Câmi-i Nâmukî (öl. 1141)¹⁸ ve aşağıda kendinden bahsedeceğimiz Kutbu'ddîn Haydar (öl. 1205)¹⁹ gibi önemli şahsiyetlerin hep Melâmeti Kalenderi çevrelere mensup olması boşuna değildir. Şakik-i Belhi, X. yüzyılda Belh'te yaşamış çok ünlü bir melâmeti şeyhidir. Ahmed-i Câmi, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda bile yaygın bir Kalenderî tarikatı olan Câmiliğın kurucusudur. Kutbu'd-din Haydar ise, bizzat Ahmed-i Yesevi'nin müridlerinden olup, yalnız İran ve Orta Asya'da değil, Hindistan ve Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren Kalenderiliğın en yaygın ve en faal kolunu teşkil eden Haydarîliğın kurucusudur. Kanaatimizce öteki göstergeler olmasa bile, tek başına Ahmed-i Yesevi ve

Kutbu'd-din Haydar ilişkisi dahi Ahmed-i Yesevi'nin Melâmet-i Kalenderî sûfiliği içinde mütalaa edilmesi için yerlidir.

O halde tarihte gerçek Ahmed-i Yesevi'nin, gerçek sûfi kimliğinin Nakşibendi kaynaklarında tasvir edildiği biçimde olduğunu bugün kabul edemeyiz. Horasan Melâmeti-Kalenderi mektebinden yetişen Ahmed-i Yesevi'nin tamamiyle, İslâm öncesi eski Türk Budist, Şamanist ve Maniheist mistik kültür sahalarının içinde kalan Siriderya, Fergana, Sayram, Taşkent ve Balasagun havalisindeki göçebe Türkler anasında, Fuad Köprülü'nün veciz ifadesiyle "Mâverâünnehr'in büyük İslâm merkezlerinde sünnî İran kültürünün Türk-Moğol paganizmine karşı bir aksüameli olan²⁰ "Nakşibendiliğin tasavvuf anlayışına sahip olması, bizce aklen, tarihen ve sosyolojik olarak mümkün değildir. Çünkü İslâmiyet'i henüz kabul etmekle beraber, XII. yüzyılda bile hâlâ eski Şamanist, Budist ve Maniheist kültürlerin geniş ölçüde kalıntılarını saklayan bu insanların kitabî bir İslâm anlayışına dayalı sünnî bir sûfiyâne hayatı yürütebilmeleri imkân dahilinde olamaz. Bu ancak, belirli bir zaman sonra, büyük şehirlerde kitabî eğitime dayalı sünnî İslâm anlayışının yayılmasıyla Nakşibendiliğin doğduğu XIV. yüzyılda mümkün olabilecektir. Bu itibarla, Ahmed-i Yesevi'nin yaşadığı dönemde bu mıntikalardaki sûfiliğin kaçınılmaz bir şekilde heterodoks bir nitelik arzemesi çok tabiidir. Nitekim bu vâkıanın bu şekilde cereyan ettiğini, XI.-XIII. yüzyıllardan kalan arkeolojik verilere dayanarak rahmetli Emel Esin müdellel bir şekilde göstermiştir²¹.

O halde bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki, Ahmed-i Yesevi'nin kurduğu Yesevilik Tarikatı daha kuru-

luşunda heterodoks bir yapı arz ediyordu; yani Melâmeti-Kalenderi sûfiliğın bütün özelliklerini yansıtıyordu. Eğer bu sûfi anlayışın temel nitelik ve hususiyetleri iyi bilinirse, Nakşibendilik süzgecinden geçtikten sonra bile Yesevi kaynaklarında, menkıbelerinde ve *Divan-ı Hikmet*'te bu ruhu yansıtan izlere hâlâ rastlanabildiğini görebiliriz. Meselâ kuru zühdü kınayan, dünyayı küçümseyen, sevgiye dayalı ilâhî aşkı kendine temel alan *Melâmet* anlayışı, eserde bu terimle defalarca dile getirildiği gibi²², tıpkı Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal tarzında, aynı ton ve üslupla aynı ilâhî aşk duygusunu tekellüfsüzce terennüm eden mısralar da bulunmaktadır²³. •

Yesevilik gerek Ahmed-i Yesevi'nin sağlığında, gerekse vefatından sonra, halifeleri Hakim Ata (öl. 1186), yani Süleyman Bakırgani, Mansur Ata (1199), Sacid Ata (öl. 1281) vb. önemli şahsiyetler aracılığıyla gelişerek bütün türkistan'a yayıldı²⁴; Mâverâünnehir ve Harezm sahalarında kuvvetlendi; Moğol istilasına tekaddüm eden senelerde Horasan ve Azerbaycan'a geldi ve İran'a girdi. Moğol istilasıyla beraber, bütün bu sayılan mıntıkalardan yola çıkan göç dalgalarıyla da nihayet Anadolu'ya nüfuz etti²⁵.

Yesevililiğın Moğol istilasıyla Orta Asya'da başlayan ve XIV. yüzyılda Nakşibendiliğın teşekkülüyle onun tarafından kendi bünyesinde eritilerek ortadan kaldırılmakla sonuçlanan Türkistan mâcerâsı, ayrı bir inceleme konusudur. Bu eritilme sürecinin bizce en önemli sonucu, yukarıda tartışmasını yaptığımız, Ahmed-i Yesevi kültürünün sünni bir renge bürünüşüdür.

Yesevililiğın Anadolu'ya girişı meselesi, en iyi Fuad Köprülü tarafından açıklanmış olup bunun tafsilatı hem *İlk*

Mutasavvıflar'da hem de "Ahmed Yesevi" maddesinde (İ.A.) mevcuttur. Burada yalnız şunu önemle belirtelim ki, Fuad Köprülü'nün verdiği bilgiler, o dönemden kalma kaynaklara dayalı tahkik edilmiş bilgiler olmaktan ziyade, -çünkü bu tür kaynaklar maalesef yoktur- XV. yüzyıl sonlarıyla, XVI. ve XVII. yüzyıllardan alan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli*, *Cevâhiru'l-Ebrar*, *Kühnü'l-Ahbar*, *Evliyâ Çelebi Seyehatnamesi* vb. daha geç kaynaklardaki verilere dayalı farazi nitelikte tahminlerdir. Herhalde bir kısmı gerçeğe çok yakın olan bu tahminlere göre, Yesevîlik Anadolu'ya, XIII. yüzyıl başlarında Karahıtaylar'la Hârezmşahlar arasındaki mücadelelerin yol açtığı, hemen peşinden de Moğol istilasının sebebiyet verdiği göçlerle girdi. Göçmen Yesevî şeyh ve dervişleri, bu yeni vatanlarında zaviyelerini kurarak tarikatlarını yaymağa çalıştılar. Eski kam-ozanlarla büyük bir benzerlik gösteren bu insanlar, bu vesileyle, Orta Asya'dan getirdikleri, Ahmed-i Yesevî ile ilgili bütün sözlü geleneklerini, bugünkü Kırşehir, Yozgat, Sivas, Amasya ve Tokat mıntıkalarındaki zaviyelerinde yeni müridlerine aktardılar. İşte Bektaşîlik tarikatı, özellikle, Kırşehir ve havalisinde faaliyet gösteren ve bir Yesevî şeyhi olan Hacı Bektaş-ı Veli tarafından temsil edilen bu geleneklerden doğdu. Yesevîlik Mâverâünnehir'de nasıl Nakşibendiliği doğurduysa, Anadolu'da da Bektaşîliği doğurdu.

Merhum Fuad Köprülü'nün buraya kadar özetlediğimiz şu hipotezinden çıkan sonuç şudur: Heterodoks bir tarikat olup XIII. yüzyıldaki göçlerle Anadolu'ya intikal eden Yesevîlik, buraya çok zaman geçmeden -tıpkı Orta Asya'da Nakşibendiliğin yaptığı gibi- Bektaşîlik tarafından eritildi.

Köprülü'nün bu hipotezinin bugün için, özellikle ikinci kısmının, yani Yeseviliğin Bektaşiliğe dönüşmesi ile alakalı olmasının, şahsi kanaatimizce yeniden gözden geçirilmesi gerekiyor. Çünkü, XIII. ve müteakkip yüzyıllardaki Türk halk sûfiligi üzerindeki bugünkü bilgilerimiz, olayın bu şekilde cereyan etmediğini gösteriyor. Bugün, Yeseviliğin Anadolu'daki akıbetinin, onu doğuran Melâmeti-Kalenderi sûfiligiyle yine aynı şekilde sıkı sıkıya bağlı bulunduğunu, XIII.-XV. yüzyıllar Anadolu Türk halk sûfilisinin geniş ölçüde bu sûfi mektep tarafından sımsıkı kavranmış olduğunu daha iyi görebiliyoruz. Bu sebeple, söz konusu dönem Anadolu'sundaki popüler seviyedeki bütün tasavvufi akımlar ve dalgalanmalar, yeni tarikat yapılanmaları, bu çerçeve içinde daha açık bir anlam kazanmakta, belirginleşmektedir.

Şimdiki bilgilerimiz, Yesevilğin Anadolu'daki macerasının, bugüne kadar ki araştırmalarda önemi farkedilmeyen, ama siyasi ve kültürel bakımdan Türkiye tarihinde oynadığı rollerle kendilerini dikkate almaya bizi zorlayan iki tarikatla çok yakından ilgilidir.

1. Vefâilik
2. Haydarilik

Bunlardan birincisi, Yesevilik'le çağdaş, tıpkı onun gibi göçebe Türkmenler arasında yayılmış, ama farklı coğrafyalarla teşekkül etmesine rağmen onunla adeta ikiz देनेcek kadar benzerlik arz etmektedir. Her ikisi de XIII. yüzyılda ve XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da bir aradaydılar. Vefailiğin birz yandan 1240'ta başlayan Babai hareketinin itici gücü olması, öbür yandan Şeyh Edebalı ve Geyikli Baba vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde

oynadığı rol, onu ciddi olarak incelemek için yeterli sebeptir. Ama bugüne kadar ele alınmış değildir.

Bugün eğer elimizde varlığını *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli* vasıtasıyla bildiğimiz, şimdiki *Divan-ı Hikmet* nüshalarından en az dört asır daha eski olan *Menâkıb-ı Hâce Ahmed-i Yesevi* mevcut olsaydı, öyle sanıyoruz ki, Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik hakkında doğruya daha yakın bilgilere sahip olacaktık.

İşte bu noktada Hacı Bektaş-ı Veli'nin önemi meydana çıkıyor. Çünkü Hacı Bektaş, Yesevilik-Vefailik-Haydarilik üçgenini birbirine bağlayan kilit taşı durumundadır. Çünkü o, görünüşe göre bu her üç tarikat çevresi ile bağlantıları olan bir şahsiyet olarak beliriyor.

Bu çerçeve içinde bakıldığı zaman, Yeseviliğin Anadolu'daki akıbetinin ve tabiatıyla Bektaşiliğin teşekkülünün, Yesevilikten ayrılma bir Kalenderi tarikatı olan Haydarilik'le çok yakından ve sıkı sıkıya ilgili bulunduğu görülüyor. *Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli*'nin Haydariyiğe dair bugünkü bilgilerimiz ışığında tahlili, meseleyi ortaya koyuyor. Bu tahlil, *Velâyetnâme*'de "saçı sakalı, kaşları kazınmış, aşağı sarkan gür bıyıklı çırılçıplak bir abdal" olan Hacı bektaş-ı Veli'nin bir Haydari şeyhi olduğunu açıkça gösteriyor²⁶. Ayrıca bu tahlili hesaba katmadığımız takdirde, hiçbir anlamı yokmuş gibi duran, yine *Velayetname*'deki Ahmed-i Yesevi-Hacı Bektaş-Kutbu'd-din Haydar üçlüsü arasında geçen menkıbelerde de²⁷, bu çerçevede bir anlam kazanıyor ve Bektaşiliğin doğrudan doğruya Yesevilik'ten değil, Yeseviliğin bir kolu olan Haydarilik'ten doğduğunu, böylece kronolojik olarak bu üç tarikat arasındaki organik

bağı gösteren bir ipucu haline dönüşüyor. Bunun anlamı şudur: Yesevilik, Bektaşilik tarafından değil, fakat Yesevilik'teki Kalenderi unsurları kendi bünyesinde çok daha belirgin bir biçimde temsil eden ve Anadolu'da bu sebeple ona üstün gelen Haydarilik tarafından XIII. yüzyılda eritilmiştir. XIV. yüzyılda ise artık Anadolu'da bir Yesevilik'ten bahsedebilecek elimizde hiçbir ipucu yoktur. Ancak Ahmed-i Yesevi'nin hatırası, Haydarilik geleneği içiresinde sürmüş, Bektaşiliğe de o kanalla geçmiştir. *Velâyetnâme*'ye yansımaları da bu kanalla olmuştur.

Bir Haydari dervişi olarak XIII. yüzyılın ilk çeyreği içinde kardeşi Menteş'le beraber Anadolu'ya geldiği zaman Hacı Bektaş, o zaman Anadolu'da belli bir ölçüde yerleşmiş olan ve aynı şekilde Melâmeti-Kalenderi bir nitelik arzeden Vefailiğin temsilcisi Baba İlyas-ı Horasani'ye intisap etmişti²⁸. 1240'taki büyük isyandan uzun yıllar sonra, şartların elverişli hale gelmesiyle Sulucakarahöyük'te yeniden ortaya çıktı²⁹ ve burada kurduğu zaviyesinde daha çok bir Haydari şeyhi olarak faaliyetlerini sürdürdü. Ancak 1240 Babai isyanının Vefaliik tarikatına vurduğu darbenin onu zayıflatması sonucu Haydarilik giderek gücünü pekiştirdi. XIV. yüzyılda ise Hacı Bektaş zaviyesi artık bir Haydari merkeziydi. İşte Hacı Bektaş-ı Veli kültü de bu merkezden. XIV. yüzyıldan itibaren Abdal Musa gibi önemli ve güçlü şahsiyetlerin dilaleti ile Haydarilik tarikatı içinde güçlendi.³⁰ Dolayısıyla Haydariliğin Anadolu Kalenderiliği içindeki yeri, öteki şubelere göre daha özeldir. Çünkü Haydarilik'tir ki, XV. yüzyılın son yıllarında Hacı Bektaş kültü aracılığıyla kendi içinden Bektaşiliği çıkarmıştır.

- 1 Mesl. bk. Ferideddin-i Attar. *Mantık al-Tayr*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul 1968, Milli Eğitim Bak. Yay., 3. bs., II. 34; ayrıca bk. *Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli*; *Vilayetname*. nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 5. Türk halk söfiliğinin ve yukarıda sayılan kategorilerin güzel bir tahlili şurada gerçekleştirilmiştir: Irène Mélikoff. "Les origines Centre-Asiatiques du Soufisme Anatolien." *Turcica*. XX. (1988). SS. 7-18.
- 2 *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, 3. bs. Diyanet İşleri Bakanlığı Yay. , ss. 11-180
- 3 Bkz. İslâm Ansiklopedisi., I, 210-215
- 4 *a.g.m.*, s. 212
- 5 Bkz. Ahmed-i Yesevi, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Haz. Prof. Dr. Kemal Eraslan, Ankara 1983, Kültür ve Turizm Bkz. Yay. , ss. 39-50
- 6 Hâce Yusuf-ı Hemedâni ve ilgili bibliyografya için bkz. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, ss. 64-74
- 7 Arslan Baba'ya dair bk. Köprülü, *a.g.e.*, ss. 28, 29
- 8 *a.g.e.*, ss. 65-66
- 9 Msl. bk. Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, ss. 61, 69-70, 103, 123 vs.
- 10 Baba Tâhir-i Urvân-ı Hemedâni hakkında yeterli bilgi ve bibliyografya için bkz. E. G. Browne. *A. Literary History of Persia*, Cambridge 1905, II. 259 vd.; V. Minorsky, "Baba Tahir Uryan". *El*, 1,2
- 11 Melâmetliğin doğuşu ve gelişmesi, önemli temsilcileri ve yayıldığı mıntukalar hakkında yeterli bilgi şuralarda bulunmaktadır: Sadık Vicedani, *tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Melamilik*, İstanbul 1338-40; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul 1931, ss. 3-26; Öb Rıza Duğrul, *İslam Tarihinde İlk Melamet*, İstanbul 1950
- 12 Ebû Said'e dair bkz. R.A. Nicholson, "Abu Said", *El* 1,2
- 13 Baba Tahir ile birlikte dolaşan bu iki Melameti-Kalenderi şeyhi için bkz. er-Ravendi *Rahatu's-Sudür ve Ayetü's-Sürur*. çev. Ahmed Ateş., Ankara 1957, Türk Tarih Kurumu Yay. 1. 97-98
- 14 Mesela Baba Tahir bir rubaisinde kendisini bizza: Kalender kelimesi ile nitelemektedir (bkz. Ömer Kacalcı. *Baba Tahur Uryan ve Şiirleri*. Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yay., s. 24)
- 15 Bkz. "Yesevi'nin Fakrnamesi", nşr. Kemal Eraslan *TDED*, XXII (1977), ss. 45-120

- 16 Bkz. *a.g.m.*, s. 45
- 17 Bkz. *a.g.m.*, metin kısmı, s. 71 (Şakik-i Belhi hakkında bkz. Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*. çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1978. ss. 90-91; Hücviri. *Keşfü'l-Mahcûb*. çev. S. Uludağ, İstanbul 1982, ss. 210-211: Feridu'd-din Attar, *Tahdkiratu'l-Awliya*. nşr. R.A. Nicholson, London 1905, I. 196-202)
- 18 Bkz. *Fakr-name* metin kısmı, aynı yerde (Ahmed-i Câmî-i Nâmîki için bk. Lâmil *Terceme-i Nefehâtü'l-Üns*. İstanbul 1270, ss. 392-393; Hidayet. *Tezkire-i Riyâzu'l-Ârifin*. Tahran 1305 hş., ss. 32-33)
- 19 Bkz. *Fakr-nâmî* metin kısmı, aynı yerde (Kutbud'din Haydar'a dair ms!. bkz. Muinu'd-din-i Esfirazi, *Revzatu'l-Cennât*. Tahran 1338 hş., ss. 229: Devletşah. *Devletşah Tezkiresi* çev. Necati Lugal, İstanbul 1977, 2. bs., ss. 212-213: Ali Şir Nevayî. *Nesayimu'--Mahabbe*, nşr. Kemal Eraslan, İstanbul 1979, ss. 383-384: M. Masum-ı Şirazi. *Tarâiku'l-Hakayik*. Tahran (tarihsiz), II. 642)
- 20 Bkz. Köprülü, "Ahmed Yesevi", *İ.A.* I. 212
- 21 Bkz. E. Esin. "Les dervis hétérodoxes turcs d'asie centrale". *Turcia*. XVII (1985) 7-40
- 22 Msl. bkz. *Divan-ı Hikmet*, ss. 57, 97. vs.
- 23 Msl. bk. *a.g.e.*, s. 311
- 24 Ahmed-i Yesevi'nin halifeleri için bkz. Köprülü. *İlk mutasavvıflar*. ss. 87-97
- 25 Bkz. *a.g.e.*, ss. 205-206
- 26 Bu konuda özellikle bkz. Vilayetname, s. 10, 29
- 27 Bkz. *A.g.e.*, ss. 9-13
- 28 Bkz. Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, nşr. Ali Beğ, İstanbul 1332. Bu konunun tahlili için şuraya bkz. A. Yaşar Ocak. *La Révolte de Baba Resul ou la Formation de l'Hétérodoxie Musulmane en Anatolie au XIIIe Siècle*. Ankara 1989. ss. 87-88
- 29 Bkz. *Velâyet-name*. ss. 26-28
- 30 Bkz. Âşıkpaşazade, s. 205

13.4. Anadolu'da İslâmiyet

Prof. Dr. Ethem Ruhi Fırlalı 18

Ne ki Anadolu Selçuklularının, dini siyaset hususunda, selefleri Büyük Selçukluların geleneklerine bağlı kalarak sünnilîği ve Abbâsî taraftarlığını korumaları sonucu, özellikle şehirler, Yesevi ocağına bağlı Türkmen yöreleri ve Ahiler kurdukları zaviyeler ve tekkeler daima Sünnî-Hanefî anlayışın sahibi ve koruyucusu oldular.

Bu bakımdan Selçuklu sultanlarının yanlış icraatı, yolsuzluk, zulüm ve adaletsizliğin kol gezmeğe ve herkesin başının çaresini aramaya başladığı Onüçüncü asrın ilk yarısında vuku bulan Babâiler hareketinden önce de sonra da Anadolu'da oldukça geniş bir nüfuza sahip durumda olan Yesevilik ve Ahilik'ten özet yollu da olsa söz etmek, Alevî-Bektaşî geleneğinin köklerini tesbit açısından gereklidir.

Yesevilik

Türklerin manevî hayatı üzerinde yüzyıllar boyu derin tesirler yaratmış olan büyük sûfî şâir Hoca Ahmed Yesevî (1166) tarafından Onikinci yüzyılda Türkistan'da kurulan Yesevilik tarikatı, basit ve sade görüşleriyle Türkistan'da ve başka yerlerde yaşayan Türkmenler arasında sür'atle yayılmıştır.²⁰

Ahmed Yesevî, Onbirinci asrın ikinci yarısında, Batı Türkistan'da Sayram (Akşehir) kasabasında doğmuytur. İbrahim adlı bir şeyhin oğludur. Küçük yaşta babasını kaybetmiş ve ablası ile beraber, sonradan Türkistan adını almış olan Yesi şehrine yerleşmiştir. İlk tahsil yıllarını burada, o sırada Arslan Baba adlı meşhur bir Türk şeyhinin temsil ettiği

tasavvuf geleneği içinde tamamlayarak Buhara'ya geçmiştir. Buhara'da, devrin en ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf Hemedânî (1140)'ye intisap ederek, onun üçüncü halifesi olmuş ve 1160'ta Buhara'da şeyhinin postuna geçmiştir. Ancak hemen sonra, Yesi'ye geçmiş ve ölümüne kadar (1166) burada sade Türkçe ile ve Türklerin yaşayış ve düşüncelerine uygun tarzda yoğun bir tasavvuf propagandası yapmış ve şöreti kısa zamanda artarak etrafına binlerle sayılacak derecede çok mürid toplanmıştır.

Yesevilik, başlangıçta Seyhun bölgesinde, Taşkent dolaylarında ve doğu Türkistan'da kuvvetle yerleşmiş, sonra Türk dil ve kültürünün Maverâünnehir ve Harzem sahalarında kuvvetlenmesine paralel olarak buralarda da önem kazanmıştır. Seyhun vadisinden ve Harzem'den bozkırlara ve Bulgar sahasına yayılan Yesevilik, önce Harzemşahlar'la Karahıtaylar arasındaki mücadeleler ve nihayet Moğol istilası üzerine, birçok Türkmen boyunun tarikatı hüviyetiyle, Horasan, İran ve Azerbaycan'da da varlığını göstererek Onüçüncü yüzyıl başlarında Anadolu'ya girmiş ve burada da kurdukları zaviyeler, açtıkları ocaklarla sür'atli yayılmıştır.

Eski kam-ozan tipinin devamı durumundaki Yesevi dede, baba ve ata'ları ile kendilerine bağlı dervişler, Anadolu'ya Ahmed Yesevi'nin ve halifelerinin tasavvufi görüş ve düşüncelerini yine aynı sadelik içinde, ama şifai (sözlü) gelenek olarak getirdiler. Bu şifahi gelenekler sayesinde ki, Anadolu'nun dini tarihinde, özellikle Alevi Türkmenler arasında bugün bile tazeliğini muhafaza eden ve menkıbeler haline dönüşen kuş donuna girmek, taşlar ve kayalar oynatmak ve yürütmek, ejderhaları yok etmek, sığır kurbanı,

münafıkları hayvan şekline sokmak ve benzeri Ahmed Yesevi'ye atfolunan, aslında Türk Şamanlığına ait kültlerin kaynakları tesbit olunabilmektedir.

Esasen Ahmed Yesevi'nin Yesi'de, daha ziyade göçebe ve köylü bozkır Türkleri arasında faaliyette bulunduğu hatırlanacak olursa, Yesevilğin de bu insanların kültür seviyelerine göre şekil kazanmış olması tabii karşılanır. Nitekim bu Türkler samimi müslüman olmakla beraber, İslâmiyeti anlayışları kılı kırk yaran fıkıh çerçevesinde değil, çok sathi ve hareketli topluluk yaşayışlarına uygun tasavvufi telkinin gösterdiği ve öğrettiği çerçevede idi. Bu bakımdan göçebe Türk muhitinde gelişen Yesevilik, elbette eski Türk geleneklerinin oluşturduğu "norm" ve "değerler" ile karışmak; başka bir ifade ile şamanlıktan gelen hayatı şeklen müslümanlaştırmak mecburiyetinde kalmıştı.

Türkmenlerin kültürlerini ve hayatiyetlerini sürdürmeleri açısından bu gerçeğin büyük önem taşıdığı muhakkaktır. Nitekim Yesevilikte, bu tarikat dervişlerinin Kırgız Baksılarına has birtakım hareketlerin kalıntılarından ibaret zikir şekilleri (*zikr-i erre: bıçak zikri*), hayatlarının her safhasında muhtelif şekillerde tezahür etmektedir. Her ne kadar fıkıh alimlerine ve müteşerri hocalara göre yasak ve hatta dedikoduya sebep olabileceksen de, bütün günlük yaşayışlarında kadının da erkek kadar faal rol oynadığı, savaşa dahi birlikte katıldığı bu topluluklar için, günlük hayatta olduğu gibi, dini hayatta da, zikir meclislerinde de, kadın hiç yadırganmadan yer alabilmektedir. Nakşibendi geleneğinde bile Ahmed Yesevi'nin zikir meclislerinde kadın-erkek bir arada bulundukları hakkında rivayetler vardır. Kaldı ki Ahmed Yesevi'ye göre "*eğer, erkek*

kadın bir ehl-i hak meclisinde birleşerek beraber zikir ve ibadete devam etseler bile, Hak Teala, onların kalblerindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeğe muktedirdir."²¹

Bu ve benzeri birtakım serbest davranışlarına takılarak Yesevilik için daha ilk kuruluşundan itibaren *hétérodoxe*, olduğunu ve şii cereyanların tesiri altında kaldığını ifade eden merhum Fuad Köprülü'nün haklılığı, henüz isbatlanmış değildir; ²² çünkü gerek Ahmed Yesevi'nin gerek hocası ve müşşidi Hoca Yusuf Hemedâni'nin menkıbeleri halinde olsa bile, görüş ve düşünceleri itibariyle şii ve *hétérodoxe* sayılmaları oldukça insafsız bir değerlendirmedir. Orta Asya'da kurulmuş bu en eski ve büyük Türk tarikatı için, olsa olsa, Horasan Melâmetiyesi ile eski Türk Şamaniliğinin karışımından doğmuş oldukça geniş ve serbest bir tasavvuf okuludur, denebilir. Kaldı ki bu tarikatın Maverâünnehir ve Harezmi'nin büyük sünni merkezlerinde daha ziyade "ortodoks" bir mahiyet arzetmiş olabileceğini; Yesi'ye yerleşen Ahmed Yesevi'nin propagandasını daha ziyade göçebe köylü bozkır Türkleri arasında teksif edince, Yeseviliğin ister istemez bu muhitin şartlarına uymak zorunda kaldığını ve bu Türklerin de samimi müslüman olmakla beraber, İslâmiyeti anlayışlarının tabiatıyla çok sathi ve şekli olduğunu; bundan dolayı da Yeseviliğin bu göçebe Türk muhitinde eski Türk kabile gelenekleri ile ve "paganizm" kalıntıları ile karışmak zorunda kaldığını, yine bizzat merhum Köprülü ifade etmektedir.²³

Bu bakımdan, burada, çağdaş müslüman yazarlarca müsteşrikleri takiben sıkça kullanılmaya başlanan *hétérodoxe* teriminin açıklığa kavuşturulması sanırım isabetli olacaktır.

Hétérodoxe (heteredoks) teriminin sözlük anlamı kabul edilmiş dini esaslara aykırı olan, genel esaslara muhalif demektir. Müsteşrikler tarafından *ortodoxe* teriminin karşılığı olarak kullanılan *hétérodoxe*, kilise tarafından kabul edilmiş ve esasları kesin hükümlerle belirlenmiş resmi *crédo*'nun, inanç esaslarının dışına çıkan, yani i'tizal ederek tekfir'i hak eden secte'lere, fırkalara işaret eder. Özellikle Hristiyanlık için geçerli olan bu terimlerin, olduğu gibi İslâm edebiyatına aktarılması ve sünnilik için *ortodoxe*, sünnilik dışındaki fırkalar için *hétérodoxe* terimlerinin kullanılması, insanı fevkalade ciddi yanlışlara sevkdebilecek bir kavram kargaşası doğurmaktadır. Bir kere İslâm'da resmi inanç esaslarını, yani *crédo*'yu belirlemek için ta başından beri, Hristiyanlıktakine benzer resmi bir din teşkilatı mevcut olmamış; bu iş doğrudan Kur'ar-ı kerim ve Hz. Peygamber'in Sünnet'i tarafından belirlenmiştir. İslâm fakih ve kelamcılarının ittifakına göre de, Tevhid-Nübüvvet-Mead (Allah'a, Peygamber'e ve Ahiret'e iman) esaslarına inanan herkes İslâm dairesi içindedir. Bu esasların dışındaki hususlar ile bunların anlaşılma ve anlatılma şekilleri üzerindeki ihtilaflar, dinin özüne ve aslına dahil değildir. Dolayısıyla bu hususlarda farklı görüşleri savunanlara ve bu görüşlerini tevhid'i zedelemeyecek ve lekelemeyecek biçimde kendi kültürlerinden gelen unsurlarla bezeyenlere, kesinlikle *hétérodoxe* damgası vurulmaz.²⁴ Aksi halde İslâm dünyasında, dün de bugün de sadece *hétérodoxe* var olmuştur, demek gibi gayr-i ilmi ve gerçek dışı bir durumda kalırız; çünkü din, tarih boyunca ona inananların milli ve mahalli kültürleriyle yaşamış ve zenginleşmiştir.

Bu bakımdan Türkmenlerde ve şeyhlerinde, İslâm öncesi

Türk din ve kültürlerinden birtakım izlerin varlığına takılarak onlara *hétérodoxe* demek, pek haklı bir davranış olmasa gerektir; çünkü bu durum, yalnız Türkmenler için değil, İranlı, Iraklı, Hintli, Afrikalı hemen hemen bütün müslüman topluluklar için söz konusu edilebilir. Esasen konuya bu açıdan yaklaşıldığında, her zaman doğrudan kur'an ve Sünnet ile, "kabul edilmiş" mezheplerin anlayışına uygun düşen, ama aslında Kur'ani zihniyete göre önemli sayılabilecek farklardan söz edilebilir.

Diğer taraftan, özellikle Türklerin müslümanlığı din olarak seçmeğe başladıkları tarihten itibaren, siyasi ve gayr-i adil tutumları sebebiyle Emevi idaresine karşı oldukları ve Hz. Ali ile soyuna daha muhabbetle yaklaşp İslâmiyeti, intisap silsilesini Oniki İmam'a dayayan tasavvuf meslek ve meşrebi içinde benimsedikleri bir gerçektir. Onun içidir ki, sünniligi devlet anlayışlarının temel mefkuresi kılan Selçuklu sultanları ve devlet adamları, tekkeler ve zaviyeler kurarak ve kurdurarak hem şehirlerde hem de köylerde İslâmiyetin daha yumuşak ve munis çehresini dile getiren ve yaşayan dervişler, ahiler, dedeler, babalar eliyle tasavvufi neş'e ve neşveyi daima diri tutmaya çalışmışlardır. Elbette her konuda olabileceği gibi, bu alanda da, tasavvufu ve tekkeleri kötüye kullanan, siyasi ve dünyevi emellerine alet edenler bulunmuştur. Bu duruma, siyasi otoritenin zaafa uğradığı, haksızlık ve adaletsizliğin kol gezdiği buhran dönemlerinde sıkça rastlanmıştır. Bu durumlara yeri geldikçe işaret edilecek ve hadiselerin siyasi-dini boyutu gösterilmeye çalışılacaktır. Burada üzerinde durmak istediğimiz husus, tekke ve zaviyelerdeki ve hatta genel olarak Türkmenler arasındaki Hz. Ali ve

oğullarının sevgisine, onların her hususta ve her vesile ile yüceltilişine takılarak, şehirlerdeki ahali dışındakilerin şii tesir altında kaldığını söylemek, en azından ya meseleyi son derece mutaasıp Hanbeli-Vehhabi gözlüğü ile görmek, yahut da şiiiliği sadece Oniki imam inancından ibaretmeş gibi göstermek isteğinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.²⁵

Esasen "Ali'nin hürmetle anılması kendilerini sünni telakki eden bütün çevrelerde geniş bir şekilde yaygındı. Orta Asya'da çok az şii vardı. İran'da biraz daha fazla idi. Fakat Türkmenlerin iskan ve geçiş bölgesi olan Azerbaycan'da bugünkünün aksine çok az ve zahiren ekalliyette olan şiiler vardı. O halde Anadolu'daki türkmenler üzerinde büyük bir şii tesirinin varlığını zannetmeğe sebep yoktur. Ve Ahmed Yesevi şii değildi. Şii tesirler Anadolu'ya sonradan başka neviden"²⁶ temaslar sonucu, mesela Moğol istilası ve bilhassa Safevi dailerinin nüfuzu üzerine, geçici de olsa varlığını hissettirmiştir.

Sadece saturbaşları halinde ifadeye çalıştığımız bu sebeplerden dolayı, Anadolu'ya gelen Yesevi Türkmenlerini *hétérodoxe* değil, Şaman kültürüyle yoğrulmuş Melami meşrebli samimi müslümanlar olarak görmek, tarihi vakialara daha uygun düşmektedir: çünkü unutulmamalıdır ki, daime Batıya doğru vuku bulan Türk fetih hareketi ile birlikte ilerleyerek zaviyeler kuran ve böylece fütuhattan evvel ve onunla beraber fetih ve iskân edilen bölgeyi müslümanlaştıranlar, birçok köye ismini veren, elinin emeği ve alnının teriyle dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren bu dervişler ve derviş meşrebli Türkmen kütleleri olmuştur.

Nitekim Evliya Çelebi, onyedinci yüzyıl Anadolu'sunda bile hala varlığını sürdüren ve daha sonra da sürdürmüş olan Yesevi şeyhlerince kurulmuş yüzlerce zaviyeden söz eder.²⁷ (s. 105-112).

-
- 20 Ahmed Yesevi ve Yesevîlik hakkında yegâne kaynak durumundaki çalışmalar Fuad köprülü'ye aittir ve henüz aşılabılmış değildir. Bu konuda onun *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'ı ve buradaki Nakşi tesiriyle ileri sürülmüş görüşlerini tashih eden "Ahmed Yesevi" (İ.A. II/ 210-215) maddesi ile *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*'na ss.: 98 v.d.) bakılmalıdır. Ayr. bk.: V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 192 v.d.; A.Y. Ocak, *Babâiler İsyanı*, ss. 52 v.d. Burada verilecek bilgiler, bu kaynaklardan derlenmiştir.
- 21 F. Köprülü, *İlk mutasavvıflar*, 34
- 22 F. Köprülü, *Osmanlı Dev. Kur.*, 98; aynı yazar, "Ahmed Yesevi", *İA.*, I/212
- 23 Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevi" *İA.*, 1/212
- 24 Bu hususta geniş bilgi için bk.: E.R. Fırlah, *Çağımızın İtikadi İslâm Mezhepleri*, 16 v.d.
- 25 Şiiliğin ne olup-olmadığını bk.: E.R. Fırlah, *Çağımızın İtikadi İslâm Mezhepleri*, 118-179; aynı yazar *İmamiyye Şiası*, İst., 1984
- 26 C. Cahen, "Baba İshak...", *AÜİFD.*, XVIII. 201
- 27 A.Y.Ocak, *Babâiler İsyanı*, 55-56; Ö.L. Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri-II" , *Vakıflar Dergisi*, 2/285-386

13.5. Hacı Bektâş Veli Vilayetnamesi'nde Hacı Bektâş Veli ve Ahmed Yesevi

Hazırlayan: A. Gölpınarlı 20

O gece Sultan İbrahim, Hâtem Hatun'a yaklaştı. Tanrı kudreti, Hâtem Hatun gebe kaldı. Müddeti tamam olunca dünyaya bir oğlan geldi ki yüzü, ayın ondördüne benziyordu. Pek sevindiler, mubarek adını "Bektâş" koydular. Bu doğum hakkında rivayet çoktur. Derler ki: Gebelik müddeti bitince Hâtem Hatun, döşeğinde yatarken rüyasında, kolayca bir oğlan doğurduğunu gördü. Uyanınca baktı ki gerçekten de bir çocuk doğurmuş. Fakat ne ağrısı var, ne acısı, ne de bir damlacık kan. Sultan İbrahim de uyandı, nur topu gibi bir oğlu olduğunu gördü.

Zeyneb Hatun, memesinin Bektâş'ın ağzına verdiyse de çocuk bir türlü almadı. Altı ay geçince şahadet parmağını kaldırdı: "Eşhedü en lâ ilâhe illâllahu vahdehu lâ şerike lek ve eşhedü enne Muhammeden abdûhu ve resulûhu ve eşhedü enne Aliyyen veliyullah" dedi; Hünkâr'ın dilinden çıkan ilk söz, buydu (s. 4)

Hacı Bektâş Hünkâr bütün ömrü boyunca bir kerecik olsun, nefsinin muradını vermedi. Hiç kimsenin ayıbını görüp yüzlemedi. Abdestsiz bir an bile yere basmadı. Bir an bile ibadetten ayrılmadı (s.4).

Lokmân-ı Perende'nin, Hacı Bektâş-ı Veli'ye

"Hacı" demesi

Sultan İbrahim-al-Sânî, Hacı Bektâş'ı tahsil ettirmek istedi, bilgin bir adam aradı. Bu şehirde dediler, bilgin, üstün, kera- met sahibi bir adam vardır; Türkistan'ın doksandokuzbin piri-

nin piri Hâce Ahmed Yesevi'nin halifelerindendir; adına Şeyh Lokmân-ı Perende derler: Bektâş'a, ancak o, hocalık edebilir, onu hoca tayin ederseniz en doğru iştir bu, Sultan İbrahim, Bektâş-ı Horasani'ye Şeyh Lokmân-ı Perende'yi hoca tayin etti. Şeyh Lokmân, Hacı Bektâş'a, bilginin evveline ait söz söylerken Hacı Bektâş, sonundan haber vermedeydi.

Bir gün, Lokmân-ı Perende, mektebe gelince gördü ki iki er gelmiş, biri, Bektâş'ın sağında oturmada, öbürü solunda; ona Kur'an öğretiyorlar. Mektep, yüzlerinin nuruyla nurlanmış. Lokmân, içeriye girer girmez bunlar, kayboluverdiler. Lokmân, bu hale şaşıp kaldı; kendi kendine acaba bunlar kimdir diyordu. Hacı Bektâş, mübarek ağzını açıp hoca dedi, biliyor musun, o iki nurlu zat kimler? Lokmân, ama dedi, bildir, kimlerdir? Bektâş sağında oturan iki cihan güneşi ceddim Muhammed Mustafa idi, solumda oturan, Tanrı arslanı, inananların Emiri Murteza Ali. Biri, gelip zâhir bilgisinden, öbürü bâtın bilgisinden bahsederler. Kur'anı belletirler bana. Lokmân-ı Perende, Bektâş'ın bu sözlerini duyunca pek sevindi, gidip babası Sultan İbrahim'e anlattı. Sultan İbrahim, işitince neşelendi, tanrıya şükürler etti.

Lokmân-ı Perende, Türkistan'ın, doksandokuz bin pirlерinin pini Sultan Hâce Ahmed Yesevi'nin halifesiydi, perendelik hizmetini, ona, Muhammed-i Hanefi oğlu Ahmed Yesevi vermişti.

Lokmân-ı Perende, bir zaman, cezbeye tutulmuştu, dağlarda gezerdi. İmam Ca'fer-al-Sadık, hırkasını, Bayezid-i Bıstami'ye vermiş, Lokmân'a göndermişti. Bayezid, araya araya onu, bir dağ başında buldu, hırkayı verdi, İmam'ın selamını söyledi ve hırkayı, Lokmân'a giydirdi. Lokmân, cez-

belendi, kalkıp namaza başladı, bir rik'at namazı, tamam öndört yılda kıldı; Beyazid de öndört yıl, ayakta durdu. Lokmân'ın ikinci rik'ate kalktığını görünce dayanamadı, yürüyüp gitti, İmam Ca'fer'e vardı, Lokmân'ın halini anlattı. İmam, Lokmân, ikinci rik'atı kılıp bitirinceye dek dursaydın dedi, sen de nasibini alırdın.

Lokmân-ı Perende, birgün Bektâş'a bilgi öğretirken Bektâş dedi, dışarıya çık bir ibrik su getir, abdest alayım. Bektâş, hocam dedi, bir nazar etseniz de mektebin içinden bir su çıkıp aksa, biz de dışarıdan su getirmeye muhtaç olmasak. Lokmân, bizim buna gücümüz yetmez dedi. Bektâş, el kaldırıp dua etti, Lokmân'ı Perende âmin dedi. Bektâş, elini yüzüne sürüp secdeye kapandı. Hemen mektebin ortasından güzelim bir pınar çıktı, kapıya doğru akmaya başladı. Lokmân'ı Perende, Hacı Bektâş'ın bu kerametini görünce sevinçle ya Hünkâr dedi. Bu suretle Bektâş-ı Veli'nin adı Bektâş Hünkâr kaldı. Bektâş, secdeden kalkınca, gördü ki mektebin ortasından güzelim bir pınar coşup akmada pınarın başında da susamlar bitmiş, latif çiçekler açmış. Bunu görünce tekrar secdeye vardı. Hünkâr'ın kerametini Sultan İbrahim-al-Sani'ye haber verdiler. O da neş'elendi, Tanrıya binlerce şükürler etti.

Lokmân'ı Perende, hacca gitmişti. Tavaf etti, hac törenlerini yerine getirdi, Arafat'a çıkıp vakfeye durdu. Yanındaki arkadaşlarına, bu gün arife günü, şimdi bizim evimizde bişi pişirirler dedi. Lokmân'ın bu sözü, Hünkâr'a malum oldu. Evde de gerçekten bişi pişirmedeydiler. Lokmân'ın karısına, bir tepsiye bir kaç bişi koyun da verin bana dedi. Bir tepsiye birkaç bişi koydular. Bektâş'a verdiler.

Bektâş, tepsiyi aldı, göz yumup açıncayadek Şeyh Lokmân'ı Perende'ye götürüp sundu. Şeyh Lomkan, bunu görünce hikmetini anladı. Arkadaşlarıyla bişiyi yedi, tepsiyi gizledi. Hac törenini bitirip Hicaz'dan döndü. Horasan'a yakın gelince bütün Nişabur halkı, Lokmân-ı perende'ye karşı çıktılar, haccın kutlu olsun dediler, mübarek ellerini öptüler. Lokmân, Hacı dedi, Bektâş'dır, gidip Bektâş'ın elini öptü, kerametlerini bir bir haber verdi. Halk da bunu duyunca Bektâş'a baş eğdi, böylece adı, Hünkâr Hacı Bektâş-al-Horasanî oldu. (s.5-6)

Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli'nin Horasan pirlerine nişan göstermesi

Lokmân-ı Perende, hacdan dönünce Horasan erenleri, bir araya gelip Lokmân'a hac kutlamaya geldiler. Mektebin ortasından akan pınarı görünce biz dediler, daima buraya gelir giderdik, bu pınar yoktu. Lokmân-ı Perende, Hacı Bektâş Hünkâr'ın kerametidir bu dedi. Hacı Bektâş Hünkâr kimdir dediler. Lokmân-ı Peredne, Hacı Bektâş Hünkâr, bu azizdir dedi, Bektâş'ı gösterdi. Erenler, bu, henüz çocuk, ne münasebetle ve nası hacı oldu dediler. Lokmân-ı Perende, Hacı Bektâş'ın kerametlerini birer birer anlattı, Kâbe'de namaz kılarken dedi, Bektâş da daima benimle namaz kılardı. Namaz bitince kaybolurdu. Erenler, bu daha küçücük çocuk, bu kerameti nereden bulmuş dediler. Hacı Bektâş Hünkâr, mübarek ağzını açıp ben dedi, Kevser sâkisi, âlemlerin rabbi Tanrının arslanı, vilâyet padişahı, mü'minler emîri Hazreti Ali'nin sırrıyım. Bizim aslanımız, neslimiz odur, bu çeşit kerametler, bize mirastır. Bizden bunun gibi kerametlerin zuhuru- na şaşılmaz, çünkü Tanrı nasibidir bu.

Horasan erenleri, eğer dediler, gerçekten Şâh'ın sırrıysanız

onun nişanları vardır, gösterin de görelim, tasdik edelim, inanalım. Hazreti Ali'nin bir nişanı buydu; mübarek avucunun ortasında güzel, yeşil bir beni vardı. Hazreti Hünkâr Bektâş-ı Veli, mübarek elini açıp gösterdi, baktılar ki avucunun ortasında güzelim bir yeşil ben var. Mü'minler emiri Ali'nin, mübarek alnında da güzel, yeşil bir ben vardır dediler. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, mübarek alnını açıp gösterdi, alnında da yeşil, nurani bir ben gördüler. Hepsi de, derviş-i dervişan, eksiklik ettik diye özür dilediler, keramet da ancak böyle olur dediler, teslim oldular (s. 7)

**Hâce Ahmed-i Yesevi'nin, Tanrıya yalvarması,
Tanrı emriyle Sultan Hacı Bektâş-ı Veli'nin ulaşış
Ahmed-i Yesevi'yle buluşması:**

Ahmed-i Yesevi, Horasan halkının feryadını duyunca pek sıkıldı. Bir taraftan oğlu, kâfirler elinde mahpustu, bir taraftan halk kendisine baş vurmadaydı, bir taraftan da kâfir askeri boyuna Müslümanların mallarını, mülklerini yağma etmede, canlarını yakmadaydı. Kendisi de ihtiyarlamıştı; ata bine-miyordu. Askerine başbuğ yapacak birisini de bulamıyordu. Ey herkesin sırrını bilen Tanrı dedi, Adem'den Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin, hakkında "Hel etâ" sûresi inen, şanında "Lâ fetâ" denen Murtaza Ali'nin hakkıyçin, Ehl-i Beytin hürmetiyçin bana bir kulunu gönder de Müslümanlara yardım etsin.

Ahmed-i Yesevi'nin bu münacatı üzerine, Tanrı, bu hali, Hacı Bektâş- Veli'ye ilham etti. Hacı Bektâş, derhal Türkistan'a yürüdü. Ahmed-i Yesevi'nin dergahına vardı, eşîğine yüz sürdü, kapıda, peymançeye durdu. Şeyh de Hacı

Bektâş'ı görünce mülk ıssı geldi diye pek sevindi. İçeriye alıp ağırladı. Beraberce oturdular. Bir kaç dervişle yemek yediler, tekbir edip şükreylediler. Ahmed9i Yesevi, ya Hacı Bektâş Hünkâr dedi, Tanrı, seni mülke sahip etti. Önce Bedahşan ilini fethet, kafirin kanını yere saç. Arslan gibi bir nefes oğlum var, adı Kutbeddin Hayder. Kendisine tuğ, alem verdim, kılıç kuşattım, altıbin erle Bedahşan'a gönderdim. Kâfirler, Müslümanları kırdılar, oğlumu esir ettiler, yedi yıldır hapiste. Bedahşan iline akın et, Horasan halkının öcünü al, oğlumu kurtar.

Hacı Bektâş, bu emri duyunca yeri öptü, peki dedi, ben de Behahşan iline gitmedikçe, Hayder'i âzad etmedikçe ekmek yemiyeyim, su içmiyeyim, orucumu bozmıyayım, andolsun. Ulu Tanrı yardım ederse önce Bedahşan ilini alırım, bütün kâfirleri Müslüman ederim. Bu sözleri söyleyip izin aldı, Hâce Ahmed-i Yesevi'nin elini öptü, kapıdan çıkta, gözden kayboldu. Derhal silkindi, şahin şekline girdi, kanad açıp Bedahşan iline uçtu. Tekke halkı, Hacı Bektâş'ı göremediler, nereye gittiğinden haberleri bile olmadı. Elli altmış yıldır, genç, ihtiyar, her birimiz er hizmetindeyiz, bu himmeti elde edemedik. Çorolçıplak bir abdal geldi, Şeyhimiz, hiçbirimize itibar etmedi, ona mülk ıssı dedi, oğlunu kurtarma işini bile ona verdi dediler ve Şeyh'i saymaz oldular. A kutlu bahtı olan kişi, haset, pek müşkül bir işdir; hasetten kimseye bir fayda gelmez Şeyh Ahmed'se bunlara hiç aldırış etmedi, kimseye ses çıkarmadı. Gönlünden herkes, eri bilebilir mi hiç dedi.

Hacı Bektâş, şahin şekline girip Bedahşan'a gitti. Uça uça her yanı dolaştı, gördü, gözetti. Sonucunda Kutbeddin Hay-

der'in nerede olduğunu anladı. Hayder bir mağarada mahpustu. Süzülüp mağaranın üstüne indi, deliğinden girip yanına gitti ve silkinip insan şekline girdi. Ağzının yârından bir parmak aldı, Hayder'in başına sürdü, kelliği iyi oldu, saçları bitti. Zincirlerini çözdü, ona selâm verdi. Hayder, hastalığının geçtiğini, saçlarının bittiğini gücünün kuvvetinin yerine geldiğini anlayınca bu gelen kişinin er olduğunu bildi. Hemen yerinden kalkıp karşısına durdu. hacı Bektâş, ona, gaip ten kırk hurma verdi. Hayder, hurmaları yedi, terledi. Hacı Bektâş'ın selamını alıp Hızır misin sen dedi, yoksa İlyas mı? Burada kâfir korkusundan kuş uçmuyor, kolan sürünmüyor. Öyle olduğu halde sen geldin, zincirlerimi çözdün, tanrı için olsun, söyle, kimsin sen? Hacı Bektâş, adım dedi, Hacı Bektâş Hünkâr'dır. Baban Hâce Ahmed gönderdi beni. Kalk ayağa. Hayder, ya Hünkâr dedi, ayağa kalkmaya gücüm, kuvvetim yok. Yaya gidemem, yürük at gerek bana, yahut da kuş olmalıyım da uçmalıyım. Hacı Bektâş, Bismillâh deyip Hayder'i kucağına aldı, kibleye döndü, yum gözünü dedi. Hayder, gözünü yumdu, açınca kendisini Hâce Ahmed-i Yesevi'nin tekkesinde buldu.

Ahmed-i Yesevi, oğlunu görünce gözlerini öptü, yüzünü yüzüne sürdü. Hayder de babasının elini öptü. Sonra tekkenin eşiği yanına varıp peymançeye durdu, özür diledi, halini anlattı. Dervişler de, Hacı Bektâş'ın erliğini anladılar, Hacı Bektâş'a, candan muhib oldular (s. 10-11).

Hacı Bektâş-ı Velinin, Ahmed-i Yesevi'den fahir cihâzını alıp Rum ülkesine gelmesi

Doksandokuz bin Türkistan pirinin ulusu Ahmed-i Yesevi, Muhammed Hanefi soyundandır ve seyyiddir. Sekizinci

İmâm Aliyy-ibn-i Mûsâ-l-Rızâ'dan icazet almıştı. Türkistan ülkesine gidip orada, Yezu şehrinde yerleşmişti. Doksandokuzbin halifesi vardı. Bu yüzden, kendisine, doksandokuzbin Türkistan pirinin ulusu derlerdi. Bilgin bir zattı ve kimse, karşısına çıkıp onunla bahse girişmezdi. Bâtın bilgisinde de ileriydi. O kadar zâhitti ki bir an bile ibâdetten geri kalmazdı. Nezir olarak ne gelirse fıkara mutfağında pişirilirdi, gelen, giden, yer içerdi. Kendisi de kaşık ve keşkül yapardı. Bir öküzü vardı, onun sırtına heybeyi koyup pazara yollardı. Bunların değerini herkes bilirdi. Kendisine lâzım olanı alan, parasını heybeğe koyardı. Birşey alıp parasını vermeyen olursa öküz, bu adamın peşini bırakmazdı. Bunu görenler, adamın aldığına karşılık para vermediğini anlarlar, adamdan alıp heybeğe korlardı. Öküz Tekkeye dönünce Şeyh, parayı alır, onunla, ne lâzımsa aldırırdı. Kerametleri pek çoktur, anlatmakla bitmez, yazmakla tükenmez, fakat biz, birazını söyleyelim:

Birgün, bazı kimseler, Ahmed-i Yesevi'ye iftira etmek, halk içinde onu utandırmak istediler. Gece yarısı, şehrin dışından bir öküz boğazladılar, sakatını, başını, ayaklarını orada bıraktılar, etini götürdüler, Tekkenin mutfağına astılar.

Sabahleyin kalkıp aramaya koyuldular. Kestikleri yere gelip işte dediler, öküzümüzü kestikleri yer. Derken bütün şehri araştırdılar, Ahmed-i Yesevi'nin Tekkesine geldiler, orayı da aramak istediler. Şeyh izin verdi, mutfağa girdiler. Baktılar ki öküz, mutfakta asılı. Tam bu sırada Hâce Ahmed-i Yesevi, tanrıya niyaz etti, Tanrı, onları köpek şekline soktu. Ete saldırdılar, bitirinceye dek yediler, ondan sonra birbirlerini paralayıp öldürdüler. Şehir halkı, bunu duyup anladılar,

Şeyh'e inançları arttı, o çeşit iftiralardan çekinmeye başladılar.

Horasan erenleri, bir toplantı yapmak, Ahmed-i Yesevi'yi de dâvet etmek istediler. Yedi er gönderdiler. Bu yedi er, turna şekline girip Türkistan'a uçtu.

Su hal. Şeyh'e malum oldu, halifelerine, Horasan erenleri dedi, bir topluluk yapacaklar; bizi dâvet için yedi er gönderdiler. Bunlar, turna şekline girdiler, tez durun onlar gelmeden biz karşı varalım. Hemen bunlar da turna şekline girdiler, Türkistan'dan kalkıp Semerkand sınırına Amû denen taşkın akarsuyun üstünde Horasan erenleriye buluştular. Horasan erenleri, Şeyh'in ayağına baş koyup siz erenlere ne malûm değil dediler, dâvete geliyoruz. Tam bu sırada Ahmed-i Yesevi, aşağıya, suya baktı. Gördü ki bir tâcir, Semerkand tarafından, bunca kumaş ve davarla gelirken Horasan tarafına geçmek için Amû suyuna girmiş. Ortasına gelince, su bunları almış, götürüyor, tacir de atından düşmüş, ey iklim erenleri ve ey ülke erleri, bizi bu sıkıntıdan kurtarın, yarısı size adak olsun diyor. Ahmed-i Yesevi, derhal havadan, vilâyet elini uzatıp o tacirin bütün malını Horasan tarafına çıkardı. Sonra erenlerle yeryüzüne inip insan şekline girdiler.

Tâcir, erenleri görünce hemen vardı, Ahmed-i Yesevi'nin ayaklarına kapandı. Bütün malını ikiye böldü, yarısını erenlere bağışladı. Hayır duasını ve himmetini alıp yola revan oldu. Şeyh o malı alıp Horasan'a vardı. Horasan erenleri de karşı çıkıp izzet ikram ettiler. Ahmed-i Yesevi'nin emriyle o mal, mecliste harcedildi. Bir zaman sohbet ve mahabet ettiler. Sonra veda edip gene Türkistan ülkesine, Tekkesine vardı. Onun bu çeşit kerametleri pek çoktur, istelen Menakıb'ında okur.

Ahmed-i Yesevi'nin başında, bir zirâ uzunluğunda bir elif taç vardı. Bu tâç, hırka, çerağ, sofra, âlem ve seccadeyle, Tanrı'dan Muhammed peygambere gelmişti. O da, onları erkânla Murtaza Ali'ye vermişti. İmâm Ali, İmâm Hasan'a sunmuştu, ondan İmâm Huseyn'e değmişti. İmâm Huseyn, onları Zeyn-al Abidin'e vermişti, o, oğlu İmâm Muhammed'e, o, oğlu, İmâm Ca'fer-al-Sâdık'a, o, oğlu İmâm Mûsâ-l-Kâzım'a, o da oğlu, İmâm Aliyy-al-Rızâ'ya tapşırılmıştı. İmâm Rızâ, onları doksan dokuz bin Türkistan pirinin ulusu, Hâce Ahmed-i Yesevi'ye sunmuştu. Hepsı de, Şeyh'in Tekkesinde dururdu, onları, halifelerinden hiç kimseye vermemişti. Soran olursa, sahibi vardır, gelir derdi. Birisi gelip Şeyh'ten kisve giymek isterse, o varsa onu giydirirdi. Hattâ bir talip, kurban getirecek olursa onun pobtundan bir külâh yaparlardı, onu verirdi.

Bir gün halifeler, hep toplanalım da dediler, Şeyh'ten, onları isteyelim, birimizden birisine versin. Sabah çağı, doksandokuz bin halife, sabah namazını kıldılar. Hâcenin avlusu pek genişti. Hepsı Seccade salıp yerli yerine oturdu. Ortaya da büyük bir ateş yakmışlardı. Duadan sonra Şeyh, halifelerin yüzlerine baktı, gönüllerindekini anladı. Gönlünüzde ne varsa dile getirin, söyleyin dedi. Halifeler, dileklerini söylediler. O sıralarda sadık bir muhib, darı getirmişti. Darı, meydanın bir tarafına yığılmıştı. Şeyh, kim dedi, bu darı çeçinin üstüne seccade salar, iki rik'at namaz kılar, hiç bir darı yerinden kımıldamazsa o emanetler, o adamın hakkıdır; elifi taç, kendiliğinden uçar, başına konar, hırka, egnine gelir, çırağ uyanıp önüne dikilir, sofra, varır, yayılır, âlem başının üstünde durur. seccade, altına döşenir. Zahmet çekmeyin, sahibi var

onların, çıkar gelir şimdi.

Halifeler bu sözleri duyunca utançlarından, başlarını yere eğdiler, şaşırıp kaldılar. Derken bir de baktılar ki birisi, selâm verip "sabâh-el-aşk" deyip geldi, oturanları aralayıp bir yere oturdu. Bu gelen er, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Veli'ydi. Halifelerin, o dört alâmeti, o dört fahri, Hâce'den istedikleri, Türkistan'a, Hâce'nen tekkesine gelmişti. Hâce, Hünkâr'ın selâmını, ayağa kalkıp aldı. Onun kalktığını gören halifeler de ayağa kalktılar. Hâce, Hünkâr'ı yanına aldı ve halifelere dönüp işte dedi, emanetlerin sahibi geldi. Sonra ey Horasanlı Bektâş dedi, Hacı Bektâş'ı huzuruna çağırdı. Hünkâr, ayağa kalktı, seccadeyi eline aldı, darı çeçinin yanına vardı, Bismillâh ve billâh deyip seccadeyi yaydı, üstüne çıkıp iki rik'at namaz kıldı, bir tek darı tanesi bile yerinden kılmıdamadı.

Namazı kıldıktan sonra geçti, yerine oturdu. Elifî taç, yerinden kalktı, uçarak geldi, Bektâş'ın başına geçti. Bunu gören halifeler, birden salavat getirdiler. Hırka da havalanıp sırtına kondu. Çırağ, durduğu yerden kalkıp uyandı, önünde durdu. Peygamber'in sancağı da durduğu yerden kopup Hünkâr'ın başı ucuna dikildi, seccade kalkıp altına döşendi. Halifeler bu halleri görünce eyvah dediler, bu çeşit kuvvetli er, burada kalırsa demimiz oynamaz artık. Ahmed-i Yesevi, hatırlarından geçeni anladı.

Hacı Bektâş, o emanetleri, Ahmed-i Yesevi'ye sundu. Hâce, erkâna uygun olarak Hünkâr'ı teraş etti, emanetleri verdi, icazetini teslim etti, ya Bektâş dedi, tam olarak nasibini aldın. Müjde olsun ki kutb-al aktâblık, senindir; kırk yıl hükmün vardır. Şimdiyedek bizimdi, bundan sonra senindir. Biz, bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz, âhirete gideriz. Var, sen

Rûm'a saldı, Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik, Rûm abdallarına seni baş yaptık. Rûm'da gerçekler, budalalar, serhoşlar çoktur, artık hiç bir yerde eğlenme, hemen yürü.

Hacı Bektâş-ı Veli, ertesı gün, gün doğarken Hâce Ahmed-i Yesevi'den izin alıp yola düştü. Orada bulunan erenlerden biri, ortada yanan ateşten bir odun alıp Rûm ülkesine doğru attı, Rûm'daki erenler ve gerçeklerden biri, bu odunu tutsun, Türkistan erenlerinin, Rûm'a er gönderdikleri, erenlere malûm olsun dedi. O odun, dut ağacıydı, Konya'da, Emir Cem Sultan'ın hâlifesi Hak Ahmet Sultan, dutu, Hacı Bektâş Tekkesinin önüne dikti. O ağaç hâlâ durur, yukarı ucu, yanaktır.

Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, Türkistan'dan Rûm ülkesine hareket edince önce hacca niyet etti. Yolda çöl içinde tenhaca giderken, arslanların sığındıkları bir yere vardı. Oraya korkudan insanlar, adım basamazlardı. Hünkâr oraya varınca iki arslan, Hünkâr'a doğru saldırdı. Yakınına geldikleri vakit Hünkâr, başlarından kuyruklarına kadar, iki eliyle ikisini de sağızladı, iki si de taş oldu.

Öbür arslanlar, bunu görünce yüzlerini yere sürüp yalanmaya başladılar. O iki arslanın taş olduğu yer Kürdistan'a yakındır, oralardan geçenler görürler.

Hünkâr, Kürdistan'da bir kavmin içinde bir müddet eğleşti. Orada, bir bacının, doğan oğlanını oğul edindi. O ilde, birçok kerametler gösterdi. Anlatılsa söz uzar (s. 14-67)

13.6. Vilayetname-i "Kolu Açık" Hacim Sultan 48

Hoca Ahmed Yesevi

Pes imdi Sultan Hacım ve Sultan Hacı Bektaş Veli Hazretleri bunlar şöyledir. Kim naslu ezeldir. Yaniki Sakaliyet aleminde herkes sahbiyanla karışıp laakül Hanea şehvete meşgul olmadılar. Nitekim zikri geçdi sahi Aleminde dahi kendilerinden haller zahir olurdu. Türlü türlü kerametler gösterirdi. Mübarek ağızlarından türlü kelimeler işitilirdi. Herkes dünyaya meyil bunlarda görülmedi. Kendilerinden gelmedi, Belki kendilerinden zahir olan gece gündüz ibadet, taat riyazet zühdü takva idi. Hatta Horasan'da Ataları dedeleri hikmete vararak sultanlık arzettiler. Hacı Bektaş Veli Sultanı Arifeyn ve Sultanı evliya Hoca Ahmed Yesevi Kutbul Ekrem Ruma göndermezken evvel kırk yıl tamam sayimül dehr kaimül leyli evel nehar ibâdet riyazet takvaya ve Ameli sahihaya meşgul oldular.

Ve dahi hidayetullahı celli ve alâ kendilerine yetmeş gece ruhlar alemi ervahından alemi ecsama ulur kıldık da ketayürül Nas saibeleriyle bu vasıtayı ameli salihleri yunemen fi yunemen terakke bulup ta mertebeyi velayete erişmek ve bu veçhile oldu. Ol Alemi kadim olan aşına geldi. Aşına olana aşinalık gösterdi. Kamillik mertebesin işaret etti. Min kablülle elham tarafından kendilerine kutbül ahlak Sultanı Arifin ser Çeşmeyi neva Hazari Piran Türkistan Sultan Hoca Ahmed Yesevi ibni Muhammed Hanifi Rahmetullahı Aleyh çaharı fakrı anlardan kabul etti. Anların irşadına tabi ol anlardan mezun ol deyi, irşad olundu. Evvel Kubbeyi elif taç ve hırka ve çerağ ve sefra ve âlem ve seccadekim. Cebrail Hazreti Muhammed Mustafa efda selavet ve ekmelil tahyiyata Alla-

hu Tââlâ velli ve âlâ emriyle getirmişti. Hazreti Resûl anları erkân birle Hazreti Ali'ye vermişti. Bu Hazreti Ali İmam Hüseyin'e vermişti. İmam Hüseyin'den İmam Zeynel Abidin'e kalmıştı. Anda İbrahim Mükerrreme doğmuştu.

Bu emanetler vilayet hezarı pirân Hoca Ahmed Yesevi'ye doğmuştu. Hoca Ahmed Yesevi bu emanetleri doksan halifeden birine vermedi. İstediklerinde anın sahibi var, gelir rumuz ile. Hazreti Hünkârın gelmesini, işaret ederdi, onları ahiret emir Hacı Bektaş Veli geldi ona tapşırđı. Zira ol kisvete ol muslata layık olmaklığına nişan verdi. Kimki ol kisvete ol vuslata vesam gönderdi. Bu mertebeye kutbul ekberi kutbül aktah mertebesidir. Bu mertebeye katma Muhammed Mustafa'dır ve velayet Alliyül Hassa'dır. Bu mertebeye erişmek Nesep yüzünden gayriye olmaz.

Pes Sultan Hacı Bektaş Veli Hazretlerini Hoca Ahmed Yesevi Hazretlerine ilim okumaya vermişti. Namaz vakti geldi. Seyh etti.

"Su getir, abdest alalım" dedi. Bektaşil Horasani etti:

"Hocam nazar etsen çeşme mektephaneye aksa" dedi. Seyh etti:

"Ame benim yetmez" dedi. Öyle diyince Bektaşel Horasani Nuru Hakka dua kıldı. Çeşme gelip mektephanesine aktı. Çıktı gördüler ki mütehayyır oldular. Andan: Seyh Bektaş, dedi. Sevinciyle baş kaldırdı. Gördükim su akar ol suyun yanında bir susam bitmiş ve açılmış. Her gün dokuz bin halife Sultan Hoca Ahmed Yesevi'den ders okurdu. Geldiler gördüler kim pınar mektebi handana akar ettiler.

"Bu ne hikâyettir?"

Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri bu velayet Hacı

Bektaş'ındır. Ettiler:

"Hacı Bektaş kimdir?" Etti.

"Budur!"

"Ne sebepten hacı oldu?" dediler. Andan Şeyh etti.

"Arefe günü biz Arafat'da idik. Ben ettim. Şimdi bizde bişi bişurlar, dedim.

Filhal bir tepsinin içinde sıcak pişi getirdi, bana sundu, verdi. Aldım yedim. Tepsiyi sakladım. Bir velayet budurkim her vakit ben Kâbe'de namaz kılardım. Sağ yanıma selam verdikte Hacı Bektaş'ı görürdüm. Sol yanıma selam verdikte yine Hacı Bektaş'ı görürdüm, dedi. Namaz fariğ olunca hemen kayıp olurdu."

Cümlesi bu cevabı işittiler.

"Bu bir oğlandır anasının sütü ağzında kokar, dediler., Bu kanda velâyet kerâmet kanda?" dediler. Bunlar böyle deyince Hazreti Bektaş etti:

"Biz Muhammedin ve hem Ali'nin sırrıyız" dedi. Dediler kim:

"Göster görelim eğer gerçek isen söyle meğer tasdik ola. Kim ayinle görelim tasdik ola. Hazreti Ali'nin kendinde üç nişanı vardır. Biri alnında bir kara bendir. Sağ ayasında bir yeşil beni ardır. Sağ omuzunda bir beni daha vardır."

Onlar böyle dediler. Hacı Bektaş bunun üzerine elini ileri sundu. Avucunu açtı. Gördüler ki bir yeşil ben. Ettiler dahi alnında var. İmâmesinin alnından yukarı kaldırdı. Gördüler ki bir ben beğzer nasrında dahi gördüler. Cümlesi vardılar yüzlerin yere vurdular. Ayağına düştüler. Andan Hünkâr Hazretine sordular:

"Ettifak senin meşrebin kimdendir?" Etti:

"Meşrebim Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi Veselemdir." Ettiler:

"Sana bu velayet Allahu Tââlâ celil celâlendender." Ettiler: "Sana bir şeyh gerektir" dediler. Andan Hacı Bektaş Veli etti:

"Eğer sizden biriniz şol yasemin yaprığının üstünde seccade serip namaz kılsa ben ona kendi özüm tapşıraydım" dedi.

Hepsi bu cevabı işittiler. Cümlesi mütehayyir oldular.

"Sen eyle görelim" dediler. Hazreti Hünkar etti:

"Eğer gösterirsem bana mürit olur musunuz?" dedi. Ettiler:

"Beli, derhal".

Hacı Bektaş Veli abdest aldı, seccadesini eline aldı, attı.

"Bismillah Ya Allah ya Allahu Tââlâ" dedi. Seccadesini yaprak üzerine saldı. Seccade muallakda durdu Hacı Bektaş Veli üzerine çıktı, selat etti. Geri imdi cümlesi geldiler, ayağına düştüler. Kısvetlerin nazarında kodular. Hacı Bektaş Hazretleri kısvetlerin tekbir edip kaslarına vurdu. Hemen Hoca Ahmed Yesevi Hazreti ol çaharı, fakrı Elif taç ve hırkayı ve çerağı ve sofrayı ve alem ve seccadeyi İmam Ali Ubas'a Rıza bunu vermişti. "Bizim evladımızdan bir kişi gelse gerektir, ona ver," demişti.

Pes Sultan Hoca Ahmed Yesevi İbni Muhammed Hanifi İbni Aliyel Murtaza Hazretleri getirip erkânla Sultan Hacı Bektaş Veli'ye verdi. Dua edip desdi tövbe verdi. Kalallâhu Tââlâ "Tuneli Elellahu tövbete nasuhan"

Pes Nasufi tövbesi verip biat etti. "Yürü imdi sana urum evinden Karahöyük'de makam verdiler. Durup eğlenme git." dedi.

Pes andan ol doksan dokuz halife her biri nutk ettiler.

"Yoldaş olalım"

Sultan Hacı Bektaş etti:

"Nice yoldaş olursun?"

Ol etti:

"Nalının çeviririm"

Sultan Hazret etti:

"Sen bana yoldaş olamazsın" dedi. Biri daha etti:

"Ben abdest ibriğini getiririm" dedi.

Hacı bektaş Veli kabul etmedi. Ahiril emir nesli evlâdı İmam Naki Aleyhissilatul Vesselam neslinden bir evladı zekür zikrolunduğu gibi İmamzadeyi Hüseyin oğlu nesli Resul Hacım sultan rahmeti vessea Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri yoldaş olmasını niyaz etti. Hacım sultan Hazretleri yerinden kalkıp;

"Kabul ederseniz ben yoldaş olurum" dedi. Hazreti Hünkar etti:

"Nice yoldaş olursunuz?" Hacım Sultan etti:

"Öyle yoldaş olurum ki; yoldan çıkarsan yola getirene kadar ayağına vururum," dedi. Böyle diyince Hacı Bektaş Veli etti:

"Ey Emmi, sen benim yoldaşımsın," dedi. Ve birbirini kabul ettiler.

Pes Sultan Hoca Ahmed Yesevi Hazret bir ağaç kılıcı vardı, getirip Sultan Hacı Bektaş tekbir edip beline kuşattı ve dahi ocakda dut ağacından ateş yanarak bir köşeyi kavrayıp Ruma pertev etti.

"Horasan'dan Rum'a er gönderildiği malum ola. Rum'da

bir gözüaçık er var ise bunu duta, dedi.

Ol köseği Handrada yana yana gelip geçerken Konya'da bir er varidi. Sultan hoca Ahmet fakı derler idi. Ol Köseği'yi kapup hücresinin önüne dikti. Kudret ilahi ol köseği bitti tepesi yanık aşığısı dut verdi. Şimdi böyledir.

Pes imdi Sultan hacım Sultan Hacı bektaş ol gece seccadesinin üzerinde yattılar. Kudretten bir avaz geldi.

"Eğlenmen Rum'a varın" diye.

Durdular sabah Namazını kılıp evradı tamam ettiler. "Feyenname tevellü fesümme veçhüllah" Dostuna secde ettiler, ondan icazet talep ettiler.

Pes Hoca Ahmed Yesevi İlmî Muhammed Hanefî ilmi Aliyyel Murtaza doksandokuz bin Halife bunlara hayır dualar edip Perşembe günü ol saat Kâbe yoluna bir menzil gönderdiler.

"Yörün imdi duadan unutmân" dediler. Yola revan oldular. Yöğmen fi yörümen gelip Kâbe-i Şerife yetiştiler. Tavaf edip kırk gün Arafat dağında riyazet çekip Tââlâ'dan istibanet dilediler. Andan gidip Medine-i Münevvere'de yana revane oldular.

Gelip Hazreti Resulullahı dahi ziyaret ettiler. Kırk gün muktarı anda dahi riyazet çekip Allahu Tââlâ'ya münacatta bulundular. Andan dahi gidip Kuddüsü Şerife gelip onu dahi ziyaret ettiler. Andan dahi gidip Rum'a revan oldular (s. 14-21)

Pes imdi evliyaullahda tekebbürlük olmaz. Nitekim Kur'ânda buyurun 'İnnallahi lâ yuhıbbil mütekebbirin' buyurmuştur.

Pes imdi Derviş Hacı eder:

"Ey aziz Piran sizin isminiz kim derler" deyî sordu. Pes Sultan Hazretleri etti:

"Ya Dervîş Hacı bizim atamızın verdiğı ismimiz Recep'dir. Amma Sultan Hacı Bektaş Veli ile Horasan'dan Sultan Hoca Ahmed Yesevi İbni Muhammed Hanifi İbni Ali bizi Rum'a gönderecek gelip Kâbe'yi Şerifi Medine'yi Münevvere'yi tavaf edecek bizim ismimize Hacım" dedi.

Çünkü o dervîş bu kelâmı işitince ettikim:

"Saddak ya Seyyidi evvelin ve ahirin Muhammed Mustafa Sallallahu vesselem" dedi. Geldi Sultan Hacının elini yüzüne sürdü (s. 38)

"Pes evliyalar birbirinin ahvalini bilir. Ammaki yanında olan dervîşler bilsin."

Anın için sonrdı. Pes Sultan Hacım Hazretleri etti:

"Amcam Hacı Bektaş Sultanla Horasan'dan Sultan Hoca Ahmed Yesevi İbni muhammed Hanifi İbni Ali Hazretleri bizi Rum'a gönderdi. Gelip gelip Kâbe'yi Şerifi Medine'yi Münevvere'yi tavaf edip andan Rum'a gelip cemi evliyalar geldiler. Sultan Hacı Bektaş'dan mezun olup icazet ve sofrâ ve çırağ ve alem ve seccade tekbir eyledik. Her birin makamlarına gönderdik. Ol diyarı Malide Kara Höyük'de sakun oldu. Bizi dahi Germiyan'a gönderdi. Susuzman mevkide sakın ol, deyî. Biizni Allahu Taala anda gelip bir kaç sakın olup ve hem Mentеше ikliminde bir öküz kurbanın vardır. Getirip seyyid gazinin üzerine emanet eyle" dedi.

Bu cevabı işitip cümlesi eğildi. Merhaba ettiler. Şeyhimiz deyip izzet ikram ettiler (s. 52).

13.7. Hacı Bektaş Veli - Hoca Ahmed Yesevi

İsmet Zeki Eyüboğlu 17

İsmet Zeki Eyüboğlu, "Hacı Bektaş Veli" adlı yapıtında, konuyu irdeleyerek şunları yazmaktadır:

Yazılı kaynaklar ağız birliği etmişçesine, Hacı Bektaş Veli'yi Hoca Ahmed Yesevi'nin izini süren, ondan esinlenen, bir "Yesevi dervişi" diye görür, gösterir. Yine yazılı kaynaklara göre, Hoca Ahmed Yesevi, Türkistan'ın Yesi ilinde doğmuş, 1166'da orada ölmüştür. Hacı Bektaş Veli ise 1209'da Horasan'da doğmuş, sonradan birçok yer dolaşıp Anadolu'ya gelmiş, 1240'da öldürülen Baba İshak'a kapılanmış onun ışığına sığınmış, 1271/2 dolaylarında, Sulucakaraöyük'te ölmüştür. Bu durumda Hacı Bektaş Veli ile Hoca Ahmed Yesevi'nin karşılaşması, birincisinin ikincisinden görev alarak Anadolu'ya gelmesi, görevini sürdürmesi söz konusu değildir (s. 75).

Hoca Ahmed Yesevi, yaşamıyla ilgili bilgiler doğruysa, koyu Sünni, katı Şeriatçı bir kimsedir. Kurduğu "tarikat" bozkır ortamına uygun, toplumdan uzak kalmaya yatkın, yaşamsal içerikten uzak bir dernek niteliğindedir. Yazılı kaynaklar onun çevresinde "doksan bin derviş" bulunduğunu söyler. Buraz düşünelim, bu doksan bin dervişi kim saydı, hangi ölçüye dayandı, nerelerde gördü, nerelerde tanıdı? Yine, kimi kaynaklara göre, Hoca Ahmed Yesevi, Anadolu'ya elliyedi (ya da elli bin) dervişi görevlendirip yolladı. Onun öldüğü 1166'da Anadolu, bütün olarak, Türklerin egemenliği altında değildir. Öte yandan elli bin dervişin, o dönemin ulaşım olanaklarına göre, Anadolu'ya gelip yerleşmesi, ayrı ayrı etki alanı bulması, yandaş toplaması, geçinmesi kolay

değildir. Üstelik, o dönemde, Anadolu sürekli çatışma-vuruşma içindedir, Bizans'ın bütün gücü kırılmış değildir. Bilim söylencenin, ermişin diline karışmaz, onu tartışma konusu yapmaz; ancak bunları bilimin ışığında göstermeye çalışanlara da uzaktan bakamaz. Bu nedenle, Hoca Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş Veli bağlantısı, birincinin ikinciye etkilemesi tartışma götürür. Konuya soğukkanlılıkla yaklaşırsak, şunu sorabiliriz: Eflaki Dede, "*Ariflerin menkıbeleri*" adlı yapıtında, Hacı Bektaş Veli'yi "oruç tutmaz, namaz kılmaz" bir kimse olarak gösterir, neredeyse Müslüman bile saymaz (c. 1, s. 539-540). Oysa Hoca Ahmed Yesevi'ye göre bir Müslüman başta görevi namaz kılmak, oruç tutmak bg. işlemlerdir. Peki, bunları yapmadığı söylenen, suçlanan bir kimse (Hacı Bektaş Veli) hangi koşullar altında bir "Yesevi dervişi" olabilir? Hacı Bektaş Veli, Horasan'da başka, Anadolu'da başka bir inancı benimsemişse, onun "Yesevi dervişi" olduğu söylenemez, böyle bir niteliği kalmamıştır, o artık Hoca Ahmed yesevi'nin doksan ya da doksan dokuz bin dervişinden biri değildir. Öte yandan Hacı Bektaş Veli adına kurulan, Bektaşilik'i incelediğimizde, bu kuruluşun Yesevilik'le özdeş bir yanını bulamıyoruz. Hacı Bektaş Veli'nin Horasan'dan Anadolu'ya geldiğinde kuşku olmayabilir, ancak bir "görevli" diye nitelenmesi, üstelik kendinden en az yüz yıl önce doğmuş bir kimseden nesnel buyruk alması söz konusu değildir.

İmdi, bu eleştirel açıklamadan sonra, söyleyebileceğimiz şudur: Hacı Bektaş Veli, özgün bir kişidir, kimsenin "görevli"si, "derviş"i değildir. Horasan'da bulunduğu dönemde birtakım bilgiler edinmiş, tasavvuf tarikat konu-

larında, İslam diniyle ilgili alanlarda bilgisel birikimleri olmuştur. Buna karşın, Anadolu'da, bambaşka bir kimlikle ortaya çıkmış, eski baskıcı inançlarından sıyrılmış, özgün bir, "Anadolu insanı" olmuştur. Bu konuda, kesin sonuca vararak, okuyucuyu doyurma olanağı yoktur. Sürdürülen çalışmalar, kaynakların yetersizliği, kiminin düzmeceliği yüzünden güven verici değildir (s. 77).

Ahmed Yesevi'nin peygamber soyundan geldiği söylenir, bu konuda bir çok kanıt getirilir, belgeler düzenlenir. Bu da, ortaçağa özgü bir gelenektir, bütün tarikat kurucularına uygulanan bir ululama yöntemidir demiştik. Hoca Ahmed yesevi Türk'tür, onun Arap kökenli gösterilmesi etkisini çoğaltmak içindir.

Bize kalırsa, birçok kaynağın görüşüne karşın, Hoca Ahmed Yesevi'nin Hacı Bektaş Veli'yi etkilediği, yönlendirdiği söylentisi inandırıcı değildir. Bu konuda ileri sürülen savlar kesinlikten yoksun, güvenilir olmaktan uzaktır. Hacı Bektaş Veli'nin kişiliğinde dilegelen inanç birikimi, Anadolu uygarlığını Asya'ya bağlama savından kaynaklanan bir görüşle, başka bir alana itilmek isteniyor. Bu düşünce yeni değildir, sağlıklı bir dayanağı da yoktur. Bunun en açık kanıtı, Hacı Bektaş Veli'nin izini sürenler arasında Yesevilik'e eğilim duyan, onu savunan kimsenin bulunmayışındır. daha açığı, ülkemizde bulunan, birkaz Yesevi tekkesiyle Bektaşilik arasında, yüzeysel bir yaklaşımın bile bulunmayışındır.

Hoca Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş Veli'yi tarikat kütüklerine dayanarak birbirine bağlama yanıltıcı bir eğilimdir. Tasavvufta "kendini bilen tanrıyı da bilir" sözleri yaygındır, bunları tasavvufla ilgisi olmayanlar da söylerler.

Hacı Bektaş Velî'yi böyle söyledi diye Ahmed Yesevi dervişi saymak, bu sözleri bilimsel bir kanıt olarak okuyucuya sunmak, okuyucudan önce kendi kendini kandırmaya çalışmaktır. Buna bir de: "Es-seyyid Hacı Bektaş al-Horasani-Ahmed al-Yesevi" diye başlayan kütüğü kanıt göstermek daha yüzeysel bir düşüncedir (s. 79).

13.8. Ahmed Yesevi

Rıza Zelyut 50

Hacı Bektaş Velî'nin, Ahmed Yesevi dervişi olduğu yaygın bir kanıdır. Buradan yola çıkılarak Hacı Bektaş Velî'nin sünni olduğu kanıtlanmaya çalışılıyor. Hemen belirtelim ki, daha Ahmed Yesevi'nin Sünni olduğu kanıtlanmış değildir.

a) Nakşibendi tarikatının bu yoldan çıkmış olması, Yeseviliğin sünnilikliğini göstermez. Bazı kaynaklar; Ahmed Yesevi'nin, Hz. Ali'nin oğlu Muhammet Hanefi soyundan olduğunu yazarlar. Böylece, dolaylı olarak Ahmed Yesevi'nin Alevilikle bağlantısı kurulur. Bunun üzerinde önemle durmak gerekir. Ahmed Yesevi'yi ana yönünden Ebubekir'e bağlamak da Sünnilik kanıtı değildir.

Anadolu Aleviliği geleneği ise Hoca Ahmed-i Yesevi'yi İmam Bakır soyundan çıkmış kabul eder. Bu geleneğin doğruluğu saptanabilmiş değilse de kitleler kabul etmiş bulunuyor.

b) Ahmed Yesevi adına görülen hikmet tarzı şiirlerin, onun

olduğu kanıtlanmış değildir. Bu şiirlerin birçoğunun daha sonradan yazılmış olduğu bir gerçektir. Ahmed Yesevi'yi Sünni bir Nakşibendi gibi gösteren bu şiirlerin, Nakşibendiliğin etkisi ile daha sonradan ona mal edildiği ortadadır.

c) Yesevilik metinleri 16. ve 17. yüzyıllarda Nakşibendiler tarafından biçimlendirilmiştir. Bu nedenle sonradan değiştirilen metinlere bakarak Yeseviliği koyu Sünnilik olarak göstermek de doğru değildir (s. 214-215).

13.9. Hoca Ahmedi Yesevi

Yusuf Şahin 43

Hoca Ahmedi Yesevi, Yesevi şehrinde bulunan üçyüz tarikat pirinin meşiki idi. Peygamber ve ondan sonra İmamlardan devredilip gelen emanetler de O'na kadar ulaşmıştı. Hoca Ahmedi Yesevi, Hz. Ali'nin oğlu Celal Abbas'ın oğludur. Kerbelâ olayı sırasında üç yaşında iken Kerbelâ'ya götürülmeyip Medine'de bulunan Muhammet Hanifinin yanına biramılmıştı ve bu yüzden de katluamdan kurtulmuştu. Bu nedenle ona Muhammet Hanifi'nin oğlu diyenler de vardır.

Gerçek bir mutasavvıf olan Hoca Ahmedi Yesevi uzun süre bir çok kişiye irşadiyet yolunu gösterdi. Ve onları eğitti. O zamanlar akıllı birazcık yeten bir kişi bir tarikat kurar, bir çok talip peyda ederek bunların sırtından geçim sağlardı.

Hoca Ahmedî Yesevî'nin zamanında (Hz. Ali bir tarikat kurduğu halde) tarikatların sayısı 27'ye yükselmişti. Bütün bu olanları düşünen Hoca Ahmedî Yesevî, bu zavallı insanları bu tarikat sömürsünden kurtarmak için daha üst düzeyde bir ilim ve bir kapı açmayı düşünürdü. Fakat kendisinin müridleri olan tarikat şeyhlerinin kafasını ölçerdi. Hiç birisinin de böyle bir ilime ve kapıya yanaşmaya bilgileri kafi gelmiyordu. Çünkü onlar ancak halkı sömürüye bağlamayı amaçlamışlardı. Hoca Ahmedî Yesevî'nin yeni bir kapı açıp da insanları sömürüden kurtarması tabii ki bunların amacına ters düşecekti. Hoca Ahmedî Yesevî ara sıra "ben yaşlandım emanetleri birine vereceğim" diyordu, şeyhler acaba hangimize verecek diye bakıyorlardı. Oysa Hoca Ahmed'in emanet dediği eşya değildi. O'nun kuracağı yeni bir yol ve açacağı bir çıkırdı. Şeyhler emanetleri hangimize vereceksin diye sorarlardı. O da "sahibi var gelecek" derdi. Emanetler dedikleri beş parça eşyadır. Böylesine üstün yetenekli ve ulu kişilerin eşyaya değer vereceğini sanmıyorum. Bunun emanetler dediği olsa olsa bir manevî saltanat ve manevî sultanlık olsa gerektir. Bu sultanlık Hz. muhammet'ten Hz. Ali'ye ve onlardan sırası ile on iki imamlardan sonra Hoca Ahmedî Yesevî'ye gelmiş olacaktır ki elbette bu da yerine bir vekil tayin edecekti. Ve bu manevî saltanatı bir güvendiği ele verecekti. Bu yüzden de "bu emanetlerin bir sahibi var, gelecek" diye bekler dururdu.

Hacı Bektaş Veli

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kucağında büyüttüğü gibi Hoca Ahmedî Yesevî de Hacı Bektaş Veli'yi aynen öyle kucağında büyüttü. Hacı Bektaş Veli'nin bu emanetlere

sahip olacağını önceden Hoca Ahmedî Yesevî tahmin etmişti.

Hacı Bektaşî Velî öylesine yetkin bir kişi durumuna gelmişti ki, Hoca Ahmedî Yesevî emanetleri vereceği kişinin o olacağına artık kaniydi. Tarikatların ötesinde açacağı bir kapının (Marifet) kabulleneceği ve anlayabileceği duruma geldiğinin bilincine varmıştı. Hoca Ahmedî Yesevî bu tarikat pirleri olan mürşitlerini de gücendirmemek için şöyle şartlar koştu.

Hoca Ahmedî Yesevî: "Benim dört şartım vardır, her kim ki bu şartları yerine getirirse emanetleri ona vereceğim" diye buyurdu.

1. Hoca Ahmedî Yesevî'nin evlatlığı olan Hayrdari sultan o sıralarda Şırvan aşireti tarafından esir edilmişti. Bunun kurtarılması.

2. Suyu olmayan dergâhın avlusundan nazarı kudretiyle bir su çıkarılması.

3. Bir yere darı yığını yapılacak bunun üzerine seccadeyi atarak iki rekat namaz kılacak, darılar hiç oynamayacak.

4. Emanetler olan Tacî saadet, Hırka, Post, Kemberbest, Birde Çırağ.

Bunlar hiç kimsenin eli değmeden nazar ve kudretiyle yerli yerine sahibinin önüne gelecek ve çırağ kudretten yancak.

Bütün şeyhler teker teker bu işi denediler hiç birisi de bu büyük hikmeti yapamaz. Sıra Hacı bektaşî Velî'ye gelir. Hacı Bektaşî Velî Hoca Ahmedî Yesevî'ye: "Himmet eyle ya pir" diyerek işe koyulur. Önce Şırvan aşiretine giderek (uzun yazmaya lüzum görmüyorum) çeşidi bellisiz mucizelerle Haydari Sultan'ı kurtarır. Desti nazar ederek dergâhın avlu-

sundan suyu akıttı. Darıları kıpırdatmadan seccadeyi üzerine attı, iki rekat namaz da kıldı. Nazarı kudretiyle emanetler de geldi, ve Çırağ yandı. Bunu gören şeyhlerin artık sesi çıkmadı ve Hoca Ahmedi Yesevi de Hacı Bektaş Veli'nin yetkin bir şahsiyet olduğuna inandı. Ve güvenilecek bir el olduğunu gördü. Bundan sonra kafasında düşündüğü marifet kapısını buna açıkladı. Tarikatın üstünde bir kapı açması için kendisine açıklama ve himmet eyledi. Bu konuda onu eğiterek yetki verdi ve Anadolu'ya gönderdi. "Git Rum diyarı senin ekmeğin olsun, icratını orada yap" diye nüfus eyledi. Onun için "Rum diyarının sultanı Hacı Bektaş Veli" oldu.

Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya gelince halka değil, halka liderlik edenlerden icraatına başladı. Er, Evliya, pir, Seyit, Alim, Ulema gibi yüksek şahsiyetleri ele alarak eğitmeğe başladı. Bu kesimin şahısları onun neden bir tarikat kurmadığını merak ederek kendisine sordular: "Senin tarikatan nedir sultanım?" dediler.

-Benim tarikatım yoktur, ben marifet kapısını açtım. Şimdiye kadar böyle bir kapı işitmemiş, görmemiş olan yetkinler. "Bu nasıl birkapıdır sultanım?" dediler.

Bu şöyle bir yoldur ki: Herkes özünde hakkı bulmak, kendi eliyle kendi yakasını tutmak, kimseye sömürülmemek, Nefsin esaretinden kurtulmak, Ruhunu nefsinin üzerine ege-men kılmak. Entemuti sırrına ermek. Tevella ve teberrasını bilmek. Eline, Beline, Diline sahip olmak. Muhammed Ali'ye Muhip olmak.

Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya tek başına geldi, efradı, ailesi diye bir kimsesi yoktu, tek başına bir derviş. Bugünkü Kırşehir'e geldi. O zamanlar erlere, pirlere sadakatle çok hiz-

met eden Kadıncık ana isminde bir hanım vardı. Bu Gözcü Karaca Ahmed'in kız kardeşi İdris Hoca'nın da hanımıydı. Bunun evinde kaldı ve icraatını bunun evinde yaptı. Taraf çoğaldıkça, ev bir dergâh haline geldi. İrşat eylediklerine: Bir kişinin bir kapıda karar eylemekle kendisini tamamlamayacağını, bir insanın insanı kamil olması için Dört kapı ve kırk makamdan geçmesini, ilmi cüzide kalmayıp ilmi küne varmayı, kendisi yetişmeden bir başkasını yetiştirmeye kalkmaması gibi marifet yolunun gerekli telkinlerini bunlara öğretti ve eğitti (s. 61-64).

Hoca Ahmedî Yesevî, pîrlerini Anadolu'ya (Rum diyarı) göç etmeye zorlamıştı. O zamanlar Horasan'da bulunan Er'lere Horasan piri ve Anadolu'da bulunanlara da Rum eri denirdi. Rivâyete göre 80 bin Rum eri, 90 bin Horasan piri ve 100 bin de Şam evliyası varmış. Fırat nehrinden öte yana Rum diyarı derlermiş.

Hoca Ahmedî Yesevî'nin zorlaması ya da isteği üzerine Anadolu'ya, birçok Porasan piri göç ederek gelmişlerdir. Bu gelenlerden en ünlüsü Hacı Bektaş Veli'dir. Hacı Bektaş Veli'nin dışındaki pîrler, Marifeti bilmedikleri ve anlayamadıkları için, geldikleri yerde birer tarikat kurmuşlardır.

Bu pîrler arasında Elazığ iline bağlı Şeyhhasan köyüne gelen pîrler de bulunmaktaydı. Anlatılanlara göre buraya gelen pîrler iki kardeşdir. Birinin adı Şeyh Ahmet, diğeri'nin adı ise Şeyh Hasan'dır. Şeyh Hasan baba ismini köye vermiş, evlatları ise Tunceli tarafına gitmiştir. Bugünkü Erzincan, Tunceli ve Erzurum havalisindeki Şeyh Hasan Aşiretleri bu Şeyh Hasan Babanın torunlarıdır.

Şeyh Ahmet Dede ise köyde kalmıştır. Selçuklulardan Keykubatın kızkardeşi Gevher ananın Şeyh Ahmet Dedenin

ikinci karısı olduğunu da söylerler. Köydeki büyükler bu zatın Hoca Ahmedî Yesevî olduğunu söylerler. Ellerinde biratları var. Fakat buna inanmak zor. Çünkü bunun adına Şeyh Ahmet Dede diyorlar, Hoca Ahmed demiyorlar. İkincisi Hoca Ahmedî Yesevî'nin İran'da yatırı olduğunu söylüyorlar.

Sivas ve Tokat havalisinde bulunan Hupyarlılar da aynı idiadadırlar. Cedleri Hupyar'ın Hoca Ahmedî Yesevî olduğunu söylerler. Kendilerinin söylediği şöyle bir ifade vardır. Hacı Bektaşî Veli nasip dağıttığı zaman "Hupyarım filan yerde sana ekmek olsun" demiş derler. Oysa Hacı Bektaşî Veli'ye nasip veren Hoca Ahmedî Yesevî'dir. Geri dönüp ona nasip veremez. Bu bakımdan Hupyarlıları'nın sözlerine inanılmaz [*Kulhak, Erenler Mat. İst. 1987*] (s. 163-164).

Soyum Hacıbektaşî Veli'nin mürşidi Şeyh Ahmedî Yesevî'ye dayanır. Buna ilişkin, zamanın yöneticisi padişahlardan kalma beratımız var.

Köyümüzün ilk eri Şeyh Ahmet Dede idi. Türbesi benim zamanımda hala duruyor. Şeyh Ahmet Dede'nin iki karısından birisi Selçuklu Devleti Sultanı Alaattin Keykubat'ın kız kardeşi Güher ana idi. Her iki karısından olan sekiz oğlundan yedisi baba intizarı ile öldü. Kalan bir çocuk ise Emirel Mümin'di. Ondan dört oğul geldi; Seyit Ahmet, Şeyh Davut, Şeyh Cüneyt ve Şeyh Melek. Biz Seyit Ahmet soyundanız.

Köyümüz şimdi baraj gölü altında kaldı. Elazığ ili Baskil ilçesine bağlı Şeyh Hasan köyü. Şeyh Hasan köyü ismini Şeyh Ahmet Dede'nin kardeşinin adından alır. [*Gönül Yolu, Ajans Erze, Mersin, 1992, Arka kapak yazısı*]

13.10. Şah Ahmed-i Yesevi

Av. Muharrem N. Orhan 35

Bu yılın Şah Ahmed-i Yesevi yılı olarak kabul edilmesi bir hakbilirlik ve hakkın teslimidir. Bundan yararlanılarak Hacı Bektaş Kültür Derneğince, Kültür Bakanı Sayın Fikri Sağlar Beyefendinin de katılımıyla, Taksim-Atatürk Kültür Sarayında Şah Ahmed-i Yesevi paneli yapıldı. Bu panelin konuşmacılarından birisi de bizdik. Şüphe yok ki paneller halka açık olan ve devlete mesaj veren kültür çalışmalarıdır. Ancak konuşmacıların zamanı belli bir süre ile sınırlıdır.

Bu nedenle, panelistler, panel konusunun can alıcı noktalarına dokunarak geçerler. Dinleyici birşeyler alır ama aldıklarıyla yetinmezler, çünkü doymamışlardır. Dolayısıyla panelistlere soru sıralarlar. Herkesten gelen her soruya zaman bakımından, panelistin cevap vermesi olanaksızdır. Bu nedenle de panelistin öngördüğü sorular cevaplandırılır. Karşılıklı diyalog mümkün olmadığından dinleyicilerin kafalarında bazı sorular kalır.

Biz bunu düşünerek ve de ileride belki meraklılarına bir kaynak olur diye Şah Ahmed-i Yesevi'yi Cem'e konuk etmeyi uygun bulduk.

Önce şunu söyleyeyim ki biz bazı gerçekleri artık söylemek zorundayız çünkü, bunu toplum istiyor. Doğrular söylenirken de bazen zülf-ü Yare dokunur gibi gelir insana. Bizim amacımız o değil, yani "Zülf-ü Yare dokunmak" değil, doğru olanı söylemektir. Ama bunun yolu belki zülfü yare dokunmuş gibi gözükken bir yoldan geçer. Tekrar tekrar söyleyeyim ki yukarda dediğimiz gibi amacımız o değil,

gerçeklere açıklık getirmektir. Bunu şunun için söylüyor ve vurguluyoruz. Şah Ahmed-i Yesevi'nin kim olduğunu, bilmek için düşüncelerinin, yaşamının, kişiliğinin, kimliğinin, inancının ne olduğunun bilinmesi öncelik ister. Bu nedenle alevi inançta olanlarla, sünni ininçda olanların Şah Ahmed-i Yeseviye bakış açıları farklıdır. Evet, Şah Ahmed-i Yesevi'nin inancı değil, düşünceleri ve ne söylediği bize lazım, gerisi değil diyebiliriz, ama, o kişinin söylediklerinin, düşündüklerinin kaynağı olan inanç'ın ne olduğunu bilmek de gereklidir. Bakınız, buna en güzel örnek Şah Ahmed-i Yesevi isminin söyleniş şeklinde görülen farklılıktır. Biz alevilerin dilinde Ahmed-i Yesevi isminin söylenen şekli Şah Ahmed-i Yesevi veya Şah Ahmed Dede'dir. Sünninin dilindeki söyleniş şekli Şeyh Ahmed-i Yesevi'dir. Yani alevinin dilinde Şah, sünninin dilinde Şeyh'tir. Bu farklılık, Şah Ahmed'i Yesevinin hangi inançtan olduğunda düğümleniyor. Alevilikde Şeyh kelimesi yoktur. Yani bir alevi dedesire şeyh denilmez. Ya Şah denir veya Dede denir. Örneğin: Şah Hatayı, Şah İbrahim-i Veli, Şah Ali, Şah Hasan, Şah Hüseyin gibi. Görülüyor ki alevi inancında Şeyhlik yok, Şahlık ve Dedelik var. Bu nedenle öncelikle Ahmed-i Yesevi isminin başına gelen onun yüceliğini veya sıfatını belirleyen kelimenin Şah mı, Şeyh mi olduğu irdeleme konusudur. Bunu çözebilmek için Şah Ahmed-i Yesevi'nin inancının ne olduğunu bilmek gerekir, aksi hal bu problemi çözemezsiniz. Demekki bir kişinin yalnız düşüncelerinin ne olduğu tüm problemleri çözmiyor. İnanç'ının da ne olduğunu bilmemizde fayda var. Şah Ahmed Yesevi sünni olsa ne olur, alevi olsa ne olur diyemeyiz. Çünkü, eğer bir taraftan birisi diğerini dışlıyorsa, hor-

luyor ve zorluyorsa, bu zorlama, horlama, dışlama o kişinin kökeni ile, kökeninin inancıyla değer ve yargıları ile ilgili ise; mesela, eğer bir kimse, Şah Ahmed'i Yesevi'nin Alevi olduğunu, Hacı Bektaş Veli'nin alevi olduğunu, Yunusun, Mevlananın, Tapduk, Kaygusuz, Fuzuli, Yemini, Virani, Seyyid Battal Gazi'nin ve emsallerinin alevi olduğunu bilirse, bunları överken bunların inançlarını yaşatan Alevileri dışlamamaları lazım gelir. Aksi hal kendi söylediklerini kendilerinin inkarı demektir. Bu nedenle bunları iyi tesbit etmemizde sayısız faydalar vardır. Elbetteki yukarda isimlerini saydığımız kimseler veya bunların benzeri zatlar hangi inançtan olurlarsa olsunlar onlar toplumun hatta tüm insanlığın kıymet ve değerleridir. Biz bunun tersini düşünmüyoruz ama, kimin hangi çeşyeden su içtiğini de bilmemiz gerekir.

Bu girizgahtan sonra şimdi asıl konuya dönüyoruz.

Şah Ahmed-i Yesevi veya kısaca Şah Ahmed Dede, Taşkent'in kuzey doğusunda, bugün ismi İsticab ve eski adı Sayran veya Sayram olan yerde doğmuştur. Babası Seyyid İbrahim'dir. Doğum tarihini şu an tesbit zor. Ancak Şah Ahmed Dedenin soyundan gelen Türkiyemizde evladları vardır. Bunların elindeki silsilename (Soyağacı)lerden tesbit mümkündür. Elinde silsilenâmesi bulunanlar da genel de iki sebepten bunları çıkarıp kimseye göstermiyorlar. Birinci sebep ellerinden alınıdı diğе korkmaları, ikinci sebep kendisi ele geçirmiş bu benim, başkalarının hakkı yoktur diye uzak yakın akrabalarını dışlamak amacıyadır. Bunun ikisi de yanlış düşünüşdür. Hak sahiblerinin herkes kim olduğunu, kimler olduğunu bilmelidir, kimin nerden geldiğini de herkesin bil-

mesi doğru olandır. Örneğin bunu biz yaptık. Elimizdeki belgeleri ortaya koyarak, İst. Asliye II. Hukuk Mahkemesinde tesbit yaptırdık, kökenimiz belli oldu. Bütün akraba-i talikatım da kendinin kim olduğunu öğrenmiş oldu. Kaldı ki bu belgeler tarihi de ışık tutmakta bazı konuları gün ışığına çıkarmaktadır.

Şah Ahmed Dede, 7 yaşındayken öksüz kalmış ve ablası Şehnaz hanımla beraber batı Türkistan'a gelmiş, dayısı Kadim Aslan Baba'nın yanında kalmıştır. Aslan Baba, Mansur Ata'nın babasıdır. Mansur Ata'nın asıl tanındığı isim ve ocağı Baba Mansur olup, bugün Türkiye'de en geniş talib muhiti olan ocakzadelerdir. Baba Mansur her ne kadar Şah Ahmed-i Yesevinin dayısı oğlu ise de aynı zamanda da Talibidir. Diğer bir deyimle ne kadar Baba Mansur ocakzadeleri (Dedeleri) varsa hepsinin pir kapısı yani pir olarak bağlı oldukları kapı Şah Ahmed Dede'nin ocağıdır. Biliyorum bazı Baba Mansurlular, rehberlik, pirlik kapılarında birbirlerine boyun eğmişlerdir ama bunun doğru olanı yukarıda söylediğimizdir. Bunu bugün söylemek benim için, farz-ı ayindir, çünkü bunu pek bilen yoktur veya varsa da ben rehberim, ben pirim diyenler bunu elden bırakmak istemiyorlar ama artık bugün insanlar uyandı. Bana şunu soruyorlar. Ben de Baba Mansurluyum, akrabam olan falan da Baba Mansurlu o bana rehber veya pir nasıl olur? Böyle şey mi olur. Eğer olur ise, bende onun rehberi veya piri olabilmeliyim. Siz İmam Zeynel Abidin evladı Dede olarak biz Baba Mansurluların Mürşidi, Şah Ahmed Dedeliklerinden pirisiniz. Bu müşkülü siz çözeceksiniz diyorlar. Buna hak vermemek elde değil. "El ele el hakka" deniliyor ama bunun anlamı bu değil.

Baba Mansurluların bağılı oldukları pir kapısı Şah Ahmed Dede ocağıdır. Şah Ahmed Dede hakkında sağlıklı bilgi için baş vuracağımız kaynaklar ikidir.

I. Yazılı kaynaklar. II. Yazısız kaynaklar. Yazılı kaynakları gene ikiye ayırıyoruz.

a) Doğruluğu tartışılan kaynaklar

b) Aşıkların söylediği nefesler.

Bize öyle geliyor ki yazılı kaynakların bir kısmı sağlıklı değil. Ancak yaşanan yazılı kaynaklar doğrudur. Çünkü, insanoğlu inancına uygun düşen gerçekleri yaşayarak, yaşatır. Şah Ahmed-i Yesevi hakkındaki sağlıklı bilgiler de yaşamakta olanlardır. Bugün yaşanan açık konum şu: Baba Mansur ocağı, Şah Ahmed Dede ocağına Pir kapısı olarak bağlıdır. Öyle ise Şah Ahmed-i Yesevi Seyyiddir, Dede'dir ve yürüttüğü süre de Muhammed Ali Yol Süreğidir. Bir misal verdiğim hemen pek çok Tunceli, Erzincan, Erzurum, Bingöl, Elazığ Malatya, Sivas, Muş gibi illerin alevileri Baba Mansur Evladları olan Dede'leri de tanırlar. Şah Ahmed Dede Evladları olan seyyidleri yani Dedeleri de tanırlar. Örneğin, Tunceli-Malazgirt'in Şöbek köyündeki Baba Mansur Evlatlarından Seyid Düzgün Cevahir efendi'nin Pir'leri Şah Ahmed Dede'lilerdir. Düzgün Cevahir Efendinin Mürşid'i de bizim ocak olan Zeynal Abidin evlatları olan dedelerdir. Çünkü, Zeynal Abidin evladları olan Dede'ler, Şah Ahmed Dede evladlarının pir'idirler. Doğruyu bulmak için bir diğer cihette şu. Şah Ahmed-i Yesevinin Türkiyede soyundan gelen evlatları var mı; varsa kimlerdir ve bunların inançları nedir. Buna bakalım. Türkiyede Şah Ahmed-i Yesevi hazretlerinin soyundan gelen evlatlarını şöyle verebiliriz:

1. Tunceli-Mazgirt-Gölek köyünde mukim, Ali Düzgün ve Cömert Düzgün ve akrabaları.

2. Tunceli-Hozat-Rabat (Ağdat)-Ziyaret Köyünde Seyyid Rıza ve akrabaları.

3. Mazgirt-Kortan köyünde mukim Seyyid Mustafalar ve akrabaları.

4. Mazgirt-Huvar köyünde mukim Doğan Dede ve akrabaları.

5. Mazgirt-Şakölen köyünde mukim Düzgün Düzgün rahmetlisi ve akrabaları.

6. Mazgirt-Lavzan köyünde Seyyid Hasan Yıldız ve akrabaları. Seyyid Hasan rahmetli olup üç oğlu vardır. Hüseyin, Bursa'da avukat olup, Seyyid Düzgün Cevahirin de damadıdır. Ağabeyi İbrahim ve Rıza Ankada'dadırlar.

7. Karakoçan-Mergimendi-Dalican köyünde mukim Seyyid Hıdır'lar ve akrabaları.

8. Gene Elazığ-Baskil ilçesinin Şah Hasan köyünde mukim, Ali efendi, Mahmut ef. giller, Rahmetli Teslim efendi ve akrabaları.

9. Malatya-Yeşilyurt ilçesi Kırangıç-Cevizpınarı köyünde mukim olan ve iki devre Malatya milletvekilliği yapmış olan Rahmetli Hüseyin Doğan Dede'ler ki Doğan Dede'nin en yakın amcazadeleri Kortanlı Seyyid Mustafa'lardır. Hüseyin Doğan Dede'nin büyük oğlu Doğan Doğan dede'de benim Müsahib kardeşim'dir. Bu evladları daha çok isim olarak yazabiliriz fakat bir fikir olsun diye bunlarla yetiniyoruz. Bunların hepsi de Dede olup, pek çok talibleri vardır. Şahhasan Köyündeki Şah Ahmed Dede evladlarından ve büyük alevi

şairi olan ve maalesef edebiyatçılarımızın henüz nereli ve kim olduğunu bilemiyoruz diye kitaplarına yazdıkları Teslim Abdal'da bu soydan gelen bir kişidir. Nefesleri bugün bile alevilerin cem ve cemaatinde düvaz imam olarak okunmakta ve bununla aleviler ibadetlerini yürütmektedirler.

Teslim Abdal'ın, bir düvaz imamından bir kıt'a örnek:

*Düvaz imam okununca,
Kulak verip dinlemeli,
İki gönül bir olunca
Kılavuzu neylemeli...*

diye alevilerin, cem'in üçüncü safhasında illallah makamında söyledikleri düvaz imamdır. Şah Ahmed Dedenin kendi köylerinde kendi evlatlarından ve kendi adını taşıyan bir türbesi vardır. Bunun için yazdığı beş kıt'alık nefesinden, son kıt'asını buraya alıyoruz:

*TESLİM ABDAL, şal, şalının kumaşı,
Deryadan denizden artıktır coşu,
Doksan bin Horasan Pir'inin başı
Fırat kenarında Şah Ahmed Dedem.*

Buyurunuz bundan birkaç yüz sene evvel yaşamış olan Şah Ahmed-i Yesevi evladlarından Hak Aşık'ı Teslim Abdal Dede, Şah Ahmed-i Yesevi'nin kendi dedesi yani büyük babası olduğunu şiirleriyle söylüyor ve bu benim büyük babamdır diyor.

Şah Ahmed-i Yesevi'nin Seyyid-i Saadaddan yani Ehli-beyt neslinden olduğunu doğrulamak için bundan daha güzel bir belge olur mu. Buna hayır diyebilmek için bundan eski ve bundan güçlü bir belgenin elde bulunması gerekir.

Şimdi de hiç birisi alevi olmayan aşağıdaki kişilerin Şah Ahmed-i Yesevi'nin kimliği hakkında dediklerinden örnekler verelim.

Prof. Fuat Köprülü şöyle diyor:

"Elime geçen yeni vesikalara dayanan, yeni tetkiklerim, bana bu tarikatın ilk kuruluşunda bile tamamiyle Heterodok (sünni değil alevi) mahiyette olduğu kanaatini verdi." (Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu. Sayfa 166. bk.)

Murad Sertoğlu:

"Şah Ahmed-i Yesevi alevi idi" (Nefesleri, deyişleri düvaz imamları alevilerin cem ve cemaatlerinde çoğunlukla okunurdu. Bektaşilik Başak yay. Say. 35)

Aynı eserin 333. sayfasında da, Şah Ahmedin dayısı Kadim Aslan Babanın oğlu Baba Mansur'un Şah Ahmedin talibi olduğunu yazmaktadır. Bizde yukarıda bunu vurgulamıştık.

Abdülbaki Gölpınarlı: (Tarih boyunca İslam mezhepleri ve Şiilik. bk.)

Şah Ahmedi Yesevi, anne tarafından Muhammed El Kesir'in oğlu Kasımın kızı Ümmü Ferve'den gelmektedir. Ümmü Ferve ise oniki imamların beşincisi olan Hz. Muhammed Bakır'ın karısıdır. Şah Ahmed-i Yesevi Seyyid-i Saadadandır" diyor.

Prof. İreni Melikof: (Uyuyordum uyardılar adındaki eseri bk.)

Şah Ahmed-i Yesevi, Aslan Baba'nın oğlu Baba Mansur'un piri'dir diyor. Belirlemiş olduğumuz bi kaynaklar karşısında, artık Şah Ahmed-i Yesevi hazretlerinin sünni olduğunu

söylemek büyük yanlışlık olup, Alevi dede'si olduğunu teslim etmemek de "hak yemek" olur.

Bir an için farzedelem ki yukarda saymış bulunduğumuz ocaklar-evladlar, Şah Ahmed Dede ocakları yani evladları değil, peki ama sayılan bu ocaklarını Seyyid-Dede'leri ne yapacağız. Bunların bugün Türkiyemizde milyonlarca talibleri (Muhibleri) var. Bunlar kime bağlanacaklar, kime pir ve kime müşşid diyecekler? Bakınız bu sorunun karşılığını hiç kimse veremez. Çünkü herkesin asırlardan beri İkrar kapı'ları olmuştur. Baba Mansur evladlarıyla, Şah Ahmed Dede evlatları ve İmam Zeynal Abidin evladları. Şah Ahmed Dede'yi sünni yaptınız mı, bu kadar aleviyi ve ocakzadeleri bir yere bağliyamazsınız, olsa olsa inkar edilebilir ama bugün buna da imkan yoktur, çünkü herkes uyandı. Kim, kim değil, kim nerden gelir, nasıl gidiyor, arıyor, buluyor, yazıyor ve söylüyor. Dünün yalan yanlış yazan, tarihçileri de bugün buna cesaret edemiyor artık. Asırlar boyu aleviye güler yüz göstermesi şöyle dursun vurup kıran ceberrut idareciler aleviler hakkında gerçekleri saklayarak, çeşit çeşit tarihler yazarak onları dışlamışlardır. Bu tür tarihler içinde gerçeğı bulmak oldukça zordur, bunun zorluğunu da bugün çekiyoruz. Doğruları söylemek ve yazmak, haysiyetli kişilerin haysiyet borcudur, ilim namusudur. Ümid ederim ki bundan sonra, hiç kimse, kimliğı kendi kimliğinden, inancı kendi inancından olmayan Zat'lara kimlik değıştirtme yüzşüzlüğüne düşmezler ve gülünç olmazlar.

13.11. Hoca Ahmed Yesevi'nin Mürşidleri

13.11.1 Divan-ı Hikmet'te Arslan Baba

Hoca Ahmed Yesevi 1,2

Hikmet'lerde, Hoca Yesevi'nin ruh olgunluğunu, seçilmişliğini anlatan dörtlükler içinde Arslan Bab'da söz konusu edilmektedir. Buna karşın, halifesi olduğu Şeyh Yusuf Hemedani'den söz edilmez.

Hoca Yesevi'nin menkıbeleri içinde, "hurma"yı konu eden keramet, çocuk yaştaki Ahmed'in zuhuratını gösterir.

Yedi yaşta Arslan Baba'ya verdim selam

"Hak Mustafa emanetini eyleyin armağan"

İşte bu vakte dek binbir zikrini eyledim tamam

Nefsim ölüp la mekan'a aştım ben işte

Maddi alemde, çocuk yaşta ruh olgunluğuna ermek için vakit azdır. Doğunca konuşan İsa için ölüyü diriltten İsa için vakit çok dardır. Üç-beş yaşında Kur'an ezberleyen çocuk için bir hikmet vardır. Öyle ise, 'evliya-enbiya tarihinden bildiğimiz ve menkıbe ötesinde gerçek olduğuna inandığımız bu gibi nadir, hayret-şahit ve temaşa olaylarını açıklamamanın bir yolu kalmaktadır: Kamil ruh'un bedene bürünmesi. Gerçi ruhlar hakkında bilgimiz azdır, ania olsun... Gönül gözüyle bakanlar, böyle görürler ve böylece akla bir pencere açarlar.

Yesevi hikmetleri'nde; ruhun gelişi, seyri, devriye olarak açıklanmıştır. İşte çocuk Ahmed'in Şeyh Arslan Baba'yı beklemesi bundandır. Emaneti sahibine verdikten sonra "ahirete sefer eyledi" İşte, bundan sonra, "medreseye varıp, kaynayıp coştum, taşım ben işte"

Ahmed "inna fetehnâ"yı sordu Arslan Baba cevabını alınca,

ışık gördü, didar gördü. şeyh bunu bilince "sus" dedi. Her görülen, anlatılmaz. "Gerçek budur". Bundan sonra, nasip oldu, "şeytanı tutup bindim" zikri tamam edince divaneye döndüm. Hakk'tan gayrı bir söz söylemedim. Mumu aradım, pervaneye ıracak oldum. Yandım, sndm ben işte...

Arslan Bab, her sırrı perde perde sardı, kapadı. Beni görünce selam verdi, istedim, emaneti verdi. Her nefis, ölümü tadacak. Arslan Bab da tanıdı, tattı. Huri'ler onu kefenledi, "illyn" cennetine konuk eyledi. Kabirde Arslan Baba, islam'dan haber eyledi "O sebepten alktımışte girdim yere".

"Aşk yolunda bülbülüm Arslan Baba'ya kleyim" diyor Hoca Ahmed. Arslan Baba'dan müjde isterim, pir'den izin isterim, zalimlerden kaçalım.

Yirmidokuz kıtalık bir hikmet, "Arslan Baba'm sözlerini işittiniz teberrük" demektedir. Gaipten geldi, yetişti, güzel söz teberrük. Pir'in hazır olunca, Hızır ile İlyas'a ne gerek var. Ama taliplerde teslimiyet yok, namahreme bakar, gözlerde insaf yok. Gönüller saf değil, kişi malında gözü, ağzında o malın tadı var.

"Pir'e hizmet kıldık, talibim"derler. Torbalarını doldurup, haram-mekruh yerler. Gözlerini ıslatıp halkada yer isterler. Bu sözleri işittiniz, Arslan Baba'dan teberrük. Zakirim der ağlar, gözde yaş yok. Oyun yapar, hile yapar, işini Huda bilir. Gönülde yok zerre kadar nur. Böyledir yanlış talip, Arslan Baba'nın sözünü işittiniz teberrük. Kutlu söz, kutsal söz, hikmetli szdir teberrük.

Gerçek talibin, içi-dışı nur. Görünüş solfidir. safiye benzer. Korkmaz kıyametten. Elinde yoktur, riya tesbihi, belinde olmaz münkirin kuşağı. Aşk içinde olanlar, Hak cemalini

görürler, Hû ile zıkr halkası kurarlar. Bunlardır Arslan Baba'mdan teberrük.

Bu sözlerimi işiteni, Hak'tan dilerim, alırım. Şeytan yolundan alır. Hak yoluna salarım. Yardım etse Hakk Mustafa, günahlarının affını dilerim. Arslan Baba'm, Hakkın sevgili kulu, yeri bir diken kulübesi. Hazret, ansızın geldi. Yeri-Bab'ı gördü, hayran kaldı. Muhammed Mustafa dua etti, melekler "amin" dediler. "Sahabeler dediler: Arslan baba'dır adınız / Arapların ulusu, tertemizdir zatınız".

Ahir zaman insanı, evlerin süsler, nefesine uyar, huyunu bozar. Gideni görmez, azar, ibret almaz. Erenlerin yaptığına uymaz. Sabah-akşam şeytan eteğine yapışır, onu izler. Şeytan'dır onların pir'leri, ölmem der, Mevla ile vuruşur, gafil olup ömrünü boşa geçirir. Arslan Baba'dan bunlardır teberrük.

Böylesinin hali perişandır. Tövbe için, amân için artık zaman yok, hal yamandır. Kimseden gelmez yardım. Meğer Hak'tan inayet ola...

Arslan baba, yedi yaşında Türkistan'a geldi. Emaneti istedim. Kızdı, kovdu. Ama korkmadım, emaneti bekledim. Durdu, baktı. "Aç ağzını çocuk, özünü yutmadım, sana vereyim. Hakk Resul'ün ümmeti olarak yaptığını göreyim". Ağzımı açtım, emaneti aldım. Hakk'a tapar oldum. Şeyh-Molla toplandı, yürüdüler el-ele.

Arslan Baba, öleceğini söyledi Hoca Yesevi'ye. Melekler kaldırıp kabre koyacak. Ordan cennete varacak. Emanet'in özünü sana verdim, kabuğu bende kalacak.

*Kul Hoca Ahmed, sözünü cahillere söyleme
Söz söyleyip cahile, değersiz pula verme*

*Açlıktan ölsen de namerde minnet etme
Arslan babam sözlerini işittiniz teberrük*

13.11.2 Hace Yusuf Hemedani ve mürşidi Şeyh Ebu Ali Faremidi

Molla Cami-Nefahat 31

Hace Yusuf Hemedani

Allah-ü Taâlâ sırrının kudsiyetini artırsın...

Künyesi şudur: Ebu Yakub..

İmam, Âlim, Ârif-i Rabbani idi..

Pek güzel halleri vardı. Tuttuğu yol hem açık, hem de taraftarları çoktu.. Üstün makamların sahibi bir zattu..

İlk zamanlarında, Bağdad'a gitti; orada Ebu İshak Şirezi'nin meclisine devam etti.

Orada üstün bir değer kazandı. Akranına; fıkıh ilminde, daha başka ilimlerde, bilhassa nazari ilimlerde üstün geldi..

Yaşının küçük olmasına rağmen; Şeyh Ebu İshak onu, pek çok arkadaşlarından önde tutardı..

Bağdad'da, İsfahan'da, Semerkand'da rivayetine güvenilir pek çok kimselerden hadis-i şerif dinledi.

Sonra, bütün bunları tamamen bıraktı; ibadet, riyazet, müahede yolunu tuttu. Bilineni odur ki: Tasavvufa bağlılığı, Şeyh Ebu Ali Faremididir.

Dediler ki:

- Şeyh Abdüllah Cüveyni ile sohbet etmiştir.

* * *

Önceleri Merv'e yerleşti. Oradan Herat'a geldi; burada

uzun süre kaldı.

Bundan sonra, Merv'den, Merv'in ileri gelenleri gelip kendisinin Merv'e dönmesini rica ettiler... Onların ricası üzerine, Merv'e gitti.

Sonra, tekrar Herat'a gelid; Herat'a geldikten sonra yine Merv'e dönerken yolda vefat etti..

Hicretin 535. (M. 1140) yılı idi...

Vefat ettiği yere defnettiler. Uzun süre sonra Merv'e götürdüler... Şu anda mezarı Merv'de olup açık, bellidir.

* * *

Şeyh Muhyiddin-i Arabi, eserlerinin bazısında şöyle anlattı:

- Hicretin 602. (M. 1205) yılında; Şeyh Evhad-ün-Din Hamid Kirmani, benim Konya'daki konağımdaydı..

Bana şöyle hikaye etti:

- Hacı Yusuf Hemedani, bizim beldelerimizde; hayatının altmış yılından fazlası ile şeyhlik ve irşad seccadesinde oturmuştur.

Kendi zaviyesinde bulunuyordu. Gönlüne dışarı çıkmak arzusu düştü. Halbuki, cuma günü dışında dışarı çıkmak onun âdeti değildi.

Gönlüne gelen bu şey, kendisine ağır geldi; ama gitmesinin gerekli olduğunu o anda anlayamadı.

Merkebine binip yola koyuldu... Merkebin başını salıverdi ki: Hak Taâlâ nereyi diliyorsa oraya götürsün dedi.

Kendisini şehrin dışına götürdü. Sonra çöl tarafına çekti; yıkık bir mescide getirdi. Burada durdu..

Şeyh aşağı indi; mescidin içine girdi. Gördü ki: Bir kişi başını içine çekmiş oturuyor... Bir saatten sonra, başını kaldırdı.

Heybetli bir gençti; şöyle dedi:

- Ya Yusüf, çözümü zor bir mesele ile karşılaştım.

Bundan sonra, o meseleyi anlattı; Şeyh de kendisine o müşkil meseleyi açıkladı. Sonra şöyle dedi:

- Ey oğul, her ne zaman, senin için müşkil bir mesele ortaya çıkarsa şehre gel; bana sor. Beni zahmete sokma...

Bundan sonrasını, Şeyh Yusüf Hemedani şöyle anlattı:

- Benim öyle demem üzerine o genç şöyle dedi:

- Benim bir müşkilim olduğu zaman; benim için hemen her taş, senin gibi bir Yusüftür.

Şeyh Muhyiddin-i Arabi diyor ki:

- İşte ben, bundan anladım ki; özünde ve sözünde doğru olan bir müridin, bu sadakatı ile şeyhini kendi tarafına hareket ettirmeye gücü yetermiş...

Şeyh Necibüddin Bezgaş Şirazi şöyle anlattı:

- Bir zamanlar, meşayih sözlerinden birkaç parça elime geçmişti. Onları gözden geçirdim; gayet hoşuma gitti.

Devamını bulamam, kemen sözü olduğunu bilmem için kalan kısımlarını aramaya koyuldum. Tam bu sırada, bir gece rüyamda şöyle gördüm: Ak sakallı, gayet nurlu, vakarlı bir pir hanığaha gelip içeri girdi. Abdest almak için abdest alma yerine gitti.

Beyaz bir kaftan giymişti. O kaftanın üzerine, iri yazı ile altın sulu âyet-el kürsi yazılmıştı. Bu yazı, baştan sona o kaf-

tanı tutmuştu.

Onun peşinden gittim; kaftanı çıkarıp bana verdi. O kaftanın altına, üsttekenden daha sevimli yeşil bir kaftan giymişti. Onun üzerine de, önceki usulde, âyet-el kürsi yazılmıştı; onu da bana verdi. Sonra şöyle dedi:

- Ben abdest alıncaya kadar bunları sakla..

Abdestini aldıktan sonra şöyle dedi:

- Bu iki kaftandan birini sana vereceğim, hangisini istersin?

Hiç bir tercih yapamadım; şöyle dedim:

- Hangisini istersen, onu verirsin; benim için sevimlidir.

Bunun üzerine, yeşil kaftanı bana verdi; beyaz kaftanı da kendi giydi...

Sonra şöyle dedi:

- Biliyor musun, sahibini aradığın o parçaların yazarı benim: Yusüf Hemedani'yim. Onlar için, Rütbet'ül-Hayat adını vermişim. Benim daha başka yazdığım eserlerim vardır; hepsi güzeldir. Menazil'üs-Sairin ve Menazil'üs-Salikin gibi...

Uykudan uyandığım zaman çok sevindim.

Derler ki:

- Bir vakitler, Bağdad Nizamayisinde Yusüf Hemedani vaaz ediyordu.

Adı İbn-i Seka, olarak bilinen bir fakih kalktı; bir mesele sordu... Ona şöyle dedi:

- Otur, senin sözünden küfür kokusu alıyorum. Belki de, senin ölümün İslâm Dini üzerine olmayacaktır.

Bundan bir süre sonra, Rum Kaysar'inden halifiye elçi

olarak bir Nesrani geldi.

İbn-i Saka onunla buluştu ve kendisinden, arkadaşı olma talebinde bulundu ve şöyle dedi:

- İstiyorum ki; İslâm dinini terk edeyim ve sizin dininize gireyim.

Nesrani onun bir talebini kabul etti; birlikte Konstantiniyeye (İstanbul'a) gittiler. Orada, Kaysar'la karşılaştı ve Nasrani oldu. Nasrani olarak da öldü...

Derler ki:

- İbn-i Saka, Kur'an-ı Kerim'i ezberine almıştı. Ölüm döşeğinde iken kendisine şöyle sordular:

- Kur'an'dan aklında kalan hiç bir şey var mı?

Şöyle dedi:

- Şu âyet-i kerimeden başka bir şey kalmadı:

- "Küfre girenler, çok kere şu temennide bulunurlar: Keşke Müslüman olsalarmış!" (15/2)

Bazıları, İbn-i Saka'yı anlatılardan başka türlü hikâye ederler. Bu türlü anlatılanlar, Şeyh Muhyiddin Abdülkadir Geylânî Hazretlerinin menkıbeleri anlatılırken inşallah gelecektir.

Hace Yusüf Hemedani'nin halifeleri dört tanedir; şöyle ki:

1. Hace Abdüllah Berki..
2. Hace Hasan Enduki..
3. Hace Ahmed Yesevi..
4. Hace Abdülhalık Gucdüvanî..

Allah'ü Taâlâ sırlarının kudsiyetini artırsın..

Hace Yusüften sonra; bunların dördü de davet makamında bulunmuşlardır. Bunlardan başka, edep yolunda hizmetinde

bulunan halifeleri de vardır.

Hace Ahmed Yesevi Türkistan tarafına gidince; bütün arkadaşların, Hace Abdülhalik Gucdüvani'ye tabi olmalarına delâlet eyledi.

Bu hanedan meşayihinden bazılarının yazdığı eserlerde böyle geçer.

Allah ondan razı olsun.. (s. 704-707)

Şeyh Ebu Ali Faremidi

Allah-ü Taâlâ sırrının kudsiyetini artırsın...

Bu zatın esas adı şudur: Fazıl b. Muhammed..

Zamanında Horasan'da Şeyhler şeyhi olarak bilinirdi.

Kendisine mahsus bir tarikatı da vardı..

Vaaz ü nasihat işinde Üstad Ebülkasım Kuşeyri'nin talebesidir.

Tasavvufta bağlılığı şu iki yoladır: Biri, Büyük Şeyh Ebülkasım Gürgâni Tusi, diğeri de Bayak Şeyh Ebülhasan Harkani.. Ebülhasan Harkani, meşayihin önderi ve zamanın kutbu idi..

* * *

Şeyh Ebu Ali Faremidi şöyle anlattı:

- Gençliğimin ilk çağlarında Nişabur'da ilim talebi ile meşguldüm. İşittim ki: Şeyh Ebu Said Ebülhayır Mihene'den gelip meclis kurmuş.. Kendisini görmeğe gittim, gözüm onun cemaline dokunur dokunmaz âşık oldum. Bu sofiye zümresine karşı sevgim daha da çoğaldı..

Bir gün, medresedeki yerimde oturmuştum. Şeyh'in yüzünü görmek arzusu içime düştü..

O vakit, Şeyh'in dışarı çıkma zamanı da değildi..

Kendimi tutup sabredemedim. Hemen kalkıp dışarı çıktım. Çarşı başına geldiğim zaman Şeyh'i gördüm. Büyük bir cemaatle gidiyordu. Ben de, kendimde olmadan onların peşine takıldım.

Şeyh bir yere girdi, o cemaat de o yere girdi; ben de girdim. Bir köşeye geçtim; Şeyh beni görmüyordu.

Semağa başladılar; Şeyh hoş bir hale geçti. Üzerinde vecid hali zahir oldu; kaftanını yırttı..

Semağ işi bittikten sonra, Şeyh kaftanını üzerinden çıkardı; önünde parçaladılar.

Şeyh astarı ile bir kolunu ayırıp şöyle seslendi:

- Ey Ebu Ali Tusi, neredesin?

Cevap veremedim; kendi kendime şöyle dedim:

- Beni görmez bilmez.. Belki de, müridleri arasında ben-den başka bir daha Ebu Ali Tusi vardır..

Bir daha seslendi, yine cevap vermedim.. Üçüncü kere seslendi; yine cevap vermedim..

Cemaat bana şöyle dedi:

- Şeyh seni istiyor..

Şeyh'in huzuruna vardım. Şeyh o astarı ile birlikte kolunu bana verdi. Sonra şöyle dedi:

- Sen bize göre bu astarla kol gibisin..

Bundan sonra, onu alıp hizmet eyledim; çok güzel bir yerde de saklarım.. Bundan sonra, devamlı olarak Şeyh'in hizmetine girdim. Bana Şeyh'in hizmetinden çokça faydalar ve aydınlık hasıl oldu.. Pek çok manevi haller yüz gösterdi..

Şeyh Nişabur'dan gittikten sonra, ben Üstad Ebülkasım Kuşeyri'nin huzuruna gittim.. Her ne hal zuhur etse ona söylerim.. Fakat o bana şöyle dedi:

- Git, ey oğul, ilim öğrenmekle meşgul ol.

Ne var ki, o aydınlık hal, hergün biraz daha artıyordu..

İki üç sene daha ilimle meşgul oldum. Sonunda, bir gün kalemi divitten çıkardığım zaman, ak çıktı..

Bunun üzerine kalktım; Üstad İmam Ebülkasım'ın huzuruna gittim: bu hali kendisine söyledim. Şöyle dedi:

- Mademki ilim senden elini çekti, sen de ondan elini çek.. İş üzerine git; muamele yolunu tut.

Bunun üzerine gittim; eşyayı medreseden aldım hanigaha götürdüm. Orada, Üstad İmam'ın hizmetine girdim.

Bir gün, Üstad hamama girdi. Ben, tek başıma gidip hamama birkaç kova su döktüm.. Üstad hamamdan çıktıktan sonra sordu:

- Hamama su döken kimdi?

Kendi kendime şöyle dedim:

- Akılsızlık ettim..

Bir şey demedim; sustum. Bir daha bir daha sordu. Ancak, üçüncü kere söyledim:

- O suyu döken bendim..

Şöyle dedi:

- Ey Ebu Ali, yetmiş yılda Ebülkasım her ne bulduysa, sen bir kova su ile buldun..

Bundan sonra, bir süre daha Üstad İmam'ın yanında mücahede hali ile kaldım.

Sonunda, bir gün beni bir hal iltiâ etti; kendimi o halin içinde yok buldum.. Bu durumu, Üstad İmam'a anlattığım zaman şöyle dedi:

- Ey Ebu Ali, benim yolum buraya kadardır. O ki, benim yaptığımdan daha yüksektir; onun yolunu bilmem..

Kalbimden şöyle geçirdim:

- Beni bundan daha yukarıya götürecek bir pir gerektir.

Bu halin üzerinden bir müddet geçti; ancak o hal azalmadı, arttı..

Ben, Şeyh Ebülkasım Gürgâni'nin adını duymuştum. Onun için Tus'a doğru yollandım. Orada, onun yerini bilmiyordum. Şehre girdikten sonra, onun yerini sordum. Tarif ettiler; gittim..

Müridlerinden bir cemaatle mescidde oturuyordu. Ben de, iki rikat tahiyat-ı mescid namazı kılıp onun huzuruna gittim.

Ben, yanına gittiğim sırada, Şeyh başını aşağı indirmişti, ben gidince başını kaldırıp şöyle dedi:

- Gel, ey Ebu Ali..

Gittim; selâm verdikten sonra oturdum. başımdan geçenleri olduğu gibi anlattım.

Şöyle dedi:

- Bu işe girişin mübarek olsun. Şimdi bir dereceye erişmişsin; ama terbiye görürsen, daha yüksek dereceler yükselirsin.

İçimden şöyle dedim:

- Benim pirim budur..

Onun yanında uzun süre kaldım. Bana çeşitli riyazet işleri

ve mücahede emretti..

Bundan sonra, bana ikbal gösterdi; benim için meclis kurdu ve kızını bana nikâhladı.

Üstte anlatılan meclis işini, Hace Ali Faremidi bir başka yerde şöyle anlattı:

- Henüz Şeyh Ebülkasım, bana meclis kurmamıştı. Bu sırada, Şeyh Ebu Said, Milhene'den Tus'a geldi. Onun hizmeti için huzuruna gittim; bana şöyle dedi:

- Ey Ebu Ali, çabuk ol; seni papağan gibi dile getirip konuşturacaklar..

Bu sözün üzerinden çok geçmedi: Şeyh Ebülkasım bana meclis kurma emrini verdi.. Dilim çözüldü; sözler açıldı..

Allah ondan razı olsun.. (s. 695-697)

13.11.3 Hoca Yusuf Hemedani ve Halifeleri

Safi Mevlana-Reşahat 39

Hoca Yusuf Hemedani

Yusuf Hemedani 18 yaşlarında iken Bağdat'a gidip Ebu İshak'tan fıkıh okudu. İsfahan ve Buhara'da ilim tahsil etti ve bilgide kemale erişti. Mezhebi, Hanefi.. Irak, Horasan, Harizm ve Maverâünnehr taraflarında itibar sahibi oldu. Batın ilmi kapısını ona açan Şeyh Ebu Ali Farimedi.. Doğumu 445, ölümü 535.. Ömrü 90 yıl.. Kâh Merv ve kâh Herat'ta otururdu. Derin hal ve keramet sahibi.. Bağdat'tan Semerkand'e kadar uzayan büyük bir sahada, halk, kudsi nefeslerinden

faaydalanmak için ziyaretlerine akın ederlerdi. Merv'in zıkıp Herat'a giderken yolda vefat ettiler. Mübarek naaşı müritlerinden biri tarafından Merv'e nakl ve orada defnedildi. Vefatlarına yakın müritlerini toplayıp kendilerine öğüt verirken aralarından irşâd makamına erişmiş dört kişi tesbit etti, onları halife tayin etti ve hir birini tâbi olunacak merkezler halinde gösterdi. Ondan sonra müritler ayrı ayrı dört halife-nin eteklerine yapıştılar.

Hoca Yusuf Hemedani'nin Halifeleri

13.11.3.1. Hoca Ubeydullah Bekri

Hoca Yusuf Hemedani'nin dört halifesinden ilki.. Harizem bölgesinden.. Alim, arif, makam ve keramet sahibi..

13.11.3.2. Hoca Hasan Andaki

Hoca Yusuf Hazretlerinin ikinci halifesi.. Künyesi Ebû Muhammed, ismi Hasan bin Hüseyin.. Buhara'ya 3 fersah mesafede Endak kasabasından.. Devrinde zamanın kutbu.. Müritlerini terbiye etmekte son derece hususi ve tesirli bir usule sahip.. Sünnet yolunda riyazetleriyle safâ derecesine ulaşmıştı. 90 yıl yaşadı.

Hoca Yusuf Hazretlerinden nisbet ve tarikat bağı aldıkları zaman üzerlerine öyle bir hal geldi ki, dünya, iş ve ev alâkası diye hiç bir şey gönüllerinde ve hatta şuurlarında yer kalmadı. Dipsiz bir istiğrak kuyusunda kayboldular. Bu vaziyeti gören Yusuf Hemedani Hazretleri kendisine nasihatte bulundu:

- Siz fakirsiniz, iş görmeğe mecbursunuz. Kaldı ki, evli ve çocuk-çocuk sahibisiniz. Sizin için dünya vazifelerinizi ihmal etmemek, hem şeriat, hem de akıl bakımından şarttır.

Hoca Hasan, bütün gücünü dudaklarında toplayarak cevap verdi:

- Benim halim öyle ki, başka hiç bir işe mecalim kalmamıştır.

Yusuf Hemedani Hazretleri bu cevaba öfkeleniler ve Hasan'ı payladılar.

Gece, Yusuf Hemedani rüvyısında Allah'ı görüyor. Allah ona hitap diyor:

- Yusuf, biz sana görmem için akıl gözü verdik; Hasan'a ise hem akıl, hem de gönül gözü ihsan ettik!

Bu rüyadan sonra Yusuf Hemedani, Hasan Endaki'yi aziz ve muhterem tutar oldular.

Kabri, Buhara'da..

13.11.3.3. Hoca Ahmed Yesevi

Hoca Yusuf Hemedani'nin üçüncü halifesi.. Türkistan'ın Yesi şehriden.. Kabri de orada.. Türkistan halkı ona Ata Yesevi derlerdi. "Ata" baba manasına gelirse de Türkler şeyhlerini ululularını bu kelimeyle anarlardı. Yusuf Hemedani Hazretlerinden feyizlerini tamamlayıncaya kadar Baba Arslan isimli bir şeyhe hizmet ettiler ve şeyhin hayatı boyunca kendisinden ayrılmadılar. Şeyh vefat edince de yine onun işaretiyle Buhara'ya gidip Yusuf Hemedani'ye bağlandılar ve onun terbiyesinde irşâd makamına erdiler. İlk iki halifenin vefatından sonra irşâd makamına geçtiler ve Buhara taraflarında halkı hakka davetle meşgul oldular. Bir müddet sonra gaipten gelen işaretle Türkistan'a gitmek icap edince dördüncü halife, fakat nisbeti yürütmekte üstün kutup Abdülhalik Gücdevânî Hazretlerine yerlerini bırakıp Yesi yo-

lunu tuttular.

Ahmed Yesevi, Türk velilerinin kol başısıdır ve Türkistan büyüklerinden çoğunun nisbeti kendisinedir. kendi öz sülalesinden pek çok veli gelmiştir.

Dört Halife bıraktı.

Hoca Ahmed Yesevi Halifeleri

1. Mansur Ata

Ahmed Yesevi'nin ilk mürşidi Baba Arslan'ın oğlu.. Zahir ve batın ilimlerinden büyük.. İlk terbiyesini babasından ve sonra onun emriyle Ahmed yesevi'den aldı ve erdi.

2. Said Ata:

Ahmed Yesevi Hazretlerine bağlı ikinci halife..

Mürşidinin rehberliğiyle tırmamılması en çetin derecelere yükseldi.

3. Süleyman Ata

Üçüncü halife.. Türk ermişlerinin büyüklerinden.. Dervişlik hallerinden Türkçe nakilleri Türkistan'da pek meşhur ve dilden dile gezici.

Sözü:

- "Kimi görsen Hızır bil, her geceyi Kadir bil!"

4. Hakim Ata:

Amhmed Yesevi Hazretlerinin dördüncü halifesi.. Oturdıkları ve defnedildikleri yer Harizem'de Akkargan adlı köy..

Zengin Ata:

Hakim Ata'nın başlıca halifesi.. Doğduğu, oturduğu ve öldüğü yer Şaş vilayeti..

Hoca Ubeydullah Hazretleri buyurmuşlar ki:

- Zengin Ata'nın mezarını her ziyaret edişimde kabirden "Allah, Allah" nidasını duyardım.

Hakim Ata'nın vefatından sonra mürşidinin zevcesi Anber Ana'yı nikahladı.

Hakim Ata siyaha yakın koyu esmermiş.. Bir gün Anber Ana'nın gönlünden şöyle bir şey geçmiş:

- Ne olurdu, Hakim Ata siyah olmasaydı!

Hakim Ata, keramet nuruyla bu gizli fikri keşfetmiş ve zevcesine demiş:

- Yakın zamanda benden daha siyahına düşeceksin.

Çok geçmeden Hakim Ata ölmüş ve Anber Ata, kuzguni siyah olan Zengi (zenci) Ata'nın zevcesi olmuş..

Şöyle:

Hakim Ata Harizem'de vefat edince Zengi Ata Taşkent'ten kalkıp oraya geliyor. Mürşidinin kabrini ziyaret ve yakınlarını ta'ziyet edinceye kadar da hiç bir işle uğraşmıyor. Anber Ata'nın "iddet" dedikleri şer'i bekleme müddeti nihayete erince yakınlarından birini Anber Ana'ya gönderiyor ve nikahına talip olduğunu bildiriyor.

Anber Ana bu teklife karşı yüzünü çeviriyor ve cevap veriyor:

- Ben Hakim Ata'dan sonra kimseye varmam! Kaldı ki, bu kömür yüzlü zenciye!.

Anber Ana, kendisine talip olan Zengi Ata'ya red cevabını verirken yüzünü ne tarafa çevirdiyse o tarafa doğru boynu tutuluyor, bükülüyor ve düzelmez oluyor. Anber Ana, ıstırap

içinde kıvrana dursun.. Teklifi götüren yakını Zengi Ata'ya koşup vaziyeti haber veriyor.

Aldığı cevap:

- Git de Anber Ana'ya de ki: Beni Zengi Ata gönderdi ve soruyor: Bir gün "Keşki kocam siyah olmasaydı!" diye kalbinden geçen duygu hatırında mı? Hani bu duyguyu Hakim Ata keşfetmiş ve "Benden daha siyahına düşeceksin!" demiş miydi sana? Şimdi ne dersin bu tecelliye?

Anber Ana bu sualin karşısında her şeyi anlıyor ve kaderin emrine boyun eğiyor. Boyun eğdiği anda da boynu düzeliyor.

Zengi Ata'nın, Uzun Hasan Ata, Seyyid Ata, Sadr Ata ve Bedr Ata isimli dört halifesi oldu. Bu dört halife, buhara medreselerinden birinde zahiri ilme çalışırken birdenbire içlerine bâtın ilminin ateşi düştü, her şeylerini bırakıp türkistan taraflarına göç ettiler ve Zengi Ata'yı buldular, onun mübarek eteğine yapıştılar ve dördü birden halifelik makamına eriştiler.

Uzun Hasan Ata:

Birinci halife.. Bahsettiğimiz mürşid arayıcısı dört talebe Taşkent kırlarından geçerken, dudakları kalın bir zencinin bir sürü sığır otlatıldığını görüyorlar. Bu kuzguni siyah renkli çoban Zengi Ata'dır ve iç halini gizleyerek Taşkent halkının sığırlarını otlatmaktadır. Kırdan her namazdan sonra açık zikirle meşgul olmakta, zikir başlayınca da sığırlar otlamayı bırakıp Zengi Ata'nın etrafında halkalanmakta ve zikri dinlemekte..

Dört istekli, Zengi Ata'nın yanına geliyorlar ve görüyorlar ki, simsiyah renkli bir çoban dikenli otlardan bir demet

yapıyor ve çıplak ayağını demetin üzerine bastığı halde dikenler kendisine acı vermiyor.

Yaklaşıyorlar ve bu hâle taaccüble bakıp selâm veriyorlar.

Zengi Ata, selâmlarına mukabele ediyor ve soruyor:

- Siz gariplere benziyorsunuz! Nereden gelmektesiniz?

- Biz Buhara'da medrese talebesiydik. İlim okuyorduk. Birden içimize bir ateş düştü ve akıl didişmelerinden va geçip bâtin yoluna sapmak dileği geldi. Bu gayeyle evimizi, yurdu-muzu, her şeyimizi bırakıp yollara düzüldük. Biricik muradımız bizi gayemize erdirecek kâmil mürşidi bulmak.. Onu arıyoruz! Bize bir sağlık verebilir misiniz?

Zengi Ata, bu saffetli gençlerin nurlu yüzlerine bakıp diyor ki:

- Durun; dünyanın çepçevre dört bucağını koklayıp kâmil mürşidden bir koku alacak olursam bize haber vereyim..

Ve Zengi Ata, başıyla bir daire çevirerek her tarafı kok-luyor ve bütün istikametleri yokluyor.

Sonunda:

- Her tarafı kokladım ve yokladım, diyor; sizi irşâda ehil, kendimden başka kimseyi bulamadım!

Bu iddia karşısında gençlerin dördü birden müthiş bir hayrete düştü. Seyyid Ata ile Bedr Ata hemen inkhara yöneldiler.

Seyyid Ata kalbinden şunları geçirdi:

- Ben Seyyid (peygamber soyundan gelme), ilim sahibi ve incelikleri bilen bir insan olarak siyahi bir çobana nasıl bağlanabilirim?

Bedr Ata da şöyle düşündü:

- Bu kalın dudaklı zencinin yeltendiği iddiaya ve ettiği dāvaya da bak!

Fakat öbür ikisi bu inkhara düşmediler. İçlerinden dediler ki:

- Mümkündür ki, Kudret sahibi, bu siyah adamın gönlüne emanet nuru yerleştirmiş olsun.. Esrar alemi bu, kim ne bilir?

Fakat bu inkêar edenler, ne de kabul gösterenler henüz bir karşılık vermeğe imkan bulamadan Zengin Ata'nın tasarrufu yetişt, hepsi birden onun cazibesine tutuldular ve eteğine yapıştılar. Aralırnad Zengi Ata'ya ilk bağlanan Uzun Hasan Ata oldu. İlk kemal ve irşâd makamına erişen de yine o..

Seyyid Ata:

Zengi Ata'nın ikinci halifesi.. İsmi Ahmed.. Hani, şu ilk görüşünde Zengi Ata'yı küçümseyen, ilmine mağrur Seyyid. Hakikati gördükten ve Zengi Ata'ya teslim olduktan sonra nefsine etmediğe işkence, baş vurmadığı şefaate, şeyh yolunda el atmadığı hizmet kalmadıysa da bir türlü gönül darlığından kurtulamadı ve perdeyi açamadı. Nihayet Anber Ana'ya baş vurdu ve yalvardı:

- Sizin ricanız Sengi Ata önünde tesirli ve benim gibi fu-karaya şefkatiniz büyüktür. Lütfen benim için şefaatte bulununuz ve keskin nazarlarının bana yönelmesini sağlayınız! Beni kemal yolunda bir türlü derece almamak felaketinden kurtarınız.

Anber Ana, Seyyid Ata'ya acıdı ve dedi:

- Sen bu akşam siyah örtülere bürünüp onun yolu önünde uzan! Seher vakti abdest almaya zıttıkları zaman seni bu

halde görsünler ve merhamet etsinler..

Anber Ana, gece vakti şeyhe de rica da bulundu:

- Ahmed bunca zamandır hizmetinizdedir, şimdiye kadar iltifatı nazarınıza mazhar olamadı. Ona himmette bulunmanızı istirham ediyorum.

Zengi Ata gülümsedi:

- Ahmed'in seyyidliği ve ilmi, yolunda engel oldu. Beni gördüğü gün kendimi ona belirttiğim halde kabul etmedi. Gönülünden, bir seyyid ve âlim kişinin bir sığır güdücüsüne bağlanamayacağına dair fikirler geçirdi. O yüzden de yolda kaldı. Fakat mademki sen şefaati ediyorsun: suçundan geçtim. İnşallah hâli düzelir.

Şafak vakti Zengi Ata dışarıya çıktıkları zaman, yerde siyah örtülere sarılı bir şey gördüler. Ayaklarını kaldırıp Seyyid Ata'nın göğsüne bastılar. Seyyid Ata şeyhinin mübarek ayaklarından öpmeye ve yüzünü, gözünü ayaklara sürmeye başladı.

Zengi Ata sordu:

- Kimsin sen?

- Ahmed..

Zengi Ata fısıldadı:

- Artık ayağa kalkabilirsin Ahmed! Bu küçüklük seni bir anda büyütmeğe yetti!

Ve Zengi Ata; Seyyid Ata'ya öyle bir yöneliş yöneldi ki, müridine bütün fetih kapıları açıldı.

Seyyid Ata o kadar yükselecektir ki, bir gün toprağından iyi mahsul alamayan bir ekincinin şikâyeti üzerine toprağına

hitap edip iyi mahsul vermesini ihtar edecek, toprak da yıllarca tohum ekilmeksizin en bol mahsulü vermekte devam edecek.

İsmail Ata:

Seyyid Ata'nın yüksek halifelerinden.. Halimin başında halk İsmail Ata'ya çatar, aleyhinde konuşmuş.. O da dermiş ki:

- Ben onları bilmem, tanımam; yiyeceklerini verir, davullarını çalarım. Canım feda olsun kendilerine!

Seyram ile Taşkent arası Hoziyar kasabası halkı da İsmail Ata hakkında söylemediğini bırakmamış.

Mukabelesi:

- Bu mollalar bizim sabunumuzdur. Onlar olmasa nasıl temizleniriz.

Hoca Ubeydullah Hazretleri bu sözü pek beğenirlerdi.

Halk şefkat mevzuunda yine İsmail Ata'nın düsturu:

- Halkı sev, ona güneşte gölge, soğukta kaftan, kıtlıkta ekmek ol!

Hoca Ubeydullah hazretleri, bu söz için de "her hikmeti toplayıcı kelâm" buyurmuşlardır.

İsmail Ata'nın bir müride telkini:

- Ey derviş, seninle tarikat arkadaşı olduk! Bizden bir nasihat kabul et: Bu dünyayı süslü bir mezar say, Allah ile kendinden başkasını yok bil; ve nihayet tevhid denizinde öyle boğul ki, sen de aradan çık ve "var olan ancak Allah'tır" sırrına er!

Büyüklerden biri diyor ki:

- Şeyh İsmail'in müridleri secde ederken kendilerinden

zevk kokusu gelirdi.

İshak Hoca:

İsmail Ata'nın oğlu..

Şeyh Abdullah Hocendi anlatır:

Şah-ı Nakşibend Hazretlerinin sohbetlerine yetişmeden bir hayli zaman evvel bana kuvvetli bir cezbe gelmişti. Büyüklerden birinin mezarını ziyaretimde bir hitap işittim; "Geri dön: senin muradın 12 yıl sonra Buhara'da gerçekleşecektir!" bir gün pazardan geçerken bir köşeye çekilmiş, birbiriyle halleşen iki Türk gördüm. İçli içli konuşuyor ve ağlaşıyorlardı. kulak verdim: Bahisleri tarikat.. Meclislerine girmek istedim. Pazardan biraz meyva ve yiyecek alıp önlerine sürdüm. Birbirlerine işaret ederek hakkımda kabul yüzü gösterdiler ve dediler: "Bu derviş istekli görünüyor. Onu sultanımızın oğlu İshak Hoca'ya götürelim!" İshak Hoca'nın yerini öğrendim ve gittim. Büyük alâka ve iltifat gördüm. Bir müddet hizmetlerinde bulundum. Sonunda, İshak Hoca, hakkımda fazla alhaka ve himaye isteyen oğluna benim için şöyle dedi: "Bu dervişin nasibi benden değil. Şah-ı Nakşibend Hazretlerinden.. Benim onu tasarrufa mecalim yoktur." Bu sözü işitince, mezardan gelen hitabı hatırladım ve İshak Ata'nın ermişliğine tam inandım. Nasibimi bekledim.

Sadr ve Bedr Atalar:

Zengi Ata'nın üçüncü ve dördüncü halifeleri.. Sadrettin Mehmed ve Bedreddin Mehmed.. Daima bir arada bulunurlar ve ferdi ihtiyaçlarından başka her şeyleri birlik içinde geçerdiler. Şu var ki, Sadreddin her an kerakkideyken Bedreddin geri kalmakta ve bunun sebebini Zengi Ata'yı ilk

görüşünde kabul etmeyişine bağlamaktaydı. O da, Seyyid Ata gibi Anber Ana'ya baş vurdu ve ağlayarak şefaât diledi. Şefaât kabul edildi ve Bedr Ata, sırtındaki yükü atıp kemal semalarına kanat açtı.

Arada Sadr Ata'dan başlayarak birbirinin mürşidi ve müridi; şeklinde şu basamaklar:

Eymen Baba, Şeyh Ali, Mevdud Şeyh, Kemal şeyh, Hadim Şeyh (s. 9-19).

13.11.3.4. Abdülhalik Gucdevânî

Yusuf Hemedani Hazretlerinden gelen asli kolu, üçüncü halife Ahmed yesevi dallarından sonra yine kendisine döndürmüş bulunuyoruz.

Abdülhalik Gucdevânî Hazretleri, yusuf Hemedani'nin dördüncü halifesi ve "Hâcegân" silsilesinin başı, halkanın merkezi..

Doğdukları ve mefdun bulundukları yer, Buhara'da Gucdevan köyü.. Gucdevan, buhara'ya 6 fersah mesafede, şehirimsi büyük bir köy..

Babasının ismi Abdülcemil.. Zamanında, Abdülcemil İmam diye meşhur.. İmam Mâlik, evlâdından.. Zâhir ve bâtın ilimlerinde üstün ve müşkülü olanların baş vurduğu kapı.. Hızır ile sohbetleri var.. Kendisine bir erkek evlâdı olacağını ve ismini "Abdülhalik" koymasını söylene de Hızır..

Abdülhalik Gucdevânî Hazretlerinin babası, Malatya taraflarında otururken Maverâünnehr'e hicret etmiş, Buhara yakınlarında Gucdevan köyüne yerleşmiş ve Rum hükümdarlarından birini kızı olan zevcesinden, orada, Abdülhalik dünyaya gelmiş..

Abdülhalik çocukluğunda doğduğu köyde geçirdi ve daha sonra Buhara'da ilim tahsiline koyuldu.

Bir gün, tefsir okurken gizli duayı emreden ber âyeti hocasına soruyor:

- Bu gizliliğin hakikati ve gizli zikrin yolu nedir? Zikredici yüksek sesle ve uzuvlarını oynatarak işini yapsa herkes duyar ve görür. Kalbinde yapsa, bir hadis gereğince kan damarlarında gezdiğini bildiğimiz şeytan farkına varır. Ne yapmak lâzım?

Hocası diyor ki:

- Bu, ledün ilmi meselesidir. Allah dilerse seni dostlarından birine eriştirir, o da sana gizli zikri öğretir.

Abdülhalik Hazretleri kendilerine ilahi sırları talim edecek Allah dostunu beklediler. Tâ, Hızır'ın kendilerine görünüp "vukûf-u adedî" denilen usulü öğrettiği güne kadar..

"Fasl-ül-hitab" isimli kitap, Abdülhalik Hazretlerinin ölçülerini tarikatte hüccet (senet) olarak gösterir. Bu ölçüler her tarikatte makbul, sıdk ve safayı elde etmekte başlıca yardımcı, şeriat ve sünnete uymakta ve nefse karşı durmakta biricik müessirdir. Gizli zikrin gayesi olarak da yabancıların gözünden saklanmayı şiar kabul etmiştir.

Abdülhalik Hazretlerine gizli zikri Hızır talim ettirmiştir.

Bir zaman sonra Hoca Hazretleri Buhara'ya geliyor ve orada Yusuf Hemedani Hazretlerinin sohbetine erişiyorlar. Görüyorlar ki, Yusuf Hemedani de kendileri gibi gönül zikriyle meşgul.. Böylece, sohbette müridleri Yusuf Hemedani, harekette de Hızır oluyor. Şu var ki, Yusuf Hemedani ve eski şeyhlerin zikirleri, resmi ve umumi planda açık zikirdir.

Ayrıca içten edilen zikrin hususi şeklidir. Böyleyken Yusuf Hemedâni Abdülhalik Gucdevani'nin topyekün gizli zikrini kinamıyor ve:

- Madimki Hızır'dan böyle emir aldınız, devam ediniz!

Diyor.

Hoca Abdülhalik Gucdevânî'nin bir yazısından:

- Henüz 22 yaşlarındaydım ki, Hızır beni Yusuf Hemedani Hazretlerine usmarladılar. Hoca'nın Buhara muhitinde kaldığı müddetçe yanından ayrılmadım ve hizmetinde bulundum."

Abdülhalik Gucdevânî bu vaziyette riyazete başlıyor ve geçirdiği halleri gözlerinden saklamakta çok titiz davranıyor. Ve her an velâyet ve kerametleri ilerliyor.

Tarikat edep ve ölçülerine ait bir vasiyetnameleri vardır ki, manevi oğulları Hoca Evliya-yı Kebir için yazmışlardır. Bu vasiyetname, tasavvuf ve ledün ilmi irfanının en ince hikmetlerini toplayıcı ve yolun ana hedeflerini göstericidir.

Bu pek meşhur vasiyetnameden birkaç nokta:

- Vasiyet ederim sana ey oğul ki, bütün hallerinde ilim, edep ve takvâ olasın! Geçmişlerin eserlerini oku ve sünnet ve cemaat yolundan git! Fıkıh ve hadis öğren ve cahil sofilerden bucak bucak kaç! Namazlarını mutlaka cemaatle kıl!.. Şu şartla ki, imam ve müezzin olma! Şöhret peşinde gezme! Şöhrette âfet vardır. makamlarda da gözün olmasın; daima kendini aşağılarda tut! Mahkeme ilâmlarına adını yazdırma ve mahkemelerde bulunma! Kimseye kefil olma! Halkın vasiyetlerine karışma! Padişah ve şehzadelerle düşüp kalkma! Dergâh kurma ve dergâhlarda oturma! Güzel ses dinlemeğe fazla kapılma ki, ruhu karartır ve sonunda nifak doğurur.

Böyleyken güzel sesi de inkâr etme ki, ona bağılı olanlar çöktür. Az ye, az konuş, az uyu ve halktan, arslardan kaçır gibi kaç. Her zaman yalnızlığı tercih et ve körpe çocuklardan, kadınlardan, yenilik dâvası edenlerden, zenginlerden ve aşağı takım insanlardan uzak dur! Helâl ye, şüpheli işlerden çekin ve kudretin yettiğı müddetçe evlenme ki dünyaya bağlanır ve o uğurda dinini yele verirsin.. Çok gülme; hele kakkahayla gülmemeye çok dikkat et! Gülmek kalbi öldürür. Herkese şefkat gözüyle bak ve kimseyi hakir görme! Kendi dışını bezeyip süsleme ki, dış mamurluğı iç karanlığından gelir. Halkla didişme, kimseden bir şey isteme ve kimseye hizmet teklif etme! Şeyhlere mal ve canla hizmet et ve onların halini asla kınama! Onları kınayanlar felâh bulmaz. Dünyaya ve dünya ehline gurur bağlama! Gönlün daima mahzun, bedeninin rahatsız ve gözün yaşlı olmalı. İşin halis, duan yalvarıcı, giyeceğın eski, yoldaşın derviş, sermayen din ilmi, evin mescid ve yakının Allah olsun.."

Abdülhalik Gucdevânî Hazretlerinin 8 düzturu vardır ki, tarikatın temel ölçülerini temsil, kemâl rejiminin muhteşem planlarını teşkil eder:

1. *Hûş der dem.*: Her nefeste A. Bilmek B. huzurunda olmak
2. *Nazar ber kadem.*: Göz ayağın bakacak
3. *Sefer der vaten.* : Kötü halden iyi hale sefer etmek.
4. *Halvet der encümen*: Toplulukta yalnız olmak.
5. *Yâd-ı Kerd*: Dil-Kalbin birlikte zikri.
6. *Bâz-ı Keşt*: Zikirde sadece A istemek
7. *Nigâh-ı Dâşt*: Yalınış olan aniden kalbe gelen şeyi defetmek.

8. *Yâd-ı Dâst*: Her yerde A bilmek görmek.

Son ölçünün "bunlardan başka her şey ziyandır!" mânasına bir de eki var..

Ayrıca 3 düstur daha:

1. *Vukuf-u zamanî*: Her an halini bilke, şükür, özür

2. *Vukuf-u adedi*: Zikir sayısına riayet

3. *Vukuf-u kalbi*: Kalbi A vermek

Bununla beraber hepsi 11 ölçü (s. 21-23).

13.11.3.5. Hâce Abdülhalik Gücdüvanî

Molla Cami: Nefahatul Üns 31

Sırrı mukaddes olsun

Bu zatın, gidişatı, tarikatta bir hüccet olmuştur; bütün tarikât bölümlerinin makbulü bir zattır.

Devamlı olarak; sadakata ve safa yolunu tutmaya, Resulüllah S.A. efendimizin sünnetine uymaya, bid'at ve nef-sani arzulardan ayrılıp kaçmaya çalışmıştır.

Kendi manevi halini yolunu, yabancı kimselerin gözünden saklamıştır.

Daha gençlik çağında iken; kendisine kalb zikri dersini Hızır aleyhisselâmdan almıştır. Onun bu dersine hiç bırakmadan devam etmiştir.

Sonra Hızır aleyhisselâm, kendisini evlatlığa kabul etmiştir.

Sonra kendisine şu emri vermiştir:

Şu suyun içine gir; kalbinde şu kelime-i tevhidi oku:

Lâ ilâhe ilallah Muhammedün Resulüllah.. (Allah'tan başka ilâh yoktur; Muhammed Allah'ın Resulüdür.)

Onun bu emrini yerine getirmiştir.

Bundan sonra, onu kendisi için bir ders bilmiş; işe girmiştir. O yoldan gönül açıklığı bulmuştur.

İlk halinden, son haline kadar; bütün işleri cümle halk yanında makbul ve sevimli olmuştur.

Sonraları, Şeyh-i Şüyuh-ü Âlem Âlim Ârif-i Rabbanî Hâce İmam Ebu Yakub Yusûf Hemedani Buhara'ya geldi. Hâce Abdülhalik onun sohbetinden anlayıp bildi ki: Kendisinde kalb zikri dahi vardır.. Onun için, Buhara'da kaldığı süre, onun sohbetinde bulunmuştur.

Demişlerdir ki:

- Hızır aleyhisselâm, onun ders piri idi; Hâce Yusûf ise, sohbet ve hırka piri..

Hâce Yusûf gittikten sonra, Hâce Abdülhalik Gücdüvânî riyazetle meşgul oldu; hallerini gizli tutmaya çalıştı.

Velayet halleri öyle bir dereceye ulaştı ki: Bir namaz vak-tinde Kâb-i Muazzama'ya gider gelirdi..

Şam-ı Şerifte çokça mürid oldu; orada hanıgah ve saray yaptılar..

Şöyle anlatıldı:

- Aşura günlerinden birinde, çokça cemaat, Hâce'nin emrinde oturuyorlardı. Bu sırada, Hâce marifetten söz ediyordu.

Aniden, zahid kılığında, bir genç çıkıp geldi. Üzerinde hırka, omuzunda da seccade vardı. Bir köşede oturdu. Hâce ona şöyle bir baktı.

Bir saat kadar sonra, o genç kalktı; Hâce'ye dedi ki:

- Hazret-i Risalet (Resulüllah S.A. efendimiz Muhammed) şöyle buyurmuştur:

- "Müminin ferasetinden sakının; çünkü o, Aziz Celil Allah'ın nuru ile bakar.."

Bu hadis-i şerifin sırrı nedir?

Hace şöyle dedi:

- Bu hadis-i şerifin sırrı odur ki: Belindeki zünnarı (Mecusi alamenti ipi) kesesin; imana gelesin..

O genç şöyle dedi:

- Bende zünnar olmasından Allah'a sığınırım.

Onun böyle demesi üzerine, Hace oranın hizmetini görene işaret etti; o da kalkıp o gencin arkasından hırkasını çıkardı; hırka altından zünnar açığa çıktı.

Bu durumu gören o genç, derhal zünnarını kesti; imana geldi..

Bundan sonra, Hazret-i Hace, oradakilere şöyle dedi:

- Ey arkadaşlar, bunun gibi ahde vefa gösterip zünnarlarımızı keselim; imana gelelim.. Şöyle ki: Bu, dıştaki zünnarını kesti; biz de, ucüpten, kendini beğenmeden ibaret olan batın zünnarını keselim. O nasıl bağışlandıysa, biz de öyle bağışlanalım..

Böyle demesi üzerine, arkadaşlar arasında büyük bir hal zuhura geldi. Hemen her biri Hace'nin ayağına kapanıp tevbelerini yenilediler.

Anlatıldığına göre; bir gün, dervişin biri, Hace'nin huzurunda şöyle dedi:

- Şayet; Yüce Allah cennetle cehennem arasında benim için bir tercih hakkı tanırsa, ben cehennemi tercih ederim. Zira, bütün ömrüm boyunca, nefsin arzusu dışında amel ettim. Bu durumda, cennet nefsin muradıdır; cehennem ise,

Hakkın muradı..

Ne var ki, Hace, onun bu sözünü kabul etmedi; şöyle dedi:

- Kulun tercihle ne işi var? Her nereye gitmemiz emretse-ler oraya gideriz. Nerede bulunma emrini verseler, orada bu-
lunuruz.. Asıl kulluk budur; senin dediğin gibi değildir.

O derviş bundan sonra şöyle sordu:

- Tarikat saliklerine şeytanın eli gelir mi?

Hace, onun bu sorusunu şöyle cevapladı:

- Bir tarikat saliki, fena sınırı sırrına ermemişse, kendisinde
öfke hali varsa, şeytanın eli ona gelir. Bir salik ki; fena sınırı
sırrına ermiştir; onun öfkesi olmaz; gayreti olur. Her nerede
gayret olursa, şeytan oradan kaçır.

Böyle bir sıfat o kimseye verilir ki: Yüzünü Yüca Hakk'ın
yoluna çevirmiştir; sağ elinde Allah'ın kitabı, sol elinde de
Resulüllah'ın S.A. sünneti vardır.

O, bu iki nur arasında yoluna devam edip gider.

Bir gün, uzak yoldan Hace'ye bir misafir gelmişti. Bu
sırada, güzel yüzlü bir genç Hace Hazretlerine gelip duâ taleb
etti.

Hacı dua etti; o genç kayboldu.. O misafir sordu:

- Bu gelen genç kimdi?

Hace şöyle dedi:

- O bir melekti, kendisi dördüncü gökte idi, hikmet icabı
bir sebepten ötürü makamından uzağa düşmüş; dünya
semasına inmişti.

Diğer meleklerle şöyle sordu:

- Ne yapmalıyım ki, Halk Taâlâ beni önceki makamıma eriştire..

Kendisine burayı gösterdiler; gelip dua talep etti. Dua ettik; makbul oldu; yine önceki makamına çıktı.

O misafir şöyle dedi:

- Hace, bize de imanımız için dua yardımında bulunsun. Bu dua sayesinde şeytanın bu tuzak yerinden canımızı selametle kurtarırız.

Onun böyle demesi üzerine, Hace şöyle dedi:

- Bu madada gelen vaad odur ki; herkes, farzları eda ettikten sonra, dua ederse makbul olur. Sen iş üzerinde ol. Farz namazlardan sonra, dua ederken bizi aklına getir; biz de seni aklımıza getirelim. Belki, bu arada duanın makbul olma eseri belli olur; hem senin hakkında, hem de bizim hakkımızda..

Allah ondan razı olsun.. (s. 707-710) (39)

HOCA AHMED YESEVİ DİVAN-I HIKMETİNDE BAZI KONULAR

14.1. Hoca Ahmed Yesevi dilinde Hikmet-Yalvarı

Orta Asya bozkırında Hoca Ahmed Yesevi, Türkler arasında din-inanç ve dil birliği oluşturdu. Kılıç ve kırbaç ile yola, islama gelmeyen Türk'ler, Ahmed Yesevi'nin, sevgi-davet yöntemiyle İslam'ı benimsediler. Ahmed Yesevi, Hikmet'ler ile, tasavvufi-dini amaç ve konulu, milli vezinli nazım ile İslam'ı anlatıyordu.

Birçok Hikmet'lerde, bunların önemi, etkisi açıklanır. Hikmetlerin Kur'an'ın manası, Hadislerin hazinesi, ümmetin beğenisi olduğu bildirilir.

Ama bunlar arasında, bir "Münücüüt-Yalvarı" hikmeti vardır. Sn. Eraslan'ın Divan-ı Hikmeti'nde 62 ve Sn. Bice'nin yayınladığı Divan-ı Hikmet'te ise 68 Beyit-ikili'dir. Açıklamaya, Bice'nin sunumu esas alındı.

Ahmed Yesevi, "Tüm İstekleri Yerine Getiren, Yüce Allah'ın Dergahına Yalvarı"da bulunmaktadır (Münacaat). İstekliyi; islam'a, aşka, ahlak'a davet etmekte ve bu yolda Hikmet'lerinin önemini açıklamaktadır. Buz de, bu Yalvarı'dan alıntı, uyarılama, açıklamalarda bulunarak, Yesevi'nin Hikmet'lerindeki hikmeti çözmeye çalışacağız.

*Yalvardı Kul Hoca Ahmed
İlahi bu kuluna rahmet et*

Garip Ahmed'in sözü, eskimez. Kendisi, yeraltına girse de sözü çürümez. Nitekim, 63 yaşında iken, yeraltında bir hücre yapıp içine girdi. Bunu Hz. Muhammed'in 63 yaşında iken vefat edip mezara konulmasına atfen ve hürmeten yaptı. Ama ölmedi, daha da yaşadı. Bu arada Hikmet'leri.halk arasında yayıldı. Kur'an ayetlerinin 'nasuh-mensuh' oluşu gibi, Hikmet'lerinin de, sonuçta yine doğru ve geçerli olduğu görüldü. [Nasuh-mensuh: Son gelen ayetlerin, önceden gelmiş geçersiz kılması, açıklayıp, doğrultması. Kimileri bunu kabul etmez. Ayetlerin hepsini aynı önemde-geçerlilikte görür].

Okuyana eylerim hemen şefkat

Kıyamet gününde eylerim şefa

Görülüyor ki, Yesevi; Hikmet'lerini Kur'an hükmünde, önem ve değerinde, kendisini de Hz. Muhammed'in görevinde görmektedir. Böylesine anlatımları; gelişini-oluşunu anlatan Hikmet'lerinde daha belirgindir. Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a, Sünnet'e kesinlikle bağlı. Ama onların görevini, bir başka mekan, zaman ve toplumda Türkçe ve Hikmet'ler ile yapmaktadır. Bu anlatımlar, Yesevi için, "peygamber midir?" sorusunu gündeme getirmiştir. Nitekim, Bâtını-Bektaşî bazı kişiler; Yesevi için Hz. Muhammed'in ve Hacı Bektaş Veli için Hz. Ali'nin ikinci gelişleri olduklarını ileri sürmektedirler. Alevi-Bektaşî nefeslerinde bunun örnekleri pek çoktur. "Hacı Bektaş Veli, Ali'nin kendidir Bîlah."

Huda'm bana nasip kılsa cennet

Okuyanlara kılarım ben şefa

Dilekler, ilahi katında kabul, makbul olsun. Muhabbet şevkini, gönüle salsın. Cemal-didar gösterip perverdigâr,

kendi yoluna salsın Bir ve Var. "Bir ve Var", Vahit ve Bari'dir. Bunlar Hak Teala'nın sıfatlarıdır (Esmâ-i Hüsnâ). Mahşerde, sevinçli kılsın. Kıyamet günü Zatına sır'daşı etsin.

*Duaya katılsa her müslüman
Ölünce, imanla gider inan*

Benim hikmetlerim alemini doldurur. Bunları işitmekten ölenler, pişman durur. Bunlardan pay almayanlar, yolda kalır. Benim ruhum, onların sohbetini, bostan eder. Okuyup da anlamamı bilsen, hepsi manayı Kur'an'dır.

*Benim hikmetlerimdir aleme dolan
Benim hikmetlerim dertliye derman
Benim hikmetlerim talibin rızkı
Eğer binlerce olsa da cürmü, fikri
Benim hikmetlerim Sübhan'dan ferman
Okuyup bilsen, tüm mana Kur'an
Benim hikmetlerim alemde sultan
Benim hikmetlerimi aşığa söyleyin
Dili ayna gibi sadıka söyleyin
Benli hikmetlerimi sarrafa söyleyin
Hudayım, sahib kerem, Vehhab'a söyleyin.*

Yesevi'nin hikmetleriyle, muhabbetin şevki artar. Gözlerden akan yaş, gözlere teahret verir. Namazına, Resulullah imam olur ki, onun kavmi meleklerdir. Kaza ile kıldığı namazı, Hakk kabul eder onun niyazını.

Yesevi'de devrini, insanları, görmez ve sağır olanları eleştirir. Nefis ile mücadelesi, dünya malının ardına düşüp, insanı, insani değerleri görmeyenleri eleştirir, yerer. Hikmet'lerimi görmeyenler, duymayanlar; kör ve sağır olanlardır. Kalbi, dili kara olanlar, öğütlerimi tutmayanlardır. Bunlar,

"Hatadan habersiz, Allah'a inkârcı / Edepsiz, hayasız, dünyada pirsizdir. Bunlar, "Dini imanı yok, İslamı viran / Kıyamet vakti yolda kalan"lardır.

Kendini şeyh sananlar; daha yirmi beşine yetmeden etrafına nasihat edenler, gel gör ki, kendileri daha iyi-çirkin'i anlamamışlardır. Bunların sözleri zulümdür. Şeriat ehli böylelerin söz ve hallerinden utanır. Akılsızların inanmaları için de, velilerden nakiller yaparlar. Geçitlere, tuzak kurarlar. Dili yalan, sözü yalan, işi hiledir böylesinin. Bunların, yüzünü görmeyin, sözünü dinlemeyin, işitmeyin.

Hal dili ile ben görünmezi söyledim

Hakikat söz ile cahili söyledim

Öyle işe, iş ustasız olmaz. Yol pir'siz olmaz. Nitekim, Şeyh Sen'an bile, pir-i kâmilî bulmayınca okuduğu Kur'an kabul olunmadı. Yıllarca Kâbe'de, züht ve riyazat içinde birçok talebe yetiştirdi. Rum diyarına sefer edende bir dilbere gönlü düştü, terk-i terk eyledi, gerçeğe erdi. Ondandır, ölmedi, hala yaşar Şeyh Senan. Çünkü, kamil bir pir'e erdi. Tasavvufun örnek bir velisidir.

Eğer bir kişi alim ise, canım feda. Sözlerini işitip anlar ise, bunlar onun için inci-cevherdir. Bu inci ve cevheri, aleme saçsa, okuyup anlasa ve Hak kelamını anlatıp sırrını-hikmetini açsa.

O alime can kurban eylerim

Tüm varımı ihsan eylerim

Gerçek alim; başını taşa koydu, onu yastık yaptı. Ne okudu ve anladıysa, onu halka açtı. Söz-işlek birliğini sağladı, onu gösterdi. Kendisini bildiyse, Hakk'ı da bilir.

*Kendini bildi ise Hakkı bildi
Huda'dan korktu insafa geldi*

İşin özü, sır noktası, işte buradadır. Kendini bilmek. İnsanın davranışı, bu 'bilmenin' derecesini gösterir. Nefis etkisi az ise ve davranışlar; emmare, levame nefsin özelliklerinden fakir ise, yani bu pirine taşlardan fakir ise, sadedir, şaftır, güzeldir. Piriç olarak davranış olarak bunlar zenginliktir. Bu dışardan katılıp, insanı tökezleten nefis işaretleri yerine, ona tat ve lezzet veren yağ-tuz konulmalı. Bunlar nefsi mülhime, nefsi razıyedir. Himmet, hizmet, af ve cömertlik, sır saklamak, sevgi ve hoşgördür.

Nasıl ki Hz. Muhammed, "alimler varislerimdir" dediyse, Hoca Yesevi de şöyle demektedir:

*Benim sözlerimi bilgin işitsin
Sözümü destan edip maksada yetsin*

Benim hikmetlerim için; kişinin düşüncesi, hali iyi olmalı, gönlü dilinde olmalı, özü, sözü bir olmalı. Dilinde Mevla zikri olmalı. Kim ki Hüda'ya istekli olur, benim hikmetlerim, ona yol gösteren Pir-i kâmil olur. Benim hikmetlerimi çok kişilere söyleyin. Dua-tekbir getirip rahmetlere katın. Benim hikmetlerim, kudretli pir'dir. Okuyanlar mest olur, hali güzeldir. Diri olan okusa, ondan kötülük gelmez. Hasta olanlar okusa derman bulur. Yüzyıl geçse eskimez hikmetlerim. Kıyamette, okuyanların koruyucusu olurum. Yaşarken derdine derman olurum. Huda, onları cehennemden azad eder, cennette okuyanları şâd (sevinmek) eder.

Eğer insanlar, hikmetlerimi okusa, bana oğul olur, benim özel bağlum-sevdiğim olur. Hikmetimi işitip, kulakta tutan, ölünce imanlı ölür. Bu mücevher hazinesinden bir miktar

alsın, işitmeyenler hasretle kalsın. Hüda'nın verdiği sözdür bu hikmet. İşitenlere, uyanlara, yağar rahmet.

Kim ki, bu hikmetlere sıkı uyarsa, onda gam kasavet kalmaz. Ölünce yeri cennettir, yaşadıkça kalbinde sevinç vardır.

*Benim hikmetlerim Hakk'a vgdr
Muhebbet ehlinin derdine devadr
Benim hikmetlerim şeker ile baldr
Benim hikmetlerim Allah'ın nimetidir
Benim hikmetlerimi dertsiz demeyin
Baha bişilmez cevherim cahile satmayın
Aşk küpünden kişi bir katre tadınca
Yesevi hikmetin kadrini bil*

Münacaat (Yalvarı)da, Yesevi böyle anlatır, tanıtır hikmet'lerini. Bunun yanında, daha bir çok uzun hikmetlerde, bunun özelliklerini anlatan satırlar, dörtlükler vardır.

*Hikmetimden nasip alan, göze sürsün
İhlas ile göze sürüp didar görsün
şart odur ki riyazete boyun snsn
Canlar geçip Canane'yi gördüm ben işte*

*Kul Hacı Ahmed inci gibi hikmet dedi
Erenlere hizmet edip nazar buldu
doksan dokuz bin hikmet deyip destan kıldı
Destan edip cennet içre yürümek için*

Bu duygu, aşk ve cezbe, tövbe ve teslimiyet ile Hz. Muhammed izinde, islamiyet içinde, hikmetler söyler Hoca Ahmed Yesevi. zerinden asırlar geçmesine rağmen duygu ve düşünce, hala sıcaktır. Sevgi ieği daima açacaktır. Akan su yine berraktır. Yesevinin kokusu, rengi, tadı ve meşrebi günümüzde ve ülkemizde de vardır.

Ahmed Yesevi'nin, "defter-i sani"si (ikinci defter) şöyle başlar ve gelişi ile olgunlaşmasını anlatır:

Bismillah deyip, beyan edip, hikmet söyledim

Taliplere inci cevher saçtım ben işte

Ahmed Yesevi ikinci defteri açtı. Rahmet saçtı, aşka, raksa, semaha davet etti. Züht, riyazattan söz etti. Alimlere seslendi. Zahir ilminde kalıp, batın gözü kör alimleri yerdı. Okuduk-ları, kırk eşek yükü kitapları, sırtlarında götürdüklerini gördü. Bildiği, okuduğu ile amel etmeyenleri gördü. Hoca'yım deyip laf vurmayın, bu dünya dayanaksız. Bilmezler diye, gönüldeki çirkinı söylemesinler aralıksız. Rehberdir Hoca Ahmed Yesevi, marifet bahçesinde. Sözler sözü, hakikat çiçeği açar, gönül bahçesinde.

Kadı, müftü, mollalar almıştır şeriatın yolunu. Arif, aşık ise almıştır tarikatın arkını. Buna inanıp yaşayan alimler, dinimi-zin چراغı. Alimler hoşgörmezler Yesevi'nin Türkçe demesini. Ama ariflerden işitsen, ne hoş açar gönül ülkesini.

Ayet Hadis anlamı, Türkçe olsa uygundur

Manasını yetenler, yere koyan borkını

Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet

Farsça'yı bilir amma, hoş söyler Türkçe'yi

Hoca Ahmed Yesevi'nin, sekiz asır önce, Doğu Türkçesiyle (Çağatay Türkçesi) söylediği Hikmet'lerdeki hikmeti anla-mağa, anlatmağa gayret edeceğiz.

Otuzdörtte alim olup bilen oldum

"Hikmet söyle" dedi Rabbim diyen oldum

Kırklar ile şarap içtim, yoldaş oldum

İçim dışım Hak nuruyla doldu dostlar

14.2. Hikmet'lerde anahtar sözcükler

Bir sohbetin veya yazının, deyişin özünü kavramak isteyenler, olayı bir veya birkaç sözcükle özetler, açıklar. Bu genel kural, her çeşit sohbet ve yazı için geçerlidir. Ne var ki bu anahtar sözcüklerin seçimi, seçenin ve soranın bilgi düzeyine göredir. Tüm sohbet, yazı, kitap böylece birkaç sözcükle dile gelir. Kişi buna göre olaya ilgi duyar.

Hoca Ahmed Yesevi, Orta Asya için bir islam davetçisi ve cennetten gelen "hurma"nın sahibi, Hz. muhammed'in izcisi, sözcüsü, ümmeti, velisi, görevlisi, arada bir Hakk'la söyleşeni.

Hikmet'lerde; yaradan, yaratılan, insan ve evren-ruh ile beden tüm yönleri, derinlikleri, özellikleri, nakış ve hikmetleriyle dile gelir. Böyle olunca, Hikmet'lerdeki Anahtar Sözcükler de; islami, insani, tarihi, ebedi olacak; gören göze, duyan kulağa, seven kalbe seslenecektir. Anahtar Sözcükler, tümüyle islami kültür ve düşüncenin ürünüdür. İyi ve doğru, makul olanında islami sayılması nedeniyle farklı kültürlerin zenginlikleri de islam sofrasında yerini bulur.

İslami inanişaya göre insanoğlu Hz. Adem soyundan gelmektedir. Hz. Adem ile onun soyundan gelen peygamberlere indirilen "suhuf"lar (ilahi tebliğ)da, islami evrim'e işaret etmektedir. Nitekim ilahi kitaplardan olanlar kendinden öncekileri reddetmemiş, onları düzeltmek, tamamlamak için yeni peygamberlerin gönderildiğini bildirmektedir. Böylece son ilahi kitap olan Kur'an; diğer bütün kitapların özünü toplamakta ve son hükmü vermektedir. Diğer kutsal kitaplarda bir başka peygamberin geleceği bildirildiği halde, Kur'an'da Hz. muhammed'in son peygamber olduğu ve dinin tamamlandığı bildirilmektedir.

Peygamber gelişi ve din tamamlandığına göre, Kur'an'ın günün şartlarına göre yorumu, birinci derecede önem kazanmaktadır. Çünkü her devrin bir hükmü vardır ve ayrıca devirlerin ortak hükümleri vardır.

İşte Hoca Ahmed Yesevi, Kudretten ilham-terbiye-kemalet verilmiş, ruhunun bedene bürünüp, anadan doğduğu, bir insan olarak, herkes gibi normal ömürlü olup, yaşadığı hikmetlerde dile getirilir. Zaman zaman Rabbinden, gaip ten kendisine nida gelir, "Kabre girdim ben işte, Yere girdim ben işte". Bir ilahi davetle kendisini görevli ve yetkili bilen Hoca Ahmed Yesevi, bir işaret üzerine Türkistan şehrini mekân edinir. İlk mürşidi Arslan Baba'dan "nefis terbiyesi"ni öğrenir. Sonra Şeyh Yusuf Hemedani'ye hizmet eder, manevi dereceler alır, menziller kateder. Sonunda Şeyhine halife olup onun postuna oturur. Gaibden aldığı bir haberle postunu Gücdüvani'ye bırakarak kendisini Türkistan'da bulur.

Türkistan'da Şaman inancındaki Türk topluluklarını Hristiyan, Musevi, Zerdüştî, Budist, Mankeist Orta Asya halkını İslam'a davet eder.

Hoca Yesevi, Arapça, Farsça ve Türkçe bilmektedir. Orta Asya Türklerinin ortak, geleneksel, kutsal anlatım biçimi olan hece vezinli manzumelerle İslam ve Tasavvuf düşüncesini dile getirir, şiirlerine Hikmet adını verir. Böylece Ahmed Yesevi dilinde Hikmet'ler, geleneksel manzumelerden ayrılarak yeni bir fikri, yeni bir dini açıklama ve öğretme işlevini görür.

Hoca Ahmed Yesevi Hikmet'lerinin imza dörtlüklerinde Ahmed, Miskin Ahmed, Hoca Ahmed, Kul Hoca Ahmed

isimleri kullanılmıştır. Ancak bunlardan hangilerinin gerçekten Hoca Ahmed Yesevi'ye ait olduğunu kestirmek güçtür. Buna rağmen Divan-ı Hikmet'in tamamı henüz Anadolu Türkçesine kazandırılmamıştır. Ancak Prof. K. Eraslan tarafından Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler adlı eseriyle Dr. Hayati Bice'nin hazırladığı Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet adlı eserlerini şükranla karşılıyoruz.

Belirtilen eserlerin incelenmesiyle Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet'inde anahtar sözcükler denemesine girişmiş bulunuyoruz. "Ahmed Yesevi Divanında Hikmet ve Yalvarı" adlı çalışmamızda, Ahmed Yesevi dilinden Hikmet'lerin neler olduğu belirtilmeğe çalışıldı. Buna göre, Hikmet'lerin anlamı, içeriği, işlevi, sırasında bir İlahi-Şiir'in kapsamını çok aşmakta ve bir Kitap niteliği taşımaktadır. Ahmed Yesevi, Hikmet'leri için özetle şunları söylemektedir: Benim Hikmet'lerim rahmettir, talibin rızkıdır, Sübhan'ın fermanıdır. Ayet ve Hadis'tir, din ve iman ile muhabbettir, kemalettir, ilim ve güzelliştir, sevgidir, Hakk zikridir, bilgine davettir-işarettir. Dertliye derman, düşküne amandır. Sevda küpünde şaraptır. İçenin de, içmeyenin de hali haraptır.

Hoca Yesevi'nin fikir ve gönül dünyasında, bir seyrana çıkalım. Gördüklerimizi, bulduklarımızı en güzel o anlatır, şüphesiz. Ama yine de bazı çağırışimler yapmak yararlı olacak. Çam sakızı, çoban armağanı...

Anahtar sözcüklerden herbiri kendi başına bir konuyu, bir kitabı oluşturacak kapsamdadır. Bu nedenle bunların açıklanmasından ziyade sadece belirtilmesiyle yetinildi. Yorumlama, islami ve tasavvufi genel bilgiler ışığında yapılmalıdır.

Anahtar sözcüklerin kaynağı "ikinci defter"dir. Bu, Hoca Yesevi'nin Bismillah deyip, Hikmet beyan ettiği Divan'dır. Hak Teala, Allah, Kur'an, Hz. Muhammed, Resul bunun kapısı ve merkezidir. Pir, Mürşit, Talib, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat bunun gerekleridir. Aşk, Zikir, Raks ve Semah, İbadet, Oruç, Namaz, Tövbe, Ölmeden Ölmek, Kendini Bilmek, Rıza ile Teslim olmak, Sadakat, Muhabbet bunun araçlarıdır. Pir Himmetiyle nefse hakim olup, "şeytana binmek" onun belini kırıp, sürmek gerek. Hak ismin zikredip, şeytanın yaklaşmasına izin vermese gerek.

Gariplerin gönlünü alıp, aşk ateşine yanıp, yaradana sığınıp, huriden, gılmandan geçip, sırattan geçip, ulu divana gelse gerek. Gözyaşlarıyla ateşini söndürse gerek.

Kin ve kibirden uzak, şan ve şöhrat ardına düşmeden, şehvet ile dünya malına kanmadan, melameti-fakirane bir yaşam ile halka örnek olup, rehber olup gerçeğe varsa gerek. Özü, sözü bir olanın ardına düşüp, emrine girip, himmet Hakk'tan, hizmet kuldan deyip, bir kapıya, bir ere bağlansa gerek. Miraç görüp, aşık olup, Burak binerek La mekân'da seyretse gerek. Nasip Hakk'tan, alime uyup, ilmiyle amel edip saf olsa gerek. Habibim, Rabbim deyip inlese, hile ve yalandan uzak dursa, yardım etse, sevse ve affetse, halk içinde dilden düşmese gerek.

Allah ismin zikredip, Kırklar ile mey içse, benlikten geçip özünü türab eylese, pirini hızır görse, dilekleri duası, yerde kalmasa gerek. Kurtlar kuşlar ile selam edip, didar-cemal görüp, ayet-hadis söyleyip davet etse, çevresinde insanlar cem-cemaat olsa gerek.

Ahmed Yesevi'nin aşkıyla, Hû deyip yükselen sesi Arşa, Kürsüye varsa gerek. Hak didarı gönül gözüyle Levhi Mah-fuz'u okusa gerek. Mansur gibi dara çıkıp Enel Hakk dese, Edhem gibi dünyadan geçip, Hakk cemalini istese, Şeyh Şibli gibi ateşler üstünde semah edip söndürse, Hakk sözü söyleyip zalimden-zulümden kaçsa, cennet cehennem istemez, "bana beni gerek" dese gerektir.

Piri Kamil şarabından içip, kanat vurup, seyrana çıkıp, Arştan, Kürsüden, Kaleminden geçip, Ulu Zatın gönülde konuk olması gerek. Bir ve Var'ın ondan ve onun da Rahman ve Rahimden, Malik ve Halikten razı olması gerek, "ben senden, sen benden razı".

Hira'da Muhammed Mustafa ve Çilehane de Ahmed Hoca dalınca Hakk tefekkürüne, Cebrail gelir, Gaib aleminden. Muhammed'in hurmasını ister Arslan Baba'dan. Himmet ile, hizmet ile şeyh Hemedani'den kemalat öğrenir. Hoca Yesevi, iyiye, güzele davet eder, ayırmaz kimseyi. Hakk ismini zikreder, ölmeden kabre girer, altmış üçünde vefat eden Muhammed Mustafa'ya ayıp olmasın diye. Kimine göre ne soğuk, ne dar ve ne zahmetlidir bu kabir. İnsanın nefesi zor gidip gelir. kimi için ne geniş Vahdet Sarayı'dır bu. Melekler emre amade, sahibi onlara sultan görünür. Düşküne, garibe, tövbekârâ şefaât makamı görülür.

Cahile sözünü söyleme. Azıp koşar, bendini yıkar, yanlış yapar, yanlış söyler. Söz ile hal birbirine uymaz, birbirini tamamlamaz bunlarda. Unutur ölümü, düşer dünya malının ardına. Kabristan'dan ibret almaz, hatırlamaz ölümü.

Gurbet, pişirir insanı. Aşk makamı insana güç kuvvet verir.

La mekân'da Hakk'dan dersler verir. Aşk belası insana hoş gelir. Tövbe edince insan, gönlüne sevgi, yüzüne nur gelir. Yaşın önemi yok, önemli olan uyanmaktır. Hakk sözü işitmek ve demektir. Kul Hoca Ahmed aşık olmayanın işi kötü, gayreti boş bir emektir. Ya Hayy, Ya Hadi, Ya Kafi, Ya Afi, Ya Hafi, Ya Gafurve Ya Allah demek ne hoş zikirdir.

Hak aşığı olunca, gül dalında bülbül olunca, Hz. Rahman'a kul olunca, düşküne yar olunca, zalime dünya dar olunca, yaratılmışı sevince, kusurdan geçip kendini bilince söz güzel ve yumuşak olunca, eylem Muhammed Mustafa'ya uyunca, Resul sana imam, sen ona cemaat olursun.

Kur'an, Allah'a imandır, edep ve kuraldır, sevmek ve bağışlamaktır. Mevlaya kul, düşküne Mevla olmaktır. Hak aşkı dergahlara sığmaz dostlar. Hak aşığı üfürse cehennem ateşi söner dostlar. Öyle bir aşık, bedeni gider ama kendi ölmez dostlar. İki cihana sultan, meydanda Tecelliyatı Yezdan olur dostlar. Muhammed Mustafa'dan öz alınca, söyledikleri hadis ve ayet olur dostlar. Mahşerde sorgu sual, bunlara hal hatır gelir. Ulu duvanda konuk olur dostlar. Tüm melekler, bunların hizmetinde, muhabbet deryasında, marifet cevherinde, tarikat meydanında, şariat kuralında hak sözü söyler dostlar.

Vahdet deryasında, sevgi bahçesinden, seher vaktinde, cemal görüp, Mevlam diye çağırayım. Nefsi teslim alıp, aşk atına binip, Hızır'ı yoldaş edip, evliyaya selam verip, Hazretin huzuruna varayım. Hoca Ahmed'in aşk küpünden dileyenlere kana kana şarap vereyim. Yanmak isteyen oduna yakayım. Görmek isteyende gönül gözlerini açayım. Kamil ere varıp teslim olayım. Hak bilip menzil olayım, kanat vurup Arş

üstünde seyran edeyim. Düşküne, dertliye, fakire, rahmet edeyim, derman olayım. Ve kûl makamında sabit olsam Rabb'imi zikretsem, verdiğine şükretsem, söz ile özü birleşem; çirkine, yanlış hayır, doğruya, güzele evet desem "Ya Rabb, seni bulur muyum?" Kimisi ahirette cennet peşinde, cennette huri-gülman derdinde. Ben bunlardan geçtim, benim gözüm Sen'de. Sen'de nimet çok; kul'da zahmet çok, ömür kısa. Ama ben Sen'in derdine düştüm, bende derman yok. Ruh güzelliği veren Sen, başıma nefsi bela eden Sen. Tövbe, sabır ve hizmet ile bunları emrime veren yine Sen. Gönül evimi Kâmil'e uyup temizleyince bana konuk olan yine Sen. Şeriat şartını, tarikat makamını, marifet sırrını bilince hakikat deryasına daldıran yine Sen. Ezelden ebede beli dediğim Rabbim yine Sen. Halimi gözleyip soran, gönlüme sevda salan, melekleri dışta bırakıp gönlüme sultan olan Sen.

Gaflet ve cehaletten alıp cömertlik ve ilim dünyasına salan, akıl ile, ilim ile, evreni gözetip varlığına delil getiren Yüce Allah. Her yol Sana çıkar. Cahilde, Arif'de Sen'indir. Cehennemnin ateşi, aşığın göz yaşı Sen'indir. Ölüyü diriltten nefes insanı baştan çıkaran nefis Sen'indir. Hikmetiyle, heybetiyle, devamlı döngüsüyle alemler Sen'indir. Dervişler, sofiler Hakk kelamını söylemek isterler. Özü, sözü bir edenler Senin dostlarıdır. Dar günlerinde insanlara kurtuluş yolunu önerenler, derde derman olanlar Senin dostlarıdır.

Ümidim var Rabbimden, bize aşk ve sadakat nasib eder. Halimizi, Muhammed Mustafa'nın hali eyler. Sözümüzü Hakk eyler, gönlümüzü pak eyler. Gönlümüzün güzelliği yüzümüze yansır, cemalimizi nur eyler. Saf saf olan melekler bize hizmet eyler. Türkenmez Hakk Teala'nın rahmeti, bize

daha nice nimetler lütfeder.

Gelin, Vahdaniyeti bilelim, Kamil insanı görelim, kendimi-
zi bilelim. Şeriat işini tamamlayıp marifet kürsüsüne geçelim,
hakikat deryasında cevelan edelim. Cahilden geç, sırrını bilene
ve isteyene verelim, ölmeden evvel ölelim. Böylece "ölmez"
olalım. Her sözü, her cevheri meydana saçıp telef etmeyelim.
Arslan Babam hurmayı nice sakladı, unutmayalım.

Edep ve erkân gerekli. Bunları yola giren bilmeli. Yol
içinde zahmet ve durak var. Yolda durup, gönlü menzilden
uzak olan var. O ki yoldadır, bırak dursun, ama yolda engel
olup kalmasın, koşanlara tutunsun, heder olmasın. Yoldan
renk alıp, söz alıp, satmasın. Benlik etmesin, haset kuyusuna
düşmesin. Yolun malını başka bazarda satmasın. Yol ehli arı
olsun, duru olsun, ahlakı Muhammed Mustafa'ya uysun.

Gören gözde nur, bilen dilde ilim ve seven kalbde muhab-
bet vardır. Bunlara sahip kamil insanda, herkesin rızkı vardır.

Hoca Ahmed Yesevi'nin hikmetli sözlerinden parıltılar
düştü gönlümüze. Hizmetlerin hikmetidir bunlar. Hepinize
merhaba.

14.3. Hikmet'lerde Hoca Ahmed Yesevi

"Geliş-oluş ve Deyiş"

Seyyid Hoca Ahmed Yesevi'nin ruh olgunluğu, ruhun be-
dene girmesi, beşer olarak yaşaması ve kemalat yolunda aldığı
makamlar, bu makamların özellikleri, Hikmet'lerde
anlatılmıştır. Aslında bütün Hikmet'ler, bu yöndedir ve birbir-
lerini tamamlar. Ancak, özellikle, ondan fazla Hikmet içinde

150 kıta'dan fazla dörtlüklerde, Sultan Yesevi'nin seyri-sülük, velilik durumları açıklanmakta.

Hikmet'ler; özelliklerine ve bazı konulara örnek oluşturmalarına, etkili-öz ve özgün anlatmasına göre ayrı başlıklar altında incelendi. Bu bölümde ise, Şah Yesevi'nin "geliş-oluş-deyiş" Hikmet'lerinden alıntı, açıklama yapıldı. Hikmet'lerin büyük kısmı, yaş destanı şeklinde kronolojik olarak anlatılmış. Dörtlükler, nesir olarak veya aynen, kısmen değişik olarak aktarıldı (Kaynak: Dr. Hayati Bice: Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet, 1993); (Kemal Eraslan): Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet'ten seçmeler. Kültür Bak. Yay., 2. Baskı. 1984).

Hoca Yesevi'nin ilk müşşidinin, Arslan Bab olduğu bilinmekte ve bu konu Hikmet'lerde geçmektedir. Arslan Baba, ayrı bir bölümde incelenecek. Ancak, Hoca Yesevi'nin 27 yaşında iken intisap ettiği, kendisinin üçüncü Halifesi olduğu, Şeyh Yusuf Hemedani'den bahis yoktur. Şeyh Hemedani'nin manevi işareti üzerine, halifelik postunu bırakıp Yesi şehrine gelen Hoca Yesevi, burada Türklere yönelik olarak islamı ve tarikatını yaymağa başlar. Görülüyor ki Yusuf Hemedani, Seyyid'in şekillenmesinde, görevlendirmede, önemli bir konumdadır. Hatta, yegane zattır. Öyle ise Şeyh Hemedani'nin islam anlayışı ve meşrebinin bilinmesi, Hoca Yesevi'yi doğru anlamaya ve anlatmaya yardımcı olacaktır. Bu, ayrı bir konudur, incelendi.

Birçok bölümde, sıkça "ikinci defter-defter-i sani" den söz edildi. Bunun anlam ve işaretine yorumlar getirildi. Ancak, yine işarete yarar var. Yesevi'nin Hikmet'leri "ikinci defter"

olunca, kendisi de ikinci zat olmaktadır. Birincisi Hz. Muhammed Mustafa, ikincisi Hoca Ahmed Yesevi. Nitekim bir Hikmette, benim ismimde 'mim' yoktur ve sonrası aynıdır diyor. Hem, Hz. Peygamber'in bir adı da Ahmed'dir (Ahmed-i Muhtar). İkinci, birinciye vekil ve yardımcıdır. İkincide birincinin ruhu-kelamı vardır. Arslan Baba'nın ağzında saklayıp, Yesevi'ye verdiği hurma tanesi, cennet'ten gelmedir, Hakk kemalı'dır. Yüzyıllar sonra, sahibine verilen sır kelamı'dır. Hikmet'lerde: "ikinci" bazan "birinci" ve bazan "bir" olur.

Hoca Ahmed Yesevi konuşuyor:

* Bismillah deyip hikmet beyan ettim. İsteklisine inci-cevher saçtım. Sıkı riyazet ettim, zahmetler çektim ve "ikinci defter" sözlerini açtım. Sözü didara, Hak cemalini isteyene söyledim. Canı cana katıp, damar ekleyip, garip ve fakirlerin gönlünü okşayıp söyledim. Gam çekmez, bilmez, kişilerden kaçtım.

* Nerde gönlü kırık görsen, merhem ol, mazluma yoldaş, haldaş ol. Böylece mahşer günü, dergaha yakın ol. Benlik güden kişilerden kaçtım. Garip ve fakirin halini Resul sordu. Mirac'da Hakk cemalini gördü. Dönüşünde, fakirin halini sordu. Gariplerin izini sürüp ben geldim işte.

* Ümmet isen, gariplere uy. Ayet-Hadis duyar ol. Rızık-nasip ne verse gani ol. Böyle olup şevk şarabını içtim ben. Resul, Medine'ye gidip garip oldu, sıkıntı çekti, sevgili oldu. Cefa çekip Yaradan'a yakın oldu. Garip olup, menzillerden aştım ben. Akıllı olan, Mustafa gibi yetim arar, gönlünü şad eyler. Dünya malına tapmaktan vazgeçer. İşte, böyle yapıp, derya olup taştım ben.

* Mevlam, aşk kapısını açınca bana değdi, toprak eyledi. "Hazır ol" deyip, boynum büktüm. Melametın okları, yağmur gibi üstüme yağdı. Oklar, bağrımı deşti benim. Ama gel gör ki, sahte alimin gönlü katı, dili acı, özü zalim. Kur'an okur ama, amel etmez. Hakk'tan korkup ateşe düşmeden piştim ben. Altmış üç yaşıım geçti. Hakk emrini sıkı tutmadım, gafil ve cahil. Orucu, namazı kazaya bırakıp, ergin oldum. Kötüyü izleyip, iyilerden geçtim ben. Vah ne yazık, muhabbet kadehini içmeden, çoluk-çocuk, ev-barktan geçmeden, burda suç-günah düğümünü çözmeden, Şeytan galip geldi. Can verende, şaşım ben.

* Ama Mürşid-i Kâmil'e erince, imanıma çengel takınca, "Hazır ol" deyip renk verip, koku saçınca, şeytan kaçtı benden. Mürşidin yolundan gittim, hizmet eyledim. Yardım etti, şeytanı sürdüm, kovaladım. Ondan sonra kanat vurup uçtum ben. Garipin, fakirin halini sor. Yiyecek varsa canınladır misafir. Bu sözleri Hakk'tan işitip dedim ben. Hakk Mustafa öğüdüdür bu, işitip dedim ben.

* Yedi yaşımda, Arslan Bab'a selam verdim. Hakk Mustafa emanetini, armağanı istedim. Zikrimi tamamladım. Nefsim öldü, La-mekân'a yükseldim ben. Hurma verdi, başımı okşadı, nazar kıldı. Bir fırsatta, ahirete sefer etti. Mektebe varıp, kaynayıp, coşup taşım ben. "İnna fetehna"yı okuyup, mana sordum. Nur saldı, mest oldum, cemal gördüm. Hocam işaret edip "sus" dedi. Gözden yaşlar saçıp, çaresiz durdum ben işte. Ama mürşidim, "ey cahil, gerçek budur" dedi, bildim. Çöllerde gezip Hakkı sordum. Nasip eyledi. Şeytanı tutup bindim, beline basıp ezdim ben.

* Zikrimi tamam edince döndüm divaneye. Mumu

aradım. Çırak oldum pervaneye. Kor olup yandım, söndüm ben işte. Nam ve nişan kalmadı. "La.. La" deyip "illa" oldum. Halis-muhlis olup "lillah" oldum. "Fena-fillah" makamına geçtim. Kâfir de olsa, zarar vermemek, sünnet imiş. Zalim'den Allah da şikayetçi. Bilgilerden, bunları işitip söyledim ben.

* Sünnet'leri sıkı tutup, ümmet oldum, yeraltına girip nurla doldum. Hakka tapanlar makamında (tevhid) oldum. Bâtın mızrağı ile, nefsi deştim ben. Çünkü nefsim beni, küçük düşürdü, zikirden alıkoyup, şeytana dost eyledi. Onun için, nefis başına vurup deldim ben.

* Kul Hoca Ahmed diyor ki, gaflet ile ömür geçti. Hasret vardı. Gözün-dizin gücü gitti. Pişmanlığa vakit kalmadı, amel etmeden kervan olup göçtüm ben.

Seyyid Yesevi, Hz. Peygamber'in, altmış üçünde vefatı nedeniyle, ona hürmeten ve takliden, Dergahunda yeraltında bir hücre kazdırır ve burda yaşamağa başlar. Bu olayı anlatırken de, "yere girdim", "kabre girdim" der. Yaş sıralaması içinde, geliş-i-oluşu dile getirilir.

* Ey dostlar! Kulak verin söylediklerime! Mirac sırasında Hakk Mustafa ruhumu gördü, Cebrail'den sordu: "-Bu nasıl ruhtur ki, bedene girmeden kemal buldu?" Cebrail cevap verdi: "-Bu, tam size uygun bir ümmet. Göğe çıkıp meleklerden ders alın. Feryadına yedikat gök katılır. Bezm-i Elest'te sordu Rabbimiz: "Ben Rabbiniz değil miyim?" "Ezelden beli doğrudur" dedi ruhum. Hakk Mustafa, "evladım" dedi, bunu bilin. Ondan sonra bütün ruhlar bana hürmet ile selam eyledi. Rahmet denizi doldu, taşıtı. Onun için altmış üçte girdim

yere.

* Ruh iken, anne rahmine düştüm. Hakktan ses geldi, zikreyledim. Kemiklerim Allah dedi. Dörtüz yıl sonra gelip ümmet olacak. Nice yıllar dolaşıp halka yol gösterecek, alimler ona hizmet edecek. Bu nedenle, altmışüçte girdim yere.

*Dokuz ay dokuz günde yere düştüm
Dokuz saat durmadım göge uçtum
Arş ve Kürsi makamını kucakladım
Arş üstünde diz bükiip namaz kıldım
Dilek diledim, Hakka bakıp yaş döktüm
Yalancı aşık ile sahte sofî gördüm ayıpladım.
Canı vermeden "Hu Hu" demen hepsi yalan
Hakka tapanın özü gizli sözü gizli.*

* Bir yaşında, ruhlara bana pay verdi. İki yaşta peygamberler gelip gördü. Üç yaşında Kırklar halimi sordu. Dört yaşında Hakk Mustafa hurma verdi. Hızır Baba bana yoldaş oldu. Yol gösterdim, günahkârlar yola girdi. Beş yaşında, bel bağlayıp ibadet ettim. Oruç tuttum, adet kıldım. Gece-gündüz zikreyledim. Altı yaşında, insanlardan kaçtım, göge çıkıp meleklerden ders aldım. Herşeyi terk eyledim. Yedi yaşında Arslan Baba, arayıp beni buldu. Her sırrı gördü, perde ile kapadı, yüzümü öptü.

* Azrail gelip Arslan Bab'ın canını aldı. Huriler onu kefenledi, yitmişbin melek geldi. Namazını kılıp, yerden aldılar, cennete ulaştırıp, "illiyin" e bıraktılar. Yer altını vatan eyledi. Münkir-Nekir sorgu melekleri gelip "Rabbin kim?" diye sordular. Arslan Baba'm islamından beyan kıldı.

*Akıllı isen erenlere hizmet eyle
"iyiyi emr" edenleri aziz eyle*

*"Kötüden men" edenlere hürmet eyle
Ol sebepten altmış üçte girdim yere*

* Sekizimde, sekiz yandan yol açıldı. Hikmet söyle, diye başıma dur saçıldı. Kâmil mürşid mey içirdi. Pir-i Kâmil, Hakk Mustafa'dır bilin. Vafını söyleyin, övün. Selâm verip ümmet olun. Dokuzumda, doğru yola dolanmadım. On yaşında, ergen oldun, Kul Hoca Ahmed. Hocalığı makam bilip, ibadet etmedin. Hoca'yım deyip yolda kalsan, ne hasret.. Ol sebepten altmış üçte girdim yere.

* Her seher nida geldi, kulağımda. 'Zikret' diye. Aşksızı gördüm, kalmıştı yolda. Ol sebepten aşk dükkanını kurdum ben. Onbirinde rahmet deryası taşı. Şeytan benden kaçtı. Heves, kibir, bencillik kalmadı, göçtü. Bu sırları onikisinde gördüm ben. Onüçünde nefsin başına bela sardım, sürdüm onu. Ondördünde toprak gibi oldum ben. Onbeşinde, huriler geldi. Firdevs cennetinden haber geldi. Ama cemel için, Hakk didarı için hepsini terk ettim ben.

* Onaltıda Adem gelip evladım dedi. Onyedide Türkistan'da durdum ben. Onsekizinde Kırklar ile şarap içtim. Zikredip göğsümü deştim. Nasip oldu, cenneti gezdim, huriler kucakladım. Hakk Mustafa cemalini gördüm ben. Ondokuzunda yetmiş makam zahir oldu. Zikir ile içim dışım temiz oldu. Hızır Baba daima hazır oldu. Kutuplar Kutbu mey içirdi, doydum ben. Yaşım oldu yirmi, pir hizmetini tamam eyledim. Kurda kuşa selam eyledim. Ol sebepten Hakka yakın oldum ben.

* Mümin değil, hikmet işitmez. Erenleri dinlemez, Kur'an, Hadis bilmez, anlamaz. Bu rivayeti Arş üstünde gördüm ben. Bu nedenle Hakk'la söyleştim, meleklerle

yüzleştim. Hakkı izleyip, can ile gönlü O'na feda kıldım ben. Kul Hoca Ahmed, yaş oldu yirmi bir. Günahlar, dağdan ağır gelir. Gazap eylese kıyamet günü, Rabbim Kadir. Nasıl cevap vereyim ben.

* Gaip ten kulağıma ses geldi, gönlüme ilham geldi. Onun için Hakka sığınıp geldim ben. Ulular toplandı, armağan verdi. Yirmi ikisinde fani oldum. Dertliye derman oldum. Sahte aşık ile gerçek aşık'a tanık oldum. Yirmi üçünde bildim ki, dava yalan, ibadet boş. Kıyamet günü çıplak ve şaş. Yirmidörtte Nakk'tan uzak. Ahirete yok bir hazırlık. Ölünce yüzbin sopa oldu hak. Ol nedenle Hakka sığınıp geldim ben. Cenazemin ardından taşlar atın. Ayaktan sürüyüp kabre götürün. Hakka kul olmadın deyip, tepin. Günahlar içinde yaşı m erdi yirmi beşe. Süphan Rabbim, gönlümdeki düğümleri sen çöz. Yirmi altısında sevda'ya düştüm. Mansur gibi didar için uğraştım. Pirsiz gidip dert ile gaile açtım.

* Yirmiyedi de Pir'e kuldum. Gördüğümü perde ile örttüm. Eşiğini, izini öptüm. Yirmi sekizde aşık oldum. Gece ibadet ile geçti, sadık oldum, sonra dergah'a layık oldum. Yaş yirmi dokuz, halim harap. Aşk yolunda olamadım türap. Gözüm yaşlı, gönlüm yaşlı. Otuz'unda odun deyip yaktılar. Cümle ulular geldi, dünyayı terk ettiler.

*Kul Hoca Ahmed, dünyayı bıraksan için biter
Göğsünden çıkan ahın Arş'a yeter
Can verende Hakk Mustafa elin tutar
Ol sebepten Hakka sığınıp geldim ben işte*

* Tüm ulular, birlik olup Hakk aşkını kalbime saldı dostlar. Hızır Baba yardım edip, elimi tuttu dostlar. Otuzbirde Hızır Baba, mey içirdi. Vücudumu temiz edip, şeytanı kaçırdı.

Sevdalandım, Hakk lütfeyledi, yola saldı dostlar. Hakk'dan haber geldi, şükreden oldum. Söviildüm, tepildim ama sabreden oldum, hazır, nazır oldum. Otuzüçte mey verdim, paylaştırdım. Kadehi alıp doyasıya içtim, şeytan ile vuruştum. Böylece iki nefsim (emmare ve levvame) öldü dostlar.

* Otuzdörtte alim oldum, bilge oldum. Hakk ferman etti, Hikmet söyledim. Kırklar ile şarap içtim, yoldaş oldum. İçim-dışım nur oldu dostlar. Otuzbeşinde mescide girdim, devran sürdüm. Aşk dükkânı kurdum. Eğri yola sapanı uyardım, vurdum. Aşıklara Hakk'tan müjde ulaştı dostlar. Otuzaltısında kemal buldum. Hakk Mustafanın cemalini buldum. Aşk hançeri, bağrımı deldi dostlar. Otuzyedi de uyanmadım. İnsaf ile Allah yoluna koyulmadım. Ama ağladım, inledim, tövbe ettim. Rabbim kabul etti dostlar.

* Otuzsekiz oldu yaş, ömür geçti. Ölecek vakit yaklaştı. Ecel şerbeti verildi. Otuzdokuzda hasret kıldım. Hani ibadet? Yüzüm soldu dostlar. Gönül kara, saç-sakal ağarmış, ne fayda. Melekler günahımı bildi dostlar. Pir-i mugan (mürşid) içkisinden katre tattım. Allah verdi, nura battım. Gönül kuşu Lamekân'a uçtu dostlar. Sırat köprüsünde gönlüm ürperir. Kıyametin şiddetinden aklım şaşkın.

Kul Ahmed kırka girdin nefsin kır

Burda ağla, ahirette ol arık

İman postu şeriattır, aslı tarikat

Yol'a giren Hakk'tan pay aldı dostlar

* Ya ilahi, Sana hamd ile hikmet söyledim. Sana sığınıp geldim. Tövbe ettim. Yol bulayım diye, pir izi süreyim. gördüğüm sırrı örteyim diye. Kırkbirimde ihlas bulayım diye Zatı ulu Hâcem sığınıp geldim sana. Kırkikisinde; Arş'ı, Kürsü,

gibi, bedenim tutuştu, yandı. Mecnun gibi dostlardan kaçtı, saklandı.

* Yeraltında eziyet, sıkıntı çektim. Döşek-yastık, taştan yaptım. Zorluk olmasa, vuslat olur mu? Hizmet kılmadan, hak peyda olmaz. Yeraltına girince, kendimden geçtim. Gözlerim açılınca Mustafa'yı gördüm. İsyân-zalim ümmetin halini sordum. Ya Muhammed her cuma, ümmetin günahını af et. Yeraltına girdim, iradesiz. "Amin" deyiniz. Ümmetin suçunu bağışla Allah'ım.

*Kul Hoca Ahmed ben "ikinci defter"i söyledim
İki alem işaretini meye sattım
Ölmeden önce can acısının zehrini tattım
Mustafa'ya matim tutup girdim ben işte.*

* Ey dostlar! Size öz halimi anlatayım. Gerçek dertliye, derdimi bildireyim. "Ne sebepten Hakk'dan korkup kabre girdim". Kabir içinde gece-gündüz ibadet eyledim. Namaz kıldım, cefaya dayandım. Kabir içinde Mustafa'yı gördüm. Edep ile selam verdim, şaşışıp kaldım. Asi-zalim ümmetin halini sordum. Kabre girmek Resul'un sünneti. İbadet etmek, garibe rahmet etmek, şefkat göstermek Hakk Resul'ün sünneti.

* Ecel gelince, mertler gibi kuşağını kuşan. Elbette ki bu kuşak, amallerin olacak. Ömür yaprağın birgün solacak. Söz ve işlek, gerçek dertlinin işidir ancak. Kul Hoca Ahmed, tek-bir getir, sohbetle başla. Heva ile hevesten, bencillikten vazgeç.

* Hakk Teala, ferman edince, Kul Hoca Ahmed işidip, yere girdi. Yerüstünde, diri iken öldüm. Yeraltında canım ile kulluk ettim. Yirmibeş yaşı girdim, bilmedim. İbadetleri tam

yapamadım. Muhammed'e has ümmet olur muyum? Asi'lerine de ümmetim dese.. Bizler için, nice zahmet çekti Muhammed. Sahte ümmet de var. Tüm gayreti yemek-içmek, hile ve işret.

* Elli yaşta ses geldi ki ölmek kolaydır, eğer sende iman nuru varsa. Bu dünyanın sonu ve bu işin yalanı yok. Neslin toprak, aslın toprak. Gerçek zakire rahmet eder Hakk.

*Aşıkların sünnetidir diri ölmek
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed
Kul Hoca Ahmed altmışüçte gaip oldu
Edebi saklayıp Mustafa'ya naib oldu
Sultan oldu, cefa çekti safi oldu
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed*

* Ol Kadir'im nazar etti, mutlu olup yeraltına girdim ben. Zikreden, şükreden oldum, Hakkı buldum. Dünya'dan, ahi-
retten geçtim, tutkun olup candan geçtim. Kötülüğümden, dağlar-taşlar sövdü bana. Aşık isen, önce Hakkı tanı. Hakk yarattı bizi taat için. Edhem gibi yeraltına girdim ben. Nefse uyunca, Hakkı görmeden gidersin. Gece-gündüz gamsız yürüdüm, yaşım akmaz. Kul görsem, ona hizmet etsem, yol üstünde toprak olsam, aşıkların yanan külü olsam, onlarla hemdem olup yeraltına girdim ben. Allah dedim, rahmet verdi; gamını çekti, aldı. Mutlu, şükreder olup yeraltına girdim ben.

* Yaşım altmışüç oldu. Yerüstünde "sultan"ım deyip ulu oldum. Fesi, sarığı pula verdim. Şeyhlik iddia edip, yolda kaldım. Başım toprak, özüm toprak, cismim toprak. Kul Hoca Ahmed, öğüt vereceksen, kendini bil. Aşık isen, bir kerre öl. Cahil, sözünü etmez kabul.

*Pir-i kamil nazar eyledi, şarap içtim
Şebli gibi sema vurup candan geçtim
Sarhoş olup il ile halktan kaçtım
Zemzem olup yer altına girdim ben işte.*

Hoca Yesevi Fakrnamesi'nde yegane ve on kıtalık bir hikmet vardır. Burda da, Yesevi'nin gelişi-oluşu dile getirilir.

* Kudret ile Hakktan ferman olunca, deniz içine düştüm dostlar. Yedi yaşında göğe uçtum, sonra yere düştüm. Nefis ve şeytan ile vuruştum. Onbirinde öz nefsime bekçi oldum. Onikisinde, ruhlar kelim söyledi, sır şerbeti sundu. Onüçünde dalgıç olup, deryaya daldım. Marifet cevherini sırdan derdim. Pervaneyi örnek aldım. Ondördünde, özüm türap oldu. Bin altınlık bir şeyi, bir pula sattım, terk ettim. Sonra kanat vurup uçtum. Onbeşinde, dergâhına yanıp geldim, tövbe eyledim.

* Hakk Resul'e, vayh getirdi Cebrail. Ayet geldi parçaya, bütüne, zikredin diye. Hızır Babam, koydu beni bu yola. Derya olup taşım dostlar. Taliplere inci-cevher saçtım. Kul Hoca Ahmed, içim-dışım yanıverdi.

*Şeriatın bostanında cevlan eyledim
Tarikatın gülzarında seyran eyledim
Hakikatten kanat tutup uçar oldum
Marifetin eşiğini açtım dostlar.*

Böylece Hoca Ahmed Yesevi'nin, Hikmetlerde anlatıldığı şekliyle ruhi güzelliği, gelişi-oluşu dile getirildi. Hz. Resul'ün, Ayet-Hadis-Sünnet üçlüsünü izleyip, anlattığı, yorumladığı, insanları davet ettiği görüldü. Ruh'un anne karnında iken bebeğe indiği, doğar doğmaz Arş üstünde çıkıp Hakk Teala ile görüştüğü, Seyyid Yesevi'nin göğe uçuğu bildirildi. Bu öğeler, Orta Asya Türkleri için bilinen inanç ilkeleridir. Bu

ve benzer unsurlar, islami inanış-yaşama biçimi içinde yer bulmuştur. Paganik inanışın bazı unsurlarına, islami don giydirilmiştir. Zaten islamda mevcut olan "iyinin doğrunun kabulü" ilkesi de bunu gerektirir.

Bu hikmetlerde, Seyyid Hoca Ahmed Yesevi'nin menkıbevi yaşamının izleri vardır.

14.4. Hikmet'lerde Vahdet

Vahdet, bilindiği gibi İlah'ın tekliğidir, Tevhid'dir. Ancak Tevhid, İlah'ın fiil, sıfat ve Zat olarak Bir'liğini ifade eder. Vahdet ise, Bir olan İlah'ın fiil, sıfat kudretlerini ve zati özelliklerini açıklar. Bu nedenle yazılmış Tevhid'ler ve Vahdetname'ler vardır. Vahdetname, tevhidi beraberinde getirir, onu zorunlu kılar. Birçok mutasavvıf tarafından yazılmış Vahdetname'ler, manzumeler vardır.

Bir şeyh, pir, şair ve mutasavvıf olan, Hoca Ahmed Yesevi'de, Hikmet'lerinde tevhid ve vahdet konusunu bütün derinlik, kapsam ve güzellikleriyle işlemiştir. Ancak, biz onun, özellikle vahdet'i konu alan Hikmet'lerini inceleyip, Vahdet düşüncesini açıklamaya çalışacağız. [Hoca Ahmed Yesevi: Divan-ı Hikmet (Hazırlayan: H. Bice): Dyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993]:

Hoca Ahmed Yesevi, Hikmet'lerinde Allah'ın, birçok sıfat-fiil isimlerini zikreder (Esmâ-i Hüsnâ). Bunların 99 veya binbir isim olduğu kabul görmektedir. İşte saptadığımız kadarıyla, Hoca Yesevi, Hikmet'lerinde Allah anlam ve kasdında şu isimleri zikretmiştir: Allah, Azze ve Celle, Azim,

Yezdan, Ati, Alan, Billah, Bar, Bir, Bir ve Var, Cemal, Canan, Cebbar, Didar, Azim Allah, Daim, Gafur, Hazret, Hak, Hak Teala, Hayy, Hüda, Hadi, Halık, Hu, İlah, Kadir, Kadir-i Zülcelal, Kadir-i Mutlak, Kudret, Kerim, Kâfi, Kaim, Koruyan, Kahhar, Lamekân, Nazır, Mevla, Maşuk, Rab, Rahman, Rahim, Rehber, O, Sen, Settâr, Server, Sübhan, Melik, Perverdigar, Şahid, Şah, Şahenşah, Tanrı, Sevgili, Teala, Vahid, Vehhab, Vallah, Veren, Var, Yaradan, Yezdan, Zat, Zülcelal.

Vahdetnamelerde; ilahi yüceltme, kerem ve kahrını açıklama, O'nun iklimine dahil olmak, O'na bağlanmak, O'na sığınmak, latife ve bazan O'na serzeniş, O'ndan ümid ile, O'nun yerine açıklamaya, Sırrı'nı bildirmeye cür'et vardır.

İşte, Hoca Ahmed Yesevi, "Bismillah" deyip, beyan edip, hikmet söyledi / Taliplere inci-cevher saçtım işte" Ezelden sordun, "Ben Rabbiniz değil miyim?" diye. Ve cevap verdik "ezelden beri, Rabbimiz Sensin". "Dinin nedir?" diye sorduğunda, "Dinim İslam" diye cevap verdi Sana.

Sonra ayrılık girdi araya, hasret oluştu. Tekrar Sana ermek için ruhlar coştı. Başladı bir bekleyiş "Visal" ne zaman? Varış ne zaman?

Halık'ımı ararım gece gündüz cihan içinde

Dört yanımdan yol indi kevn ü mekân içinde

Böylece dört yön ve dört unsur ile (hava, ateş, toprak, su), Fatiha'nın kutsal yedi ayetiyle, dokuz kat gök ile Seni aradım. Sonunda, bu devir ve seyranda iki'ye geldim. Sen ve Ben. Ama Ben, önce Sen idim ve Sen, önce Ben idin. Şimdi bir ayrılığa düştüm. Bu yüzden de dile düştüm. Ben, Sen'in cevherinden oldum. Bana, nefesinden üfürdün, Ben'de Sen'in kudret ve Celâl'inle söyledim. Nice sular, nice dağlar aştım.

sonunda Vahdet şarabını içtim, meydana düştüm.

Meydana, zuhura geldim ama, "meydanı dolu gördüm". Arifler, alimler, kamiller sordum, hepsi "cevlan içinde" Dalgıç olup deryalara daldım. İnci'yi, sedef içinde ve cevheri hazine içinde gördüm. Varlık şehrini gezince, ben daha nice işaretler gördüm, hayret deryasına girdim. Bu şehirde ben, Var'ı gördüm. "Arş ile Kürsü'ye yürüdüm, Lehv ile Kalem'i gördüm". Bütün gördüklerim bu can içinde, "söyledim bu can içinde".

Bir de gördüm ki can, varmış Canan'a, aşk durmuş meydana. Er gördüm, olanı sordum, ere vardık ve sordum. dedi ki: "Hepsi sende". kaldım hayret içinde. sonra da hayran oldum, mest kaldım, derde düştüm. Ama kaldım derman içinde. Öter bülbül uzak görme, kaldım gül bahçesinde.

*Miskin Hoca Ahmed'in canı hem cevher hem hazine
Herşey O'nun mekânı, O Lâmekân içinde.*

Tasavvuf, bir bakıma sır'lı anlatımdır. Bu sır; camın ayna olması için gerekli. Yoksa kişi dışarıyı görür, kendisini görmez. Herşey, açıkta olmaz. Bilmez, korkar, gafil, cahil ve şeytan bulunur. Beden O'nun mekânı, O'dur gönlün sultanı. Ve böyle bir er, lamekân içinde seyrana düşer. Vakti erişince meydana düşer. Görene merhaba.

Allah'a varmak isterim. Mahluk'tan O'nun kudretini gözlerim. Daima Sen'i ararım: "La ilahe illallah". Yaratıcı, Bir ve Var'ın yolunu izlerim. "İhlas ile muhabbet meyinden içip / Canı gönülden Hayy deyin dostlar". Sen'in yolunda; vardan geçtim, maldan geçtim. "Bir ve Var'ın cemalini görür müyüm?"Tövbe edip Mansur gibi Hak için ser verip, yaş döküp, yas tutup, Pir'i izleyip, nefsimi süvar olup, rahmetini

ve keremini yüce Sen'i Gani bilip "Zat-ı ulu Rabbim, sığınıp geldim Sana".

Kafi, Gafur, Afi, Alim Sen'sin. Kudret, Kerem, Cemal ve Celâl Sen'de. Ümmeti bağışlayan Sen'sin. Ömrüm bitince, ben neylerim? Can vermenin derdinden, Azrail'in zahmetinden, şefkatin olmasa ben neylerim? Kabir sorgusunda Sen'in yardım ve affın olmasa ben neylerim? "Kul Hoca Ahmed nefis elinde pişman?" Sen kolay eylemesen ya Cebbar, ben neyleyirim?

*Gece gündüz deme ağla Kul Hoca Ahmed
Sâlât söyle Hak Resul'a ol ümmet
Koruyup ümmet dese hoş saadet
Ne yüz ile Hazret'ine varayım işte*

Görülüyor ki, Rabbi anmak, Muhammed'e ümmet olmak gerek. Onun sevgisine, korumasına ermek gerek. Sevgi ile güvene varmak gerek. Böyle olunca, ne hoş kul demek. Yoksa ne yüz ile varılacak Hazret'in huzuruna. Evet, günah kul içindir. Ama iyiye gayret ve insana hizmet de kul içindir. Bağışlamak, yol gösterme ve sevmek de kul içindir. Yoksa, nasıl varılacak Hazret'in divanına.

*Hakikat'dan bu sözleri pâk öğrenip
Lamekân'da Hak'dan dersler aldım işte*

Bir ve Var'ım dersler verdi, perdeleri açtı. Böylece nefis ile şeytan benden kaçtı. Aşka saldı, seyran ile makamlar verdi, derde saldı. Aşk coşa gelince, aklımı başımdan aldı, cefaya, gama, hasrete saldı. "Diri oldukça aşk defteri tamam olmaz / Lamekân'da Hak'dan dersler aldım işte".

*Aşk padişah, aşık fakir, nefes alamaz
Hak'dan izin olmayınca söyleyemez*

*Hak ögüdüin alan, dünya izleyemez
Lamekân'da Hakka'dan dersler aldım işte
Kul Hoca Ahmed yedi yaşta dersler aldım
Sekizimde dünya tasasından geçtim
Dokuzumda Hüda'mı hazır bildim
Lamekân'da Hak'tan dersler aldım işte*

Sana, Rabbim desem, daima seni zikretsem, kulluğuna boyun eğsem. "Bu iş ile ya Rab, Sen'i bulur muyum?" Zeke-riya gibi başıma bıçkı, Eyyub gibi gövdeme kurt, ve Musa gibi Tur'da ibadet etsem, ya Rab, Sen'i bulur muyum? Yunus gibi deniz içinde balık, Yusuf gibi kuyu içinde ve Yakub gibi inler olsam Sen'i bulur muyum? Şeyh Şıblı gibi semah vur-sam, Beyazıd Bistami gibi gece gündüz yürüyüp Kâbe'ye git-sem, bu iş ile Seni bulur muyum ya Rab? Maruf Kerhi gibi aşk yoluna adım atsam, Mansur gibi darağacına konsam ve burda aşka-şevke gelip Enel-Hakk desem, "Bu iş ile ya Rab, Seni bulur muyum?"

Kişi nefisini yargılar. Ne kadar yumuşak dursa da sert kalmış yanı vardır. Bu nedenle Hoca Yesevi, Sana seslenir: "Asi ve zalim kulun geldi dergahına / Elimden tutup yola sal "Entel-Hadi "Ey kudretli Kerim Allah, elimden tut yola sal beni. Hadi koruyan demektir. Ene-ente-hu; arapça zamirler-dir (Ben-sen-o). Mansur Enel dedi ve darağacına vardı. Bu nedenle Yesevi, Entel ve Hû demektedir. Bu duygu içinde Hadi ile söyleşmektedir.

Hoca Yesevi kendisini örnek gibi getirerek davranışlar ar-zetmekte ve herşeye rağmen af dilemektedir. Geceleri ibadet etmeyip de pişman olup bağışlanmak dilesem, beni yol'a alır

mısın "Entel Hadi?" Eğer yolda değil isem, Halık'ımsın beni yola çek, al. Ümidim var, affet deyip gelsem, "ümitsiz bırakmaz dergahın". Hazretine geldim, hava karanlık, çık meydana ay gibi, yolumu aydınlat. Sultanım, Bir ve Var'ım. Sığınak'ımsın Sen. "Kolum tutup yola sal" Entel Hadi. "Bende, baştan sona günah var. Kime gideyim Sen'den gayrı. Cemalini nerde göreyim? Ben demesem de, el-ayak, göz-dil hepsi şahit. Herşey Sen'ce malum. Sevdiğim, Derman'ımsın, yolda kaldım, halimi Soran'ım, yola sal beni "Entel Hadi".

"Kul Huvallah, Subhan Allah" din kamçısı, oruç, namaz, tesbih, Hak elçisi, mürşid yol rehberidir. Al elimi, sal yola "Entel Hadi". Entel Hadi, Entel-Hakk, Hu zikrini desem, kâmil nasihatı dinleyip, gönlüm sana dönsem, rahmetini bilip, Sana şükredeyim. Kerem eyle yola sal "Entel-Hadi". Gel nazar kıl gönlüme, rahmet doldur özüme, güç kuvvet ver bedenime, beni yoluna sal, ya "Entel-Hadi".

"Kul Hoca Ahmed, nefs'den büyük bela olmaz" İlahi Rabbi, nefsimi emrime ver, gel beni yola sal "Entel-Hadi".

Vahdetnamelerde söz Mansur'a uğrar da hal öyle olmaz. Dil-gönül Enel-Hak deyip, dar'da ser vermez mi? Yesevi de öyle yapar. Pak aşkı alır, geçer masivadan, sığınır Rabbine gelir de "Aşk kapısında Mansur gibi oldum işte". Mansur, aşka düştü, Hak için hizmet aldı, ihanetler gördü, melametler yaşadı. "Ey müminler ben hem Mansur oldum işte".

*Aşık Mansur "Enel-Hakk"ı dile aldı
Cebrail gelip "Enel-Hakk"ı birlik söyledi
Cebrail gelip, başını ver dedi, yola saldı
Dara asılıp didarını gördüm işte*

Mansur, darağacına gelince, dar kendi eğilip aldı. Batın gözü açık olanlar, buna hayret ve hayran kaldı. Nur saçıp, Hak nazar kıldı. Ey sevgili, didarını gördüm işte. Dar emri aldı "çok boğmadı, taş değmedi". "Levhi Mahfuz tahtasında gördüm işte".

*Üçyüz molla yığılıp yazdı çok rivayet
Şeriat'tır ben de yazayım bir rivayet
Tarikatta hakikatta Hak gözetmek
Başımı verip Hakk sırrını bildim işte*

Ben sırlı söyledim, arif olan anlasın. Zahir ilminden anlattım. İnci-cevher sözlerimi gönle alsın. Halden söyleyip, aşıklara verdim işte.

*Şah Mansur'un Enel-Hakk'ı yersiz değil
Yolu bulan bize benzer, ayrı değil*

Bir seher vakti, Mansur çok ağladı. Allah, rahmedip ona nur verdi, kırklar gibi aşk şarabı verdi. Buna karşı garip Mansur, dârda ser verdi "Ben bu sözleri, bilgelere dedim işte" Cahillere sözüm yok, Hikmete yazık; diyor Yesevi. "Hakk'dan işitip bu sözleri, söyledim işte".

*Zalimden şikayet etme, zalim özü
Huyun yalan, tesir etmez halka sözü
Dünya malı deniz, doymaz gözü
Harisleri cehennem'e saldım işte*

Kul Hoca Ahmed, Hak sözünü söyledi. Tarikatta "âynel yakin" (görerek) söyledi. Şeriatta "ilmel yakin" (ilim ile isbat ederek) söyledi. Hakikatte ise, "hakkal yakin" (gerçek olarak, bilerek-duyarak-olarak" söyledi.

med'i ve onun dedikleri ile yaptıklarını, işaret ve sırlarını, sevgisini, isteklerini anlatır. Ama bunun yanında, özellikle Hz. Muhammed'i ve onunla ilişkisini anlatan Hikmet'leri vardır. Özellikli olanlar, bunlardır. Biz de bunları konu edineceğiz.

Hoca Ahmed Yesevi; uzun birkaç Hikmetinde, gelişini-oluşunu anlatır. Kendi ruhunun olgunluğunu, yüceliğini dile getirir. Olayı şöyle anlatır:

*Mirac sırasında Hak Mustafa ruhumu gördü
Hak Mustafa Cebrailden eyledi sual
"Bu nasıl ruh, bedene girmeden buldu kemal
Gözü yaşlı, halkın tacı, boy hilâl"
Ol sebepten altmış üçte girdim yere
Cebrail dedi "Ümmet işi size verdi Hak
Göğe çıkıp meleklerden alır ders
Feryadına, feryat katar yedi gök"
Hak mustafa "oğul" dedi bilin mutlak
"Oğlum" deyip Hakk Mustafa eyledi kelim
Ondan sonra bütün ruhlar eyledi selam
Dört yaşımda Hakk Mustafa verdi hurma
Yol gösterdim yola girdi nice günahkâr*

Görülüyor ki, Ruhlar Meclisi'nde (Bezm-i Elest), Hz. Muhammed, Hoca Yesevi'nin ruhunu tanımış, görüp Cebrail'den sual etmiş. Onun olgunluğunu görüp "evlat" edinmiş. Böylece Hoca Yesevi, maneviyat ve daha sonra da madde açısından Hz. Muhammed'e "evlat" (seyyid) olmuş. Bu nedenle de Hoca Yesevi'nin bedeninde Hz. Muhammed'in ruhu dile gelecek. Evlat, babanın; mürit, mürşidin izini sürecek.

*Pir-i Kamil Hakk Mustafa şüphesiz bilin
Nereye varsan, vasfını söyleyip övün
Salât-selam deyip Mustafa'ya ümmet olun*

Hoca Yesevi, 36 yaşında "kemal sahibi" olduğunu ve "Hakk Mustafa'nın kendisine cemel gösterdiğini" belirtir. Hz. Muhammed 63 yaşında vefat edince, Hoca Yesevi buna hürmeten-takliden, yeraltında bir hücre yaptırarak ömrünün kalan kısmını burda geçirir.

*Hakk Mustafa ruhu gelip oldu imam
Cümle melek yeraltında oldu kölem
Çok ağladım Hakk Mustafa verdi müjdem
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte
Kabir içinde Mustafa'yı hazır gördüm
Selam verip edep ile şaşıp kaldım
Asi-zalim ümmetin halini sordum
Ol sebepten Hakk'dan korkup kabre girdim.*

Hıra Dağı'ndaki mağarayı örnek getiren Hoca Yesevi, "Kabre girmek Rasulullah sünneti" demekle ve ibadetin peygamber adeti olduğu belirtmektedir.

Hz. Resul, Mirac ile "Hakk cemalini gördü". Dönüp fakirlerin halini sordu. Medine'ye varıp "garip" oldu. O nedenle, fakir ve gariplerin halini sordu Hz. Muhammed.

*Mirac gecesi "Gözümüün nuru evlad" dedi
Elimi tutup "ümmetimsin ümmet" dedi
"Sünnetimi sıkı tutasın gönüldaşım" dedi
"Kıyamette yol kaybedersen yola salayım*

*Muhammed deyip susamış olsan elini tutayım
Evladım deyip elini tutup cennete girdireyim"
Yeraltına girdim ise kendimden geçtim
Gözümü açınca Mustafa'yı hazır gördüm*

Hoca Yesevi, hep Hz. Muhammed ile birliktedir. Resul'ün kendisine söylediklerini, O da müritlerine söylemekte. Hz. Muhammed'in, kin, kibir ve dünya malına düşkünlükten kaçan, "terk-fena" tutumunu örnek almaktadır. Fakire garibe yardımı, edepli olmayı önermektedir. Kendisini değil, ümmetinin derdine düştü. Onlar için, acı-ızdırıp çekti. Onlara doğru yolu, düzgün hali örnek getirdi. Hz. Muhammed gibi; tövbe edip, zikredip, ibadet etmeyi af ve bağış sahibi olmayı önerdi. Aşk ile, muhabbet ile, ibadet ile yola girmeye davet etti.

*Miskin Ahmed kuluna kitabetli Muhammed
Yetim fakir garibe cömert Muhammed*

Ahmed Yesevi, bir Hz. Muhammed aşığı olarak dile gelir: Başıma Muhammed'in sevda ateşini sar. Beni onun yollarına düşür. Onun ümmeti daima "yetinir" ve Sana "övgü" sunar. Ya Samed! Beni Muhammed'in budalası eyle. Gönlümü sadece ona aşık eyle. Yak, öldür ama, ceza günü beni Muhammed ile sevindir. Bana Muhammed'in deryasından bir damla nasip eyle. Kaldır aradan perdeyi. Ben Muhammed'in ayağındaki siyah bir kılın kuluyum. Senden dilediğim budur. Ey Halık! Muhammed'in sadasını kulağıma sal.

Alemlere server, sahabeye rehber Muhammed. Aç ve çıplaklara kanaatlı, asi ve zalime bile şefaathı, Kur'an tilavetli, garip ve yetimlere mürüvvetli Muhammed. Yoldan azana,

yardım edip yola getiren, muhtaca yardım eden, Ebu Cehil ile Ebu Leheb gibi düşman akrabasına siyasetli Muhammed. Namaz kılan, oruç tutan, ibadetli Muhammed. Şeriat yolunda yardımcı, hakikata yetkili, gerçeğe izinli, duası makbul, kerametli Muhammed. Zalime heybetli, secde kılan itaatli Muhammed. Namazda imameli, Mirac'da şehadetli Muhammed. Arş ile Kürsü pazarı, yardımcı Muhammed. Sekiz Cennet sahibi Velayetli Muhammed.

Bizden selam olsun ya Muhammed. Resullerin efendisi, nebilerin sonuncusu, kudreti büyük Muhammed. Hak dergahına layık, Allah'ın sevgilisi, yaratılmışın sebebi, gizli sırların sahibi Muhammed. Herkesin gözünün nuru Muhammed. Hazret'e ulaşan, 99 bin niyaz söyleyen, affı kabul olan Muhammed.

*Ümmetlerden olanlar şefaatin alanlar
Cennet ehli olanlar ya Mustafa muhammed
Ahmed'in muradı sensin zikri ve yadı sensin
İşlerin anahtarı sensin ya Mustafa Muhammed*

Muhammedin zâtı Arap, tarikat hepten edeptir. Hakikat'ı bilmeyen, insandan sayılmaz. Kahretse, yerle bir eyler, hidde-tinden sarsılır yer ile gök. Rahmet etse, tükenmez nimeti var. Onun da her beşer gibi, babası ve anası, soyu ve sopu var. Muhammed kırk yaşına erince Allah'tan ona "Vahy" var. "Ki ondan sonra Muhammed oldu sultan" Resul'un başında imame, kemale erer, yanındaki sahabe. Bunların hepsi Resul'e hizmet eder, edep ile hareketle hürmet eder. "Ben de yetimim, garip büyüdüm. Bunlar asıl ümmetimdir" dedi Muhammed. Bunları incitmeyin dedi Muhammed. Ali, Allah'ın arslanıdır, islamın kuvvetidir. Binince Düldül'e kâfirlerin

korkusudur. "Elindeki silahı Zülfikâr'ı / savaşanda uzar kırk arşın".

Hoca Ahmed, garip kalmış ve Resul, evladına sözler "katıp"tır.

*"Yalancı ümmetim değil" dedi, bilin Muhammed
Yalancılar kavmine ümmet demez Muhammed
Herkim "ümmetim" dese, Resul işini bırakmasa
Şefaât günü olsa, mahrum bırakmaz Muhammed
Tanrı Teala sözünü, Resullullah sünnetin
İnanmayan ümmetin, ümmet demez Muhammed
Ümmetim deyip yürürsün, buyruğun kılmazsın
Nasıl ümit tutarsın, orda sormaz Muhammed
Ümmetim der Muhammed, gerçek söylese Kul Ahmed
Sabaha olsa Kıyamet, mahrum koymaz Muhammed*

Sultan Ahmed Yesevi, Hz. Muhammedin vefatını da anlatır. "Bütün nefisler ölümü tadacaktır". Öyle ise insan, peygamber de olsa ölecektir. "Azrail birgün fermal ile geldi. Hakk Mustafa iman ile meşgul oldu. Sıcak bedenden aziz canı vermek için. Pazartesi günü Hakk Mustafa dünyayı bıraktı. Sahabeler Peygamber'in cenazesini kaldırdılar, arş üstüne koymak için "sidretül münteha"ya aşırıdılar. Peygamberin nuruyla alem doldu.

*Kul Hoca Ahmed inci gibi hikmet söyledi
Erenlere hizmet kılıp nazar buldu
Doksandokuz bin hikmet deyip destan kıldı
Destan kılıp bostan içinde yürümek için.*

Görülüyor ki, Hoca Ahmed Yesevi; bir başka iklimde, başka bir zamanda, başka bir halka Hz. Muhammed'in dini-

ni-ahlakını tebliğ etmektedir. Hoca Yesevi, Türk'lere, Türkçe olarak islami tebliğ etmekte, Orta Asya halkını islama davet etmektedir. Bunun için Hikmet türünden yararlanmaktadır. Bu nedenle, "defter-i sani" sözünü açtım ben işte" demektedir.

Şah Hoca Yesevi; kendisini Hz. Muhammed'in ruhuyla görmekle birlikte, bazı hikmetlerde onun daha bağımsız davrandığı da görülmektedir. Kendi yazıp söylediklerini "ikinci defter" olarak isimlendirmekle; kendisini de sanki "ikinci kişi" olarak ihsas etmektedir.

Sonuçta, Hz. Muhammed; Yesevi'nin hikmetlerinde en ulvi şekliyle yad edilmekte, ona uygun ümmet olmak istediği dile getirilmektedir. Hz. muhammed'in ahlakı örnek getirilerek, taklit edilmekte, Onun yöntemiyle ruhi olgunluğa erişmek sağlık verilmektedir. Böylece, sevgi içinde, barış ortamında sosyal düzen kurulup korunarak mutlu bir yaşam sürmek mümkün olacak. Hak zikri, aşk ve cezbe, ibadet, iyi emir ve kötü 'den men, tövbe, sabır, pir-rehber, eğitim şart olacak.

Hoca Yesevi, bir islam Veli'sine yakışır şekil ve kapsamda, derinlik ve hürmet-bağlılık ile, Hz. Peygamber'i tanıtmaktadır.

14.6. Hikmet'lerde Edep ve Erkân

Yaşam, edep ve erkân'dır. Yani kural ve yöntemdir. Davranışların buna göre değerlendirilmesidir. Dinler, edep ve erkândır. Tarikat'lar, mezhepler, felsefe ve ahlaki sistemlerin hepsi, hepsi, edep ve erkândır. Amaç, insanı güvenli ve mutlu kılmak. Yol ve yöntemler, duraklar, bunlara göre kural ve gerekler farklı olabilir. Ama, gereklidir. Öyle ise, edep ve erkân her insan içindir, her toplum içindir. Geniş topluluklar için olduğu gibi, dar gruplar ve insanın, bireyin kendisi için de edep ve erkân gereklidir.

Herşey, edep ve erkân'ı oluşturur. Edep ve erkânda, herşey vardır. Dini inanış, örf ve adet, sosyal gerçekler ve zaruretlar, felsefi görüşler ve geçmişin mirası, bilim ve efsane hepsi, kendi nakışıyla aynı yerededir. Toplumsal, farklı amaçlı cemiyetlerin de, yönetim biçimi ve kuralları vardır. Hukuk, şariat, erkân zaten bir kurallar bütünüdür.

Bu geniş anlamlı edep ve erkân anlayışına karşın; dar anlamda, dini örgütün, tarikatın yol-yöntemi murat edilmektedir. Söz islamiyet olunca, edep-erkân da islami olacak. İslam'ın öngördüğü insan tipini, yaşama biçimini amaç edinecek. Mezhep ve tarikatlar, farklı kültürlerin islam içinde, islam rengine, kendi özünü koruyup yaşama yollarıdır. Etkileşim devam etmektedir. Vahy-akıl-kültürel miras, aynı toplumun gönlündedir. İnsanoğlu bu üç renk'le; insanı, doğayı, yaratıcıyı tanımaya, çözümler üretmeye çalışmaktadır.

Şah Ahmed Yesevi de; Orta Asya toplumunun kültür, din, yaşama biçimini gözönüne alarak, islamı Türkler arasında ve Türkçe yaymağa çalıştı, başardı. Hoca Yesevi, Türk tarlasına islamiyet tohumunu serpti, yeşerdi ve ürün aldı. Giderek, tek

ürün oldu. Böylece Orta Asya'da toplumsal, dini değerlerde bir bütünleşme, yeknasaklık ve islami renk hakim oldu. Hoca Yesevi, bunu başarmak için şiirin dilini, tılsımını kullandı.

Ayet, hadis, sünnet; edep ve erkân'dır. İslamiyet ve sahabe-nin yaşaması erkândır. Mutasavvıfların, alimlerin, ariflerin, inanmışın, isteklinin bir yolu-yordamı vardır. Ayrıntı kabilin-den farklar olsa da, sonuçta bütünlük vardır. Önceliklerde aşuredaki nimet çeşidinde, farklar olabilir.

Hoca Yesevi; Fakrname'sinde, Risala'sında olduğu gibi, Hikmet'lerinde de, olgunluğa ermenin yol-yöntemini açıklamıştır. Hikmet'lerin her konusu, söz ve isteği bir edep ve erkândır. Kişinin konuşması, sözün gücünü öğrenmesi, söylemesi, dinlemesi, sohbeti, muhabbeti, edep ve erkândır. Oturması, zikretmesi, yeme ve içmesi, şiir söylemesi, raks ve sema etmesi, vahdet alemine seyri, arifane söylemesi, devran ile seyranı, edep ve erkândır. Dua etmesi, ahireti anlatması, Resulü ve Kur'an ile Sünnet'i anlatması, iyinin emir ve kötünün men edilmesi, edep ve erkândır. Saf tutup dinlemesi, şeyhi-piri ziyareti ve huzurda oturması, lokmayı getirmesi ve yemesi, yola girmesi, yolda kurallara uyması, makam alması, hep edep ve erkândır. Toplumdaki hareketi, hak istemesi, di-renmesi, itaat etmesi, rıza göstermesi, sabırlı olup ilim öğrenmesi ve öğretmesi, edep-erkândır. Şeriat, tarikat, marifet yollarını öğrenerek hakikata ermesi, halini hal etmesi, edep-erkândır. Sorgu-sual ile meydanda cevlan, erkândır. Görülüyor ki, edep ve erkân, insandır. İnsanın davranışlarıdır. Ama; topluma örnek olan, iyi ve islami, insani davranışlardır bunlar.

Görülüyor ki, Hoca Yesevi'nin bütün dedikleri ve yaptıkları, erkândır. Aşk ve cezbe, erkândır. Aşk ikliminde aşk kuralları geçerlidir. Sahi aşk'ın kuralı var mıdır? Evet, vardır şüphesiz. Herşey; sevgili içindir, onu memnun etmek içindir.

Hoca Yesevi'nin bazı Hikmet'leri, edep-erkân'ı özlü olarak açıklamaktadır. Bunlar örnek olarak alındı. Diğer Hikmet'ler ise, edep-erkân açısından değerlendirildi. Böylece Yesevi'nin istediği mü'min tipi daha somut olarak meydana çıkmaktadır. Kemalata ermek için; önerilerin, ilkelerin neler olduğu daha açık olarak görülmektedir. Erkân'ın bazı unsurları, ayrı bölümler olarak incelendi.

Şimdi, birlikte Hoca Yesevi'nin Hikmet'lerinde, (Hazırlayan: Hayati Bice, 1993), edep-erkân konusunu görelim. Onun istek ve nasihatlarını dinleyelim. Konuyu, hikmetlerin akışına verelim. Dönüşler, atıflar, çok sık da olsa sonuçta gidiş, daima ileriye dir. Gönüllerin, istediği, birleştiği sevgiyedir, sevgiliyedir.

Şah Ahmed Yesevi'nin işi, isteği; iyi ve güzeldir. Böyle olanların toplantısına can katasım, sözüne özümü veresim gelir. Aşk, şevk ve hizmet kuşağını bağlayıp meydana düşesim gelir. Özümü saçıp meydana, gönül erlerine, ellerinde gül, ağızlarında dil olasım gelir. Bu aşk halinde, akıldan geçip aşk ve cezbe ile, raks ve semah edesim gelir. Bu mecliste Hak sözü deyip, zıkr edesim gelir.

Muhabbet bahçesinde, gül dalında bülbül olmak. Gel de nağmeyi, inlemeyi dinle, sevip-sevilmeyi gözle. Gerçeğe, Pir'e, şeyh'e çevrilmiş yüzler. Gözler, mürşidi gözler. Hal ve hareket söze güç katar, gönülde olanı, coşanı meydana salar. Görenler, alıp saklar. Muhabbet meydanında seven-sevilen

vardır. Gerisi riya, yalan. Yani Sen ve Ben. Ben, Sana erince, birşey kalmaz geride. Bir Sen varsın. Nasip Sen'den, hizmet Ben'den. Yemek, içmek, işret için toplanmak ayıp düşer. Sen varken, Sen mecliste durur, aşk-şevk-zevk-lütuf verirken, iklim Sana göredir.

Bize bu anın coşkusu yeter. Horlanmak, azarlanmak zor ve ses kısmak-kesmek de ne? Muhabbet, ibadettir. Sen bildiğini söyle, yanlışı arifler düzeltsin. Ama, bozup gitme, fitili yakıp gitme, haşa fitne verip gitme. Işık yanınca, yüzüngönlün aydınlansın. Gerçek meydana çıksın. Râhmet yağarken kaçma. Sen de yüreklen, bize katıl. Gönlünü, gönlünüze kat. Muhabbette, zarar ve dargınlık olmaz. Kin-kibir olmaz. Cahil alim ve alim cahil durmaz, bunu sunamaz. Hak tecelli eder, çünkü.

Sohbet ile, muhabbet ile, mürşitten ışık alırsın. Nefsini tanır, onunla mücadele eder, ona hakim-süvar olursun. Nefsini bilince, Hakkı bilirsin. Bunun yolunu, yöntemini, ariflerindervişlerin serüvenlerini öğrenirsin. Yolun geçmişini, durumunu öğrenirsin. Güzel söylemeyi, dinlemeyi, emredilince söylemeyi öğrenirsin. Vahdet deryasının yolunu burda görürsün. Katreden ummanı, zerreden evreni, burda keşfedersin. Burda murad alır, burda ölür, burda dirilirsin. Burda soyunur, burda giyinirsin.

Yola giren erenler, yolcu'lardan yol sormalı, yolu izlemeli. Her adım izdir, ama yol değildir. Yol olacak, menzile varacak. Kul olup yola düşecek, murat olan kul'a varacak. Kendinden yola çıkıp, kendisine varacak. Tıpkı bir Boomerang gibi. Afrikalı, usta okçuların yayıdır bu. Onu bir usul ile gerer, oku verir ve salarsın. Bir kavis çizip gökte, onu yine

çıkış noktasında görürsün. Bu ok, giden değil, gelendir. Atanı bilmezse onu, öldürür sahibini. İşte böyledir mürşit, mürit bir hız ile kaçır, havalanır meydanından. Sonra kol açır, kanat açar, bir usul ile iner meydanına. İşte bu meydan, sohbetir, muhabbetir, söyleşmektir. Söz oktur, dinleyici uçak, sözü tutmasını, uçağı indirmesini bilmek gerek.

Bu sohbetin, sevginin gücü aşk'tır. Kendinden gelir. Rahmet olur, kudret olur. Sevgi ve güzellik olur, gelir. Aşk niyaz edenlere selam olur, sevgi olur gelir. Hali selim olana, yüreği yumuşak olana, sır tutana gelir. Dua olur, huzur olur, güven ve zikir olur, gelir. Bereket olur, bölüşmek, katılmak olur, gelir. Tevhit olur, iki kişi birleşince, üçüncüsü O olur, gelir. Melamete, nedamete düşer, kibir ve gösteriştan geçer, gelir. Cennet'ten, huriden geçer, tamu'dan, sıratıan geçer, Sana gelir.

Kâmil insan bulunca, söz-gönül, öz ve göz bir olunca, insanlar coşır, gelir. Kur'an olur, Ayet olur. Hadis olur, insan olur, gelir. Tövbe ile darına durur. Bazan coşır Enel Hak, Hüvelhak, Entel Hak olur, gelir. Kul Hoca Ahmed'in sesine, sözüne, dergahına gelir.

Böyle bir aşk ile gelenin sevdaya düşenin gözüne uyku girmez. Seherde Mevla çağırır. Feryada durur. Ya ilahi, benim sığınağım Sen'sin. Nazar edip, gönlümden şüpheyi, haramı silen Sen'sin. Kudret ve af Sen'dedir. Yüzümü yol eylesem, halimi halin eylesem, tarikat pazarında sevda eylesem, zahid olup, oruç tutup tesbih edip, yoluna düşsem, Sana varır mıyım? Gönül perdelerim kalkar da cemalini görür müyüm? Arif olup, söz'ün boğumlarını tanır mıyım? Maldan, serden geçip, Hak yolunu izler miyim? Bey ile Bay, güzel ile zalim

demeden, insan olup, ismin için, insan için, herşyerde Hak sözü söyler miyim? Yeren olmaktan geçip, seven olur muyum? Binbir ismin zikredip, Seni bulur muyum? Huri, gılman, ırmak, bahçe istemem; Sen'in olur, Seni bulur muyum?

Mürşitten izin alıp, eteğini tutup, hizmet edip, aşık olup, yola gelsem; seyrana-devrana düşsem, fakirlik'i meşrep ve hal edinsem, tövbe etsem, Senin ahlakında olsam, didar-cemal görür müyüm? Yalancı olanlar, Muhammed'e ümmet olamazlar. İbadetleri, zikirleri boşunadır. Hırka ile taç kapatmaz, onların cehaletini. Nefsine hakim olmamış, yolu bulmamış, yolda derece almamış, Hakka yar olmamış. Yazık o zahmetlere. Kendisini kandırmış, fakat kendisini bulamamış. Gafil bile iyi sayılır bunun yanında. Hiç olmazsa gaflette saflık vardır. Oysa ki, taç-hırka içinde yalan varsa, gösteriş varsa, menfaat varsa, bu münafıklıktır, fitne-fesattır. Vay, böyle olanın haline. Şan, şöhret için, mal-mülk için, güzellik hatırı için, Hak'tan geçenin vay haline.

*Aşıklara dünyada zelil-zikir melamet
Melametsiz, mihnetsiz aşıkım demesin
Şeriatte tecrittir dünyasını terk etmek
Terk etmeden dünyayı Hakkı sevdim demesin
Tarikatte bedeni-canı terk etmek zordur
Terk etmeden teni-canı tecrid oldum demesin
Hakikatte haramdır bir Hü'd'dan başkası
Böyle olmadan aşıklar didar arzu etmesin
Öyledir Resul Mustafa dünya malı sevmedi
Resule ümmet olan, dünya malı sevmesin
Miskin Ahmed Yesevi selam dedi dostlara
İşbu sözün manasını talip olan anlasın.*

Bu Hikmet, söylenenleri özetler; Hak yoluna aşık olanın, melameti davranışı olur. Dünya malının ardına düşmez. Hz. Peygamber'de böyle yapmıştı. Şeriatta, haksızlık yapmak olmaz. Tarikatte baştan-candan geçmek vardır, Hakikatta. Tek, Bir, Allah vardır. Böyle olmadan, didar görmek olmaz.

Nefis, tümünden fena değildir. Ancak onun bir kısmı insanı, bencillige, şehvete iter. Malın, şöhretin, şehvetin ardına düşürür. Bunlar insan için amaç olunca, artık herşeyi kullanır, geçerli olur. Zor, zulüm, yalan, zina, yol bulur. Oysa ki, haksızlık doğurur. Bunlar emmare ve levvame nefislerdir. Bunun yanında, ilham veren, memnuniyeti-rıza göstermeyi, olgun ve nazik olmayı sevgiyi amaç edinen nefis'ler vardır. Makbul olan, insanı yaşatan bu nefislerdir. Öncekiler ölünce, bunlar doğar. Yani kötü ve zor gitmeli, ölmeli ki, güzel ve sevgi gelsin, yaşasın. Bu nedenle nefis terbiyesi gereklidir.

Piri Mugan (Mürşit) elinden çıkanlar, doğru yol sürerler. Kandil olur, karanlığı aydınlatır. Dil olur, Hakkı söyler. Gönül olur, sevgi söyler. Zikri, fikri, hali Hak olur. İbadet, sohbet, muhabbet Hak yolundadır. Hizmet Hakka ve halk içindir. Namaz'ın manası budur. Her namazda iman tazelenir, güven tazelenir. Vay onlara ki, bunu menfaat ve gösteriş için yaparlar. Halkı aldatırlar; vay onların haline. Hoca Yesevi; Kadı, hoca, molla olup gerçeği söylemekten kaçanları yerer:

Dünya benim diyenler, dünya malı olanlar

Kerkenez kuşu olup, harama batmışlar

Molla müftü olanlar, yalan fetva verenler

Akı kara kılanlar, cehenneme girmişler

Kul Hoca Ahmed bilmişsin, Hak yoluna girmişsin

Mürşid olan garip kullar, şeriatta menzil olmalı. "Şeriatısız

tarikata girenlerin imanını şeytan alır imiş". Şeriati, tarikatı bil-meli. Bunları birbirine ulumalı. Marifet deryasına dalmalı.

*Şeriatin kisvesini giymeyince
Tarikatın Burak'ına binmeyince
Cezbe ve coşku alemine varmayınca
Hakikatın meydanına girse olmaz*

*Şeriattan maksat yola girmek
Tarikattan maksat nefis'den geçmek
Hakikatte aziz canı feda kılmak
Candan geçmeden aşk şarabını içmek olmaz*

Hak ismini, bilerek diyenler, manaya erenler, gafil olmaz-lar. Olanı, biteni görür, izlerler. Marifet bostanında can veren-ler, muhabbet meydanına baş koyanlar, gerçeklerin denizinin cevher alanlar, sohbetten kaçmazlar. Bu gelişimin öncüsüz, pir'siz, mürşit'siz olmayacağı açıktır. Öyle ise pir'e varmadan olmaz.

Pir'e katılmanın, izlemenin yolu, koşulu vardır. Önce teslim olamak gerek. Ondandır izinsiz yapmamak gerek. Saklı-gizli ol-mamak gerek. Karşılıksız, rıza ile hizmet gerek. Pir'in emirle-rini yapmak gerek. Onu taklit gerek. Sır tutmasını bilmek gerek. Sohbet meclisinde, canlar ile birlikte olmak, hizmet etmek gerek.

Cahil'den kaçan, arife-alime düşer. Hak yolunda hizmet etse, sadık olsa, tövbe etse, "sübhan Rabbim arş üstünde konuk eder".

*Tarikattır bu yol adını bilse derviş
Marifetin malından alsa derviş
Başka yolları fena yeli bilse derviş*

*Hakikatın meydanında er olur
Katılıp Kul Hoca Ahmed yola gir
Kul görsen, kul olup mânâ sor
Ya İlah'ım nasip etse mânâ al
Mânâ sorup mânâ alan gerçek kul olur.*

Seherde kalkıp çalışmalı. Hak adını zikretmeli. Tövbe, hizmet kul içindir. Gafletten ayrı olamazsın, eğer "Şeriatte tarikatte pir tutmasan / Hakikatta-candan, tenden tam geçmesen". Yalan, dolan olursa, "halkı yoldan çıkardın / Şeyhlik kılıp riya ile pazar kurdun" ise, "Cemaline seni ne diye layık eylesin?" Sahte aşık olsan, boşa geçer ömrün, yalanı yok.

Görülüyor ki Hoca Yesevi, el ele, el Hakka demektedir. Pir-mürît ilişkisi içinde, Hak yolunda, islamiyet ilkelerine bağlı, Kur'an örnekli bir mü'min toplumu yaratmak istemektedir. Bunun için de, şeriatı, tarikatu, şart görmekte ve sonra marifet, hakikat demektedir. Ustalarından aldıklarını, hikmetler halinde Türk'lere bildirmekte, onları islama, davet etmektedir. bunu için, yörenin, insanların, eski inanış, örf ve adêtleri ile yaşama biçim ve değerlerini gözönünde bulundurmaktadır. İnsanları, güzel ahlaka ve islama çağırmaktadır.

Hoca Yesevi, islama davet işlevinde ve yönteminde; kurallı, etkili, cazip ve kalıcıdır. Saçtığı tohumlar, Orta Asya'da., Kafkasya ve Anadolu'da Trakya'da yeşermiştir. Halifeleri, onun izcileri olmuş ve onun davet yöntemine itibar etmiş, sadık kalmışlardır. Daha sonraki devrelerde Yesevi'nin muhabbet ve aşk bahçesinde, başka meyvalar da yetişmiştir.

Hoca Yesevi'nin, aşk-cezbe-ilham ile gerçeği bulma yöntemine karşılık, vahy-akıl-ilim-züht-riyazat yöntemini seçen müslümanlar, öteden beri bir yarış içindedirler.

Bugünde ülkemizde, bu farklı yöntemler hala geçerlidir. Bu, bal ile süt'ün yarışı gibidir.

Bir tarafta bal içinde süt; diğer tarafta ise süt içinde bal vardır. Görülüyor ki, Hoca Ahmed Yesevi'nin yolunda edep ve erkân, bazan "sütlü bal" ve bazan da "ballı süt" olmaktadır. Tıpkı, "Ali, Veli ve Veli, Ali" gibi.

Öz kabukta; mektup, zarfta gizlidir. Yesevi'nin inanç ve ahlak dünyası da, edep ve erkân'da saklıdır. Edep ve erkân'ın hikmeti burdadır.

14.7. Hikmet'lerde Aşk

Bilindiği gibi Hoca Ahmed Yesevi; islam, tasavvufi düşünce ve felsefeyi Türkler için milli vezin ve sözlü edebiyatın yaygın, özgün şekli olan manzume (şiir)lerle anlatmaktadır. Bu ilahi'ler'in hangilerinin Yesevi tarafından bizzat yazıldığı bilinmemekle birlikte bunlar, Türkler'in gözünde Yesevi'yi anlatmaktadır. Manzume ve Hoca Yesevi hakkında, yegane kaynak olan Cevahir'ül Ebrar (Hazini), Nakşibendi kişi ve görüşlerle yazılmış. Bu nedenle Hikmet'lerin içerikleri, yol-yöntem seçimi ve önceliği, taktimi bakımından zıtlıklar olabilmektedir. Örneğin; aşk-cezbe ve melameti yolu öneren, yücelten hikmet ve dizeler yanında, buna nazaran farklı, hatta zıt bir öncelikleri içeren züht ve riyazat (aşırı ibadet ve oruç) hikmet ve dizeleri vardır.

Züht ve riyazatçı tarikatlar; dervişlerin, terk-i dünya ile çalışmayı terk ederek, dergah ve zaviyelerde, belli giyim-kuşam ve yaşama biçiminde, halkın yardım ve sadakalarıyla geçinen merkezler ve kişiler, hatta kuruluşlar olarak ön plana çıkarlar. Oysaki melameti, kalenderi meşrepli ve aşk-cezbe ehli'nin, böyle bir yaşama şekli ve kisvesi yoktur. Dergah-mescit, han istemez. Vatandaş ile içiçedir. Emegiyle geçinir. Zikir ve ibadeti için, kimseden yardım, taktir beklemez. Bilakis, kendisini hakir gösterecek kiske ve davranışları seçerler. Böylece, nefislerini dizginlemek isterler.

Her iki Hak yolunda da, aşk esastır. İsteyerek ve severek olacak. Bu nedenle, aşk ve cezbe; zikr halkası ve keşif ile raks için de gereklidir.

Hoca Yesevi'nin Hikmet'lerinin tamamı Anadolu Türkçesine çevrilmemiştir. Bunların sayısı tartışmalı da olsa Taşkent ve Kazan basımlı Divan-ı Hikmet'lerin, tamamının ve aynen günümüz Türkçesine çevrilmesi gerekli. Bunun yanında Sn. K. Eraslan, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler başlığı altında, 70 Hikmet ve Sn. Bice ise Divan-ı Hikmet adıyla 145 Hikmet yayınlamış bulunmaktadırlar. Bu güzel hizmetler için, kendilerine şükran borcumuz vardır. Ayrıca, Hazini'nin elyazması Cevahirül Ebrar'ının da biran önce latin harfleriyle günümüz Türkçesine aktarılması dileğimizdir.

Hikmet'lerin genelde vezinleri ve bazan aynı Hikmet içinde dizelerin vezinleri farklıdır. Şekildeki bu farklılık yanında, içerik bakımından tercihlerde de farklılıklar vardır. Bunun yanında Hikmet'lerde; islamiyet, tarikat, ahlak, iyi-kötü, aşk-keşif, cezbe-semah, arif-alim, kâmil-cahil, derviş-sofi, aşık, talibin eğitimi, şeyh-pir, vahdet, ahiret, Hz. Muham-

med, veliler ve dua anlatıldığı için, tekrarlar sık ve çoktur.

Buna rağmen, Hikmet'lerde, aşk-aşk konusu, bir bütün olarak incelendi. Böylece, Hoca Yesevi gözünde, kemâle-Hakka erme yolunda, aşk ve cezbe'nin önemi, vurgulanmak istendi. Bu noktadan; Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre ile ardıllarının, fikir ve aşk kaynakları belirtilmek, vurgulanmak istendi. Böylece, Doğu'daki Yesevi güneşinin, Batı'da da Mevlana-Hacı Bektaş-Yunus Emre gibi gönlümüzde, yörüngesinde bulunduğu açıklanmak istendi.

Şimdi kadimi olan aşk ateşini yakalım. Yalımı, bedenleri, gönülleri yalasın, nuru gözleri-gönülleri ısıtsın. Çiğleri pişirsin, yanmışlar kor'a dönsün, ölenler, ölmez olsun. Nefsini ateşe verenler, gönülleri rahmetle doldursun. Ha demeden gönül hayran ile dolsun, seyrana dönsün. Aşk'ın, sevginin, esirgemesi, hoşgörüsü, gönüllere kılavuz olsun. İnsanı ve toplumu; sevgi bağında, sevgi bağıyla birlikte tutsun. Gülün hatırı için, dikene katlansın. Evet, bunun adı, aşktır..

Aşk'ın, ilahi aşkın hikmetini, Hoca Yesevi'nin Hikmet'lerinde (yaklaşık 200 kıta incelendi) dinleyelim, işleyelim:

Allah Teala, aşıklara verdi, aşkını. Şükredip yandım ben işte. İki dünya, gözüme bir haşhaş tanesi bile değil. Başka bir şey, görünmedi gözüme, Hakkı sevdim ben işte. Böyle olunca, aşk umman olunca, dolup taşım. Lamekân'da seyrederek, makam aşım. Terkedip dünya malın, hepsini bıraktım işte.

Hak sevgisinin önünde, hiçbir akıl duramaz. Aşk, coşa gelince önünde duramaz, pervane gibi muma uçar, gayrısını duymaz. Ondan ayrı olmaz. Bu sırları ben, Cenane'den duydum işte.

Tarikat yolları uzun, temiz aşk olmadan olmaz. Gece gündüz ayrılık hasretiyle yanmadan olmaz. Uykusuz, sevgi dolu gecelerde ben didar-Cemal gördüm işte.

*Tarikatın yolu çetin çok şaştım
Başım zorda Pir-i Mugan'a kaçtım
Pir eteğin tutup bâtın gözümler açtım
Rüsva olup, yollar gezip, gittim ben işte*

Kâmil insan'a erince, ona uyanca, zor çözüldü. Sert yumuşamağa; zahmet, rahmete dönüştü. Şekilde, sıfatta gösterişte kalmak yerinde özüne erdi. Güzel'in göz kırpması; kaş-göz hareketi değil, özüne davet etmesi, sevgi göstermesidir. Bunu bildim. Aşk yolları, tarikat içinde zahmetlidir. Çoğu döküldü, kaldı yollarda. Ama erenlerden yol sorup, yürüdüm ben işte.

Aşk yolunda canım, başım, gözümde yaşımı verdim. Aşk bağına gezmeden, aşkı bilemezsin. Nefsin öldürmeden, bir makama varamazsın. Damlaya razı olmadan, deryaya varamazsın. Böyle yapıp, öz cevherden ben oldum işte.

Aşık, terki dünya edince, uhrevi hayata erince, düğümlerini orda açar. Kendisini sığaya çeker. Hakkı-haksızı, doğru-yanlış ayırır hepsini. Hak ile Hak gibi. Bunu, ancak dünyadan geçince yaparsın. Dünya, leş gibidir denmişti. İşte bu sebeple, ondan geçtim ben işte. Aşığım özü hayran, gönlü yaşlı, gözü yaşlıdır. Bu kudretine ben hayran oldum işte.

*Seriattır aşıkların efsanesi
Arif aşık tarikatın incisi
Nereye gitse, eşi sevgilisi
Bu sırları arş üstünde gördüm ben işte.*

Gerçekten aşk ile yananlara, didar armağandır. Sen beni Hak diye zikret ki, ben de sana 'kulum' diyeyim. Yoksa yalan aşk ile, hile dolu avaz ile, ben yarattım deyip yere basmak olmaz. Bunun için boyun büküp, belimi büküp, altmış üçünde yere girdim ben işte.

*Hakikatlı gerçek aşığa armağan vereyim
Mahşer günü, nasılsın deyip halin sorayım
Affeden olup şefaati kendim vereyim
Rahmetinden umut tutup geldim ben işte*

Sevdiğinin, bağışlanmasına ve keremine inanıp, Kul Hâce Ahmed, şefi (bağışlayan, şefaati eden, affeden) olur, şefaati eder, mahşer gününde. Bunlara, gerçek aşığa, arif olan aşığa, hikmetleri bilen, güden aşığa söyler.

Kul Hoca Ahmed, daima Hakkı zikreder, namaz kılar, oruç tutar, sabah-akşam. böyle yapıp muradına erdim ben işte.

Ayet geldi, "Allah'ı çok zikredin". İşte, zikredip Allah'ı, yürüdüm ben işte. Yabancılar göremez cemalini, aşık olup kapıda durdum. Kabristanı gördüm "ölmeden önce ölünüz" oeki hikmeti bildim. Nefsime, süvari oldum, ben ona hakim, o bana kul oldu. Fermanına boyun verdim. İyilere el verdim, gönül verdim. Hasretinle inledim. Zatın bana nazar edince, dolup taşım ben işte.

*Nefsim beni aldattı, hayretle şaşıtm
Başım alıp Pir-i Mugan'a kaçtım
Kul Hâce Ahmed makamlardan aştım
Uçan kuş gibi Lamekân'a vardım ben işte*

Mürşidi kâmile erince, talip tasavvuf yolunda, mevkiler, makamlar edinir, aşar. Sonunda Lamekâna, yani Tevhid'e, Vahid'e erer. Yani Fenafillah'a ulaşır. Hak ile Hak olmuştur.

Ancak bundan sonra, Hak'tan, Halka gelecek ve aşk ile sema ederken, bir avucuyla Hak'tan aldığını, bir avucuyla Halk'a verecektir.

*Muhabbetin kadehini içen divaneler
Kıyamet günü ağzından alev saçar dostlar
Kudret ile yaratılan yedi cehennem
Aşıkların narasından kaçır dostlar*

*Cehennem yardım ister, sığınır Huda'sına
Takatım yok aşıkların bir ahına
Kaçır varayım Hak Teala himayene
Aşıkların gözyaşı ile söner dostlar*

*Aşıkların aşk dükkanın bazar kurup
Gözü yaşlı, bağı yanık, yüzün sürüp
İnşallah cehennem kaçır, ondan korkup
Yedi kat gök takat getirmez çöker dostlar*

*Rahman Rabbim sâki olup mey içirse
Çoluk-çocuk, ev-barktan vazgeçerse
Bedenimden şeytanı Hak kaçırır
Cürüm ve isyan düğümlerini açır dostlar*

*Rahman Rabbim bir katre mey verse armağan
Sır zikrini diye diye eylesen tamam
Huri-gılman, cümle melek emre tamam
Cennet içre ipek giysiler biçer dostlar*

*Allah deyip kabirden kalksa, alem yanar
Seçkin kulum deyip Rahman Rabbim, yalnız seve.
Yaş yerine kanın döküp yüzün boyar
Hamdını söylese şeytan lain kaçır dostlar*

*Ben demedim Allah kendi vaad eyledi
Yolsuz idim, lütuf eyleyip yola saldı*

*Garip olup feryad kıldım, elim aldı
Öyle aşık şevk şarabın içen dostlar*

*Kul Hoca Ahmed, aşksıza olmaznazar
Günağarsa Hak ona göstermez didar
Arş ve Kürsü, Levh ve Kalem, hepsi bizar
Aşkı olmayana cehennem kapısını açar dostlar*

(Burda anlamı bozmayacak, şiirin akarını verecek, yer yer değiştirmeler yapıldı).

Ey dostlar, yürek bağrım yandı, kebab oldu. Vefalı aşık candan geçti. Aşk ışığı, gönül ülkesini harap eyledi. Akıl-fikir gitti dostlar. Aşksız olan, insan mıdır, yani? Muhabbet etmeyenler, insan mıdır yani? Meyhanedeki aşğın sırrı ortada, divanda-dergahta söyledikleri ortada, bunları gerçek bil-meyip, yalan diyenler, insan mıdır, yani? Aşka düşende, avazım göklere vardı, vahdet meyinden içtim dostlar.

Aklı olan, Hak sözü söyler, gerisi haram. Diri oldukça, Pir'e eylemeli ikram. Bunların gözü yaşlı, gönlü kırıktır. Yahya gibi Eyüp gibi ızdıraplı. Söz ve dinlemek, aşıkların meşrebidir. Allah dilerse 'kıl köprü'yü geçer dostlar. Aşık, melametten kaçamaz, cahile sırrını açamaz, namerde inci, cevher veremez. Piri kamilin sevdiği aşık, nefis ile hareket edemez. Hevesler içinde, ben'lik edemez. Bundan sonra da, böyle aşık, dar kabirde, rahat içinde yatar dostlar. "Kul Hacı Ahmed, Hakk sözü söyler daima".

Pir'in yardımı olmadan, aşk ateşini idare etmek zordur. Gerçek aşık, candan geçer Mansur gibi. Makamdan geçer, İbrahim Edhem gibi. İbret almalı yola giren mertlerden. Canı-canını ekleyip gidenlerden, yol sorup emin varanlardan ibret almalı. "Kul Hoca Ahmed, nefis dağından aşçı / Yürek-

bağır coşarak taşı".

Aşk sırrını her namerde söylemek olmaz

Nice yaksan, rüzgarlı yerde çıra yanmaz

Aşk, öyle bir nesnedir ki, onun sırrını Şah Yesevi, aşıklara beyan etse, takat getiremez aşık; candan, maldan, yardan, akıldan geçer. Yabancılar, taşlar atsa, gülüp geçer. Divane olup, Hak kelamın söyler, şükreder, Teala'yı över gider dostlar. Bu cevher, dipsiz deniz gibi gizli. Candan geçince. inervarırırsın oraya. Yanarsan, hayran olur doyarsan, muhabbet şerbetini içersen, göz yaşını dökersen, yetersin muradına dostlar.

Seçkin kullar; sesi, sözü işitti. Hilebaz, düzenbaz sesi işitti. İyisi geldi, gayrısı kaçtı. Dünyacılar, işi mala verdiler, günü, yarını unutup, mala mal kattılar. Fakirin, hakirin hakkını unuttular. Ben-Ben deyip, Tanrı'lık davası kılar. Ölünce beden imansız gider. Böylesinin, imanına, şeytan çengel takmış gider.

Yüce Rabbim, ferman eylese; aşıklar mahşer yerinde, figan eyler, günahkar insanların yerine kendi gider. Yok eğer, halk içinde rezil durursa, cahil sohbetinde konuk olursa, gözyaşına aldanma, böylesi aşktan erenlerin kokusu gelmez.

Gerçek aşıkların, Hak karşısında yüz nazı var. Bir nâra etse, zerre kalmaz, hepsi yanar. Oruç, namaz, tesbihleri "Allah". Bunların özlerini söyler, yürür Billah. Bağ ile bahçeye sudur, gözyaşları. Türlü nimetleri, gülleri, bülbülleri var. Sahralarda karga ve çaylak ile yoldaş. Bağ-bahçe, saray-han istemez. Hızır İlyas'tır onlara yoldaş.

Kadir Rabbim kudret ile sulh eylese

Cennet içre girer, aşık emreylese

*Nara atıp, feryad edip vird eylese
Mey içip, sema edip yürür olur*

Muhabbet Burak'ına binen aşık, tarikatte dolaşır. Sır şarabını içer, aşk kapısından seslenir yürür. Rahman Rabbim, asi ve zalim ümmetlerin de halini sorar. Ama aşıklar, arşı gözler. Onları incitmez, halkın söylediği sözler. Aşık ölmez, kör olmaz. Gizli gizli yanar, tüter. Ama dostlara güler. "Hakk La-mekân"der, yürür dostlar. Aşıkların bildiğini, halk bilmez. Gördüğü cema'l'e, sevgiliye sadakatle yürür, gider. Huri-gılman, köşkler, saraylar, cennet-cehennem ilgilendirmez onu. O, Hakkı sever, lütuf ve kerem sahibini ister. Aşık'ın ser-veti yok, derdinin dermanı yok. Hakk Mustafa'nın sözüne uyanlar, özünü Hakka yetirenler, din yolunda bir چراغ olur gider.

Aşık, diri ölür. Kanat vurup uçarsa, Hak onu easirger. "Muhabbet şevki ile yâr iste / Oruç namaz Rabbimin farzı olur / Aşıkların bir Hüdaya arzı olur".

*Gerçek aşıklar daima, diri, ölü değil
Ruhları yeraltına girmiş değil
Zahid abid bu manayı bilir değil
Gerçek aşıklar ahvalin Hızır'ı olur*

Aşık'ın gözünden yaşlar akar amma, etrafında melekler nur'lar yakar. Gerçek aşık, dünyanın süsü olur. Gerçek aşık yanınca, nur olur. Ateşlerde yanmaz aşık olan. Yakılmak, yanmak, aşıklara adettir. Aşıklar, toplanır dergahında, göz yaşını serper eşiğine, tamu'lar dayanmaz ahına, aşıkların cema'l görür gözleri ancak. Huri-gılman, cennet, cehennem göze bile görünmez.

Zahirde görünmez, batında gözü olur. Lütfeylese, yalancı sadık olur. Hak'tan korkanlar, Dergah'a layık olur. Aşık olan, şehid veya gazidir. Az veya çok, bu yolda müsavidir.

Aşık olup hikmet söyledi Kul Hoca Ahmed

Sıdk ile işitene yüzbin rahmet

İman kerem eyler Tanrım, tâc ve devlet

Aşk gönlin safa kılar yürür olur

Can verici meydan içen aşık, orda sultan

Onun için Hak yolunda can kurban

Sabaha erse cemaline eyler mihman

Kışta mey içerse yaz olur.

Aşık, İsmail gibidir. Kurban istemez, kendi yatar. Bakın ne diyor Pir-i Türkistan: "Kul Hoca Ahmed, malı yoktur, adağı başı".

Zikredenleri, Allah sever imiş. Gelin, Allah adın zikredelim. Aşkı olmayanın, imanı olmaz imiş, Cehennem içre daima yanar imiş. Muhabbetli, sohbetli, aşıkları Allah sevdi, mahşer günü cemalini gösterdi. Kim ki aşk'a düştü, hanesi viran oldu. Candan-maldan geçip Hak yoluna düştü.

Cemal-didar görmek, tartışmalıdır. Mezhepler arasında tartışma konusudur. Cennette, Rabbilaleminin yüzünün görüleceğini ve görülemeyeceğini ileri sürenler olarak iki gruba ayrılmışlardır (Rüyet). Ama aşıklar, ahireti beklemeden, gönül gözüyle cemal-didar (Hakk Teala'nın zati yüzü) görürler.

Aşık olan, Pir'ine hizmet kuşağını bağlamalı, ona sadık olmalı. Yalan dava ardına düşmemeli. Sır şarabını içen aşık; sır örter, saklar. Kimki sövse, tepse, el öper. Böyle "erenler, feyiz-fetih alır imiş". Yani; elsiz, dilsizdir aşık-derviş.

*Aşıklığın kolay işi can vermek
Mansur gibi özden geçip can vermek
"Ölmeden evvel ölmek" türap olmak
Aşıklar ölmeden önce ölür imiş*

Aşık; muhabbette erir, pişer. Bulunca kamili ona yüz sürer. Nefsi ölü, gönlü diridir. "Böyle olmadan sırdan nasip alsa olmaz". Candan geçip baş vermeden, diri ölüp örnek almadan, hakikatin Şahına niyaz etse olmaz.

Aşık için melamete, ihanete takat gerek. Pir-i mugan'ın (mürşidin), nazarı, yardımı gerek. Tarikatın şevki, zevki yapmak ve olmaktır. Cefaya boyun sunmadan, didar görse olmaz. Gizli olanı açsa, izinsiz alıp verse, söz söylese olmaz.

Muhabbetin deryasına batmayınca

Ey dostlarım aşk cevherini alsa olmaz

Ayet-Hadis beyan edin kesin sözler

Böyle olmadan Hakk yolunu bilse olmaz

Kul Hoca Ahmed zahid olma aşık ol

Bu yollarda yalnız yürüme sadık ol

Leyla-Mecnun, Ferhat-Şirin yamık ol

Aşık olmadan Hakk cemalin görse olmaz

Aşık garip ve yahşidir. "Vahşi gibi elden çıkıp gitse olmaz" kendi gibi erden ayrılrsa, böyle bir dergahtan kopsa, sır sözünü cahile söylese olmaz. Rüsvey olup (melameti anlamda) sırdan mana anlayanlar, halk içinde aynı zamanda saygı ve güven örneği olsalar gerektir. Aşık, gittiği yerde aşk pazarını kurar.

Dalgıç olmadan cevher için dalınmaz

Candan geçip dalmadıkça hiç olmaz

Bir damlaya kani olmadan inci olmaz

Kani olmadan şevk şarabın içse olmaz

*Kul Hace Ahmed lahid içre makam tutmayınca
'Fenafillah' makamından aşır geçmeyince
Pir-i mugan katresinden yudum almayınca
'Limaallah' makamına yetse olmaz*

Avlamak için, avcı gerek. Ummana dalmak, dalıpta inci bulup gelmek için, eğitim gerek. Rehber ve şevk gerek. Ölmeden, taştan kabir yapıp Kul Hoca Ahmed gibi, Hz. peygamberi izleyip, ölmez söz söylemek gerek. 'Fenafillah' makamına (herşeyi terk ile gerçek olmak, Hak sırrına ermek) ermek gerek. Tek olmaz, burda da yine mürşid gerek. İşte bundan sonra, Mansur gibi, "Enel-Hak" demek gerek.

Muhabbet köşesini gezen arif, bilir sadıkların işaretini. Def edince nefsin zararını, bilir aşkın selametini. Yol bulup, batın gözü açılanlar, safi eyler özünü. Her kul eremez bunların melametine, erdemine. Çünkü bunlar, Bişri Hafi gibi ibadet eyler, keşif ve kerametini beyan eyler.

Muhabbetsiz yerden kaçan, ariflerin sohbetine düşer. Sübhan Rabbim, onları arş üstünde konuk eyler. Kul'um deyip yananlara, sevenlere Allah, cemalini gösterecek Vallah-Billah. Böylesi, ne bulsa Hak yolunda sarf eyler. Böyle kulu, Hak kendisine canan, ahrette sultan eyler.

Ey insanlar, yaptığınız ibadete dayanmayın; can emanettir, ona inanmayın, haram-makruh birikmiş mala kanmayın. Bunu yapan Karun, Firavn, Haman nerde? Vâmık ile Azra, Ferhad ile Şirin, Mecnun ile Leyla, kahreylese bunlara, bir anda yerle bir eyler. Hiç gördün mü ölmeyeni? Ve bildin mi sende bu dünyanın vefasını? Öyle ise, gel sev insanı.

Aşkın dermanı, bânın içinde cilve eder. "Aşk derdine deva kılrsa Rahman eyler".

*Ten söylemez, can söylemez iman söyler
Candan geçen gerçek aşık Hakkı gözler
Ariflere hizmet kılıp yolun düzler
Böyle aşıkı halka sultan kılar*

Akıllı olan, cahile sır vermez. Aşık, her köşede ibadet eyler, Tanrı tanık. Gerçek derviş ibadetini gizli yapar. "Sahte derviş, nereye gitse, zevk ve dava / Adil padişah ibadetlerini isyan sayar".

Aşıklarda sınır nedir? nerededir? Bunu, sevgili söyler. Aşıkın ağzı demez, dili demez, gönlü söyler. Riya ile yapılan ibadet boştur. Şeriat ve tarikatteki kazanç şüpheli. Ahirette, yalanlar çıplak ve açıktır. "Kul Hoca Ahmed, kulum deyip vurma laf". Çünkü senden önce gelenler oldu. Sonra da gelecekler var. Senin geldiğin gibi...

Sübhan Rabbim, kuluña kerem etse, onu kendisine aşık etse, pir eteğini tutup onu, sırrına vardırır. Hak zikrini söyler. Fikrini, sözünü, işini iyi ve doğru eyler.

Taştan katı, sözü bilmezler, ahireti bırakıp dünya arar. Ayet-hadis söylesen, sert konuşur, dışı insan, içi şeytan olur. Oysa ki, erenlerden dileğimiz var:

Hikmet söyle, inci damlasın sözlerinden

Güller açsın her bastığın yerden

Güle baksan, gül açılır bostan olur

Bu dünyada fakirliği adet kılan

Hakirlik çekip zahmeti rahat bilen

Kul Hoca Ahmed, iyilere hizmet kılan

Kıyamet günü öyle kişi sultan olur

Görüldüğü gibi Hoca Ahmed Yesevi; Hak yolunu, gerçeğe ermenin yolunu, aşk ve cezbede, muhabbet ve mela-

meti davranışta bulmaktadır.

Yurdumuzda, Tekke Edebiyatı eserleri içinde, aynı tema ve duyguları görmek, özellikle Yunus Emre ile özlü, lirik, güçlü anlatımın tadına, anlamına ermek; Şah Ahmed Yesevi'nin kültürümüz içindeki önemini ve etkisini göstermektedir.

Hoca Yesevi, Türkçe olarak, Tasavvufi düşünceler ile islami fikir, inanç ve deyim-terkipleri, Türk dünyasına yaymış ve benimsetmiştir. Böylece Ahmed Yesevi, islami, İran-Horasan kültür ve inancı üzerinden, Türklerin kabul edeceği şekil ve içerikle anlatmağa çalışmıştır. Ahmed Yesevi'nin aşk küpü, islam bağında, İran ve Irak asmalarının sırasıyla doludur. Kase ve kaşık, Hoca Ahmed Yesevi'nindir. Renk ve desen Orta Asya'nındır.

14.8. Hikmet'lerde Raks ve Semah

Musiki, raks ve semah'ın islamiyetteki yeri zaman zaman tartışma konusu olmakla birlikte, bunların varlığı ve etkinliği bir gerçektir. Bir grup bunları haram saydığı halde, başka bir grup Hz. Muhammed'in Kur'an ve ezan'ı sesi güzel olanlara okuttuğu anımsatılarak, bunun sevap olduğu kabul görmüştür. Daha sonraki dönemlerde, islemiyetin farklı kültürlerle yayılması ve tarikatların sahneye çıkmasıysal musiki, raks ve semah, ibadetin bir parçası olmuştur. Aslında Kur'an'ın tilameti, namazda dua ve kamet, sela, ezan vb. bir kural üzerine ve musiki ölçüleri içinde okunmaktadır.

Sema, Sem'a, Semah aynı anlamlı sözcüklerdir. Raks ise,

eğlence amaçlı bilinmesine rağmen, aynı zamanda serbest ritm ve figürlü, yaratıcı bir dini vecd halini de içermektedir. Semah ise, tümünden dini anlatımlıdır. Birçok çeşitleri ve figürleri vardır. Kırklar semahı., Turhal Semahı, Çark semahı ençok bilinenlerdir.

Aşk ve vecd ile ilham ve keşif ile duygu ve coşkuya dayalı, gerçeğe varma yolunu esas alan tarikatlarda raks ve semah, olgunluk ve trans haline davet eder. Şüphesiz bunlar, aşk ile birliktedir. Raks ve Semah, aşk ummanında dalgalar gibidir. Coşkun, taşkın ve çeşitlidir.

Birçok sahabe semah yapmakla ünlüdür. Bunların başında Hz. Muhammed'in, kırklar meclisinde yaptığı ileri sürülen, kabul edilen semah vardır. Başından düşen imamenin, meclis-tekiler tarafından parçalanarak bölüşülmesi ve bele kuşak yapılması (kemberbest) vardır. Bu demektir ki, Hz. Muhammed'in söylediği sırrı hikmetler, sahabe tarafından bölüşülmüş ve her biri aldığının kudret ve hikmetiyle aşk ve muhabbete düşmüştür. Böylece, kudret, hizmet, gayret, sebat ve rıza ile teslim, himmet kemeri kuşanmıştır. Abuzer'i Gaffari'nin, Şibli'nin semah'ları ünlüdür.

Şah Ahmed Yesevi de, Raks ve Semah'ı gerekli görür. Bunun, edep-erkân içinde, gösteriştan uzak ve ilahi vecd halinde yapılması gerektiğini bildirir. Aşk olmadan, semah olmaz. Ateş olmadan duman olmaz.

Arif aşık, kıyamet gününde şevk ile Allah'la konuşur, cevap verir imiş. Hak cemalini görmek için, aleme melamet olup, mücadele eder, Allah'a halini arz eder imiş. Hakk'tan aşğa nida gelir de; "didarımı arzu eden, dünya malından geçsin, cahile sır vermesin" der imiş. Cemalini isteyen, arşa

baksın. Ümmet olup Muhammedin kapısını çalsın. Aşık bunu iştince, aşk ve sema edince, gökten melekler yığılıp gelince, Arş, Kürsi, Levhi Mahfuz, Kalem feryad edince, yerde zelzele kopar Hakka ağlar imiş.

Saf saf olan aşıklara nida gelince, cenette cemal görmek için, melekler onları huzura getirince, aşıkların feryadından cehennem korkunca, cennete girmeden cemal görmüş aşıklar. İşte bu ruh içinde, bu Mirac halinde, bu Ulu Divan anında, Arasat meydanında aşık pervanedir, deli-divanedir. Bir O vardır, onun içinde. Diyen, dönen O'dur.

Bu demde gönül, Hak iledir. Dilde O'nun zikri vardır: Evvel Hu - Ahir Hu, Bâtin Hu - Zahir Hu, La ila heillallah, Hu-Hu, Ya Hayy.. pervane gibi, mumun ateşinde, nurundadır. "Hakk cemalini göstermese perâşın olur". Muhabbetin kadehinden, sohbetinden sözünden içip, "cemal görmeyince perâşın olur". Mest eder muhabbetin şarabı.

*Pir-i kamil'in eteğini sıkı tut
Marifetin bazarında özünü sat
Mey içerek sema kılıp zikrin söyle
Hakk cemalin göstermese perâşın olur
Kul Hoca Ahmed nasihatı özüne eyle
Ey habersiz, halkı bırak özünü bil.*

Aşk elinden dil yaralı, gönül sevdalı. Candan, maldan geçti, Bir'e ve Var'a ermek ister aşık. Aşkı şirgin olan ölmez, kör olmaz. Yanan, bir daha yanmaz. Külü yele gider. Aşk ile toplanır küller yeniden ateşe döner. Gözyaşlarından tamunun ateşleri söner. Yani nefsin heva ile hevesi kaybolur. Yerine sevgi, sabır ve hoşgörü, hizmet aşkı gelir. Böyle bir aşık;

*Kadir Mevlam kudret ile sulh eylese
Cennet içine girer aşık, emr eylese
Nara çekip, feryad edip vird eylese
Mey içerek sema eyleyip yürür olur.*

Durmadan, Ya Rab adını zikretsem, Tur'da ibadet etsem.
Mansur gubu Enel-Hakk deyip ser versem, "Seni bulur
muyum?"

*Şibli gibi aşık olup sema vursam
Beyazıd gibi gece-gündüz Kâbe'ye gitsem
Kâbe'ye yüziüm sürüp ağlasam inlesem
Bu iş ile Ya Rab, Seni bulur muyum.*

Raks ve semah'ın ön koşulları var. Muhabbet şarabını içip, semah eden, dünyadan geçer dostlar. Kâr-zarar bilmeden tenden-candan geçer dostlar. Kadın, çocuk zevki-sevgisi demeden, hepsinden geçer. Ondan sonra rakseder, melekler safına geçer dostlar. Dünya için raksedenler, iflah olmaz dostlar. Böyle cahillerden ümit eylemeyin. Riya ile raks ve semah yapar dostlar. İçindeki şeytana gem vurmada bini, çevresinden kaçın dostlar. Böylesinin hareketinden, yer-gök şikayetçidir.

Buna karşın "Şibli aşık sema eyledi nur görüp / Mustafa'yı hazır görüp, soru sorup".

*Kul Hoca Ahmed, raks ve sema herkese yok
Taklit ile yapsa sema, gire cehenneme.*

Hoca Yesevi tarikatında, raks ve sema, zikir, muhabbet iyiyi emir-kötüyü men, yolun gereklerindendir.

Raks ve sema, aşık'ın miracı'dır. Çünkü:

*Melekler toplanıp bir gün sohbet kurdu
Raks ve semah yapmak yürüdü yürüdü*

*Mirac'ta Mustafa bunu gördü
Şimdi ben de raks ve sema edesim gelir.*

14.9. Hikmet'lerde Zikir

Zikretmek, tasavvufta Allah'ın ismini söylemektir. Eyleme zikir, zikir yapana da zakir denir. Tek başına veya çok kişi ile zikir olur. Buna "zikir meclisi" veya "zikir halkası" denir. Topluca zikredilince Hakk'ın bir ismi herkesce söylenir veya her sofi derecesine, tarikat süreğine göre bir isim zikreder.

Zikir, sesli-bağırarak veya sessiz yapılır. Oturur durumda veya ayakta iken zikredilir. Zikir sözcüğü (lafz-ı zikr), bir kural içinde söylenir-terennüm edilir. Ses-ton ve beden hareketi bir bütünlük, bir özge'lik oluşturur. Tarikatın hatta şeyhin-pir'in özelliğini taşır.

Yesevilikte zikir; açık, toplu, yüksek sesle ve bıçkının ağacı keserken çıkardığı sese benzer bir şekilde "zikri erre" yapılır. Zikir lafzı olarak, Allah ve diğer fiil ile sıfatları (Esmâ-i Hüsnâ) söylenir. Hikmet'lerde Vahdet adlı incelememizde, 145 Hikmet'le zikredilen Esmâ-i Hüsnâ'lar belirtilmişti. Ancak Hikmet'lerde zikir sözü olarak; Allah, Hu, Hayy, Daim, Kaim, La ilahe illallah, Hazır-Nazır anılmaktadır.

Aslında; söylenen, okunan her ilahi, hikmet zikirdir. Bir ermişin, Veli'nin bütün sözleri zikir ve zikrin amacını gerçek etmeğe yöneliktir. Bu açıdan, hikmetlerin tümü zikir ve zikir sözleridir. Ama yine de, özellikle zikir ve zakir'i anlatan hikmetleri incelemekte yarar var.

Hoca Yesevi, "Bismillah" deyip Hikmet söyler. Böylece Allah adıyla ve O'nun ihsanıyla ilahileri dile gelir. "Allah zikirini diye diye.. illa.. oldum / Halis olup muhlis olup.. lillah oldum / Fenafillah makama geçtim ben işte".

Zikir, zakire derinlik ve yoğunluk kazandırır. Sözün, ses ve anlamının sırrına erer, ona aşk ve şevk verir. Gönül ehli zikreder.

*Nefsim beni yoldan çıkardı hâr eyledi
Çırpındırıp halka zâr eyledi
Zikr ettirmeyip şeytan ile yâr eyledi
Hazırsın deyip nefs başını deldim işte*

Hoca Yesevi, olgunluk gelişim ve gelişini anlatırken, devrana düşer. Elest Meclisinden işe başlayarak ruhunu anlatır:

*Rahim içinde belirdim, nida geldi
"Zikret" dedi, azalarım titredi
Ruhum girdi kemiklerim "Allah" dedi
Ol sebepten altmış üçte girdim yere*

Sultan Yesevi, onsekizinde Kırklar ile, muhabbet ve aşk şarabı içti. "Zikrin söyleyip bağrını deşti. Nasip kıldı, Cenneti gezdi, huriler kucakladı." Hak Mustafa cemallerin gördüm ben işte". Elli üçünde, vahdet şarabından içti, yola girdi. "Allah dedim, Lebbeyk deyip kolum aldı". Böylesine yakın ve dost olduk Sübhan ile.

Zikir; aşk, cezbe, raks ve sema ile birliktedir. Bunlar birbirlerini tamamlar ve davet ederler. Biri diğerine coşku ve neşe katar.

Hak Teala nasip eylerse göze ışık, gönle nur verir. Yesevi için bu, böyledir. Nitekim Sultan Yesevi diyor ki:

*Altmış iki yaşta ıstık saldı
Baştan ayağa gafletim yok eyledi
Canım gönüm aklım, şuur'um Allah dedi
Bir ve Var'ım didarını görür müyüm?*

Çok şeyin taklidi olduğu gibi; şeyh, mürid, derviş aşık, zakir hallerini taklit edenler de vardır. Bunlar şekli alıp, özü yitirenlerdir veya önce kendilerini, sonra da halkı aldatmak-tadırlar. İnanmış değil, inanır görünenlerdir. Seyyid Yesevi, bunları şiddetle yermektedir. Gerçek mürşit, çevresini bu yanlış davranışlardan korumak için uyarır:

*Zakirim deyip ağlar, çıkmaz gözünden yaşı
Gönüllerde gam yok her an ağrıya başı
Oyun ile hile kılarlar, malum Huda'ya işi
Arslan Baba'm söyledikleri işittiniz teberrük*

Tasavvufta, dervişlikte, Fakr hal ve makamı önemlidir. Terk ile olgunlaşmak mümkün. Onun için, şan ve şöret ile, dünya malından, ona tabi olmaktan vazgeçmeli, uzak dur-malı. Seyyid Yesevi, ondördünde özünü toprak eyledi. "Hu-Hu" diye geceleri zikreyledi. Bin altınlık malı, bir altına verdi. "Ondan sonra kanat çırpıp uçtum dostlar".

Seher vakti uyanıp, Hak ismini zikredenin gözyaşı, dağı, çölü bostan eyler. Aşkın zikri, gönlü gülistan eyler.

Her yerde, her şeyde Allah'ı arar, onun izine düşüp gider Seyyid Yesevi. "Daima Sen'i söylerim La ilahe illallah". İlim aşk, servet ile derde derman yoktur. İbrahimioğlu Ahmed'in bu sözü güzeldir. "Diyegörün canlarım, La ilahe illallah".

*Zakirleri toplanıp dizildiğinde
Zikir ve sema'dan meclis kurulduğunda*

*Boyun ukba dünyasından ayrıldığında
Gönül kuşu Hazret yönüne uçtu olmalı
Seherlerde kalkıp Hakk'tan dilemişim
Melekler "Amin"e düştü olmalı
Allah de ey Kul Ahmed özünü bil
Özünü bilince ilmin ile amel kıl*

Aşık olan; melameti, harabati, kalenderi olur. İlkelerin insanıdır emma, kaide-kural ile başı pek hoş değildir. Onun tek isteği var: Sevgili ve onunla muhabbet. Sevdiğinin adını zikreder. O'nun rızasını almak, O'na ulaşmak yegane isteği. Kamil insanın yardım ve önerisini, öngörüsünü almak gerek. Heva ile hevesten geçmek, nefsine egemen olmak gerek. Aşıkların:

*Canın zikreder, gönül şükreder, fikri sevgili
Allah dilerse kıl köprüyü geçti olmalı*

Zakir kuluna, "Dar-ül Beka" ve kabir içinde "hurigılman" vaad eyledi Kadir Allah. Zikredip, şükredenin yeri cennet. Ümmet olana, zikretmek sünnet. Zikreden yanıktan döner, şevki artar, halka içinde gün doğar.

Zakir olan, samimi ve itaatli olur, Hak fermanını sağlam tutar. Zikr halkasında nur olur, candan geçer. Taharetsiz zikr eyleme, halka keramet satma, gösterişe kapılma.

İyilerin sohbetinde zakir olsam. "Allah Allah canım Allah, dilim Allah. Senden özge sığınağım yok Vallah-Billah". Ya Rebbena zikrini deyip zakir olsam. Sonsuz nimetlere katlanıp şükreden olsam, iyilerin sohbetinde bulunsam. Aciz kulun, cemalini görür mü? La ilahe illallah'a tutkun olan, dünyadan geçip, didar isteyen. Kevser havuzundan suyun içeren dostlar".

Zikreden halkadan, inciler dersem ne güzeldir. Canı

gönülünden, Hayy zikredin dostlar. İhlas ile aşkın şarabını içince, Allah diyenler, şeker-bal hazırladı. Bilgin kandil, halin fitil, yağı gözyaşın olsun. Ne kadar söylesem, nasip almaz mı taş gönlün? Yol üstünde toprak olsun aziz başın. Candan, gönülünden Hayy deyin dostlar. Didar isteyen, Hakk Teala cemalini isteyen zakirler, "candan geçip halka içinde cemal görün" dostlar.

*İman mumun yansın, ruh kuşun uçsun
Hüda'na sığınsan seher vakti olğnda
Hu halkası kuruldu, ey dervişler geliniz
Hakk sofrası yayıldı, ondan pay alın
Hu bıçkısını nefis başına salarak
Halka içinde Hu deyin aşk oduna yanarak
Didar umanlar rahmetinden alın*

Evveli Hu, Ahir Hu, Zahir Hu, Batın Hu, La ilahe illallah, Vallah-Billah, Allah deyip gönlünü aşk ile dağla, himmet kemerini bağla "Hakk cemalini göstermese perişan olunur. Mey içerek sema eyleyip zikrini söyle".

Hakk zikrini özden diyenler, gözyaşını yağmur edenler, "sır şarabını tadar imiş. Tarikatın bazarıdır, niyazlı kul girip sevda eder imiş. Niyazsızlar nasip almaz o pazardan. Cahil, ömrünü değersiz pula satar imiş".

Ayin-tören zikri olduğu gibi, bireysel olarak da aynı coşku ile zikretmek mümkün. Önemli olan gönlü Allah sevgisi ile doldurmak ve dil ile O'nu anmaktır. Zikir, aşk ateşinin yelidir. Aşkın şiddetini artırır, gönlü artır.

Gerçek mü'minler, ihlas ile Hakk adını zikreder.

14.10. Hikmet'lerde İmza Dörtlükleri

Hoca Ahmed Yesevi, Türk'lere islamı; milli anlatım şekli olan nazım ile anlatmış ve bunların adına Hikmet demiştir. Hikmet'lerden oluşan esere de "Kitab-ı Sani" (İkinci kitap) adını vermiştir.

Neden "ikinci kitap?" Yoksa, birinci kitap vardı da elimize mi geçmedi? Bunu bilemiyoruz. Halen mevcut olan Hoca Yesevi Hikmet'lerinden oluşan Divan, sayısı farklı olmakla birlikte aynı Hikmetlerden oluşmaktadır. Şimdilik bilinen "ikinci Kitap" budur.

Buna göre; "Birinci Kitap": Kur'an ve ikinci kitap Hikmet'ler; birinci kitap : Levh-i Mahfuz, ikinci kitap hikmetler; birinci kitap: Amel defteri, ikinci kitap hikmetler; birinci kitap: Hoca Ahmed Yesevi'nin Hikmetleri, ikinci kitap ise Hoca Ahmed Yesevi Dervişleri'nin Hikmetleridir, yorumları getirilmektedir. Her ne olursa olsun, bilinen şudur ki Hikmet'ler, bir Kitap'tır. İçeriği Kur'an, Sünnet, Hadis ve İslamiyet ile iyi ahlaktır.

Yazarın isminin içinde bulunduğu kıta, "Şah Kıtası" olarak da adlandırılır. Bunların, diğer dörtlüklere nazaran bir özellik göstermesi doğaldır, hatta gerekir.

İmza dörtlükleri; bir şair için, didaktik amaçlı şiir yazar için en vurgulu anlatımlardır. Yazarın dünyasını, amaçlarını en iyi bunlarda görmek mümkün olacaktır. Bu düşünceyle, Sn. Hayati Bice'nin dilimize kazandırdığı Hoca Ahmed Yesevi'nin 145 Hikmet'i incelendi. Bazan hikmetin genel havası yansıtıldı ve alıntılar yapıldı. Bazan konu özetlendi, açıklandı. Hikmet'lerin diziliş sırasına göre, değerlendirme yapıldı. İfade aynen korunduğu gibi; yer yer, az veya çok değişiklik de

yapıldı, özetlendi.

Hoca Ahmed Yesevi dilinden Hikmet'lerin önemi ve özelliği, başka bir konuda incelendi. Ve Hoca Ahmed Yesevi, söze başladı:

Bismillah ile beyan edip hikmet deyip

Dileyene inci cevher saçtım işte

Riyazeti sıkı tutup, kanlar yutup

"İkinci Defter" sözlerini açtım işte

Bu giriş ile Hoca Yesevi, oluşunu ve Hikmet'lerini söylemeğe başlar. Hz. Muhammed'in yolunda olduğunu, onu izleyip, taklit ettiğini, mürşit olmadan menzile ermenin zor-
imkânsız olduğunu belirtir. Nefse hakimiyet gerekli. Gözden
dizden kuvvet gitti. Pişmanlık fayda etmez artık, vakit tamam.
Hak isteğine uygun bir yaşam süremeden "kervan olup
göçtüm ben işte.. Kul Hoca Ahmed, gaflet ile ömrün geçti".

Kul Hoca Ahmed, on yaşında delikanlı oldu. Hoca olup,
bina kurdu. Hoca'yım deyip, ibadetten geçtiyse, vay haline,
yürek yanar hasretine. "O sebepten altmışüçte girdim yere".

Hoca Ahmed Yesevi'nin yıl be yıl gelişimini-oluşumu
anlatılır Hikmetlerde. Yaş oldu yirmi bir; günahlar, dağlardan
ağır. Kul Hoca Ahmed, Kıyamet günü Kadir Rabbim gazap
eylese, nasıl cevap vereyim dostlar.

Fena makamı, terk halidir. Dünya sevgisi ve malının ardına
düşmekten vazgeçmektir. Dervişin seyrinde Filallahtır. Kul
Hoca Ahmed, dünyayı bıraksa, işi tamamdır. Kalbinden
yükselen ah'lar Arş'a ulaşır. "Can verirken Hakk Mustafa elini
tutar / Ol sebepten Hakka sığınıp geldim işte". Ruhlar alemi-
den inip, ete-kemiğe bürünmüştür. Daha bedene gelmeden.
Yesevi'nin ruhu, Hz. Muhammed'in dikkatini, ilgisi çekmiştir.

İnsan yaşlandıkça, gördüğü-bildiği değişir, gelişir. Burada zahmet çeken, ahirette rahmete erer. "İmanın postu şeriattır, aslı tarikat / Tarikata giren Hakk'tan pay aldı dostlar". Bunlara ermek için iki yol vardır. Birisi ruhu, saflaştırıp-güzelleştirmek ve diğeri ise nefse hakim olmaktır. Onun için diyor ki; "Kul Hoca Ahmed, kırka girdin nefsinı kır".

Kul Hoca Ahmed, elli yaşında iken "Er'im" dedi. Hakkın rahmetine, affına sığındı, tövbeye geldi. Ama böyle olmasaydı, parlak yüzün, kara yerde solsa iyi, toprak altına girmek iyi. Fakat yine de "Zatı ulu Rabbim, sığınıp geldim sana".

Hoca Yesevi'ye altmış üçünde çağrı geldi "Kul yere gir". Bunun üzerine Yesevi, Dergah'ın avlusunda yeraltında bir hücre yaptırdı ve içine girdi, kaldı. "Kul Hoca Ahmed nefsi teptim. Ondan sonra cananı buldum. Ölmeden evvel can verme'nin derdini çektim. Bir ve Var'ı... cemalini görür müyüm? "Aşk yolunda, nefsi terbiye ile Hakka ulaşma yolunda, "ölmeden ölmek" vardır. Ancak böylece "ölenler, ölmez" olur.

Kul Hoca Ahmed ben "ikinci defter"i söyledim

İki alem eğlencesi meye sattım

Ölmeden önce can acısının zehrini tattım

Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte

Yesevi; Hz. Muhammed'in altmış üç yaşında vefatından dolayı ve hürmeten "kabre girdim" diyor. "Kul Hoca Ahmed, tekbir ile sohbete başla". Herşey O'nun ismiyle, zevk ve hevesten geçmeli, benlik duygusunu iraklara göndermeli. Seherlerde kalkıp çalışmalı. "Ol sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim".

Hoca Yesevi, onüç kıtalık bir hikmette "Kul Hoca Ahmed"

imzasını kullanır. Burda, neden "yeraltına-yere-kabre" girdiğini anlatır. "Hakk Teala ferman eyledi, işitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed". Ayrıca "Yerüstünde ölmeden önce diri öldüm. Yeraltında kulluk eyledim. Bu dünyanın sonu yok, bunun yalanı yok, buna inanmayanın imanı yok. Aşıkların sünnetidir diri ölmek. Edebi koruyarak Kul Hoca Ahmed, Mustafa'ya naib oldu. Tövbe etti, sultan oldu. İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed".

Kul Hoca Ahmed Hakk sözü söyleyip geçti

Aynel-Yakin tarikatta haykırdı geçti

İlmel-Yakin şeriatı gözleyip geçti

Hakkel-yakin hakikatın söyledim ben işte

Yesevi, zalime direnir, onu yerer. Zikri, Hakk zikrini över "Kul Hoca Ahmed Hakk zikrini söyle daima. Namaz kılıp, oruç tutup her sabah akşam. Böyle yapıp muradıma erdim ben işte. Kul Hoca Ahmed, öğüt verici olsan, kendini bil, bir kerecik öl. Cahile söyleme, sözün olmaz kabul. Muhkem olup yeraltına girdim ben işte".

Şah Yesevi, diyor ki dilenci olsanda, Hakk dilencisi ol. Başın ile erenlere hizmet eyle. Halk ile sohbet eyle. Halka içinde dost olup oturdum ben işte.

Nefsine egemen olunca, hayrete düştüm. Önümde perdeler açıldı. Dünya tasasından geçince, makamlar aştım, olgunluklar kazandım. Böyle olunca, mürşidin ardına düştüm. "Uçan kuş örneği Lamekân'a aştım işte". Kul Hoca Ahmed, Hakk'ın söylediklerini dile getirdi. Gurbete gitti ama öz şehrine döndü. "Türkistan'da mezar olup kaldım ben işte".

*Arzuluyum akrabalık ve dostluğa
Ulu babamın türbesi o AkTürbet'e
Babamın ruhu saldı beni bu gurbete
Hiç bilmem, nasıl kusur eyledim ben işte
Kul Hoca Ahmed, yedi yaşta dersler aldım
Sekizimde dünya tasasını terk eyledim
Dokuzumda Hüda'mı hazır bildim
Lamekân'da Hakk'dan dersler aldım ben işte*

Yesevi Hikmet'lerinde, Arslan Baba anlatılır. İlk mürşidi Arslan Baba'dır. "Kul Hoca Ahmed sözünü cahile söyleme. Cahile öz söyleyip, değerini düşürme. Namerde minnet etme. Arslan Babam sözlerini işittiniz teberrük".

Kudretten ferman olunca, Hoca Yesevi, engin denize düştü. Rabbin fermanıyla, "sağ selamet çıktım dostlar". Kâmil pir elinden "Elest" şarabını doyasıya içti. İçebildiğince içti. "Kul Hoca Ahmed içim dışım yandı / Taliplere inci cevher saçtım dostlar".

Aşktan nasip almamışların vay haline. Hakkın cemaline, gerçeğe, kemale eremez bunlar. Arş, Kürsü, Kalem bunlardan bizar olur. "Aşksızlara cehennem kapısın açar dostlar".

Hoca Yesevi "Entel Hadi" diye seslenir. Yardım eden, eğiten, öğreten, koruyan Rabbine, Hadi'ye, Muin'e seslenir "Elimi tutup yola koy Entel Hadi". Sen Hadi'sin, koruyan yardım edensin. Nefis belasına yenik düşmek olmaz. Hak yolunda tohrak olsan yeter. Dünya ardına düşene yerden-gökten versen gözü doymaz. "Elimi tutup yola koy Entel Hadi".

Miskin Ahmed günah zehirinin ilacı, rıza şarabıdır.

Hakk'tan, kendinden, çevresinden razı. Hakk Teala da ondan razı. Herşey isteyerek ve bilinçle. Herşeye sebep Sen'sin, Afi ve Gafur Sen'sin. Tövbe etmek için, kaçtım geldim gölgene, korumana. "Rahmet ile nazar eyle Hoca Ahmed'e". Kim ki Hakk'tan korkmaz, onun imanı yok. Gel Muhammede ümmet ol; Kul Hoca Ahmed.

*Kul Hoca Ahmed nefs dağından çıkıp aştı
Fenafillah makamına yaklaştı
Yürek-bağır coştı kaynadı taşı
Bu hal ile ağlayıp dua ettim Sana*

Kul Hoca Ahmed, kul, nefs elinden pişmandır. Mahşer günü ne eylerim Allah'ım? Gel ibadet eyle. Hakktan bela gelse, tahammül eyle. Kul Hoca Ahmed'in aklı, günahına erer. "Her kim Allah dese, ona varır". Erenlerin sohbetine yatkın ve istekli olmak gerek. Sonra da O'Nun affına güvenip, gel söyle: "Ya Allah'ım affeyle günahımı".

Bu düşünceyle duaya-umuda durur Yesevi. Kur'an ile Sünnet'e, edep-erkâna uymayanların vay haline. Ama Sen'in lütfun, keremin boldur. Sen bizi af eyle. Ya Kadir, ya Rahman, ya İlahi, Sen'in zatına sığındım bizi af eyle. "Gel ey Ahmed duya ol muvafık". Yani kul isteyince, tövbe edince, halini, dilini de isteğine uygun duruma getirmeli.

*Kul Hoca Ahmed aşktan katı bela olmaz
Merhem sürme aşk derdine deva olmaz
Gözyaşından gayrı birşey tanık olmaz
Her ne eylesen âşık eyle Perverdigâr*

*Hoca Ahmed benim adım gece gündüz yanar oldum
İki cihanda umudum bana Sen gereksin*

Yesevi de garip kalmış, "Resul evladına sözler katmıştır". Yani ki ruhlar aleminde Hz. Peygamber, Hoca Yesevi'nin ruhunu görüp taktir etmiş ve hikmetini Cebraîl'den sormuş. Bunun üzerine Yesevi'ye "oğul" demiş. Yesevi, Hz. Resul'e oğul olunca, Peygamber elbette Hoca'ya sözler katacak, ona Hakk söz ve hikmetlerini verecektir.

*Ahmed'in muradı Sensin zikri yadı Sensin
İşlerin anahtarı Sensin ya Mustafa Muhammed
Miskin Ahmed kuluna kitabetli Muhammed
Miskin Yesevi arzu-ı ravza-ı Hazret*

Sultan Yesevi'ye atfen dört halife hakkında da hikmetler vardır. Bunların aynı zamanda Hz. Peygamber'in seçkin sahabeleri dikkate alınınca, bu gayet doğaldır.

*Kul Hoca Ahmed tasdik et mağara yârını, ayırt tut
Arifilikte bil sâdık Ebubekir siddiktur
Miskin Ahmed yad eyle, aczini beyan eyle
Belki ruhu şâd eyler adaletli Ümer'dir.*

*Tarif ettin Osman'ı Hoca Ahmed sen onu
Şüphe yoktur haya sahibi Osman'dır
Rahmet eyle Bir ve Var her ne kılsa gücü var
Hoca Ahmed'e medet eden Hak arslanı Ali'dir*

Kul Yesevi, hikmetler söyledi. Er'ler nazar etti. Erlere nazar etti. "Kul Hoca Ahmed inci gibi hikmet söyledi. Destan eyleyip cennet bahçesine girmek için". Azizlerin övgüsünü yaptı. Uzun geceyi, güne ekledi "kıyamda durdu". "Dua okuyup hikmet söyleyesim gelir".

Kul Hoca Ahmed, dünyadan geç, tarikat yolunu aç. Ayet, hadis ile inci-cevher saç. Muhabbet meydanında bülbül, der-

gahta kapıcı olasım gelir. hikmet verip, Pir hizmetini göresim, Hak yanında canımı veresim gelir. "Kul Hoca Ahmed her bir sözün derde derman'dır. Kul Hoca Ahmed hazine açtı, inci cevher saçtı. "Önünde alemler açıldı. Cennette oturam, ateşte yanamı gördü. "Hakka aşık olup dedi Kul Hoca Ahmed. Sözümlü işitenlere rahmet, Dua eyleyim görmesinler sıkıntı, zahmet. Akıllı isen bir söz ile tamam eyledim".

Gövdem burda, ruhum orda, içtim aşktan şarap, oldum harap. Yola düştüm uzar. Bindiğim Burak tozar. Bazan kullar azar. "Adım Ahmed, Türkistan'dır ilim benim".

Aşk ilinin serveti yoktur. "Ahmed ibni İbrahim iş bu sözü güzel dedi. Diye görün canlarım "Lailahe illallah".

*Allah de ey Kul Ahmed özünü bil
Özünü bilince ilmin ile amel kıl*

Marifetin deryasına katmalı, Hak sözü demeli. Aşık olan, melameti-kalanderi olmalı.

*Miskin Hoca Ahmed canı, hem cevherdir hem kâni
Cümle onun mekânı, O Lamekân içinde*

Kul Hoca Ahmed gönül gözü açılır mı?

Dillerimden inci cevher saçılır mı?

Çok ağlasam günahlarım dökülür mü?

Kul Hoca Ahmed zahid olup mescide girsem

Gaflet uykusun haram edip kaim olsam

İbret alıp kıyametten korkup varsam

Cennet içinde huri-gılman kucak açar mı?

Hoca Ahmed, gözünü yum. Sözümlü halka söyle. Kâbe'ye yüz sürmeli. Razi olun dostlarım. Kul Hoca Ahmed hizmetinde can vermese, dostlar ekmek vermese, güle su verilme, "Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar". Piri kâmil nazar

kılmasa olmaz.

*Sultan Hoca Ahmed Yesevi söyledi bu hikmeti tamam
İşitsin diye tüm cihan dünyayı saldırm giderim*

*Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet
Farsça dilini bilir ama güzel söyler Türkçe'yi*

*Kul Hoca Ahmed kuşu kanat vurur uçağa
Neylesin Miskin Hakkın hükmüdür dostlarım*

*"Hu Hu" diye can veresin Kul Ahmed'i
Seherlerde kalkıp ibadet kılasım gelir*

Sultan Yesevi, aşk ikliminde, edep-erkân içindedir. İnsanları buna, bu yol ile olgunluğa çağırır. Yol töresini kurallarını belirler, öğretir. Uyanları över. "Kul Hoca Ahmed, Erenlerin yaptıkların sen de yap. Hizmet eyleyen, sonunda murad bulur dostlar". Nefisten geçeni cennet bekler, huri-gılman kucaklar.

Hikmet eyledi Mirac sözünü Kul Hoca Ahmed

Şükür Allah, Mustafa'ya eyledi evlad

Arslan Babam hurma verdi eyledi şâd

Gerçek ümmetsen işidin, şahadet getirin dostlar

Gafil olan, Hakk cemalini göremez dostlar. Muhabbetin meclisine varmalı. Gönle aşk ateşini salmalı. Sır'dan haber almalı dostlar. "Kul Hoca Ahmed, alimlere hizmet eyle". Alimin sözünü işit, ilminle hareket et. İlmine inanmayan, Hakk cemalini göremez dostlar. "Allah diyen, şevk şarabın içen dostlar". Sözün aslını bilenler, mercandan geçip, inciye bulurlar. Ümmet olan; söz dinler, kulak verir. İyilerin hakkını, kötünün cezasını verir dostlar. "Yok" olan, kabuktan geçip özü bulur dostlar.

Kul Hoca Ahmed raks ve sema herkese yok

*Taklit ile yapsa sema gire cehenneme
Bu rivayet gizli idi söylesem hepsini
Hakkı bulup raks ve sema yaptı dostlar
Kul Ahmed'in dediği sözün yalanı yok
Kendi kendine bir nasihat eylediği yok
Nasihatı halka söyleyip gitti dostlar*

Şeriatte dünya malından geçmek var. Tarikatte, maldan ve candan geçmek var. Hakikatte Hüda'dan başka kim var. "Miskin Ahmed Yesevi selâm verdi dostlara / İşbu sözün manasını talip olan anlasın".

*Kul Hoca Ahmed nasihatı kendine kıl
Ey habersiz halkı bırak özünü bil
Dağdan ağır günahın var kendine gel
Hakk cemalini göstermese perişan olur
Ahmed sen hem açık ol, sıdkın ile sâdık ol
Dergahına layık ol canan olan aşıklar*

Sultan Yesevi, diyor ki; "Hoca Ahmed kuldur, satıp yesin dervişler". Sultanın malı varislerininindir. Muradın, mürşidin varisleri de, müritleridir. Onun özü olan, halleri ve dilleri de müritlerininindir. Dervişlerin, garipleridir. "Aşık olup hikmet söyledi Kul hoca Ahmed. İman armağan eder devlet ile tac armağan eder Allah'ım". Kul Hoca Ahmed'in adağı yok. Armağanı başı. Rabbi için döker gözyaşı". Kulüm desen, ibadet eyle. İbadet eden Hakka yakın olur dostlar. "Kul Hoca Ahmed tevbe eyle, ölmeden evvel". İman ile kabre varanlar, ölmez imiş. Kul Hoca Ahmed, bunları kıyametten söyledi, halka yaydı. Ulu kitaplardan söyledi. "Okuyandan dua ister imiş". Şah Yesevi'ye değse Kaf Dağı gibi taşlar, sesi-ahı çıkmaz. Ama "Vallahi-Billahi aşk derdinin dermanı yok".

Sufi nakışlı olup, müslüman olmayanlar. Hakk Rasulü sofi oldu ama, dünyayı sevmedi. O yalnızca Allah'ı düşündü, sevdi. "Ey Ahmed sen sofi olsan sufilik kolay değil.. Hakk'dan iştirip söyledi bu Miskin Ahmed.. Kul Hoca Ahmed zahid olma aşık ol.. Mustafa'nın sözlerine amel et. Hak yolunda dur." Pir-i kamil'in katresinden içmeden Hakkla olmak olası değil. Miskin Ahmed, ilmin yoksa ne haldesin. Hak yolunda nerdesin. Kul Hoca Ahmed, için dışın yansın şimdi, ham kalmasın. Dostlar, bana sözünü söyleyin. Yoksa marifeti ele vermez o. Her nefesi ganimet bil ey Ahmed. Yoksa yararsız geçen bu dem, dem değildir.

Kul Hoca Ahmed bu hikmeti kime söyledin

Arifim diye halka okuyup yaydın

Tesir etmez alime verdiğin öğüt

Arif odur ki beden, mülkünü verin eyler

Himmet kuşağını Kul Hoca Ahmed bele bağla

Muhabbetin ateşi ile yürek dağla

Kul Hoca Ahmed iyilere hizmet eyleyen

Kıyamet gününde o kişi sultan olur

Sultan Yesevi, yola gir. Kul görsen, yolu sor. Mana soran, mana alan kul olur. "Kul Hoca Ahmed.. Dert olmasa, Mevlam kime şifa eylesin?" Yesevi, hikmetlerinin kıymetini bil. Aşk şarabından tat.

Kul Hoca Ahmed ne bildi

Bildirici Yezdan var

Evet. Hikmet dörtlüklerinde böyle söyler Sultan Yesevi. Hem kendisi değilde, Yezdan söyletir ona. Görülüyor ki Hoca Yesevi, Hz. Resul ile birlikte ve izinde olmakla birlikte, bazan kendi başına yola-dile düşer. Sevenin asıl isteği sevgi-

li'nin kendisidir. Aşkta aracı olur mu ki? Öyle ise herkes kendi sevgi çemberinde ve kendi coşkusuydadır.

Sevgi güzeldir. Seven-sevilen ne güzeldir.

14.11. Hikmet'lerde Dua

Hoca Ahmed Yesevi'nin Hikmet'leri, Kur'an ve Hadis açıklamaları olduğuna göre, söyledikleri 'dua'dır. Çünkü Kur'an duadır, islamiyet dua'dır. Kulun Rabbine sığınması, O'ndan af ve bağışlanma istemesidir. Kur'an, uzun ve kapsamlı, etkili duadır.

Dua; her yer ve zamanda yapılan, İlah'a yalvarıdır. Bazı kişilerin duaları daha makbul bilinir (Nebi, Veli, hasta ve ana-baba duaları). İşte Hoca Yesevi'de, dualar yapmaktadır. Herkes için dua etmekte, doğru yolu göstermekte, insanları davet etmektedir. Biz de, onun bazı hikmet'lerini okuyarak, yorumlayarak dia'larını dinliyelim, sevabına nail olmak için, 'halimizi yol eyleyelim'.

Dua olumsuzluklardan kurtulmak, iyiye-güzele ermek için İlah'a yalvarıdır, bir dilektir. Bazan, musallat olan bazı şeylerden kurtulmak için de dua yapılır. Doğal felaket ve hastalıklardan kurtulmak, sosyal patlamalardan kurtulmak için dua edilir. Ama bazı kişi ve grupların, helak olmaları için de insanlar, dilekte bulunurlar. Bu, bir bakıma dua olmakla birlikte, özel olarak "Bed-dua" olarak isimlendirilir. Bu tür bir istek, konu dışıdır.

Yesevi'nin duası, insani ve islamidir, herkes içindir ve doğru ile güzele-iyiye ermek içindir. Dua etmenin özel bir hazırlığı, töreni yoktur. İnançlarda ortak olan, kolay ve

yaygın olan bir ibadet şeklidir.

İlahi, Ya Rabbi, binlerce günahım da olsa, gel affeyle. Bizden hata, Sen'den ata, gel geç günahımızdan. Sen geçersin, cümle günahlarından, azı tamamlarsın güzel için. Buna inandım. Ama kul hakkına karışmam dersin. Bizim aramızda anlaşmamızı istersin. Kul hakkını, kendi hakkından yüce tutarsın. "Kul hakkıyla huzuruma gelmeyin" dersin. Bizi, hoşgörü içinde, hak gözeterek yaşamağa zorlarsın. Ama yine de kul'dur bu, hata eksik olmaz. Af için gönlümüze rahmet ver. Bizi doğru yola ilet, ya Rabbi.

Rahman Sen'sin, Rahmet Sen'in için, Sana sığındım, esirge bizi, derdimizi derman eyle. Kadir Sen'sin, Gani Sen'sin, Nefis elinden, Şeytan elinden esirge bizi. "Demiyorum candan ayırma, diyorum ki imandan ayırma". Seçkin kullar olmayı nasip eyle. Dile getirdiğim bu ilahi sözler için; yanlışımızdan isyanımızdan, hatalarımızdan, vazgel, affeyle. Yanlış-noksan ile, yerli-yersiz ile, eksik dua, yetersiz hal ile, izzetin hakkı için, Kur'an ve iyi kullar hakkı için, ya Zatı Azim bizi affeyle.

Cahil başım, fakir halim, kırık gönlüm, tutuk dilim, yaralı bedenimle, manayı bırakıp dava derdine düşmekle, yamana uymakla, yaptıklarımın pişman oldum. Tövbeyle durdum. Sen de beni affeyle, koru, bağışla. Hem beni iyiye getirmek, söyletmek, buna örnek etmek de Sen'in elinde. Ben idrak ettim, hizmet ettim. Beni Gören, Bilen Sen'sin. bağışla beni.

Bana güç-kudret ver, Mevlam. Tövbe ile ismini zikir ile, insana hizmet edeyim. Yoksa ne yüzle varayım Hazret'inin huzuruna. Hak rahmetse; kul; kamil insanı bulup, doğru yola girmez mi? Sırrına sırdaş olup, Hak sözü demez mi? Muhammed'e layık bir ümmet olmaz mı? Sen verdin bu ilhamı,

kul'un Hoca Ahmed Hak kelamın demez mi, insanları Sana davet etmez mi? Kadir olan Sen'sin.

Hatamı bildim. Seherde dağıtılırken rızıklar, tövbe ile Sen'i andım. Dilimde, elimde, kalbimde, nefse ait şeytanca ne varsa hepsini bıraktım. Bunları benden, beni bunlardan uzak tut, ya Rabbim. Günahkar, asi, hata içinde olan benim. Sana aşık olan, Sen'i arayan benim. Kul Hoca Ahmed, Hak'dan korkar, korkmayanın imanı yok, diyen benim. Seherde, rahmetini dileyen benim. Ver benim isteklerimi, ya Kadir'i Mutlak.

Azim ismin, ne yücedir. bunu zikretsem, "Ballar gibi tatlı olur dilim". İkrar versem, sözümde dursam, kibirden geçip, türap olsam, "Kanat takar, kuş olur uçar gönlüm." Ama gel gör ki;

*Türlü aşım, türlü işim, dertli başım
Ayırdı canım, gitti şuurum, aktı yaşıım
Günah ile doldu, bütün içim dışım
Niyazım yok, açıversin yolum benim*

Çünkü Sen, alemlere, rahmetsin. Bana garaz, Sana gelmez. Tövbe ettim, affeyle. Şekil bende, öz Sende, gece karanlık, güneş sende. Aşk şarabını içtim, harap oldum, özüm toprak oldu. Hak'tan gelince nida, günahlar af oldu. İlahi, bu emrine, lütfuna aşına kıl bizi.

*Gözüm düştü, gönlüm uçtu, Arş'a aştı
Ömrüm geçti, nefsim kaçtı, denizim taşı
Kervan göçtü, menzil aştı, yorulup düştü
Sır ulaştı, nasıl olacak halim benim?*

Erenler: cennet-cehennem-arafı ve Arş ile Kürsü'yü, Levh ile Kalem'i görür, Hak ile söylerler, Cemal görürler. Ama, sıradan insan gibi hal beyan ederler. Her nefis, öleceğine

göre, sonrasını dile getirirler. Kabir azabını merak eder, Ulu Divan'ı göze getirirler. Bunun için, hakça davranmayı, doğru olmayı, tövbeyi ve kul hakkı yememeği tembih ederler. Yoksa kul hakkı, "sırat üzerinde tutar seni". Biz kulları, hak üzere olacak-duracak gibi, akıllı ve emrine uysal kıl, ya Rabbi.

Düştüm uzar, Burak tozar, gitse bazar

Dünya bazar, içine girip kullar azar

Başım dertli, yaşım sızar, kanım tozar

Adım Ahmed, Türkistan'dır ilim benim

Hoca Yesevi, Burak'a süvaridir, başı dertli, gözleri yaşlı, gönlü alevlidir. Burak'ın vardığı bazar ilahi'dir. Kulların dolduğu dünya bazarı ise gölgedir. Bu gölgeden asıl görenler, miraç'tadır. Ben de, kendimi bilir de Rabbimi bilirim, ismini zikredip örnek olursam, Sana varır mıyım? Gönlü gözüyle didarını görür müyüm? ya Cemal, ey Sevgili.

Rabbim Sen'sin, halimi sorar mısın? Azı tamamlar, zorda yardım eder, yaramı sarar mısın? Garip, öksüz oldum, yetim zelil kaldım, aç perişan kaldım, beni korur beni saklar mısın? Çünkü Sen'sin, koruyan, veren Sen'sin.

Muhabbet meydanında, Mansur gibi can veren olsam "zahidler gibi namaz kılıp ibadet eylesem", aşıklar gibi ağlasam, kapın bana açılır mı? İsmi zikretsem, kendimi bilsem, Hak sözün dilimden düşer mi? Koruyan sensin, bunları nasip eyle, ya Kadir.

Tövbe, duadır. "Tövbe edip Hakka yanan aşıklara / Cennet içre dört ırmaktan şerbet var". Tövbe edene, cennet müjdesi, cennet nimeti var. Onlara, kadir Rabbim'in rahmeti var. Namaz, oruç, tövbe ile Hak yoluna girenlere, iyi hal ile oraya varanlara "Bağışlanmış kullar ile sohbeti var". Cennet'teki ne-

hirlerin şerbeti kimedir? Tövbe eden aşıklara onu içirir. bunu bilen Kul Hoca Ahmed, burda nasıl makam içinde rahat olsun. Gece gündüz korkar durur. Çünkü O'nun heybeti var.

Sensin yoktan var eden, ezelden Rabbimizsin. Bize akıl, iman armağan Sen'sin. Bunlara sahip durmak bize düşer. Gam, keder ve hasretle geçer ömrümüz. "Tövbe etsem bağışlar mı ilah?" Dilde ümmet olup, gönülde yalan olana ne demeli? İlahi, Sen, onlara doğru yolu göster. Ey Rahman olan Rabbim, eğiten, öğreten, adalet eden Sen'sin. Yapanla, yapmayan, bir olur mu? diyen Sen'sin. Amelimize göre hüküm veren Sen'sin.

Şüphesiz biliyoruz ki bu dünya, insandan, halktan geçer. Hepsini kucaklar bu toprak. Ana-baba-evlat ve mal-mülk, mevki-makam bir gün gider. "Kişi malın yeme, Sırat üzerinde tutar ha". Bir ömür yel gibi geçer. Kalan, gitmeyen Sen'sin. Sana sığındık, bizi af eyle ey Yezdan.

Dua, birçok bölümde söz konusudur. Kişinin yaratılmasında, olmasında, ölmesinde, zaman ve mekân içindedir. Bir ve Var, zikir'de, Vahdet'te, edep-erkân'da, muhabbette, arifin sözünde, mahlukun özünde O var. Aşk içinde, aşk verende, sorguda, rızık içinde, O var.

Böylece, Hoca Ahmed Yesevi'nin, dualarından haberdar olduk. Gönlümüzdekini dile getirdi. Bizi Hakka, gönüldeki Sultan'a yetirdi. Yesevi'nin ilinde, dilinde, gününde, insan ve islam'ın sesinde, Sana dilekte bulunduk. Dileklerimizi, Sen'ce bilinen, güzel olup demediklerimizi de dergahında kabul ve makbul eyle, ya Hazreti Zülcelal, ya Habib Allah!

AYRINTI

— bir Mektup —

HOCA AHMED YESEVİ HİKMETLER'İNDEN SECMELER²

Gönül gözünü ışılatmadan ibadet eylese
Dergâhına makbul değil, bildim ben işte.
Hakikatten bu sözleri temiz öğrenip
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Bir ve Var'ım dersler verdi perde açıp;
Yer ve gökte duramadı şeytan kaçıp;
Şölen eyleyip, vahdet meyinden doyasıya içip,
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Aşk makamı türlü makam, aklın ermez
Baştan ayağa zorluk, cefa, sıkıntı gitmez;
Melâmetler, ihanetler eylese, geçmez;
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Aşk belâsı başa düşse, ağlar eyler
Aklını alıp, şaşkın kılıp, hayran eyler
Gönül gözü açıldıktan sonra giryan eyler
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Ağlar idim seher vaktinde nida geldi
"Cemalimi göstereyim" deyip vaad eyledi
Aklımı alıp, şaşkın kılıp aşkını saldı
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Burada cefa çekenlere cemali taht
Mahşer günü bağışlar hem taht ve baht;
Yaratılığında eyleyen kendisi aşığa ahd
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Çöller gezip, halktan bezip aşkını sor
Kul olsan, Hakk'tan korkup ağlayıp yürü
Cemalini talep eylersen, hazır ol
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Gözlerimden kanlar döküp yâd etmedim;
Yüz bir türlü sıkıntıya koydun, feryad etmedim
Senden korkup hasta gönülümü şâd etmedim
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Allah derdi satılık değildir, satıp alsan;
Pir-i kamil hizmetinde toprak olmasan;
Hak yoluna girmek olmaz, temiz olmasan;
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Ey arkadaşlar, aşk derdine deva olmaz;
Dini oldukça aşk defteri tamam olmaz
Dar lahidde kemikleri ayrık olmaz
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Aşk padişah, âşık fakir, nefes alamaz;
Hakk'tan izin olmadıkça konuşamaz;
Hak öğüdünü alan dünya arayamaz
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Kul Hoca Ahmed, yedi yaşta dersler aldım;
Sekizimde dünya tasasını terk eyledim;
Dokuzumda Hüda'm hazır bildim;
Lamekân'da Hakk'tan dersler aldım ben işte.

Kudret ile Hakk'dan size ferman oldu
Dipsiz deniz içerisinde yalnız düştüm dostlar
O denize Kadir Rabbim ferman eyledi
Elhamdülillah sağ-selâmet çıkıttım dostlar

Yaşım yedi, ömrüm gitti, göge uçtum
Bağrım taşı, aklım şaşı, yere düştüm
Nefs ve şeytan ile hayli zaman çok vuruştum
Sabr ve rıza makamlarını aşttım dostlar

Dokuzumda tam karıştım dokunmadım
On yaşımda sağ yanıma çevrilmedim
Onbirimde öz nefsiime bekçi oldum
Fakr ve rıza makamlarından geçtim dostlar

Onikimde bütün ruhlar kelim eyledi
Huriler karşılayıcı gelip bana selam söyledi
Sır şerbetini saki olup bana sundu
Onu alıp edeb ile içtim dostlar

Onüçümde dalgıç olup deryaya battım
Marifetin cevherini sırdan derdim
Mumunu görüp pervane gibi kendimi vurdum
Şuursuz olup aklım gitti şaşım dostlar

Onördümde toprak gibi hor görüldüm
"Hü-Hü" diye başım bile geceleri dondum
Bin altınlık değerini bire sattım
Ondan sonra kanat çırpıp uçtım dostlar.

Onbeşimde dergahına yanıp geldim
Günah ile her ne iş eyledim hata eyledim
Tevbe eyleyip Hakk'a boyun sunup geldim
Tevbe eyleyip günahlardan kaçtım dostlar

Cebrail vahiy getirdi Hak Resul'e
Ayet geldi zıkr edesin diye parça ve bütüne
Hızır Babam koydu beni işte bu yola
Ondan sonra derya olup taşım dostlara

Şeriatın bostanında cevlan eyledim
Tarikatın gülzarında seyrân eyledim
Hakikatten kanat tutup göklerde uçtum
Marifetin eşğini açtım dostlar

"Elest" şarabını Pir-i kamil doyaya verdi
İçiverdim mikdarım kadar koyaverdi
Kul Hoca Ahmed içim dışım yanıverdi
Taliplere inci-cevher saçtım dostlar

Muhabetin kadehini içen divaneler
Kıyamet günü ağzından ateş saçar dostlar
Kudret ile yaratılmış yedi cehennem
Aşıkların nârasından kaçar dostlar.

Cehennem ağlayıp yalvaracak Allah'ına:
Tâkatım yok aşıkların bir âhına.
Kaçıp varayım Hakk Teâlâ penahına;
Aşıkları yaşı ile söner dostlar.

Aşıkları aşk dükkânını varsa kurup,
Yaşını saçıp, göğsünü açıp, yüzünü sürüp
İnşaallah, cehennem kaçacak ondan korkup
Yedi sema tâkat eylemeyip göçer dotlar.

Rahman Rabb'im sâki olup mey içerse,
Çoluk-çocuk, ev-barktan tam geçirse
Vücudumdan şeytanı Hakk karırsa,
Cürüm ve isyan düşümlerini açar dostlar.

Aşk kapısını Hakk yüzüne açık eylese
Hâs aşkını gönül içine yerleşik eylese

Lutf eylese, iki âlemde sultan eylese,
Aşıkları Hakk'a doğru uçar dostlar.

Sübhan Rabb'im bir katre mey eylese armağan
Sır zikrini diye diye eylesem tamam,
Hüri-gılman bütün melekler ona köle
Cennet içinde ipek giysiler biçer dostlar.

Allah diyerek kabirden kalksa, âlem yanar;
Seçkin kulum deyip Rahman Rabb'im yalnız sever
Yaş yerine kanın döküp yüzünü boyar;
Hamdını söylese lanetli şeytan kaçar dostlar.

Ben demedim, Allah kendi vaad eyledi
Yolsuz idim, lutf eyleyerek yola koydu
Garip olup feryad eyledim, elimi aldı
Oyle aşık şevk şarabını içen dostlar.

Kul Hoca Ahmed, aşksızların işi kötü
Sabaha varsa, Hakk göstermez ona cemal
Arş ve Kürsü, Levh ve Kalem hepsi bızır;
Aşksızlara cehennem kapısını açar dostlar.

Aşk yolunda yok olayım Hakk Bir ve Var
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.
Elimi açıp dua kılayım, Aziz Cebbar;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Gül aşkının yurdunda bülbül oldum;
Çeşit çeşit diller ile feryad eyledim
Bütün işlerden âşıklığı zor bildim;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Aşkı değse, yakıcısı can ve bedeni
Aşkı değse, viran eyler ben-benliği
Aşk olmasa, bulup olmaz Mevlâ'm seni;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Aşk defteri sığmaz dostlar dergâhına;
Cümle âşık yığılıp varır bargahına
Yedi cehennem dayanmaz bir âhına;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Hâs aşkını göster bana, şükreder olayım
"Erre" koysa, Zekeriyya gibi zikreder olayım
Eyyub gibi belâsına sabreder olayım
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Cilve eyle, çılgın eyle, tutkun eyle
Mecnun eyle, el aleme rezil eyle

Mum gösterip pervane gibi yanık eyle
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Aşk dergini talep eyledim, dermanı yok;
Aşk yolunda can verenin korkusu yok;
Bu yollarda can vermese, imkanı yok;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Nereden bulayım, aşkın düştü, kararım yok;
Aşk yakarışını gece gündüz bırakacağım yok;
Dergâhından başka yere varacağım yok;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Aşk pazarı ulu pazar, sevda haram;
Âşıkları senden başka kavra haram;
Aşk yoluna girenlere dünya haram
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Âşıklığı dâva kılıp yürüyemedim;
Nefsde geçip ben emrini kılamadım;
Cahilliğe Hakk emrini bilemedim;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

Kul Hoca Ahmed, aşktan ağır belâ olmaz;
Merhem sürme, aşk dergine deva olmaz;
Göz yaşından başka bir şey tanık olmaz;
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım.

On sekiz bin âleme server olan Muhammed;
Otuz üç bin ashâba rehber olan Muhammed.

Çıplaklık ve açlığa kanaatli Muhammed;
Asi, câli ümmete şefaatli Muhammed.

Geceleri yatıp uyumaz, tilâvetli Muhammed;
Garip ile yetime mürüvvetli Muhammed.

Yoldan azan günühkara hidayetli Muhammed;
Muhtaç düşse herkese, kılavetli Muhammed.

Ebü Cehl ve Ebu Lehebe'ye siyasetli Muhammed;
Melâmetin sabunu, selâmetli Muhammed.

Namaz, oruç kılıcı, ibadetli Muhammed;
Dinmeyip tesbih söyleyici, riyazetli Muhammed

Lanetli, lanetlenmiş şeytana siyasetli Muhammed
Şeriatın yoluna inayetli Muhammed.

Tarikate yol gösterici, iradetli Muhammed;
Hakikate mukteda, icazetli Muhammed.

Duaları müstecap, icabetli Muhammed;
Kötülüğe iyilik, keramelli Muhammed.

Tevfik veren zâlime, celâli'li Muhammed;
Secde kılan eğilip, itaatlı Muhammed.

Beş vakit namaz olduğunda imametli Muhammed
Mirâc aşip vardığında şehadetli Muhammed.

Arş ve Kürsü pazarı, inayetli Muhammed;
Sekiz cennet sahibi velayetli Muhammed

Muhabbetin deryasında dalgıç olup
Marifetin cevherini alasm gelir
Tarikatın meydanında kanat çırpıp
O tuba dallarına kanasım gelir

O tuba dallarını eke yetişmez
Allah diyen aşık kuldân ahat gelmez
Gerçek aşık eren asla yolda kalmaz
Aşık olup Allah yadını diyesim gelir

Aşık kullar Hakk yadından uzak değil
Gerçekten bu dünyaya meyletmez
Gerçek aşıklar dünya dardını asla almaz
Ben dahi bu dünyayı koyasım gelir

Tecellinin nuru ile aklı şaşan
Allah diye gönül bağlayıp Tur'a aşan
Muhabbetin ateşi ile kaynayıp taşan
Ben dahi Allah diye varasım gelir

Allah yadı gönülleri kıldı sevinçli
Belh ülkesini terkedip aba giydi Edhem
Aba giyip hidayete bastı ayak
Hidayete onun gibi ayak basasım gelir

Aba giyen o azizler Hakk'a yakar
Çünkü sırları dükkan içinde Hakk'ı bulur
Ahırlarından dilim dağlar sızıp akar
Selim olup o abayı giyesim gelir

Selim olup saf oldu Cüneyd, Şibli
Nefsini tepip kahr eyledi Hasan Basri
Halkı bırakıp yok oldu Zünnun Mısıri
Azizlere itaat edesim gelir

Allah yadı tekebbürün evini yıktı
Şeyhler bu halkayı görkemli düzenledi
Çünkü Hu dedim kötülükler doğruya yöneldi
Ben dahi o halkada olasım gelir

Şevk şarabını içtim ise kıldı harap
Muhabbetin ateşi ile bağım kebab
Cemalini nasib eylese Azim Vehhab
Darusselam sarayına giresim gelir

Kul Hoca Ahmed cevher gibi hikmet söyledi
Azizlerin mehdi ile sözünü yaydı
Uzun geceyi gündüze ekleyip kıyamda durdu
Dua okuyup durmadan hikmet söyleyesim gelir

Vahdet küpü açıldı, meyhaneye girsem ben;
Bir kadeh içip şu meyden mest ve hayran olsam ben

O meyân lezzeti iç-bağrımı kan eyledi
Bağır kanımı akıtıp canan doğru varsam ben

Sâki sundu her nefes keyfiyetin şarabını
Sarhoş olup o an feryad-figan eylesem ben

İnsaniyet yakasın şevk ateşi yandırdı
Vahdaniyet deryasını o anda sorsam ben

O deryanın dalgalanışından değme dalgıç inci almaz
Candan geçip inci için derya içine dalsam ben

Hâce Ahmed'in küpünde muhabbetin şarabı
Aşıklar şu meydan muradınca versem ben.

Hakk Teala nur saldı canım tutuştu
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim
Seher vaktinde Pir-i kamil bakıp sordu
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirlere vaad eyledi Kadir Allah
Kabir içinde armağan eyledi "hur u lîkâ"
Zâkirlerin varacağı yer "Darü'l-beka"
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkir olsa, şükredici olsa yeri cennet
Kanlar aksa gözlerinden eylemez minnet
Ümmet olsun zikrini söylemek size sünnet
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirlere Allah özü vaad eyledi
"Fezkürüni ezkürüm" diye ayet geldi
Firdevs adlı cennetinden mazhar geldi
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirleri her nefesde zikrini söyler
Tevbe eyleyip eğri yoldan doğruya döner
Zikrini söylese yavaş yavaş şevki artar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirleri halka içinde nur görür
Onun için halka içine özünü vurur
Sevgilisini gördüğü zaman canını verir
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Yalan aşık sevgilisinden canını esirger
Ahiret yolunu arkaya atıp dünyayı sever
Hü halkasının kurulduğu yerden eyler firar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

"El kezzâbu la ümmeti" dedi Server
Bu sözlere yol verici Hâdi, Rehber
Yalancıya ümmet demez O peygamber
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Rahman Melikim gerçek aşğın yolunu açar
Muhabbetin şevki ile yaşını saçar
Allah diye nerede gitse şeytan kaçar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirleri zikrini deyip feryad eder
Gözyaşını sarı yüze süs eyler
Kırlarda gezip özünü mecnun eyler
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkir kullar Hakk fermanının sağlam tutar
İhlas ile Allah diye kanlar yutar
Halka içine girdiği vakitte candan geçer
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Taharetsiz zikir söyleyene lânet yağar
İşte o gün olan çocuk şeytan doğar
Öleceği vakitte önce gelip şeytan bakar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Taharetsiz zikrini söyleyen iman etmez
Öleceği vakitte Hak Mustafa elini tutmaz
Sübhân Melikim günahını asla bağışlamaz
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Mümin olsan taharetsiz zikrini söyleme
Kerametler söyleyip halka dinin salma
Müslümanlık iddia edip kafir gitme
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkir olsan zikrini demeden asla yatma
Cahil ile soysuzlara hiç söz katma
Münafıklar halden sorsa bir söz deme
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Kul Hoca Ahmed kötülerin kötüsün sen
Herkes buğday el tutmaya samanı sen
Yoldan sapan günahkârların cahili sen
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Hâlıkımı ararım gece gündüz cihan içirde;
Dört yanımdan yol indirdim evren ve mekân içinde

dörtten yediye yettim, dokuzu geçip gittim,
Ondan ikiye geldim çerh-i keyvan içinde.

Üçyüzlü su geçtim, dört yüz kırk dört dağ aşım
Vahdet şarabını içtim, düştüm meydân içinde

Çünkü düştüm meydana, meydana dolu gördüm,
Yüz bin ârifî sordum, bütün cevlan içinde.

Dalgıcı denizine girdim, varlık şehrinde gezdim
İnciyi sedette gördüm, cevheri hazine içinde

Arş ve Kürsüyü yürüdüm, Levh ve Kalem'i gördüm

Varlık şehrinde gezdim, söyledim bu can içinde

Canı gördüm canana, aşkı gördüm meydanda
Aşıkların meydanı cümle bostan içinde,

Eri gördüm erleştim, istediğimi sordum
Hepsi sende dedi, kaldım hayret içinde

Hayran olarak kaldım, şuuruz olarak daldım,
Kendimi derde saldım, buldum derman içinde

Seyr ister mi bülbül açılmıştır kızıl gül
Her gülü uzak görme gülü gül bahçesi içinde

Miskin Hoca Ahmed canı, hem cevherdir hem hazine
Herşey onun mekânı, O lâmekân içinde.

Her kim eylese tarikatın davasını
İlk adımı şeriata koymak gerek
Şeriatin işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek

Şeriatsız söz etmezler tarikatla
Tarikatsız söz etmezler hakikatla
İş bu yolların yeri bilinir şeriatta
Hepsini şeriatan sormak gerek

Ondan sonra bir er gerek iradeli
Olmuş olsa o bir erden icazetli
Şeriatle doğru uygun kerametli
Öyle erin eteğinden yapışmak gerek

Kim bilmeden bu yolları şeyhim dese
Kerametten veliliğe haber verse
Batıldır eğer ruhü'l-emin bile ise
Özünü öyle batılardan korumak gerek

İradesiz, icazetsiz mürşid olmaz
Tarikatın yollarını asla bilmez
Müteddidir iradeye layık değil
Öylelerinden bucak bucak kaçmak gerek

İradeyi ver icazet ehline
Kaim ol gece-gündüz riyazete

Sayıp onun kulluğunu ibadete
Kulluğundan beli bağlayıp durmak gerek

Ondan sonra mücadele elbisesini giyip
Riyazetin potasında eriyip akip
Ben-benlikten geçip özünü saf kılıp
İzzet rahatını satıp horlanmayı almak gerek

İşte budur erenlerin yaptıkları
Taliplere bilsin diyerek söyledikleri
Doğrudur bu söz bilesin yoktur yalanları
Can kulağı ile bunu bilmek gerek

Sadakat ile her kim kabul eylese bunu
İtikadı ile olsa gece-gündüz
Zikri ile meşgul olsa uzun geceleri
Erenlerden himmet yarı eylemek gerek

İradesiz bu yola girmediler
İradesiz yola adım koymadılar
İcazetsiz yarım nefes almadılar
Mürid olan bu sıfatlı olmak gerek

Her kim girse bu yola belini bağlayıp
Kul Hoca Ahmed gerek özünü kul eyleyip
Niyetini Allah'ına dürüst eyleyip
Teveccühü azizlere eylemek gerek

Şeriatin şartlarını bilen aşık
Tarikatın makamını bilir dostlar
Tarikat işlerini tamam eyleyip
Hakikatın deryasına batar dostlar

Cemalini görmek olmaz gece gündüz uyuyup
Temiz aşkını ele almadan, olmaz yürüyüp
Hakikatın deryasının tehlikeleri çok
Hiç uymadan cemalini gördüm dostlar

Ey aşık bu dünyada sıkıntı çek
Çektiğin sıkıntı ve eziyetleri rahatlık bil
"Hü" sohbetini kuran yere kendini vur
Vuran aşık muradına yeter dostlar

Bu yolların belâsıdır kaygı sıkıntı
Sıkıntı çekip cefa çeken görür rahat
Seherlerde ağlamak güzel saadet
"Hü-Hü" diye bu dünyadan geçer dostlar

Gerçek gönül ile ağlayanlar göre cemal
Sübhân Rabb'im eyleye armağan
Kılavuzsuz yola girmen aynı hata
Yola giren menzillerden geçer dostlar

Vah ne yazık geçti ömrüm bilmeden kaldım
Bu dünyanın sebeplerini ele aldım
Dünyayı arayıp din işini arkaya koydum
Bilemem halim nice olur dostlar

Muhabbetin şarabından tatmayanlar
Beyezid gibi her gün özünü salmayanlar
Bu dünyanın izzetinden geçmeyenler
Hayvandırlar belki ondan beter dostlar

Aşık olsan aşk yoluna koy adımı
Dünya kaygısını boşayıp koy Edhem gibi
Akıllı isen dünya için yeme gam
Kıyamet günü cezalarını verir dostlar

Sır şarabını içen aşık kendini bilmez
Bu dünyanın izzetlerini gözüne iştirmez
Yüzbin bilge nasihat etse öğüt almaz
"Vaşuka" deyip kendini bilmeden yürür dostlar

"Elest" günü Allah kendi nida eyledi
"Kalu bela" deyip ruhlar cevap verdi

"Fell ya'fermun-el alimün"i okur alim
Anlamını bilmeden onun olur zalim
Anlamını anlayanların giysisi aba
Öyle alim, gerçek alim olur dostlarına

Alim odur hişt yastanıp tahsil eylese
Gece gündüz Rabb'ine ağlasa
"Fe'l yedhakü" ayetini tefsir eylese
Öyle alim, gerçek alim olur dostlarına

"Ve'l-yebkü kesiran" diye Allah söyledi
Anlamını anlayan alim dinmeden ağladı
Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu
Öyle alim, gerçek alim olur dostlarına

Alim odur şeriatla sefer eylese
Tarikatın pazarına yerini koysa
Muhabbetin deryasından inci alsa
Öyle alim, gerçek alim olur dostlarına

Alimim diye kitap okur anlamını bilmez
Çoğu ayetin anlamını asla bilmez

Aşk sırrını beyan eylesem aşıklara,
Tâkat eylemeyip, başını alır gider dostlar.
Dağa, taşla başını vurup, şuursuz olup
Çoluk-çocuk, ev-barktan geçer dostlar

Aşk şiddeti başa düşse, aşık neyler;
Yabancılar taşlar atıp ona güler;
Divane deyip başını yarıp kana bular;
Şükreder olup hamd ve senâ söyler dostlar.

Aşksızların hem canı yok, hem imanı;
Rasûllah sözünü dedim, mânâ hani
Nice desem, یشیتici, bilen hani?
Habersize desem, gönü katılaştır dostlar.

Hazrete doğru ruhlar uçup karşısına geldi
Öyle aşık Hakk cemalini görür dostlar

Kul Hoca Ahmed aşık olsan dünyayı bırak
Ahiretin azabından kaygı ye
Erenlerin yaptıklarını hem sen de yap
Hizmet eyleyen sonunda murad bulur dostlar

12

Büyükleme, ben-benliği dini tutmaz
Alim değil cahildir dostlarına

Büyükleme şeytana neler eyledi
Büyüklemediğinden lanet tavkı ona saldı
Melekler görüp orda secde eyledi
Secde eyleyip emin oldu dostlarına

İlim iki inci beden ve cana rehberdir
Can alimi Hazretine yakındır
Muhabbetin şarabından içen
Öyle alim, gerçek alim olur dostlarına

Beden alimi zalimlere benzermiş
Beraetin ayetinde çünkü buyurmuş
Cehennem içinde dinmeden devamlı yanarmış
Zakkum zehri içip devamlı dostlarına

Kul Hacı Ahmed alimlerin hizmetini eyle
Alimler sözünü işitip amel eyle
Amel eyleyip Hakk yolunda canını ver
Amelsizler cemâl görmez dostlarına

13

Aşk cıvheri dipsiz deniz içinde gizli
Candan geçip cevher alan oldu sevgili
Heveskarılar aşıkım deyip, yolda kalan;
Dinlerini teğersiz pula satar dostlar.

Ateşe yanıdım, candan doydum, hayran oldum
Bu nasıl aileş tutuşup yanmadan biryan oldum
Muhabbetin adını duyup gözü yaşlı oldum;
Gözü yaşlı olan muradına yeter dostlar.

Çok ağlayıp, çok inle ki rahmeti gelsin;
Yol şaşırsan, rahmeti gelip yola koysun
Amin deyinir pir-i kamil elini alsın
Hizmet eyleyen muradına yeter dostlar.

Hem zaman âhir oldu, hoyun gitti;
Resûlullah'ın vadeleri yakın yetti
Seçkin kulları iyi söze kulak tuttu;
Kötü kullar günden güne beter dostlar.

"Küllü yevmin beterün" dedi Hakk Mustafâ
Ümmet olsun, kulak verin, vefalılar
İyilerin ecirini verir, kötüye ceza
Kıyamet günü cezalarını çeker dostlar.

Fâsık, fâcir günaha girip yeri basmaz
Oruç-namaz kazâ eyleyip misvâk asmaz;
Resûlullah sünnetlerini göze ilâştirmez
Günahları günden güne artar dostlar.

Dünyacılar malını görüp heves eyler
Ben-benlikden o Tanrılık iddiası eyler
Ölür vakitte imanından ayrı eyler
Can verirken hasret ile gider dostlar

Bütün dünyayı yığınları vallahi gördüm;
Öleceği vakitte, "Nasılslın"deyip halini sordum;
Şeytan dedi: "İmanına çengel vurdum"
Can çıkarken ağlaya ağlaya gider dostlar.

Kul Hoca Ahmed, âşık olsun, canın yansın;
Sıdkın ile Allah de ki Tanrı bilsin;
Dua eyle mü'min kullar dünyayı bıraksın;
Dünyayı bırakan âhirete yeter dostlar.

Muhabbetin kadehini içip rakseyleyen
Divanelik makamına girdi dostlar
Aç ve tokluk, kâr ve zarar hiç bilmeyen
Sarhoş olup raks ve sema yaptı dostlar.

Raks ve sema yapanlara dünya haram
Çoluk-çocuk, ev-barktan geçti tamam
Seher vakti Hakk'a sığınıp ağlar daima
Ondan sonra raks ve sema yaptı dostlar.

Raks ve sema yapan âşık kendini bilmez
Şuursuz yürür dünya malını ele almaz
Yüzbin adam "affet" dese mağrur olmaz
Dünyayı tepip raks ve sema yaptı dostlar

Dünya tepmeden raks ve sema yapan cahil
Hakk yâdını bir an demeyip, yürür gafil
4Dervişim der, dünyaya doğru gönlü eğilimli;
Dünya için raks ve sema yaptı dostlar

Kendinden geçmeyip raks ve sema yapmak hata;
Sûbhan Melik'im ona kılmaz iman armağan
İbadet eylese, gönüllerini eylemez safâ;
Riyâ eyleyip raks ve sema yaptı dostlar.

Vay şöyle cahillerden ümid eylemeyin
Feyz ve fetih alırım deyip yürüyüp almayın

Nefsi büyük, şeriatı bozuk veli bilmeyin
Lanetli şeytan gem vurmada bindi dostlar

Kendinden geçmeden rakseyelese, Allah şikayetçi
Semasından yer hareketlenip çekince sıkıntı
Dua kılayım; göstermesin ona cema
Dinden geçip raks ve sema yaptılar dostlar.

Divânelik galip gelmeden sema yapar
Hakk Mustafa ve çehar-yârdan şikayetçi yürür
Baştan ayağa günahları hazır durur
Günah dileyip raks ve sema yaptı dostlar.

Şibli âşık sema eyledi nur görüp
Mustafa'yı hazır görüp, soru sorup
Dünya derdini arkada bırakıp gözünü yumup
Öyle kullar raks ve sema yaptı dostlar.

Şibli âşık ağlayıp dedi: "Ey Rasûl
Tâkatsizim, sema yapsam, ben de melûl."
Resûl dedi: "İnşallah, eyleye kabul."
Ruhsat dileyip raks ve sema yaptı dostlar.

Kul Hoca Ahmed, raks ve sema herkese yok
Taklit ile yapsa sema, gire cehenneme
Bu rivayet gizli idi, söylesem hepsini
Hakkı bulup raks ve sema yaptı dostlar.

Hakk kulları dervişler hakikati bilmişler;
Hakk'a âşık olanlar Hakk yoluna girmişler,

Hakk yoluna girenler, Allah diye yürüyenler
Erenler izini izleyip memleketten geçmişler.

Evrenin övüncü Mustafa, öyle dedi merhaba,
Mirâc gecesi deyip fakr yolunu almışlar.

Gönül vermeyip dünyaya, el uzatmayıp harama,
Hakk'ı seven âşıklar ahaliden geçmişler

Dünya benim diyenler, cihan malını alanlar,
Kerkenez kuşu gibi olup o harama batmışlar.

Molla, müftü olanlar, yanlış fetva verenler

Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.

Kadı, imam olanlar, haksız dâva eyleyenler
O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.

Haram yiyen hakimler, rüşvet alıp yiyenler
Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalkışlar.

Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,
Altın tahta oturanlar toprak altında kalmışlar.

Mü'min kullar, sâdıklar, sıdkı ile duranlar
Dünyalığını sarf edip cennet hürisini kucaklamışlar.

Kul Hoca Ahmed bilmişsin, Hakk yoluna girmişsin,
Hakk yoluna girenler Hakk cemalini görmüşler.

Tarikate şeriatîsiz girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş.
İşbu yolu pirsiz iddia eyleyenleri
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş.

Tarikatte siyasetli mürşid gerek;
O mürşide itikatlî mürid gerek;
Hizmet kılıp Pir rızasını bulmak gerek;
Böyle âşık Hakktan pay alır imiş.

Pir rızası Hakk rızası olur dostlar;
Hakk Taâlâ rahmetinden alır dostlar;
Riyâzette sır sözünden bilir dostlar;
Öyle kullar Hakk'a yakın olur imiş.

İşbu yola ey kardeş pirsiz girme;
Hak yadından bir an gâfil olup yürüme;
Mâsivaya -akıllı isen-, gönül verme;
Lânetli şeytan kendi yoluna salar imiş.

Ey dostlar, hiç bilmedim ben yolumu;
Saadete bağlamadım ben belimi;
Mâsivadan hiç çekmedim ben dilimi;
Cahillîğim beni rezil eyler imiş.

Şeriatî, tarikatî, bileyim desen,
Tarikatî hakikate ulayım desen,
Bu dünyadan inci ve cevher alayım desen,
Candan geçen seçkinleri alır imiş.

Âşık kullar gece gündüz aslâ dinmez;
Bir saati Hak yadından gâfil olmaz;
Öyle kulu Sübhan Melik'im ziyanda bırakmaz
Dua eylese, icabetli olur imiş

Vah ne yazık, geçti ömrüm gaflet ile;
Sen bağışla günahlarımı rahmet ile;
Kul Hoca Ahmed sana yandı hasret ile;
Kendi kendisine kendisi yanıp yakılır imiş.

Arif âşık şevki ile kıyamet günü
Allah'a konuşup cevap verir imiş
Bu alemde çektiği cefa ve eziyetleri
Göğsüne yarıp Hakk karşısına koyar imiş
Bu alemde eyledin beni halka rüsva
Cemalimi göstereyim deyip eyledin tutkun

Alem halkını düşman eyleyip saldın kavga
Allah'a gidip arzeder olur imiş.

Cemalimi arzu edersen gece yatma
Bu dünyanın lokmasından zerre tatma
Halden sorsa cahillere sırrı satma
Böyle erler feyz ve fetih alır imiş.

Cemalimi talep edersen arşa bak
Arş üstünde ahın ile ateşler yak
Ümmet olsun Muhammed'in kapısını çal
Sübhan Melik'im gerçek aşıkları sınar imiş

İşitince aşık raks ve sema edince
Yedi gökten melekler yığılıp gelince
Arş, Kürsi, Levh-i Mahtuz, kalem feryad eyleyince
Yer hareketlenip Hakk'a ağlar imiş

Ey yer ve gök aşıklardan çekinin
Ateşli ahı çıkar olsa hazır olun
Göğe bakıp feryad etse korkup dirin
Bir "ah" çekse alim yerle bir olur imiş

Gerçek aşıklar zayıf olup selam edince
Kudret ile perde ötesine onları alınca
Cemal için yananlarım "gel-gel" deyince
Lütfün görüp gerçek aşıkları diler imiş

Saf saf dizilen aşıklara nidâ gelince
Yüz yirmi bin aşık tek saf olunca
"Cennetime gir" deyip Allah'ımdan nidâ gelince
Cennete girmeden cemalini görür imiş

Nidâ gelince meleklerle zincir vur
Zincir vurup mahşer yerine alıp yürü
Cemal için yananlarımı belli eyle
Aşıkları kendinden geçip yürür imiş

Dediklerini yapınca aşık cemal görünce
Vasıl olup mahşerde devran sürünce
Feryadından yedi cehennem karışıp yanınca
Melek gelip ona saygı gösterir imiş

Aşıkların heybetinden melek kaçınca
Korkup gidip cehennem içine ateşler saçınca
Vehim ile zakkum zehrini doyasıya içince
Kudretine hayran olup kalır imiş

Meleklerinden aşığı çok ey habersiz
Bir "ahh" eylese alem olur altın ve mücevher
Zâhid, âbid, sâliklerin aşkı beter
Aşksız adem vallâhi yolda kalır imiş

Kul Hoca Ahmed cemal arayıp fakir ol
Geç çoluk çocuğundan ayrı kal
Allah hakkı bunlar düşman, uzak ol
Ayrı kalan cemalini görür imiş.

18

Melamet şarabından içen cemaline battı ya
Mürşid elinden mey içen nurlarına battı ya

Ak yüzlü ile kara yüzlü çok görmüştü devran
Himmet eyleyip ataya köpek görünümüldü oldu ya

İbrahim'den şüphe eden ateş yakınca gül açılan
İnanmazsan gelip bak görüp bilip dedi ya

Şeytan yoluna giren; Ahmed'e taşlar atan
Toprağın altında tek başına yalnız olup yattı ya

Evliya yetiştirenler dünyasından geçenler
İhlaslı halk içinde muradına yetti ya

Kul Ahmed özünü bil günahını hazır kıl
Gaflet ile yatma şeytan benden kaçtı ya

19

Ey gönül işledin günah asla pişman olmadın
Sufiyim deyip laf edip yarin talibi olmadın
Yazık ömrün geçti bir an giryan olmadın
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufilik öyle midir daima işin gaflet ile
Tesbih tanesi elinde dillerin gıybet ile

"Çilpeç sellesi" vurursun kötü nefis izzet ile
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufi olsan saf ol ki suç ve isyan olmasın
İbadet-takva eyleyip gönlün perişan olmasın
Can ve gönülde ağla ki mahşerde yalan olmasın
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufilik şartıdır geceleri kalkıp kan ağlamak
Her cefaya sabrederek belini sağlam bağlamak
Allah isteklisi olup her iyi sözü söylemek
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Ey sufi ibadet eylersin hepsi kibir ve riya
Can ve gönül dünyaya mağrur dillerinde ah-vah
Can verirken olacağın iman nurundan ayrı
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufi olmayıp neylesin evde yapacak işi yok
Sufilik iddiası eder halka vermeğe aşı yok
Ah-vah derler yine gözünde damla yaşı yok
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufi olup nefis için her dem kapıya bakasın
Adak alıp geldi mi deyip her dem kişiye bakarsın
Allah'ın lanetini boynuna her dem takarsın
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufiyim deyip söz edersin söz ve figanın hani
Aşk-ı surh ve gözünden akan kanlı yaşın hani
Mükemmel mürşid-i kamil yol göstericin hani
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Ey sufi gamsız yürürsün tesbih tanesi alıp
Dünyaya mağrur olup din işini arkaya atıp
Kork şimdi kork şimdi Allah'a yalvarıp
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Sufi olup mal almak için eyledin savaş
Zâhirin sufi gibidir bâtının uygun deli
Ey habersiz, ey habersiz mahcupsun ezel gününden
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Tesbih tanesini alıp halk gözüne iyi sufisin
Kötü nefsin önünde tersa, cühûdun birisin
Kulluk eyleyin Hakk'a yoksa segi kufisin
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Ey sufi öz tavrına yalnız Allah'a kulsun
Aslına bakarsan eğer alem içinde birsin
Günahkar ve hatalı hem asi ve mahcupsun
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Ey sufi kıldın muhabbet davasını divane ol
Mal ve mülk ev-barkdan geç ve ilgisiz ol
Kim Allah diye söylese bin dönüp pervanesi ol
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Ey sufi aşk davasını eyle herşeyden bizar ol
Uykuyu eyleyip haram geceleri kalkıp uyanık ol
Derdı yok dertsizi görsen kaç ve uzak ol
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

Ey Ahmed sen sufi olsan sufilik kolay değil
Hakk Rasulü sufi olup dünya malını sevmiş değil
Dünyayı seven kişi şüphesiz bilin insan değil
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın

20

Ey dostlar aşk dalgıcı olmayınca
Vahdaniyet deryasına girse olmaz
O deryanın gevheridir Hakk visali
Candan geçip girmeyince görse olmaz

Himmet kemerini can beline sağlam sarmayınca
Masıvanın muhabbetini özden salmayınca
Göz yaşını niyaz eyleyip yakarışını söylemeden
Sırlar yolunu merdlerden bilse olmaz

"Yuhibbuhum" şarabını içmeyince
"Ve yuhibbunehu" libasını giymeyince
Riyazetin boynunu boğmayınca
Hakk cemalini muradınca görse olmaz

"Limâ Allah" makamına varmayınca
"En temetu" sarayına girmeyince
"Fenâfillah" deryasına batmayınca
"Bekâbillah" gevherinden alsa olmaz

Şeriatın kisvesini giymeyince
Tarikatın Burak'ına binmeyince
Cezsbe ve coşku alemine gilmeyince
Hakikatin meydanına girse olmaz

Mertlerin muradıdır Hakk'ın cemali
Hakkın cemali gerek olsa ol uykusuzlardan
Kul Hoca Ahmed seher vaktinde dök gözyaşı
Uykusuz olmadan Hakk cemalin görse olmaz

Marifetin minberine binmeyince
Şeriatın işlerini bilse olmaz
Şeriatın işlerini tamam eylemeyince
Tarikatın meydanına girse olmaz

Tarikatda türlü adabı bilmeyince
Nefsi ile muharebe kılmayınca
Aşk yoluna özünü layık etmeyince
Hakikatın sırlarını bilse olmaz

Şeriatla maksat odur yola girmek
Tarikatla maksat odur nefsdan geçmek
Hakikatla aziz canı feda eylemek
Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz

Kamil olmadan "şeyhim" diye iddia eden
Kendi yapmadan halk içinde vaaz edip söyleyen
Sözü yalan dünya için amel işleyen
Dünyayı bırakmayınca "Hal" ilmini bilse olmaz

Erenler bu yola adım attı
Mücadebe derdi ile alem eyledi
Mükakaşefe batın içinde malum oldu
Böyle olmayınca dergahına yetse olmaz

Ne iştir erim diye iddia eylemek
Seccadeyi halk içinde Tur'a koymak
Kendisin iblemden bu mânâya nefsini vermuk
Dalgiç olmadan inci-cevherini alsa olmaz

Vahdaniyet gemisinin sırrını bilmeden
Aşk-sırlar sözlerinden haber almadan
Tecrid-tefrid işlerini tamam eylemeden
O tevhidin meyvesinden alsa olmaz

Kut Hoca Ahmed tecrid-tefrid ümid eyle
Mustafanın sözlerine amel eyle
Tevbe diyerek geceleri görüp ağlayıp inle
Ağlayıp inlemeyen cemalini görse olmaz

Ey dostlar bu yolların ukbası çok
Geçse olmaz Pir hizmetini kılmadıkça
Yüz bin bela, sıkıntı, afet tehlikesi çok
Duysa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Şeratsız tarikata geçmek olmaz
Hakikatsız marifete yetmek olmaz
Pirsiz asla şevk şarabını tatmak olmaz
Tadsa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Cahillere mana sırrını deyip olmaz
İnci, mücevheri ucuza satmak olmaz
Edhem gibi dünya kaygısını yetmek olmaz
Yetse olmaz Pir hizmetini kılmayınca

Sırsız yüzbin ibadet eyledim yoldan şaşıtm
Yol göstericisiz yola girip şaşırp kaldım
Pir-i kamil nazar eyledi nefsdan sezdim
Sezse olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Vah ne yazık duymadan kaldım ömrüm geçti
Nefs-heva ortaya alıp beni yuttu
Allah'a şükürler Pir-i kamil elimden tuttu
Tutsa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Vallah, Tallahi, hayır Billahi sırsız olmaz
Sırsız yüzbin ibadet eylesen makbul olmaz
Ne kadar desem habersizler bunu bilmez
Bilse olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Candan geçmeyip, baş oynamadan yola iletmez
İnancın tam olmasa elinden tutmaz
Taliblerinden gitse heves, kudret olmaz
Geçse olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Ey talip ölmeden önce öledür
İyilerin ayağının tozu oladur
Toprak olup feyz-fetih aladur
Alsa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Hakikatın yollarında yüzbin tehlike
Belini bağlayıp yola giren sonunda ulaşır
Sır eşğine başvuranlar murat bulur
Bulsa olmaz pir hizmetini kılmadıkça

Muradına yeteyim desen olasin uykusuz
Çoluk-çocuk, ev-barkından olasin şikayetçi
Sonunda bir gün gösterecektir sana cemal
Görse olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Allah de ki canın yanıp ateşler çıksın
"Hu" dediğinde kemiklerin hepsi kırılınsın
Bağrın deşip dalağın şişip eriyip aksın
Aksa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Bu yola adım atan candan geçti
Kalb zikrini diye diye göğsünü deşti
Ondan sonra Sevgili bakıp kapı açtı
Açsa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Yüzbin dua deyip ağlayım sana Allah
Hırs ve heva, ben-benlikten eyle uzak

Lutfeylesen ben-benliği eyleyim tamam
Eylemek olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Rahman Melik'im rahmetine layık eyle
Berki gibi himmet verip âşık eyle
Ta ölene kadar sıdkım ile sadık eyle
Olsa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

Kul Hoca Ahmed Allah demeyip ne iş eyleyim
Amelim yok inleyip ağlamayı, ne iş eyleyim
Hak'tan korkup kan ağlamayıp ne iş eyleyim
Eylese olmaz Pir hizmetini kılmadıkça

23

Tecellinin makamıdır garib makamı;
O makamda âşık kullar dolaşır
Hangi gönüle tecellisinin nurunu gönderse
Şuursuz olup kendini bilmeden feryad eyler

O makamın yollarının rehzeni var;
Kılavuzsuz yola girse, yoldan şaşar
Vesvese eyleyip lânetli şeytan dinin bozar;
Kendi yoluna koyup onu şaşkın eyler

O makamı bildiren rehber gerek;
Tarikatın ön safında safder gerek;
İşbu yolu zabteyleyen server gerek;
Öyle müşid cennet mülkünü hazır eyler.

O makama eren âşık şarap içer;
Ev-barkını yağmaya verip candan geçer;
Şevk kanadını Hazrete doğru tutup uçar;
Arş ve Kürsü, Levh ve Kalem tayran eyler.

Cemal dileyip terk eylesen mâsivayı;
Ölmeden önce vücudunu eyle fânî;
"Ve enhârun min aselin musaffa'yı;
Cennetini hâs kuluna ihsan eyler

Ol makamın tevhid adlı ağacı var;
Gölgesinde âşık kullar Buraka biner;
Her bir dalı bin yıl kadarlık yolu tutar;
Herhangisi kendi kendine ünvan eyler.

O ağacın meyvesinden tadan kullar,
Dünyasını âhirete satan kullar,
Kabir içinde huzur içinde yatan kullar
Seherlerde göz yaşını umman eyler.

Himmet kuşağını Kul Hoca Ahmed, bele bağla;
Muhabbetin ateşi ile yürek dağla;
Yakını tutup tan atana kadar dinmeden ağla;
Meğer sana rahmet ederek canan eyler.

24

Erenler cemal görür dervişler sohbetinde;
Erenler meclisinde, nur yağar sohbetinde;

Ne dilesse o olur dervişler sohbetinde;
Her sırlar açık olur dervişler sohbetinde.

Her kim sohbe geldi, erenden pay aldı,
Yabancı geldi, biliş oldu dervişler sohbetinde.

Her kim sohbe geldi, gönüne sır ulaştı,
Dostlar murad buldu dervişler sohbetinde.

Sıradan kişi gelse, seçkin olur; yıldız gelse, ay olur.
Bakır gelse altın olur dervişler sohbetinde.

Kibir ve hasedler ölü, içine sır dolar,
Göz açıp Hakk'ı görür dervişler sohbetinde.

Rasûl'e vahiy geldi, başından tâcinı aldı,
Kalktı hizmetçilik yaptı dervişler sohbetinde.

Kul Hoca Ahmed sohbe, dem vurur münâcâtla
Zihî hoş saadetle dervişler sohbetinde.

KAYNAKÇA

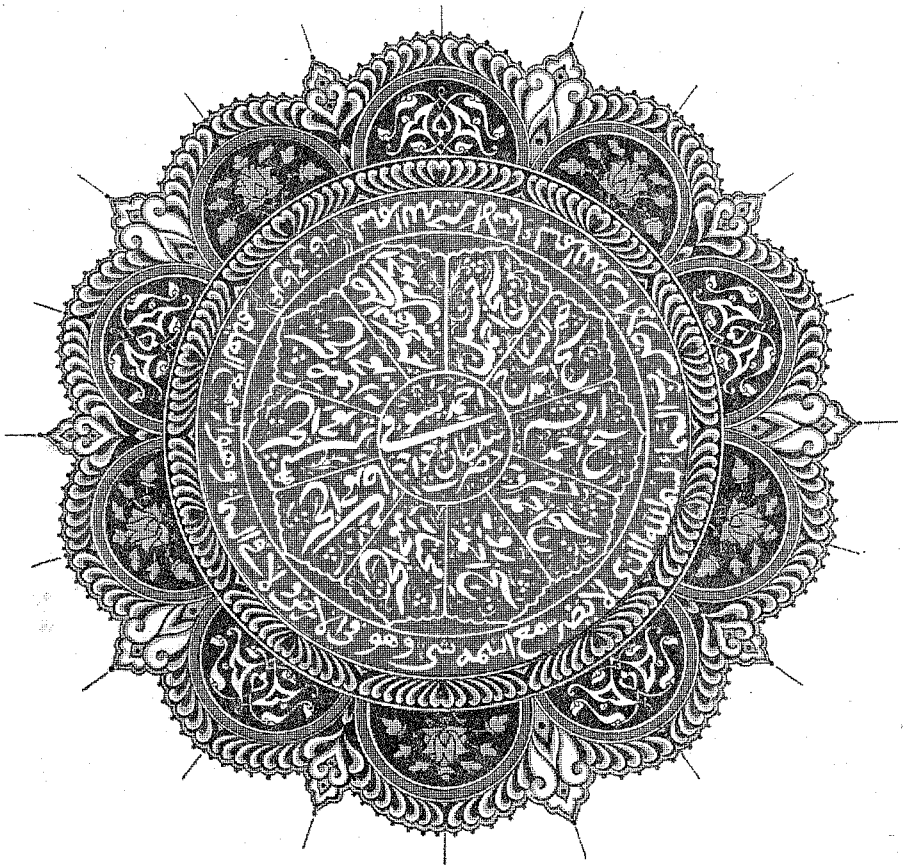
1. Ahmed Yesevi: Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler (Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Eraslan), Kültür Bak. Yay., I. Baskı, 1984.
2. Ahmed Yesevi: Divan-ı Hikmet (Hazırlayan: Dr. Hayati Bice), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993.
3. Akpınar, T.: Türk tarihinde islamiyet, İletişim Yay., İstanbul, 1993.
4. Altıntaş, H.: İlahi Aşk ve Ahmed Yesevi, *Diyanet Aylık Dergi*, Eylül, Sayı: 33, 1993, Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı.
5. Anadol, C.: Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik, Kamer Yay., Başak Ofset, İstanbul, 1994.
6. Avcıoğlu, D.: Türklerin Tarihi, 4 cilt. Tekin Yay. 2. Basım, Yayla Mat., İstanbul, 1978.
7. Aydın, E.: Nasıl Müslüman Olduk? Türklerin müslümanlaştırılmasının resmi olmayan tarihi, 5. Baskı, Başak Yay., Şahin Mat., Ankara, 1994.
8. Bender, C.: Kürt tarihi ve uygarlığı, Kaynak Yay., 4. Basım, İstanbul, 1992.
9. Bodrogligeti, AJE: Ahmad Yasavi's concept of "Daftar-i Sani". Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26-27 Eylül 1991-Ankara), Kültür Bak.Yay., Ankara, 1992.
10. Bodur, H.E.: Hoca Ahmed Yesevi ve sosyal bütünleşme, *Hacı Bektaş Veli Derg.* Yıl: 2, Sayı:2, 1995.
11. Bulut, A.: Ahmed Yesevi Yöntemleri, *Yesevi Sevgi Derg.* Yıl: 1, sayı: 1, 1994.
12. Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, *Akşam Gazetesi*, İstanbul, 1964.
13. Carmuhammedulı, M.: Hoca Ahmed Yesevi'nin hayatı ve

hakkında yeni deliller ve O'nun bilinmeyen "Risala" adlı eserinin ilmi değeri, Kaynak 9.

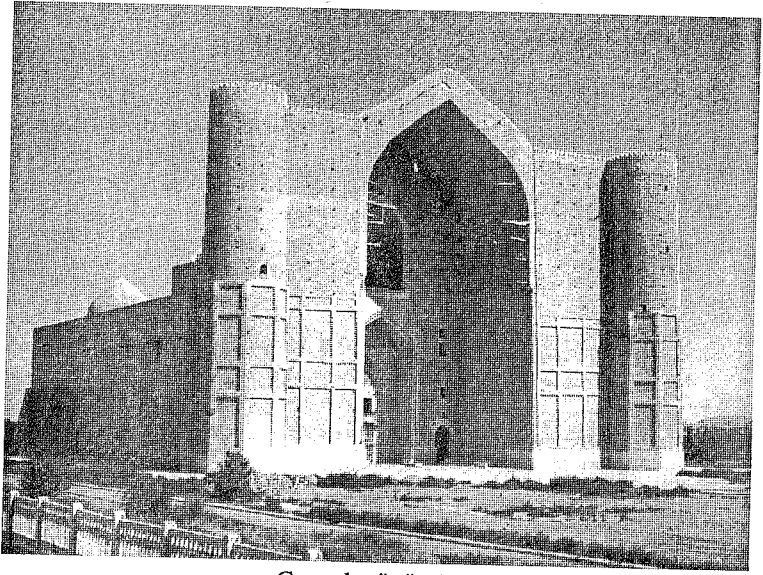
14. Demirci, M.: Yesevi'den, Yunus'a, *Diyanet Aylık Dergi*, Kaynak 4.
15. Eraslan, K.: Yesevi'nin Fakrnamesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Derg.*, C:22, 1974-1976, İstanbul, 1977.
16. Eraydın, S.: Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yay., İstanbul, 1981.
17. Eyüboğlu, İ.Z.: Hacı Bektaş Veli, Özgür Yay., İstanbul.
18. Fırlalı, E.R.: Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, Selçuk Yay., Kent Basımevi, İstanbul, 1990.
19. Güzel, A.: Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'si ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalatı arasındaki benzerlikler, Kaynak 9.
20. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi (A. Gölpınarlı), İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1990.
21. İnan, A.: Eski Türk dini tarihi, Kültür Bak. Yay., İstanbul, 1976.
22. İslam Tarihi, Kültür ve Medeniyeti (Yayın yönetmeni: Dr. İsmail Kılıçoğlu, Hikmet Yay., Zafer Mat., 4 cilt, İstanbul, 1988.
23. Kasimov, B.: Taşkent Şarkiyat fondunda Ahmed Yesevi kitapları, Kaynak 9.
24. Keegan, J.: Savaş sanatı tarihi (Çeviren: Füsun Doruker) Sabah kitapları, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1995.
25. Kitti, P.: İslam tarihi (Çeviren: Prof. Dr. Salih Tuğ) Boğaziçi Yay. 2 cilt, İstanbul, 1989.
26. Koç, Ö.: Minyatürlerde Ahmed Yesevi, *Yesevi Sevgi Derg.*, Yıl:1, S:4, 1994.

27. Köprülü, M. Fuad: Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu, 2. Basım, Ötüken yay., İstanbul, 1986.
28. Köprülü, Fuad: Hoca Ahmed Yesevi Md. *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., C:I, İstanbul.
29. Köprülü, Fuad: Türk Edebiyatında ilk mutasavvıflar, 6. Baskı, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara, 1987.
30. Melikof, İ.: Ahmed Yesevi ve Türkler'de İslamiyet, Kaynak 9.
31. Molla Cami: Nefahat-ül üns min Hazaratik Kudüs (Sadeleştiren: Abdülkadir Akççek), Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1981.
32. Nurmhammedoğlu, N.B.: Hoca Ahmed Yesevi Türbesi (Hazırlayan Dr. Hayati Bice) Kültür Bak. Yay., Ankara, 1991.
33. Ocak, A.Y.: Türk dünyasında Sufi kültürünün yeniden güncelleşmesi, *Diyanet Aylık Dergi*, Kaynak 4.
34. Ocak, A.Y.: Anadolu Türk Halk Sufiliğinde Ahmed-i Yesevi geleneğinin teşekkülü, Kaynak 9.
35. Orhan, M.N.: Şah Ahmed-i Yesevi, *Cem Derg.*, Yıl: 3, No: 27, 1993, s. 13-15
36. Öztürk, Y.N.: Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Sidre Yayını, İstanbul, 1988.
37. Öztürk, Y.N.: Tarihi boyunca Bektaşilik, Yeni Boyut Yay., İstanbul, 1990.
38. Rásony, L.: Tarihte Türklük, 2. baskı, Türk kült. Araşt. Enst. Yay., No: 83, Ankara, 1988.
39. Reşahat (Safi Mevlana Ali bin Hüseyin: Sadeleştiren Necip Fazıl Kısakürek), 3. Baskı, Hoş Ofset, İstanbul, 1983.
40. Ruben, W.: Budizm Tarihi (Çeviren: Dr. Abidin İtil), Sakarya Mat., Ankara, 1947.

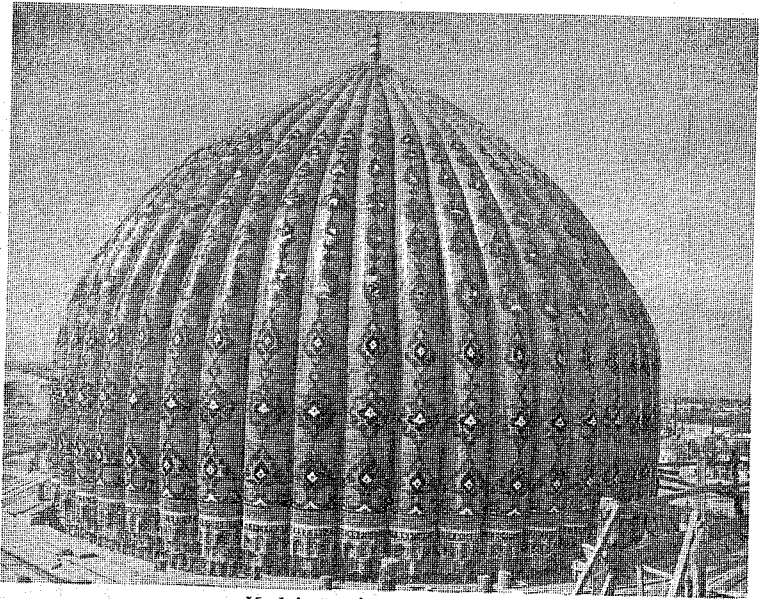
41. Sibgatulline, E.: Hoca Ahmed Yesevi'nin Kazan-Tatar edebiyatında tesiri, Kaynak 9.
42. Sobernheim, M.: Memlukler, *İslam Ansiklopedisi*, C: 7, 1988, s. 689-692.
43. Şahin, Y.: Kulhak, Erenler Mat., İstanbul, 1987.
44. Tanrikulu, R.: Nuru Hakkın Tecelliyatı Ahmet Yesevi Hacı Bektaş Veli ve Haydar'ı Bultan'da görülür, Ayyıldız Yay., Onur Mat., Ankara, 1995.
45. Turan, O.: Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam medeniyeti, 4. Baskı, Boğaziçi yay., İstanbul, 1993.
46. Tümer, G., Küçük, A.: Dinler tarihi, 2. Baskı, Monpa Ltd. Ankara, 1993.
47. Vatandaş, C.: Vahiyden Kültüre, Pınar yay., İstanbul, Yıldızlar Mat., 1991.
48. Vilayetname-i Kolu Açık Hacim Sultan, Ayyıldız Yay., Ankara, 1993.
49. Yıldız, H.D.: Türklerin müslüman olmaları, in *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt: 6, Çağ Yay., İstanbul, 1992.
50. Zelyut, R.: Öz kaynaklarına göre Alevilik, Acar Mat., İstanbul, 1990.
51. Zeybek, NK.: Röportaj, Kaynak 4.

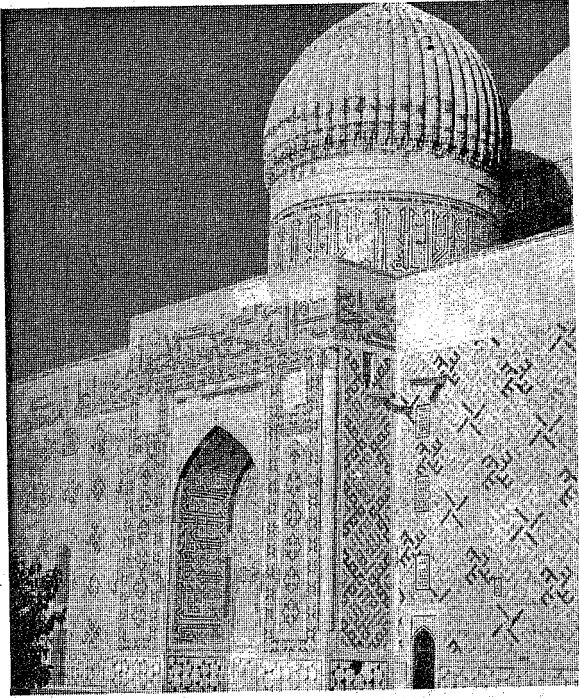
Hoca Ahmed Yesevi Mührü

Genel görünüm

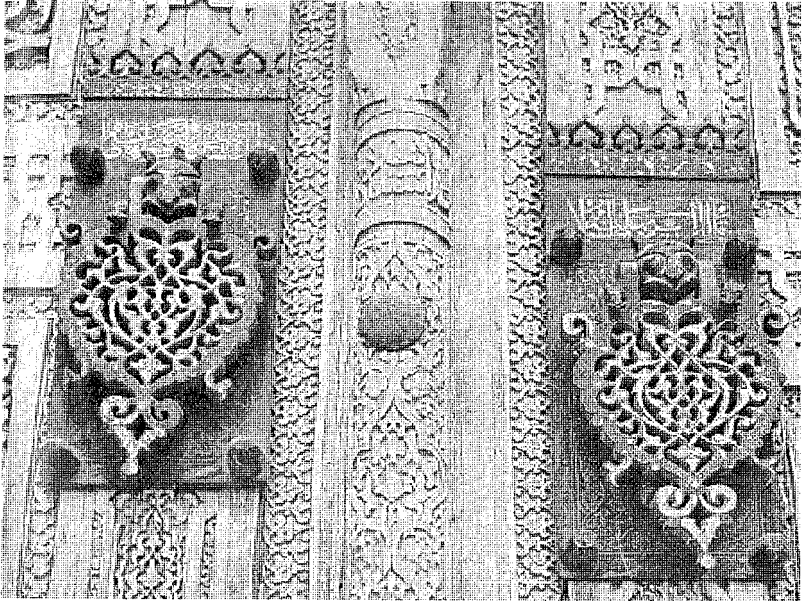
Kabir odası kubbesi

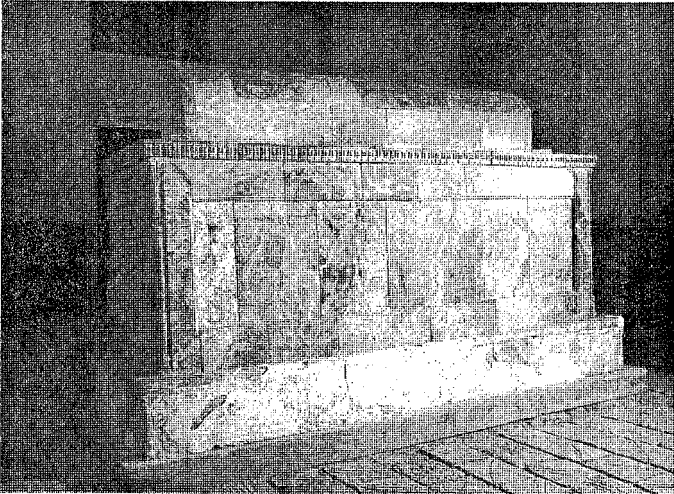
Kuzey cephe
genel görünüş

Bakır dökme
kazan

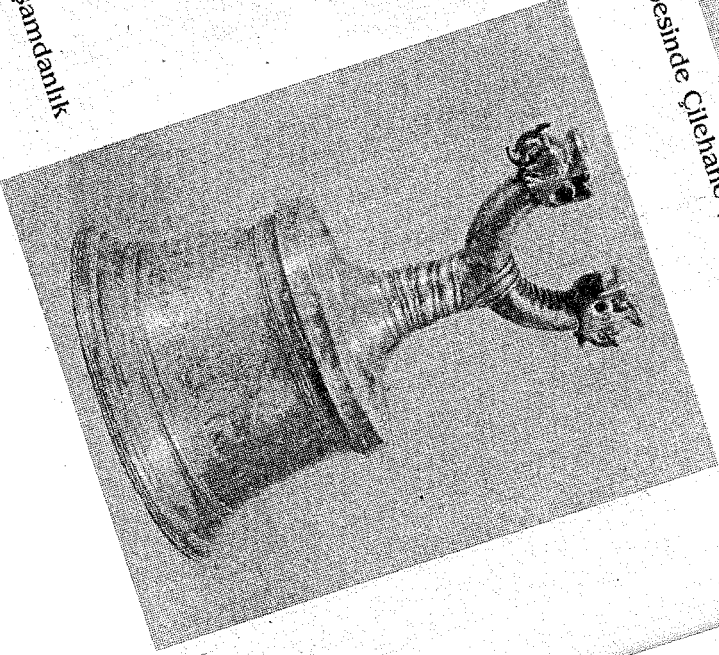
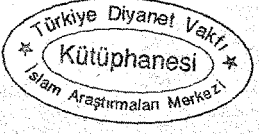

Bakır kazanlı odanın kapı halkaları

Kabir odası sanduka (Yeşim taşı)

Bronz şandelik

Yesevi Türbesinde Çilehane (Foto : A. Bulut)

